

Saskia van Dorsselaer, Margreet de Looze, Evelien Vermeulen-Smit,
Simone de Roos, Jacqueline Verdurmen, Tom ter Bogt, Wilma Vollebergh

HBSC 2009

Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland

 Trimbos
instituut

Universiteit Utrecht

Sociaal en Cultureel Planbureau

Saskia van Dorsselaer, Margreet de Looze, Evelien Vermeulen-Smit,
Simone de Roos, Jacqueline Verdurmen, Tom ter Bogt, Wilma Vollebergh

HBSC 2009

Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland

Trimbos-instituut,
Utrecht, 2010

Universiteit Utrecht

Sociaal en Cultureel Planbureau

 **Trimbos
instituut**
Netherlands Institute of
Mental Health and Addiction

Colofon

Projectleiding

Wilma Vollebergh

Auteurs

Saskia van Dorsselaer (Trimbos-instituut)

Margreet de Looze (Universiteit Utrecht)

Evelien Vermeulen-Smit (Trimbos-instituut)

Simone de Roos (Sociaal en Cultureel Planbureau)

Jacqueline Verdurmen (Trimbos-instituut)

Tom ter Bogt (Universiteit Utrecht)

Wilma Vollebergh (Universiteit Utrecht)

Met dank aan

Jurjen Iedema en Sander Bot (SCP)

Eindredactie

Maurice van Lieshout

Productiebegeleiding

Joris Staal

Omslagontwerp & productie

Ladenius Communicatie

Beeld

www.istockphoto.com

Personen afgebeeld op de omslag van deze uitgave zijn modellen en hebben geen relatie tot het onderwerp van deze uitgave of ieder onderwerp binnen het onderzoeksdomein van Trimbos-instituut.

ISBN: 978-90-5253-688-0

Deze uitgave is te bestellen via www.trimbos.nl/webwinkel met artikelnummer **AF1009**.

Trimbos-instituut

Da Costakade 45

Postbus 725

3500 AS Utrecht

T: 030-297 11 00

F: 030-297 11 11

© 2010, Trimbos-instituut, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van het Trimbos-instituut.

Inhoud

Voorwoord	7
DEEL 1 JONGEREN	
1 Methode van onderzoek en beschrijving van de steekproef	15
De vragenlijst	16
Veldwerk	16
De steekproef	17
Analyses van de resultaten	24
2 De relatie van jongeren met ouders en vrienden	27
Kerncijfers	28
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	32
Trends 2001 - 2009	36
Samenvatting en conclusies	38
3 Schoolbeleving, sfeer in de klas en spijbelen	41
Kerncijfers	42
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	47
Trends 2001-2009	50
Samenvatting en conclusies	52
4 Gezondheidsgedrag en mediagebruik	57
Kerncijfers	58
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	61
Trends 2001-2009	65
Samenvatting en conclusies	68
5 Gezondheid, lichaamsbeeld, psychosomatische klachten en welbevinden	71
Kerncijfers	72
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	75
Trends 2001-2009	79
Samenvatting en conclusies	80
6 Psychische problemen	83
Kerncijfers	84
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	86
Trends 2005-2009	89
Samenvatting en conclusies	90

7 Roken, alcohol- en cannabisgebruik	93
Kerncijfers	94
Verschillen naar etniciteit en schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	100
Trends 2001-2009	103
Samenvatting en conclusies	107
8 Seksueel gedrag	111
Kerncijfers	112
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	114
Trends 2001 – 2009	118
Samenvatting en conclusies	119
DEEL 2 OUDERS	
1 Methode van onderzoek en beschrijving van de steekproef	123
Veldwerk	123
De vragenlijst	124
Respons	124
Beschrijving van de gewogen steekproef	126
Analyses van de resultaten	127
2 Algemene opvoeding	131
Kerncijfers	132
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm	135
Vergelijking van ouder- en kindrapportage	136
Samenvatting en conclusies	138
3 Roken en opvoeding	141
Kerncijfers: Opvattingen	142
Kerncijfers: Opvoedgedrag	144
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm	147
Vergelijking van ouder- en kindrapportage	149
De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten en het rookgedrag van jongeren	150
Vergelijking 2007-2009	151
Samenvatting en -conclusies	153
4 Alcohol en opvoeding	157
Kerncijfers: Opvattingen	158
Kerncijfers: Opvoedgedrag	160
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm	164
Vergelijking van ouder- en kindrapportage	167

De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten en het alcoholgebruik van jongeren	168
Vergelijking 2007 - 2009	169
Samenvatting en conclusies	171
5 Cannabis en opvoeding	175
Kerncijfers: Opvattingen	176
Kerncijfers: Opvoedgedrag	177
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm	178
Vergelijking van ouder- en kindrapportage	179
De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten en het cannabisgebruik van jongeren	180
Vergelijking 2007 - 2009	181
Samenvatting en conclusies	182
6 Gezond eten, bewegen, mediagebruik en opvoeding	185
Kerncijfers	186
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm	188
Vergelijking van ouder- en kindrapportage	189
Samenvatting en conclusies	191
7 Seksualiteit en opvoeding	195
Kerncijfers	196
Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm	199
Samenvatting en conclusies	200
Samenvatting en nabeschuiving	205
Literatuurlijst	215

Voorwoord

Weinig onderwerpen houden de gemoederen zo bezig als de jeugd. Hoe goed gaat het met de jeugd? Is er reden tot bezorgdheid? Reden tot geruststelling? Gaat het nu beter of slechter 'dan vroeger'? Regelmatig is dit soort vragen dan ook het onderwerp van onderzoek, en binnen dit geheel aan onderzoeken neemt het *Health Behaviour in School-aged Children* – een landelijk representatief onderzoek onder de schoolgaande jeugd van 11 tot en met 16 jaar - een bijzondere plaats in. Het HBSC-onderzoek richt zich op een breed scala aan thema's die in het leven van jongeren van belang zijn en onderzoekt deze in internationaal vergelijkend verband. Daarmee biedt het onderzoek een goed overzicht van de gezondheid en het welzijn van jongeren tussen 11 en 16 jaar in Nederland.

Het HBSC-onderzoek is een van de langst lopende studies naar de jeugd in Europa. In 1983 is dit onderzoek gestart in vijf landen (Engeland, Finland, Noorwegen, Oostenrijk en Denemarken). Inmiddels nemen ruim veertig landen deel aan de studie. In elk van die landen wordt volgens een vastliggend protocol een onderzoek uitgevoerd onder de 11-, 13- en 15-jarige schoolgaande kinderen in dat land. Nederland neemt aan deze studie deel sinds 2001 door een studie uit te voeren onder de 11- tot 16-jarige schoolgaande jongeren; van deze gegevens worden vervolgens de data van de 11-, 13- en 15-jarige scholieren in het internationale databestand van HBSC opgenomen. In het voorliggende rapport worden de resultaten van het volledige Nederlandse onderzoek in 2009-2010 gepresenteerd. De internationaal vergelijkende gegevens van het huidige onderzoek zullen in de loop van 2011 beschikbaar komen voor publicatie. Wij zien met spanning naar dit rapport uit. De eerdere internationale vergelijking liet immers voor de Nederlandse jongeren een opzienbarend beeld zien.

Hollands welvaren: de Nederlandse jeugd in internationaal perspectief

Aan het HBSC-onderzoek in 2005-2006 namen 41 landen deel, bijna alle landen in Europa, en daarnaast ook Canada, de VS, Turkije en Israël. Met behulp van de gegevens van dit onderzoek kunnen wij de Nederlandse cijfers in een internationaal vergelijkend perspectief plaatsen voor de 11-, 13- en 15-jarige kinderen. Nederlandse jongeren antwoorden systematisch positief tot zeer positief in vergelijking met jongeren in andere landen als het gaat om hun psychosociale welbevinden: zij rapporteerden veel sociale steun in hun omgeving, zeiden makkelijk bij hun moeder of vader terecht te kunnen als zij problemen hebben, zeiden dat zij veel vrienden hebben, dat zij hun klasgenoten als vriendelijk en behulpzaam ervaren, de school leuk vinden en weinig stress ervaren door hun schoolwerk (Curry e.a., 2008). Ook rapporteerden Nederlandse jongeren relatief weinig psychosomatische klachten in vergelijking met kinderen in andere landen, zij

meldden heel tevreden te zijn met het leven dat zij leiden (in 2005 stond de Nederlandse jeugd opnieuw, net als in 2001, in de top drie van de meest gelukkigste jeugdigen).

Wat gezondheidsgedragingen betreft scoorden de Nederlandse kinderen echter veel wisselender: zij scoorden gunstig met een relatief lage (zelfgerapporteerde) BMI, goede eetgewoonten (dagelijks ontbijten), deden weinig aan de lijn; zij scoorden gemiddeld als het ging om het eten van fruit, maar zij scoorden slecht als het ging om het dagelijks drinken van softdrinks (hier scoorden Nederlandse kinderen relatief hoog). En inderdaad scoorden de Nederlandse kinderen ook slecht als het gaat om het drinken van alcohol, hoewel dat beeld in 2005 voorzichtig wat bijgesteld kon worden, omdat het alcoholgebruik onder de jongste groepen iets af was genomen. Scoorden de Nederlandse kinderen als het om wekelijks drinken gaat in 2001-2002 nog heel hoog, in 2005-2006 waren hun scores in wekelijks drinken wat gedaald, met alleen de 15-jarigen nog in de top tien. Het laatste ESPAD-onderzoek onder Europese 15-jarigen gaf wat meer reliëf aan deze cijfers: als het om bovenmatig drinken gaat, dan horen de Nederlandse 15-jarige jongeren nog steeds bij 'de zuipschuiten van Europa', met relatief zeer hoge scores op vaak drinken (meer dan 40 keer gedronken afgelopen jaar, of meer dan 10 keer gedronken in de afgelopen maand) (Hibbell e.a., 2009).

Al met al bevestigden deze cijfers het beeld dat het rapport van Unicef in 2007 van de jeugd in welvarende landen schetste, waarbij de Nederlandse jeugd een zeer positief beeld liet zien, ook op basis van andere criteria dan alleen de zelf-rapportage in het HBSC-onderzoek (Unicef, 2007). Ook een aantal negatieve risicofactoren kunnen we bezien in relatie tot de grote Nederlandse welvaart: is veel drinken op deze leeftijd niet ook te zien als een welvaartsverschijnsel? Jongeren in Nederland hebben kennelijk zowel het geld als de gelegenheid om zich met elkaar te vermaken en daarbij een behoorlijk budget vrij te maken om aan alcohol te komen. Ook het vele snacken, de soft-drinks, en het gebrek aan beweging zien wij in dit licht. Het zijn de risico's die horen bij een samenleving waarbinnen lichamelijke beweging steeds minder nodig is voor het dagelijkse leven, mensen steeds gemakzuchtiger kunnen worden, en fastfood en andere 'slechte maar lekkere eet/drinkwaren en genotmiddelen' volop voor jongeren beschikbaar zijn.

Risicogroepen

Dit positieve, zij het ook risicovolle profiel geldt natuurlijk niet voor alle Nederlandse jongeren. Met het HBSC-onderzoek is goed na te gaan welke groepen het meest van de welvaart lijken te profiteren en welke groepen de grootste risico's lijken te lopen. Uit de vorige studie (Van Dorsselaer e.a., 2007) kwam een heel helder en robuust beeld naar voren, waarin vooral opviel dat jongeren in de hogere opleidingsniveaus (HAVO en VWO) over de hele linie een veel gunstiger profiel lieten zien dan de jongeren in de lagere opleidingsniveaus. Jongeren in het VMBO rapporteerden weliswaar even goede relaties met hun ouders en leeftijdgenoten, maar zij vonden het op school minder leuk, waren minder positief over hun klasgenoten, rapporteerden minder gezond eetgedrag

(meer snacks en frisdrank), voelden zich minder gezond en hadden meer psychosomatische klachten, rapporteerden vaker overgewicht (en voelden zich ook vaker te dik), rapporteerden (veel) vaker psychische problemen (vooral gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdgenoten), en ook veel meer middelengebruik (vooral veel vaker dagelijks roken, maar ook meer gebruik van alcohol en van cannabis). Ook werden ze naar eigen zeggen veel vaker gepest en pestten ze ook vaker andere jongeren. Al met al een weinig rooskleurig beeld dat goed liet zien dat het positieve beeld van de jeugd toch vooral betrekking heeft op de jongeren uit de hogere opleidingsniveaus, die niet alleen betere maatschappelijke vooruitzichten hebben, maar er ook tijdens hun adolescentie al beter aan toe zijn, in meerdere opzichten. Deze verschillen waren veel systematischer en overtuigender dan de verschillen tussen autochtone en allochtone leerlingen: die laatste lieten, na controle voor de opleidingsverschillen, helemaal niet zo'n problematisch profiel zien – voor wat betreft het middelengebruik zag dat er zelfs veel gunstiger uit, omdat zij veel minder vaak roken, drinken of cannabis gebruikten. Het grote effect van opleidingsniveau laat zich voor een deel verklaren door sociaal-economische verschillen. Materiële welvaart is uiteraard een belangrijke determinant voor verschillen in leefstijl. Naast aandacht voor de invloed van achtergrondkenmerken als sekse, leeftijd, etnische achtergrond en opleidingsniveau – die we in het vorige rapport al systematisch rapporteerden – hebben we in dit rapport ook de invloed van materiële welstand in het gezin en de invloed van het al dan niet opgroeien in een volledig gezin (met allebei de eigen ouders) bestudeerd. Op die manier kunnen we voor elk van onze uitkomsten nog beter nagaan hoe deze zich bij de verschillende groepen manifesteren.

Het belang van de ouders voor het welbevinden en het gezondheidsgedrag van jongeren

Gegeven dit profiel van de Nederlandse welvarende jeugd is het niet verwonderlijk dat gezondheidsbevordering van jongeren, waaronder het terugdringen van bovenmatig gebruik van alcohol, hoog op de agenda is gekomen. Ook de sterk toegenomen kennis over de schadelijkheid van alcohol voor het zich ontwikkelende brein heeft daaraan bijgedragen (Verdurmen e.a., 2006). In de afgelopen jaren is daarbij de aandacht voor de rol van de ouders bij gezondheidsbevordering van jongeren sterk toegenomen. Dit werd mede gestimuleerd door de grote hoeveelheid onderzoek die aantoont dat bijvoorbeeld de alcoholspecifieke opvoeding door ouders een van de belangrijkste determinanten van het gebruik van alcohol onder jongeren is (Van de Vorst, 2007). Jongeren, die thuis van hun ouders geen alcohol krijgen en ook geen alcohol mogen drinken, rapporteren ook veel minder alcoholgebruik dan jongeren, wier ouders in dit opzicht veel toleranter zijn. Inmiddels wordt door het Trimbos-instituut op verschillende manieren geprobeerd om ouders te betrekken bij de alcoholcampagnes. Dat lijkt een veelbelovende aanpak (Koning e.a., 2009).

Over de invloed van de ouders op andere risicogedragingen dan roken en drinken is in Nederland echter nauwelijks iets bekend. Dat is jammer. We mogen immers veronderstellen dat de invloed van ouders zich ook uitstrekt tot andere gedragingen van hun kinderen. Veel onderzoek naar opvoeding richtte zich echter op meer algemene opvoedingskenmerken van ouders (ondersteuning, controle), terwijl het onderzoek in de laatste jaren juist laat zien dat we meer inzicht krijgen in de invloed van de ouderlijke opvoeding door te kijken naar hun daadwerkelijke reactie op het gedrag van hun kind (Van der Vorst, 2007). Eerdere analyses laten wel zien dat het hanteren van restrictieve regels over alcohol door ouders ook invloed heeft op andere risicogedragingen van jongeren: jongeren wier ouders er thuis restrictieve regels over alcohol op na houden roken minder en experimenteren minder vaak met cannabis. Het ligt dan voor de hand om te veronderstellen dat ouders die strikt zijn in hun alcoholopvoeding, ook strikter toezien op andere gezondheidsgedragingen van hun kinderen. Of dit zo is weten we niet precies, want – als gezegd - onderzoeksgegevens hieromtrent ontbreken. Het HBSC-onderzoek biedt een goede kans om breder naar de opvoedingsstijl van ouders te kijken. HBSC beslaat immers het grootste deel van de al dan niet gezonde leefstijl van jongeren. Om te voorzien in deze witte plek in onze kennis werd daarom aan het huidige HBSC-onderzoek een belangrijk onderdeel toegevoegd: het ouderonderzoek (zie deel 2 van dit boekje).

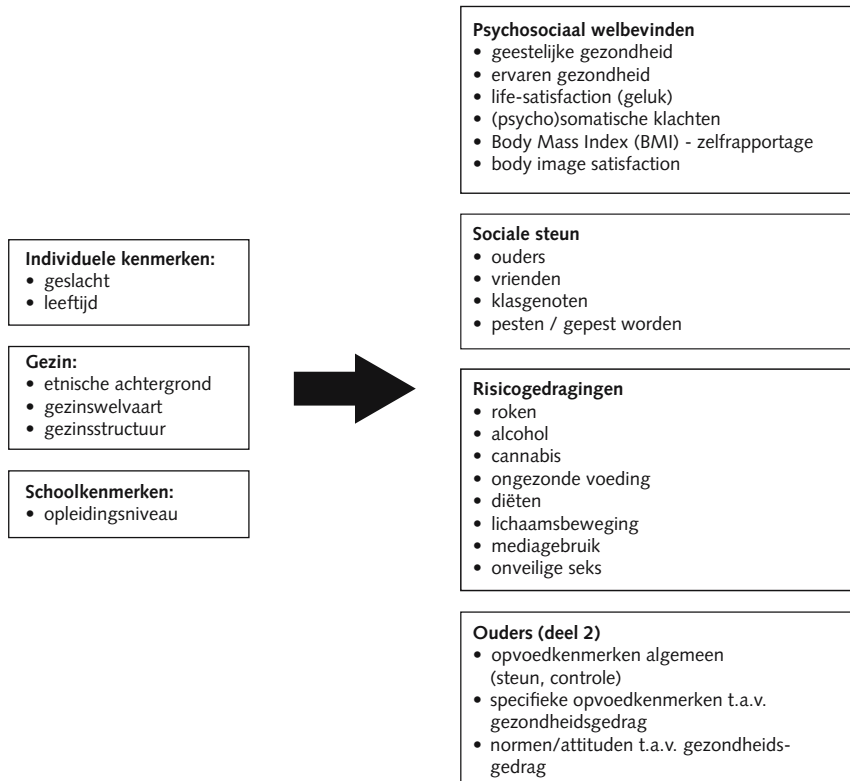
Dit rapport

In het voorliggende rapport geven wij een overzicht van de kerngegevens van het laatste HBSC-onderzoek, waarvoor in de herfst van 2009 de gegevens werden verzameld. Zoals hierboven aangegeven, maken we daarbij systematisch onderscheid naar de verschillende groepen jongeren door onze gegevens niet alleen te presenteren voor de groep in zijn totaliteit, maar die ook uit te spitsen naar leeftijd, sekse, opleidingsniveau, etnische achtergrond, materiële welvaart in het gezin, en het al dan niet opgroeien in een volledig gezin (zie figuur 1).

Figuur 1 Opzet van de analyses in dit rapport

Determinanten

Uitkomsten

Het rapport biedt alleen de beschrijvende kerncijfers van de studie, uitgesplitst naar de verschillende determinanten, maar nog niet de analyses, die de meer complexe onderlinge samenhang van concepten uit de verschillende domeinen zichtbaar kunnen maken. Die gegevens komen in het vervolg op dit rapport aan de orde in wetenschappelijke artikelen over dit onderzoek. In het rapport wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het onderzoek naar jongeren zelf (deel 1), en het onderzoek dat wij ook uitvoerden naar de ouders van deze jongeren (deel 2).

Het HBSC-team Nederland

Het huidige HBSC-team was in 2009-2010 voor de derde keer verantwoordelijk voor het HBSC-onderzoek in Nederland. In dit team participeren de Universiteit Utrecht (Faculteit Sociale Wetenschappen), het Trimbos-instituut en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Het Trimbos-instituut voerde de dataverzameling uit, zowel de dataverzameling bij de kinderen als de dataverzameling bij de ouders van deze kinderen. Aan de voorliggende rapportage werkten onderzoekers mee uit alle drie de participerende onderzoeksorganisaties.

Het HBSC-team heeft met veel plezier aan de uitvoering van de studie gewerkt, en voor u dit overzicht van de cijfers van de studie samengesteld.

Wilma Vollebergh
Principal Investigator (PI) HBSC-Nederland
Hoogleraar *Jeugdstudies*
Faculteit Sociale Wetenschappen
Universiteit Utrecht

Tom ter Bogt
Co-PI HBSC-Nederland
Bijzonder Hoogleraar *Populaire muziek en jeugdcultuur*
Faculteit Sociale Wetenschappen
Universiteit Utrecht

DEEL 1

Jongeren

1 Methode van onderzoek en beschrijving van de steekproef

Saskia van Dorsselaer

In het najaar van 2009 heeft het Trimbos-instituut in samenwerking met het Sociaal en Cultureel Planbureau en de Universiteit Utrecht voor de derde maal het onderzoek *Health Behaviour in School-aged Children* (HBSC) uitgevoerd. Het HBSC-onderzoek is een internationaal onderzoek dat iedere vier jaar plaats vindt onder auspiciën van de *World Health Organisation* (WHO) (www.hbsc.org). Aan dit onderzoek naar gezondheid, welbevinden en risicogedrag van scholieren doen inmiddels 43 landen mee. Naast 40 Europese landen zijn dat Canada, de Verenigde Staten en Israël. Nederland nam in 2001 voor het eerst deel. Sindsdien is het mogelijk om elke vier jaar de gezondheid van Nederlandse scholieren te vergelijken met die van scholieren uit een groot aantal andere westerse landen.

De vergelijking met andere landen is niet de enige reden die het HBSC-onderzoek uniek en waardevol maakt. Het onderzoek biedt informatie over een groot aantal gedragingen en brengt indicatoren aan het licht om risicogroepen op te kunnen sporen.

Omdat deze gegevens verzameld zijn bij een representatieve steekproef onder 11-tot en met 16-jarige Nederlandse scholieren (groep 8 van de basisschool en de eerste vier leerjaren van het voortgezet onderwijs), is het mogelijk interessante verbanden te leggen. Het gaat om gedrag dat direct of indirect verband houdt met gezondheid en welbevinden zoals (on)gezonder eten, bewegen, risicogedrag, schoolbeleving, thuissituatie, (materiële) welvaart en de relatie met ouders en vrienden. Verder biedt het onderzoek inzicht in veranderingen die samenhangen met leeftijd en met de overgang van het basisschool naar het voortgezet onderwijs. Veel vragen zijn in de verschillende metingsjaren van het HBSC-onderzoek op dezelfde manier gesteld en daardoor kunnen we vaststellen welke ontwikkelingen zich op deze terreinen tussen 2001 en 2009 hebben voorgedaan.

In dit rapport passeren diverse aspecten van het jeugdleven de revue: de relatie van jongeren met hun ouders en vrienden, hun beleving van school en hun gezondheidsbeleving en -gedrag en hun welbevinden. Ook het hebben van psychische problemen, roken, het gebruik van alcohol en drugs en het seksuele gedrag van jongeren komen aan de orde.

Ieder hoofdstuk van dit rapport besteedt speciale aandacht aan leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit en de gezinsomstandigheden van jongeren (zoals het al dan niet opgroeien bij beide ouders en gezinswelvaart).

De vragenlijst

De deelnemende landen aan het HBSC-onderzoek zijn verplicht zich te houden aan de voorschriften en protocollen van de internationale organisatie van HBSC (Griebler e.a., 2010). Een verplichte vragenlijst bevat vragen die alle deelnemende landen ongewijzigd moeten gebruiken. De meeste van deze vragen zijn in eerdere metingen gebruikt waardoor we ook in internationaal verband trends kunnen analyseren. Naast deze verplichte vragen zijn landen vrij om zelf vragen of onderwerpen toe te voegen. Binnen het internationale onderzoek is het ook mogelijk om optionele vragen over een bepaald onderwerp toe te voegen. In het Nederlandse onderzoek is dat gebeurd met de *Strengths and Difficulties Questionnaire* (SDQ), een lijst waarmee emotionele problemen en probleemgedrag van jongeren kan worden vastgesteld (zie hoofdstuk 6).

Het Nederlandse HBSC-team heeft daarnaast nationale vragen toegevoegd over de volgende onderwerpen: de relatie met ouders, woonsituatie, alcoholgebruik en regels die ouders stellen met betrekking tot roken en het drinken van alcohol, aanvang van de puberteit, verliefdheid en ongewenste en onvrijwillige seks.

Verder zijn er enkele vragen gesteld over homoseksualiteit (opvattingen en acceptatie), de mate van individualistisch denken en over maatschappelijke thema's als politieke interesse, gelijkheid van mannen en vrouwen, vrijheid van meningsuiting, ethnocentrisme, jeugdcentrisme en de waarde van het gezin. Deze laatste vragen uit de vragenlijst worden in dit rapport niet behandeld. Er is voor gekozen om alleen cijfers te presenteren over gezondheidsgedrag en welbevinden van scholieren en factoren uit hun directe leefomgeving die daarop van invloed kunnen zijn.

Voor afname in het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs zijn verschillende vragenlijsten gebruikt. De versie van het basisonderwijs bevatte niet de vragen over seksualiteit, cannabisgebruik en de extra vragen over alcoholgebruik.

Veldwerk

Onderzoeksresultaten kunnen het beste met elkaar vergeleken worden als niet alleen de vraagstelling identiek is, maar ook de manier waarop de gegevens verzameld zijn. Bij het HBSC-onderzoek is daarom gekozen voor een veldwerkperiode gedurende dezelfde maanden als waarin het *Peilstationsonderzoek Scholieren* plaats vond, namelijk oktober en november. Dat zijn geschikte maanden voor het veldwerk, omdat er geen feesten in vallen en ze ook niet worden voorafgegaan door feestmaanden. Feestdagen in andere maanden, de jaarwisseling en carnaval kunnen de rapportage van alcoholgebruik van jongeren beïnvloeden. Bovendien zijn de maanden oktober en november voor scholen relatief rustige maanden met nog weinig excursies en examens (denk aan de CITO-toets in groep 8).

In de periode oktober/november 2009 vulden de leerlingen onder begeleiding van een onderzoeksassistente van het Trimbos-instituut de vragenlijst klassikaal in. In totaal bezochten 20 onderzoeksassistentes de scholen die verspreid over het land liggen. Zij

kregen gedurende een dagdeel een instructie door onderzoekers van het Trimbos-instituut en ze beschikten over een draaiboek met een precieze beschrijving van de afnameprocedure.

De onderzoeksassistentes lichtten het onderzoek kort toe aan de leerlingen en deelden vervolgens de vragenlijsten uit. De leerlingen konden met eigen ogen zien dat het onderzoek anoniem was. Meteen als ze hun vragenlijst inleverden, ging die in een enveloppe die de assistente ter plekke dichtplakte. Tegelijk met de vragenlijst kregen de leerlingen een enveloppe uitgedeeld met de vragenlijst voor hun ouders (zie deel 2 van dit rapport).

Voorafgaand aan het bezoek aan de school kregen de leerlingen een brief mee voor hun ouders met informatie over het doel van het onderzoek en de deelname van hun kind. Als ouders bezwaar hadden tegen die deelname konden ze dat kenbaar maken aan de leerkracht of onderzoeksassistente.

De schoolleiding kreeg het verzoek een korte vragenlijst in te vullen over het schoolbeleid met betrekking tot gezondheid en risicogedrag. Die bevatte vragen naar bijvoorbeeld de aanwezigheid van snacks en frisdrankautomaten op school en naar sancties bij alcoholgebruik tijdens schooltijd. Ook werden vragen gesteld over de deelname aan preventieprogramma's zoals *De Gezonde school en genotmiddelen*.

Benaderen van leerlingen via de school heeft een groot voordeel. Als scholen eenmaal bereid zijn deel te nemen aan het onderzoek, dan is de non-respons op individueel niveau klein in vergelijking met andere methoden van benaderen. Non-respons op individueel niveau wordt gemeten door in de klas met hulp van de docent de absentie en reden daarvan te bepalen op het tijdstip van afname. Het is belangrijk om te weten welk percentage van de leerlingen om reden van ziekte of door spijbelen afwezig was, omdat dit van invloed kan zijn op de onderzoekgegevens. Zieke leerlingen hebben mogelijk een andere gezondheid dan kinderen die wel aanwezig zijn. Leerlingen die spijbelen, vertonen vaak meer risicogedrag zoals roken en drinken dan kinderen die wel op school zijn.

De steekproef

In het HBSC-onderzoek is gebruik gemaakt van een aselechte gestratificeerde clustersteekproef waarbij voor het voortgezet onderwijs een trapsgewijze aanpak is gevolgd. De steekproef van scholen is gebaseerd op een bestand van alle scholen voor regulier onderwijs in Nederland (bron: BriWeb van de Centrale Financiële Instellingen (Cfi) van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap). Wat het voortgezet onderwijs betreft kwamen alle scholen in aanmerking die regulier onderwijs verzorgen op de volgende schoolniveaus: VMBO basis- en kader-beroepsgerichte leerweg, VMBO gemengde en theoretische leerweg, HAVO en VWO. In het geval van koepels van

scholen of van scholen met verschillende vestigingen werd een school in de steekproef toegelaten als er een zelfstandige directie was en van ten minste één van de schoolniveaus de eerste vier leerjaren aanwezig waren. Scholen voor speciaal onderwijs, MBO-scholen en internationale scholen werden uit de steekproef verwijderd, evenals basisscholen met minder dan tien kinderen in groep 8.

Om te zorgen voor een goede spreiding over stad en platteland is vooraf gestratificeerd op stedelijkheidsniveau (bij het basisonderwijs vijf en bij het voortgezet onderwijs vier niveaus). Vervolgens zijn de scholen geautomatiseerd en willekeurig geselecteerd (naar verhouding van het aantal scholen binnen elk van de stedelijkheidsniveaus).

De steekproeven voor basisonderwijs en voor het voortgezet onderwijs zijn apart getrokken en daarom beschrijven we ze hieronder afzonderlijk van elkaar.

Basisonderwijs

Voor het internationale HBSC-onderzoek is het noodzakelijk dat het onderzoek zich uitstrekt tot ongeveer 1800 leerlingen in de leeftijd van 11,5 jaar. Voor betrouwbare uitspraken over de gezondheid van leerlingen in deze leeftijd moeten we een groot aantal scholen verspreid over het hele land in het onderzoek betrekken. Het streven was om 75 scholen deel te laten nemen aan het HBSC-onderzoek.

De brutosteekproef van 154 scholen, uitgaande van een klassengrootte van gemiddeld 22 leerlingen, is twee maal zo groot als noodzakelijk. Alle scholen kregen schriftelijk het verzoek om met leerlingen van groep 8 aan het onderzoek deel te nemen. Na het eerste schriftelijke contact volgde herhaaldelijk telefonisch contact met nogmaals het verzoek om deelname. Er werd zoveel mogelijk contact gelegd met de directeur van de school of de leerkracht van groep 8.

Respons en non-respons van scholen

Van de 154 scholen uit de steekproef bleken er negen scholen ongeschikt om deel te nemen aan het onderzoek. Ze hadden te weinig leerlingen in groep 8 en/of ze zouden na de zomer sluiten. Verder kon met drie scholen geen telefonisch contact gelegd worden. Van de overige 142 scholen waren er 79 bereid mee te doen aan het onderzoek, maar vielen er in de veldwerkperiode weer twee af. Uiteindelijk hebben 77 scholen deelgenomen aan het onderzoek (54%). De scholen vormen de eerste steekproefeenheid, de klassen daarbinnen de tweede. Leerlingen uit een groep werden als cluster getrokken. Indien de school twee groepen 8 had, dan deed één van de twee mee.

Als voornaamste reden om niet mee te doen noemde de schoolleiding dat hun school te vaak het verzoek krijgt aan onderzoek mee te doen (46%). De gemiddelde schoolgrootte was 247 leerlingen, voor de responsgroep 246 en voor de non-responsgroep 248 (geen significant verschil). Het percentage allochtone leerlingen bedroeg gemiddeld 17 procent, voor deelnemende scholen en niet-deelnemende respectievelijk 16 en 20 procent (geen significant verschil).

Respons in de klas

In 56 procent van de klassen waren alle leerlingen aanwezig. De resterende klassen telden in totaal 103 afwezige leerlingen (6%). De voornaamste reden was ziekte, één leerling mocht van de ouders niet deelnemen aan het onderzoek. Er waren geen spijbelaars.

De vragenlijsten zijn door 1792 leerlingen ingevuld. Er hoefden geen vragenlijsten te worden verwijderd vanwege onvoldoende kwaliteit of doordat ze onvoldoende ingevuld waren.

Voortgezet onderwijs

De benadering van de scholen in het voortgezet onderwijs was gelijk aan die van het basisonderwijs. Het aantal contacten met deze scholen is echter veel groter, omdat het lastig is met de juiste persoon contact te leggen. Bij alle scholen is er echter naar gestreefd om direct of indirect de toestemming van de schoolleiding voor deelname aan het onderzoek te krijgen.

Respons en non-respons

Van de 162 benaderde scholen bleken er zestien niet geschikt om aan het onderzoek mee te doen. Die scholen konden niet deelnemen, omdat ze niet alle leerjaren hadden (bijvoorbeeld alleen onderbouw), omdat het geen school voor regulier voortgezet onderwijs betrof (speciaal onderwijs of MBO) en om anderen redenen. Met drie scholen bleek het niet mogelijk contact te leggen. Van de 143 overige scholen waren er 68 bereid mee te doen aan het onderzoek (48%).

Als voornaamste reden om niet deel te nemen aan het onderzoek noemden scholen dat ze al meedoen aan een ander onderzoek (36%) of al erg vaak daarvoor benaderd zijn (41%).

Bij alle scholen die we voor het onderzoek aanschreven vroegen we een aantal kenmerken na, zodat een vergelijking mogelijk is tussen deelnemende en niet-deelnemende scholen. Het aantal leerlingen van de deelnemende scholen was iets lager dan dat van de scholen die weigerden (respectievelijk 780 en 986 leerlingen, t -toets $p=0,16$). Vergeleken met de hele steekproef waren kleine scholen (met minder dan 500 leerlingen) vaker bereid deel te nemen aan het onderzoek dan grote scholen (met meer dan 1000 leerlingen). Scholen waar het merendeel van de leerlingen in de VMBO-stromen onderwijs krijgt, deden vaker mee aan het onderzoek (respons 66%) dan scholen waarop grotendeels op HAVO- of VWO-niveau wordt les gegeven (respons 33%). Omdat bij het selecteren van de klassen binnen de scholen gelet is op het schoolniveau van de klas, heeft dit niet voor vertekening gezorgd.

De deelnemende en niet-deelnemende scholen verschilden niet in percentage allochtone leerlingen.

Respons in de klas

Per deelnemende school vroegen we een overzicht van alle klassen van de eerste vier leerjaren. Uit deze lijst trokken de onderzoekers willekeurig uit ieder leerjaar een klas waarbij elke klas dezelfde kans had om getrokken te worden. Alle leerlingen uit een klas werden als

cluster getrokken. Uiteindelijk gaat het in dit onderzoek echter om individuele leerlingen. Op kleinere scholen hebben leerlingen als individu een grotere kans om in het onderzoek betrokken te worden dan op grote scholen. Daarom vond hiervoor compensatie plaats door op scholen met minder dan 500 leerlingen drie klassen te selecteren en op scholen met meer dan 1000 leerlingen vijf klassen. Op de overige scholen selecteerden we vier klassen voor het onderzoek.

De vragenlijsten zijn door 5734 leerlingen van de eerste vier klassen (264 klassen) van het voortgezet onderwijs ingevuld. Na verwijdering van onvoldoende en onbetrouwbaar ingevulde vragenlijsten bleven er 5719 over voor analyses, waarvan 5642 in de leeftijd tot en met 16 jaar. Leerlingen ouder dan 16 jaar die nog in het derde of vierde leerjaar van het voortgezet onderwijs zitten, vormen, doordat zij zijn blijven zitten een selecte, niet representatieve groep voor jongeren van hun leeftijd. Daarom zijn de gegevens van deze jongeren niet gebruikt in dit rapport. We kunnen dus uitspraken doen over een representatieve steekproef van leerlingen tot en met 16 jaar in de eerste vier leerjaren van het voortgezet onderwijs.

Uit de ingevulde absentielijsten blijkt dat tijdens de afname van de vragen 440 leerlingen afwezig waren door ziekte of om andere redenen (7%). Zowel voor jongens als voor meisjes gold ziekte als voornaamste reden voor afwezigheid. Er waren 26 spijbelende leerlingen (6% van de afwezigen), één leerling mocht van de ouders niet meedoen en twee leerlingen weigerden zelf mee te doen. In 29 procent van de klassen waren alle leerlingen aanwezig.

Beschrijving van de gewogen steekproef

Het wegen van de steekproef

Uit eerder onderzoek kwamen enkele factoren naar voren die in belangrijke mate samenhangen met gezondheidsgedrag en middelengebruik, te weten sekse, stedelijkheidsniveau, leeftijd en schoolniveau. Uit vergelijking van de steekproefgegevens met de landelijk gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bleek de verdeling van deze factoren in de steekproef in lichte mate af te wijken van de landelijke verdeling. De steekproef van het basisonderwijs is daarom herwogen voor stedelijkheid en sekse op basis van de CBS-cijfers van basisschoolleerlingen van 11 jaar in Nederland. De steekproef van het voortgezet onderwijs is naast stedelijkheidsniveau en sekse herwogen op leerjaar en schoolniveau.

Als logische gevolg van het herwegen op basisgegevens van het CBS komt de herwogen verdeling van de steekproeven overeen met de landelijke verdeling.

Leeftijd en sekse

De steekproef bestaat voor 51 procent uit jongens (tabel 1.1). De gemiddelde leeftijd is 11,2 jaar in het basisonderwijs en 13,8 jaar in het voortgezet onderwijs en is voor beide steekproeven gelijk voor jongens en meisjes.

Voor het bepalen van de stedelijkheid van de woonplaats van de respondent is gebruik gemaakt van de postcode van de leerling. Bijna twee derde van de leerlingen woont in een stad en ruim 10 procent in een klein dorp.

Etnische afkomst

De etnische afkomst is bepaald op basis van het geboorteland van de respondent, diens vader en moeder. Hierbij is de methodiek gevolgd van het Centraal Bureau voor de Statistiek: een respondent wordt tot een andere etnische groep dan de Nederlandse gerekend als hij of zij zelf niet in Nederland is geboren óf als dat geldt voor één van beide ouders. Wanneer de respondent én één of beide ouders in het buitenland zijn geboren, is de etnische afkomst gelijk aan het geboorteland van de respondent. Wanneer de respondent in Nederland en beide ouders in het buitenland zijn geboren, is het geboorteland van de moeder bepalend. Wanneer de respondent in het buitenland is geboren, maar beide ouders in Nederland, is de etnische afkomst Nederlands. Er worden zeven etnische groepen onderscheiden (tabel 1.1): Nederlands, Surinaams, Antilliaans/Arubaans, Marokkaans, Turks, overig westers en overig niet-westers (conform CBS).

In beide steekproeven is ongeveer een vijfde van de leerlingen niet van Nederlandse afkomst, de grootste groepen zijn de verzamelgroepen 'overige westers' en 'overige niet-westers'.

In de analyses die uitsplitsen naar etniciteit worden de resultaten van Nederlandse kinderen steeds vergeleken met jongeren van niet-westerse afkomst (Surinaams, Antilliaans, Arubaans, Marokkaans, Turks en overig niet-westers). De groep 'overige westers' laten we in deze analyses dus buiten beschouwing.

Schoolniveau

In het HBSC-onderzoek zijn de eerste vier leerjaren onderzocht. In het vierde leerjaar zitten voornamelijk leerlingen die in dát jaar 16 moeten worden. Op het VWO wordt minder gedoubleerd en daardoor is het percentage 16-jarigen er lager dan op het VMBO (veel leerlingen op het VWO moeten in oktober en november nog 16 worden). De gegevens in dit rapport zijn echter gewogen voor schoolniveau en leeftijd (zie: 'Het wegen van de steekproef').

Dit rapport vermeldt het schoolniveau VMBO-basis- en kader-beroepsgerichte leerweg als VMBO-b en VMBO-gemengde en theoretische leerweg als VMBO-t.

Bij een combinatie van twee schoolniveaus is een leerling bij het laagste schoolniveau ingedeeld. Zo is een leerling in een brugklas VMBO-theoretische leerweg/HAVO ingedeeld bij VMBO-theoretische leerweg.

Tabel 1.1 Sociaaldemografische gegevens van de totale steekproef 11-16 jaar verdeeld naar schooltype (gewogen aantallen en %)

	Totaal		Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	N	%	N	%	N	%
Totaal (ongewogen)¹	7420		1792		5642	
Sekse						
Jongen	3763	51	897	51	2866	51
Meisje	3657	49	895	49	2760	49
Stedelijkheidsgraad²						
Zeer sterk stedelijk	1158	16	278	16	880	16
Sterk stedelijk	1997	27	484	27	1512	27
Matig stedelijk	1504	20	359	20	1144	20
Weinig stedelijk	1752	24	426	24	1324	24
Zeer weinig stedelijk	1010	14	244	14	766	14
Etnische afkomst						
Nederlands	5929	80	1429	80	4499	80
Surinaams	191	3	40	2	152	3
Antilliaans/Arubaans	66	1	13	1	54	1
Marokkaans	269	4	52	3	219	4
Turks	252	3	78	4	173	3
Overig niet westers	355	5	83	5	272	5
Overig westers	352	5	98	5	254	5
Schoolniveau³						
VMBO-beroepsgerichte leerweg⁴					1144	20
VMBO-theoretische/gemengde leerweg					1833	33
HAVO					1306	23
VWO					1343	24

¹ door afronding en weging is het mogelijk dat de aantallen en percentages niet optellen tot het totaal

² stedelijkheid van de gemeente waar de respondenten wonen (zeer grote stad-klein dorp)

³ schoolniveau: bij combinatieklassen is het schoolniveau naar beneden ingedeeld. Bijvoorbeeld: de combinatie VMBO-theoretisch/HAVO is ingedeeld bij VMBO-theoretisch

⁴ schoolniveau VMBO-beroepsgerichte leerweg: VMBO-basis- en kader-beroepsgerichte leerweg

Gezinssituatie van de onderzochte leerlingen

Naast demografische gegevens van de leerlingen bevat de vragenlijst een aantal vragen over de gezinssituatie waarin de jongeren opgroeien.

Van de jongeren woont 80 procent bij beide biologische ouders. De hoofdoorzaak waarom jongeren niet bij beide ouders wonen is een scheiding (16%). Ruim 80 procent van de jongeren van wie de ouders niet meer bij elkaar wonen, heeft de scheiding meegemaakt toen ze tussen de 2 en 12 jaar oud waren. Een klein percentage jongeren heeft een ouder verloren (1,8%). Er zijn twee keer zo veel vaders (1,2 %) als moeders overleden (0,6 %).

Eén op de tien kinderen in het basisonderwijs heeft te maken met een dubbele gezinssituatie. In het voortgezet onderwijs ligt dat percentage iets lager (8%). Deze jongeren wonen bij één van beide ouders (en eventueel een stiefouder) en brengen elke weekend of vaker hun tijd door bij de andere ouder. Rond de 7 à 8 procent van de jongeren leeft in een eenoudergezin. Deze kinderen wonen bij één ouder en hebben helemaal geen of heel weinig contact met de andere ouder (tabel 1.2).

In de analyses die uitsplitsen naar gezinsvorm worden de resultaten van jongeren die bij beide biologische ouders opgroeien vergeleken met jongeren voor wie dat niet het geval is.

Tabel 1.2 Gezinsituatie naar leeftijd, sekse en onderwijstype
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs		
	Jongen	Meisje	Totaal	Jongen	Meisje	Totaal
Gezinsituatie						
Volledig gezin	79.6	78.6	79.1	79.7	79.9	79.8
Eenoudergezin	6.2	7.8	7.0	7.8	7.7	7.7
Dubbele gezinssituatie	10.8	9.4	10.1	8.9	7.3	8.1
Gezinswelvaart						
Laag	3.7	5.3	4.5	4.9	4.6	4.8
Midden	27.7	34.5	31.1	30.3	35.0	32.6
Hoog	68.6	60.2	64.4	64.7	60.4	62.6
Beleving welvaart						
(helemaal) niet rijk	6.5	12.5	9.5	8.9	12.4	10.6

Gezinswelvaart

Een indicatie voor de sociaaleconomische status van jongeren kunnen we verkrijgen door te vragen naar een aantal concrete zaken. Om de welvaart van de gezinnen waarin de leerlingen opgroeien te achterhalen, is in het HBSC-onderzoek gevraagd naar concrete bezittingen (zoals aantal auto's, computers en een eigen slaapkamer) en naar het aantal keren dat het gezin in het afgelopen jaar op vakantie is geweest. Samen vormen deze vragen een welvaartsschaal met drie categorieën volgens de indeling van de internationale HBSC-organisatie (Currie e.a., 2008). De somscore heeft een minimum van nul en een maximum van zeven. Jongeren die in totaal op niet meer dan vier punten scoren, vallen in de categorie 'laag', vier en vijf punten vormen de categorie 'midden' en meer dan vijf punten betekent dat een jongere een 'hoog' welvaartsniveau heeft.

De scores, wijzen uit dat de meeste 11- tot en met 16-jarigen een redelijke mate van welvaart kennen (tabel 1.2). Dat Nederlandse kinderen in betrekkelijke welvaart opgroeien wordt geïllustreerd door het feit dat twee derde van de jongeren tot de welvaarts categorie 'hoog' behoort. Deze jongeren leven in een gezin met een auto en één of meerdere computers. Verder hebben zij een eigen kamer en zijn ze het afgelopen

jaar één of meerdere malen op vakantie geweest. Er is echter een kleine groep – bijna 5 procent – die nauwelijks toegang heeft tot dit soort welvaart. Zij scoren voor geen of slechts enkele van deze zaken en/of activiteiten positief.

Er is niet alleen gevraagd naar deze feitelijke mate van welvaart, maar ook hoe jongeren hun welvaart beleven. Slechts een kleine groep heeft niet het gevoel dat hun gezin rijk is. Opmerkelijk is dat meisjes, zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs, vaker vinden dat hun gezin niet of helemaal niet rijk is. Er bestaat een redelijk sterke samenhang tussen de ervaren en feitelijke rijkdom in gezinnen, waarbij de samenhang voor de leerlingen van het voortgezet onderwijs iets sterker is dan die van de basisschoolleerlingen. In het algemeen geldt dus dat kinderen die in hun gezin een auto, eigen kamer, computer en/of vakantie ontberen vaker het idee hebben dat hun gezin niet (zo) rijk is, al zijn er ook jongeren waar dit niet voor opgaat.

Analyses van de resultaten

De opbouw van de tabellen is in dit rapport per hoofdstuk zoveel mogelijk dezelfde. Elk hoofdstuk beschrijft verschillen tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs en tussen jongens en meisjes. Bij het voortgezet onderwijs wordt voor elke leeftijdsgroep apart het verschil tussen jongens en meisjes weergegeven. Bij deze analyses is een selectie gemaakt van leerlingen tot en met 16 jaar. Zoals hier boven al vermeld zijn de gegevens van leerlingen van 17 jaar of ouder in de eerste vier klassen van het voortgezet onderwijs niet gebruikt in dit rapport.

Naast deze basistabellen worden enkele achtergrondkenmerken van de jongeren nader bekeken in relatie tot de belangrijkste uitkomstmaten van het betreffende hoofdstuk. Dat doen we voor verschillen naar etniciteit (autochtoon versus niet-westers allochtoon), de gezinsvorm (leven bij beide biologische ouders of niet) en gezinswelvaart in drie groepen, zoals beschreven in tabel 1.2. Daarnaast geven we voor het voortgezet onderwijs ook verschillen tussen de schoolniveaus weer.

Schaalscores

Dit rapport presenteert gegevens van afzonderlijke vragen in percentages. Sommige hoofdstukken (bijvoorbeeld hoofdstuk 2) kennen een aantal vergelijkbare vragen die samengevoegd kunnen worden in nadere analyses. In de tabellen met verschillen naar achtergrondkenmerken van de jongeren is voor de beknoptheid gekozen voor zo'n samenvoeging. De somscore van deze vragen over kennis van ouders en steun die ouders hun kinderen geven, zijn zó ingedeeld dat die weer in een percentage kan worden weergegeven. Bijvoorbeeld: de 'schaal steun van ouders' (die waarde 1 tot en met 5 kan hebben) is afgekapt op de waarde 3,5 zodat het percentage in de tabellen het percentage weergeeft van de jongeren die zegt veel steun te krijgen. In het betreffende hoofdstuk wordt meer in detail beschreven hoe de indeling tot stand is gekomen.

Wegen en correctie voor clustereffecten

Zoals eerder genoemd zijn alle gegevens in dit rapport gewogen. Voor het basisonderwijs is er gewogen op sekse en stedelijkheidsgraad. Voor het voortgezet onderwijs op leerjaar, sekse, schoolniveau en stedelijkheidsgraad.

De vragenlijsten zijn klassikaal afgenomen. Leerlingen uit dezelfde klassen delen bepaalde kenmerken met elkaar, bijvoorbeeld omdat zij les krijgen van dezelfde docenten. Dit leidt tot clustering in de data. Deze clustering is niet beperkt tot de klassen, want die klassen delen ook weer kenmerken met elkaar, bijvoorbeeld dat zij tot dezelfde school behoren. Deze potentiële meervoudige clustering kan van invloed zijn op de te berekenen varianties en daarmee op de 95%-betrouwbaarheidsintervallen waarmee significanties (p-waarden) berekend worden. Om die reden zijn de data geanalyseerd met het statistische pakket Stata (versie 9.0). Dit pakket kan voor gewogen data, gecorrigeerd voor clustering, correcte varianties uitrekenen en daarmee de werkelijke invloed van variabelen zuiverder schatten (robuuste varianties met behulp van de eerste-orde Tailorseries linearisatiemethode).

Verschillen tussen groepen

Verschillen waarbij de 95%-betrouwbaarheidsintervallen van twee percentages elkaar niet overlappen worden als significant aangeduid. Deze manier van toetsing kan worden opgevat als een conservatieve manier. Dit betekent dat alleen relatief grote verschillen als significant worden aangemerkt. Als de genoemde verschillen opvallend maar niet significant zijn, wordt dit altijd vermeld.

In de meeste tabellen worden twee groepen met elkaar vergeleken en wordt een verschil vet gedrukt of aangegeven met een sterretje. Bij verschillen tussen schoolniveau of gezinswelvaart zijn er echter respectievelijk vier en drie groepen met elkaar vergeleken. Verschillen worden in deze tabellen aangegeven met superscripten (a, b en c). Een verschil in superscript betekent dat de percentages van twee groepen van elkaar verschillen. In tabel 1.3 wordt dit geïllustreerd.

Tabel 1.3 Illustratie van de notering voor verschillen tussen meer dan twee groepen.
Verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen zijn significant

	Schoolniveau			
	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
1	15.4 ^a	6.9 ^b	5.2 ^b	0.9 ^c
2	80.2 ^a	71.3 ^{ab}	62.4 ^{bc}	50.5 ^c
3	14.5 ^a	8.4 ^{ab}	10.4 ^a	3.0 ^b

Rij 1: VMBO-b verschilt van alle andere niveaus; VMBO-t en HAVO verschillen niet van elkaar maar verschillen van VMBO-b en VWO; VWO verschilt van alle andere niveaus

Rij 2: VMBO-b verschilt niet van VMBO-t en verschilt wel van HAVO en VWO; VMBO-t verschilt niet van VMBO-b en HAVO; HAVO verschilt van VMBO-b maar niet van de andere niveaus; VWO verschilt niet van HAVO maar wel van VMBO-b en VMBO-t

Rij 3: de eerste drie schoolniveaus verschillen niet. VWO verschilt van VMBO-b en HAVO maar niet van VMBO-t

Multivariate analyses

Voor enkele kernbegrippen zijn multivariate regressieanalyses gedaan. Hierdoor kan de bijdrage van een bepaald kenmerk zoals etniciteit worden onderzocht onder constant houden van de andere factoren in de analyse. Op deze manier wordt bijvoorbeeld rekening gehouden met het feit dat allochtone leerlingen zich vaker op het VMBO bevinden. Zo kan de unieke bijdrage van etniciteit worden onderzocht.

Bij deze analyses betreft het *logistische regressieanalyses* die resulteren in *odds ratio's* (OR). Dat is een maat voor de kans dat jongeren met een bepaald kenmerk (bijvoorbeeld jongens, HAVO-leerlingen of allochtonen) meer of juist minder vaak blootstaan aan bepaald gedrag dan de referentiegroep. Een significante odds ratio *groter* dan 1 duidt een grotere kans aan van een jongere met een bepaald kenmerk ten opzichte van de referentiegroep, een odds ratio kleiner dan 1 duidt op een kleinere kans. De tabellen vermelden steeds met welke referentiegroep een bepaalde groep is vergeleken.

Bij de multivariate analyses is een andere statistische toetsing gebruikt dan bij de vergelijking van de percentages in de tabellen van de hoofdstukken. Hierdoor kan het voorkomen dat in de multivariate analyses verschillen niet significant zijn, terwijl de percentages in de hoofdstukken wel als significant verschillend staan aangeduid.

Voor de multivariate analyses is een model gebruikt met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm. Omdat in deze analyses ook de variabele schoolniveau wordt meegenomen, zijn deze analyses alleen uitgevoerd op de gegevens van het voortgezet onderwijs.

De tabellen van de multivariate analyses zijn aan het einde van elk hoofdstuk opgenomen en worden in aanvulling op de tabellen met de achtergrondkenmerken kort besproken.

Trendgegevens

In elk hoofdstuk vergelijken we de uitkomsten van het HBSC-onderzoek van 2009 voor enkele kerngegevens met de voorgaande de HBSC-onderzoeken van 2001 en 2005. Dit is echter alleen mogelijk als in beide onderzoeken precies dezelfde vraagstelling is opgenomen.

In hoofdstuk 7 worden de gegevens voor het middelengebruik ook met de resultaten van het *Peilstationsonderzoek Scholieren* (Monshouwer e.a., 2004, 2008) vergeleken. Voor deze vergelijking zijn alleen de gegevens uit het Peilstationsonderzoek gebruikt van scholieren uit de eerste vier klassen van het voortgezet onderwijs.

Hoewel het bij al deze studies steeds om representatieve steekproeven gaat, is het altijd mogelijk dat een bepaalde trend veroorzaakt wordt door verschillen in steekproefsamenstelling. Bij een vergelijking tussen de onderzoeken bleken er kleine verschillen in de steekproeven te zijn. Het is mogelijk dat deze verschillen een verklaring vormen voor de gevonden trends. Daarom zijn er aanvullende analyses gedaan waarbij er is getoetst of de gevonden verschillen ook stand houden als we corrigeren voor dit soort steekproefverschillen.

2 De relatie van jongeren met ouders en vrienden

Simone de Roos

In de tienertijd veranderen de relaties in het sociale netwerk van jongeren. In deze periode maken jongeren zich steeds meer los van hun ouders en worden ze zelfstandiger. Leeftijdgenoten gaan op verschillende terreinen een steeds belangrijker rol spelen in hun leefwereld (Engels e.a., 2007). Een voorbeeld hiervan is het bespreken van vertrouwelijke zaken. Onderzoek laat zien dat jongeren naarmate ze ouder worden vaker met vrienden en minder vaak met ouders over problemen praten (Del Valle e.a., 2010). In dit hoofdstuk gaat het om de vraag hoe jongeren hun relaties met ouders, eventuele stiefouders en vrienden ervaren. We kijken daarbij ook naar verschillen tussen groepen jongeren onderling en naar eventuele veranderingen in vergelijking met eerdere edities van het HBSC-onderzoek (2001 en 2005; Van Dorsselaer e.a., 2007).

Een goede verstandhouding van kinderen met zowel ouders als leeftijdgenoten is belangrijk voor de ontwikkeling van hun psychische en sociale welzijn (Sentse, 2010; Criss e.a., 2009; Kerr e.a., 2008; Rubin e.a., 2004). Jongeren die een goede band hebben met hun ouders en leeftijdgenoten, hebben over het algemeen minder emotionele en/of gedragsproblemen dan jongeren die zo'n band niet hebben.

Volgens eerder onderzoek kunnen de meeste jongeren in Nederland goed met hun ouders overweg. Ruim 80 procent van de jongeren is tevreden over de manier waarop zij worden opgevoed (CBS, 2003). Ruim drie kwart van de tieners beoordeelt de relatie met hun ouders positief tot zeer positief (Zeijl e.a., 2003). Over de contacten met vrienden zijn jongeren over het algemeen ook heel tevreden, bijna negen op de tien jongeren vindt de relatie met vrienden goed (Zeijl e.a., 2003).

Tussen groepen jongeren blijken verschillen te bestaan in hoe ze de relatie met hun ouders beleven. Jongeren uit eenoudergezinnen, jongeren die op het VMBO zitten en jongeren van allochtone afkomst zijn vaker ontevreden over de relatie met hun ouders dan andere jongeren (Zeijl e.a., 2003). Er zijn geen wezenlijke verschillen gevonden tussen groepen jongeren wat betreft het contact met vrienden, behalve dan dat Marokkaans-Nederlandse jongeren negatiever over de relatie met hun vrienden zijn dan autochtone jongeren. Verder schatten meisjes de kwaliteit van hun relaties met vrienden doorgaans positiever in dan jongens (Zeijl e.a., 2003).

Het huidige HBSC-onderzoek besteedt niet alleen aandacht aan de invloed van sekse, etniciteit, onderwijstype (basis- en voortgezet onderwijs) en schoolniveau. Het kijkt ook naar de invloed van gezinswelvaart en gezinsvorm op de ervaren relatie met ouders, eventuele stiefouders en vrienden. Bij de relatie met ouders gaat het om de steun van ouders, de kennis van ouders over het doen en laten van hun kind, en de communicatie met ouders en eventuele stiefouders. De relatie met vrienden betreft het aantal goede vrienden, het herkomstland van vrienden en de onderlinge communicatie.

Kerncijfers

Relatie met eigen ouders: Steun van ouders

Het HBSC-onderzoek bevat zes stellingen over de mate van steun die jongeren van hun ouders krijgen. De eerste drie zijn positief en de laatste drie negatief geformuleerd: 'mijn ouders laten merken dat zij mij bewonderen', 'mijn ouders steunen mij bij wat ik doe', 'mijn ouders laten merken dat ze van mij houden', 'in de ogen van mijn ouders kan ik niets goed doen', 'mijn ouders maken mij vaak belachelijk', en 'mijn ouders behandelen mij ruw en/of agressief'. De laatste drie stellingen duiden op afwijzing door ouders. De jongeren geven aan in hoeverre deze stellingen kloppen. Per stelling is naar het percentage 'klopt (helemaal) wel' gekeken. Deze stellingen vormen samen de schaal 'steun door ouders' (waarbij de negatieve items omgecodeerd zijn, zodat een hoge score op die items ook voor veel ondersteuning en weinig afwijzing staat). De schaal kan lopen van 1 (helemaal geen steun) tot 5 (heel veel steun van ouders). Bij een schaalscore >3,5 geven ouders hun kind veel steun.

Ruim 90 procent van de jongeren vindt dat zij over het algemeen veel steun van hun ouders krijgen (op basis van de schaal, tabel 2.1). Jongeren uit groep 8 van de basisschool ervaren iets meer steun van ouders dan jongeren uit het voortgezet onderwijs (respectievelijk 93 en 89%). Er zijn geen verschillen in hoe jongens en meisjes de steun van ouders beoordelen.

Volgens de antwoorden op de zes losse vragen over ondersteunend gedrag onder vinden veel jongeren van hun ouders veel steun en weinig afwijzing. Zo zeggen heel weinig jongeren dat ouders hen belachelijk maken of ruw behandelen (tabel 2.1). Het ondersteunend gedrag van ouders loopt voor jongens en meisjes en kinderen van verschillende leeftijden nauwelijks uiteen. Alleen laten ouders aan kinderen in het voortgezet onderwijs minder vaak merken dat ze van hen houden dan het geval is voor basisschoolleerlingen. Jongeren uit zowel het basis- als het voortgezet onderwijs ervaren van hun ouders vaker liefde dan bewondering.

Bij de afwijzende gedragingen valt op dat het percentage jongens dat het gevoel heeft niets goed te doen in de ogen van ouders en zegt ruw behandeld te worden meer dan verdubbelt in de periode van 12 tot 16 jaar. Bij meisjes blijft dit percentage vrij stabiel. Ongeveer één op de twintig jongeren ervaart dat ze niets goed kunnen doen in de ogen van hun ouders. Rond 1 procent van de jongeren wordt naar eigen zeggen ruw en/of agressief behandeld.

Relatie met eigen ouders: Kennis van ouders

Naast de steun van ouders is ook de mate waarin ouders weet hebben van het doen en laten van hun kinderen in kaart gebracht. Het gaat hier om de volgende vier vragen: hoeveel ouders weten over wie de vrienden van de jongeren zijn, waar de jongeren hun geld aan uitgeven, waar ze na schooltijd zijn en wat ze doen in hun vrije tijd. Per vraag is naar het percentage 'ouders weten veel' gekeken. Daarnaast vormen deze vragen samen de schaal 'kennis van ouders'. De schaal kan van 1 (geen kennis) tot 3 (veel kennis van ouders) lopen. Bij een schaalscore >2,5 hebben ouders veel kennis over het doen en laten van hun kind.

Tabel 2.1 Ervaringen van de steun (% , klopt (helemaal) wel) en kennis van ouders (% , ouders weten veel) naar leeftijd, sekse en onderwijstype (basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Steun ouders																
Ouders bieden veel steun (schaal) ³	93.0	92.5	92.7	88.2	88.8	88.5	90.3	92.3	90.2	90.8	88.2	86.6	86.7	87.0	83.2	86.8
Bewondering laten merken	74.4	73.6	74.0	70.2	71.1	70.6	76.7	73.0	70.9	73.8	69.9	68.9	67.3	67.8	64.8	73.7
Houden van laten merken	93.9	91.8	92.9	87.9	87.6	87.7	90.9	90.7	89.2	90.8	87.3	84.9	87.7	85.9	81.1	85.0
Kind steunen	85.0	85.0	85.0	83.5	84.1	83.8	86.6	85.8	85.4	85.5	81.6	83.2	84.0	82.3	77.1	83.7
Niets goed doen in ogen ouders	6.0	6.1	6.1	5.7	5.1	5.4	3.2	4.6	6.1	5.2	5.4	4.8	6.0	5.5	8.7	5.0
Kind belachelijk maken	3.2	3.7	3.5	4.2	4.3	4.8	4.0	3.1	4.6	5.6	3.5	3.8	4.0	5.1	6.0	2.6
Kind ruw behandelen	0.9	1.1	1.0	1.6	1.1	1.3	0.9	0.8	1.6	1.2	1.2	1.5	2.2	1.0	2.0	0.4
Kennis van ouders																
Ouders weten veel (schaal) ⁴	87.2	91.1	89.2	78.9	86.5*	82.6	84.9	88.8	80.5	85.9	76.3	84.2	79.2	87.3*	69.7	86.8*
Weten wie vrienden zijn	94.3	95.3	94.8	83.6	91.7*	87.6	87.6	92.7	86.1	91.2	84.0	90.3	83.2	92.4*	70.4	92.2*
Weten waaraan geld uitgeven	85.6	88.9	87.2	75.3	81.4*	78.3	82.2	85.0	77.2	80.9	72.1	78.2	74.2	83.5*	68.7	78.6
Weten waar na schooltijd zijn	88.8	93.9*	91.4	83.5	89.3*	86.4	86.4	91.9	85.3	89.5	81.7	87.1	84.0	89.0	76.7	90.2*
Weten wat doen in vrije tijd	85.2	88.0	86.6	81.2	86.4*	83.8	85.9	87.2	81.8	86.3	80.0	85.7	81.1	86.0	74.8	87.7*

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

³ % met schaalscore steun ouders (1 t/m 5) > 3,5

⁴ % met schaalscore kennis ouders (1 t/m 3) > 2,5

Ruim 85 procent van de jongeren vindt dat hun ouders veel van hen weten (tabel 2.1). Jongeren uit groep 8 van de basisschool ervaren dat hun ouders wat meer weten dan jongeren uit het voortgezet onderwijs (respectievelijk 89 en 83%). Als kinderen ouder worden, weten ouders steeds minder van hun zonen, terwijl de kennis van het doen en laten van hun dochters ongeveer gelijk blijft. Op de basisschool ervaren jongens en meisjes de kennis van hun ouders nog als gelijk. Meisjes in het voortgezet onderwijs zeggen vaker dan jongens dat hun ouders veel van hen weten (87 versus 79%). Dit verschil manifesteert zich vooral bij 15- en 16-jarigen.

Volgens de antwoorden van de jongeren op de vier losse vragen is ruim 75 tot 95 van de ouders goed op de hoogte over wat zij zoal doen (tabel 2.1). Ouders weten het meest wie de vrienden van hun kinderen zijn en het minst van de geldbesteding van hun kroost.

Ouders weten meer van hun kinderen op de basisschool dan van die in het voortgezet onderwijs, behalve wat betreft de vrijetijdsbesteding. Hoeveel ouders weten loopt voor jongens en meisjes op de basisschool nauwelijks uiteen. Ouders weten op de basisschool wel vaker van hun dochters dan van hun zonen waar ze zich na schooltijd bevinden. Van hun kinderen in het voortgezet onderwijs weten ouders op alle terreinen meer van dochters dan van zonen. Dit is vooral het geval als de kinderen 15 à 16 jaar zijn. Wat ouders van hun dochters weten blijft voor verschillende leeftijden vrij stabiel. Naarmate jongens ouder worden, weten hun ouders steeds minder van wat ze zoal doen.

Relatie met eigen ouders: Praten met ouders

Aan de leerlingen is ook gevraagd of zij makkelijk met hun ouders kunnen praten als zij ergens mee zitten. De meerderheid van de jongeren is daarover positief (tabel 2.2). Jongeren uit groep 8 van de basisschool zeggen vaker dat ze goed met hun ouders kunnen praten dan jongeren in het voortgezet onderwijs.

Jongeren praten makkelijker met hun moeder dan met hun vader over zaken waarover ze zich zorgen maken: respectievelijk 94 procent van de basisschoolleerlingen en 91 procent van de vo-leerlingen heeft geen moeite daarover in gesprek te gaan met hun moeder, terwijl de scores voor de vaders 85 en 80 procent bedragen.

We vonden een opvallend sekseverschil als het gaat om het kunnen praten met vaders. Zo hebben jongens vaker dan meisjes het idee goed met hun vader te kunnen praten als zij zorgen hebben. Dit onderscheid vinden we zowel voor leerlingen in het basis- als in het voortgezet onderwijs en lijkt daarmee vroeg te ontstaan (basisschool: 90 versus 81%; voortgezet onderwijs: 85 versus 75%). De verschillen tussen jongens en meisjes zijn voor alle onderzochte leeftijdsgroepen significant, behalve op de leeftijd van 16 jaar. De meningen van jongens en meisjes op dit punt lopen het sterkst uiteen op 14 en 15 jaar. In die leeftijdsgroep antwoordt een op de drie à vier meisjes dat zij niet zo gemakkelijk met hun vader kunnen praten tegenover een op de zes à zeven jongens. Verder zeggen jongens in het basisonderwijs vaker het gemakkelijk te vinden om met hun moeder te praten als ze zich zorgen maken dan meisjes, al zijn deze verschillen niet zo groot.

Relatie met stiefouders: Praten met stiefouders

Aan de jongeren die stiefouders hebben, is gevraagd het contact met hen te beoordelen. Jongeren die zich ergens zorgen over maken kunnen daarover minder makkelijk met stiefouders praten dan met eigen ouders. Onder basisschoolleerlingen is het beeld voor stiefvaders het gunstigst: 66 procent van de kinderen uit groep 8 met een stiefvader kan goed met hem praten over hun zorgen. Voor stiefmoeders ligt het percentage beduidend lager: rond 57 procent (tabel 2.2). In het voortgezet onderwijs vinden we geen significante verschillen tussen stiefvaders en stiefmoeders. Rond 50 procent van de jongeren zegt goed met hun stiefvader en -moeder te kunnen praten als zij bezorgd zijn. We zien vrijwel geen verschillen tussen jongens en meisjes als het gaat om de beleving van het contact met hun stiefouders. Alleen op de leeftijd van 14 jaar is er een verschil wat betreft stiefvaders. Op die leeftijd heeft ongeveer 40 procent van de meisjes het gevoel (heel) gemakkelijk met hun stiefvader te kunnen praten tegenover 66 procent van de jongens.

Tabel 2.2 Ervaringen van het contact met (stief)ouders bij zorgen naar leeftijd, sekse en onderwijstype
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ^{1,3}
Contact ouders																
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	89.7	81.2*	85.4	85.4	74.5*	80.0	87.7	80.7*	84.3	75.3*	86.2	75.2*	86.7	70.7*	79.2	68.5
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	95.7	91.9*	93.8	90.7	90.2	90.5	92.3	92.0	91.3	90.4	92.3	88.7	90.3	90.6	84.3	89.3
Contact stiefouders																
Kan (heel) gemakkelijk met stiefvader praten	67.1	64.8	66.0	57.4	48.1	52.8	47.7	47.3	61.6	54.8	66.0	40.3*	57.5	47.8	38.3	49.1
Kan (heel) gemakkelijk met stiefmoeder praten	59.1	53.4	56.4	52.4	43.2	48.1	37.3	46.1	50.2	45.1	59.8	43.4	55.4	44.0	53.4	29.7

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

³ slechts 24 meisjes op 16-jarige leeftijd bij relatie met stiefmoeder (overige leeftijden: 58 of meer).

Relatie met vrienden: aantal vrienden en het onderlinge contact

Ruim 93 procent van alle jongeren zegt meer dan twee goede vrienden te hebben. Ongeveer een op de veertien – gemiddeld twee leerlingen per klas – heeft één of twee of helemaal géén vrienden. Het aantal jongeren dat makkelijk met hun vrienden kan praten, als ze zich ergens zorgen over maken, neemt toe van drie kwart van de 11-jarigen naar ongeveer 90 procent van de 16-jarigen (tabel 2.3). Meisjes noemen vaker dan jongens dat hun vrienden belangrijke gesprekspartners voor hen zijn in het geval dat ze ergens mee zitten. Dit geldt zowel voor meisjes in het basis- als in het voortgezet onderwijs. Tegelijkertijd valt op dat op 16-jarige leeftijd de verschillen tussen jongens en meisjes op dit punt niet significant zijn.

Het percentage jongeren dat zegt goed met hun beste vriend(in) over problemen te kunnen praten, ligt zowel voor jongens als meisjes steeds iets hoger dan het percentage dat zegt goed met vrienden in het algemeen te kunnen praten. Het belang van een beste vriend(in) als gesprekspartner neemt - net als het belang van contact met vrienden in het algemeen - toe met de leeftijd. Meisjes zeggen vaker goed met hun beste vriend(in) te kunnen praten dan jongens. Maar ook hier geldt dat op 16-jarige leeftijd de verschillen tussen jongens en meisjes niet significant zijn.

Tabel 2.3 Aantal vrienden en ervaringen van het contact met vrienden bij zorgen naar leeftijd, sekse en onderwijstype (% , basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Contact vrienden																
Meer dan twee goede vrienden	92.3	93.5	92.9	95.0	93.9	94.4	94.6	95.7	94.7	93.1	95.0	94.2	95.2	92.9	95.4	94.0
Kan (heel) gemakkelijk met vrienden(innen) praten	68.3	80.8*	74.5	78.3	90.4*	84.3	65.3	84.6*	73.8	88.7*	80.5	92.9*	86.2	93.2*	88.1	92.0
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	79.5	88.5*	84.1	87.6	95.4*	91.5	78.4	92.1*	84.1	94.5*	90.7	96.7*	92.3	97.8*	94.1	95.9

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm

Etniciteit

Tussen allochtone en autochtone basisschoolleerlingen bestaan enkele verschillen in de waardering van de relatie met hun ouders. Allochtone kinderen ervaren minder steun van hun ouders en vinden dat hun ouders minder kennis over hen hebben dan autochtone kinderen. Ook is de eerste groep minder positief over het contact met hun vaders. In het voortgezet onderwijs is er slechts één significant verschil: de allochtone jongeren schatten de kennis die ouders over hen hebben lager in dan de autochtone jongeren. Dit verschil blijft bestaan als we rekening houden met verschillen in schoolniveau, gezinssituatie en gezinswelvaart tussen autochtone en allochtone jongeren (tabel 2.6).

Wat betreft het aantal vrienden en het contact met hen blijken er geen verschillen te bestaan tussen allochtone en autochtone jongeren. Op één punt na. Aan de jongeren is gevraagd of zij goede vrienden of vriendinnen hebben die Nederlands, Marokkaans, Turks, Surinaams, Antilliaans zijn of uit een andere groep komen (overig niet-westers en overig westers). Allochtone jongeren hebben beduidend vaker vrienden uit een ander herkomstland dan waar ze zelf vandaan komen dan hun autochtone leeftijdgenoten. Zowel in het basis- als voortgezet onderwijs hebben bijna alle allochtone leerlingen vrienden die uit een ander land komen dan zichzelf, terwijl dit geldt voor iets minder dan de helft van de autochtone leerlingen (tabel 2.4). Daarnaast vermelden allochtone jongeren ook vaker vrienden uit verschillende herkomstlanden. Voor meer dan 50 procent van de allochtone jongeren geldt dat ze vrienden hebben uit drie of meer verschillende herkomstlanden. Voor autochtone jongeren is dit 10 procent (niet in tabel).

Tabel 2.4 Ervaringen van de relatie met ouders, het contact met ouders en beste vriend(in) bij zorgen en aantal vrienden en hun herkomst naar etniciteit en schoolniveau (alleen voortgezet onderwijs), (% , basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs					
	Etniciteit		Etniciteit		Schoolniveau ¹			
	autochtoon	allochtoon ²	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Relatie ouders								
Ouders geven veel steun (schaal) ³	93.6	88.3*	89.1	86.0	84.1 ^a	87.4 ^a	88.7 ^a	93.4 ^b
Ouders hebben veel kennis (schaal) ⁴	90.6	82.7*	84.1	76.0*	75.2 ^a	80.5 ^{ab}	84.3 ^b	90.1 ^c
Contact ouders								
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	86.7	78.4*	80.7	76.3	75.9 ^a	78.6 ^a	79.0 ^a	86.1 ^b
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	94.6	90.6	91.0	88.4	88.2 ^a	89.6 ^a	90.4 ^{ab}	93.7 ^b
Contact vrienden								
Meer dan twee goede vrienden	92.8	94.8	94.5	93.8	94.9	93.9	95.0	94.1
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	83.8	84.4	91.5	91.6	90.5	91.5	92.1	91.8
Goede vrienden van ander herkomstland	44.0	98.2*	45.2	95.0*	61.0	57.1	53.2	50.3

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ % met schaalscore steun ouders (1 t/m 5) > 3,5

⁴ % met schaalscore kennis ouders (1 t/m 3) > 2,5

Schoolniveau

De ervaringen van de relatie met de ouders zijn nogal verschillend voor leerlingen van verschillende onderwijstypen. VWO-leerlingen krijgen naar eigen zeggen meer steun van hun ouders dan leerlingen uit andere vormen van voortgezet onderwijs. Ook weten hun ouders meer van hen. HAVO-leerlingen scoren voor dat laatste genoemde aspect weer hoger dan VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen (tabel 2.4). De VWO-leerlingen hebben verder vaker het idee makkelijk met hun vaders en moeders te kunnen praten als zij ergens mee zitten dan de VMBO-leerlingen. HAVO-leerlingen beoordelen het contact met hun vaders net zoals de VMBO-leerlingen minder positief dan de VWO-leerlingen. Wat betreft de inschatting van het contact met moeders zitten de HAVO-leerlingen tussen de VMBO- en VWO-leerlingen in. De opleidingsverschillen in de ervaren relatie met ouders blijven bestaan wanneer we controleren voor etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm (tabel 2.6).

Wat betreft de relatie met vrienden zijn er geen significante verschillen gevonden tussen de aantallen vrienden (uit een ander herkomstland) die jongeren van verschil-

lende opleidingsniveaus noemen. Ook maakt het opleidingsniveau niet uit voor het gemak waarmee jongeren met hun beste vriend(in) praten.

Gezinswelvaart

Voor zowel het basis- als voortgezet onderwijs geldt dat jongeren makkelijker met hun vaders en moeders praten naarmate de gezinswelvaart hoger is. In het voortgezet onderwijs vinden meer jongeren uit rijkere gezinnen dan armere jongeren dat ze steun krijgen van hun ouders en dat hun ouders veel van hen weten.

Gezinswelvaart is verder een factor van belang voor het aantal goede vrienden dat jongeren zeggen te hebben. Jongeren die een hoge mate van welvaart kennen geven aan meer goede vrienden te hebben dan jongeren uit arme gezinnen (tabel 2.5). Middelbare scholieren uit arme gezinnen geven ook aan dat ze iets minder makkelijk met hun beste vriend(in) kunnen praten als ze ergens mee zitten dan hun leeftijdgenoten uit rijkere gezinnen, maar dit verschil is niet significant. Als we controleren voor verschillen in etniciteit, schoolniveau en gezinssituatie blijven de verschillen in de relatie met ouders en het aantal vrienden naar gezinswelvaart in het voortgezet onderwijs bestaan (tabel 2.6). Dan blijkt ook het verschil in het kunnen praten met de beste vriend(in) significant te zijn.

Gezinsvorm

Jongeren uit volledige gezinnen oordelen over het algemeen positiever over de relatie met hun ouders dan jongeren uit onvolledige gezinnen. Op de basisschool betreft dit vooral het contact met vaders en de mate van gekend worden door de ouders. Op de middelbare school gaan de verschillen op voor alle onderzochte aspecten van de ouder-kindrelatie en blijven ze aanwezig na controle voor achtergrondkenmerken (tabel 2.6). Jongeren uit volledige gezinnen zeggen meer steun te krijgen van hun ouders en kunnen makkelijker met hun vaders en moeders praten dan jongeren uit onvolledige gezinnen. Ook weten ouders van de eerste groep jongeren meer van hen dan van de tweede groep.

Voor het contact met vrienden maakt de gezinssituatie geen verschil. Wel hebben jongeren uit onvolledige gezinnen vaker vrienden uit verschillende herkomstlanden dan jongeren die bij beide ouders wonen.

**Tabel 2.5 Ervaringen van de relatie met ouders, het contact met ouders en beste vriend(in) bij zorgen en aantal vrienden en hun herkomst naar gezinswelvaart en gezinsvorm
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)**

	Basisonderwijs					Voortgezet onderwijs				
	Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm		Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm	
	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²
Relatie ouders										
Ouders geven veel steun (schaal) ³	86.9	91.6	93.7	90.9	93.2	78.4 ^a	86.3 ^b	90.4 ^c	85.1	89.4*
Ouders hebben veel kennis (schaal) ⁴	90.0	90.4	88.5	83.2	90.7*	71.3 ^a	82.1 ^b	83.7 ^b	76.4	84.2*
Contact ouders										
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	75.0 ^a	82.4 ^{ab}	87.4 ^b	78.4	87.1*	69.1 ^a	76.6 ^a	82.4 ^b	69.8	82.0*
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	84.3 ^a	92.4 ^{ab}	95.2 ^b	90.9	94.6	84.1 ^a	89.0 ^a	91.7 ^b	86.4	91.5*
Contact vrienden										
Meer dan twee goede vrienden	94.3 ^{ab}	90.2 ^a	94.1 ^b	92.4	93.0	88.8 ^a	93.1 ^{ab}	95.5 ^b	94.8	94.3
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	84.2	81.9	85.1	86.0	83.6	86.6	91.7	91.8	91.7	91.4
Goede vrienden uit ander herkomstland	78.8 ^a	55.9 ^b	52.5 ^b	68.3	51.2*	66.7	57.7	53.3	67.5	52.4*

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

³ % met schaalscore steun ouders (1 tot 5) > 3,5

⁴ % met schaalscore kennis ouders (1 tot 3) > 2,5

Tabel 2.6 Ervaringen van de relatie met ouders en vrienden: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate logistische regressie, odds ratio, voortgezet onderwijs, n=5642)

	Ouders geven veel steun	Ouders hebben veel kennis	Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	Meer dan twee goede vrienden
	OR	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.86**	0.92*	0.89**	0.90*	1.50**	0.98
Sekse Jongen (ref. meisje)	0.97	0.59**	2.05**	1.04	0.33**	1.24
Schoolniveau						
VWO	1	1	1	1	1	1
HAVO	0.59*	0.59**	0.64**	0.66*	0.95	1.27
VMBO-t	0.54**	0.47**	0.65**	0.64*	0.95	1.09
VMBO-b	0.64**	0.38**	0.62**	0.63*	0.70	1.57
Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)	1.02	0.75**	0.94	0.94	1.13	1.07
Gezinswelvaart						
hoog	1	1	1	1	1	1
midden	0.73**	1.06	0.80**	0.82	0.92	0.62**
laag	0.48**	0.71*	0.58**	0.62*	0.55*	0.29**
Gezinsvorm Onvolledig gezin (ref. volledig gezin)	0.74**	0.67**	0.51**	0.62**	1.07	1.19

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Trends 2001-2009

Eventuele verschuivingen sinds 2001 in de ervaren relatie met ouders en vrienden kunnen we slechts in beperkte mate analyseren, omdat maar een deel van de vragen in meerdere jaren op dezelfde wijze is gesteld. Het betreft het gemak waarmee jongeren met hun eigen ouders en beste vriend(in) kunnen praten en het aantal vrienden. In tabel 2.7 staan de trendgegevens voor de basisschool, in tabel 2.8 die voor het voortgezet onderwijs, voor de totale groep en apart voor jongens en meisjes. Bij alle trends is door middel van aparte analyses bekeken of deze standhouden, als er rekening wordt gehouden met eventuele verschillen in de steekproeven.

Zowel in 2001, 2005 als 2009 blijkt de grote meerderheid van de 11- tot en met 16-jarigen goed met hun vader en moeder te kunnen praten als zij zich zorgen maken (tabellen 2.7 en 2.8). Opvallend is dat het contact van middelbare scholieren met hun vader beter is geworden in de afgelopen onderzoeksjaren.

Met betrekking tot het contact met de beste vriend(in) denken de meeste jongeren in zowel 2001, 2005 als 2009 goed bij hun beste vriend(in) terecht te kunnen als zij ergens mee zitten. Leerlingen van groep 8 en van de middelbare school rapporteren in 2009 meer vrienden dan in 2001. Dit geldt op de basisschool vooral voor de meisjes (tabel 2.7) en in het voortgezet onderwijs vooral voor de jongens (tabel 2.8). Ook als er rekening wordt gehouden met mogelijke verschillen in steekproefsamenstelling, blijven de gevonden trends significant voor zowel de totale groep als voor jongens en meisjes apart.

Tabel 2.7 Trendgegevens 2001-2009 van de ervaringen van het contact met ouders en vrienden naar sekse, basisonderwijs (% , 2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792)

	Jongens ¹			Meisjes ¹			Totaal ¹		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Contact ouders									
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	88.3	89.0	89.7	79.4	83.2	81.1	83.9	86.1	85.4
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	94.0	94.0	95.7	94.1	94.0	91.9	94.1	94.0	93.8
Contact vrienden									
Meer dan twee goede vrienden	88.9	92.9	92.0	87.7 ^a	92.2 ^{ab}	93.8 ^b	88.3 ^a	92.6 ^b	92.9 ^b
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	81.4	79.6	79.6	84.7	89.6	88.5	83.1	84.6	84.1

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

Tabel 2.8 Trendgegevens 2001-2009 van de ervaringen van het contact met ouders en vrienden naar sekse, voortgezet onderwijs (% , 2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642)

	Jongens ¹			Meisjes ¹			Totaal ¹		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Contact ouders									
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	81.7 ^a	84.9 ^b	85.4 ^b	66.0 ^a	68.5 ^{ab}	74.4 ^b	73.9 ^a	77.0 ^{ab}	80.0 ^b
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	90.3	92.2	90.7	87.4	87.9	90.2	88.9	90.1	90.5
Contact vrienden									
Meer dan twee goede vrienden	90.9 ^a	93.0 ^{ab}	95.0 ^b	92.6	93.6	93.9	91.7 ^a	93.3 ^{ab}	94.4 ^b
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	87.1	88.0	87.6	93.9	95.5	95.4	90.5	91.7	91.5

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

Samenvatting en conclusies

Jongeren zijn tevreden over relatie met ouders

In het algemeen hebben jongeren goede relaties met hun ouders. De meeste jongeren ervaren dat hun ouders hen veel steun geven en dat ze veel weten over hun doen en laten. Een duidelijke meerderheid zegt gemakkelijk met hun ouders te kunnen praten als zij ergens mee zitten. Basisschoolleerlingen zijn doorgaans positiever over de relatie met hun ouders dan middelbare scholieren, iets wat begrijpelijk is aangezien de eerste groep nog zwaarder op hun ouders leunt. Naarmate jongeren ouder worden praten ze minder makkelijk met hun ouders en weten hun ouders ook steeds minder wat ze zoal doen. Jongeren hebben, als ze ouder worden, meestal ook minder behoefte om alles met hun ouders te bespreken. Een zekere mate van geheimhouding hoort bij de leeftijd en is bevorderend voor de ontwikkeling van de autonomie (Finkenauer e.a., 2002; Meeus e.a., 2010).

De meeste jongeren praten makkelijker met hun moeder dan met hun vader over dingen waarmee ze zitten. Dit resultaat komt overeen met wat onderzoek naar de rol van vaders en moeders in de opvoeding heeft uitgewezen. Moeders blijken vooral belangrijk bij het bevredigen van relationele behoeften van kinderen, terwijl vaders vooral in beeld komen bij het gehoor geven aan de behoefte aan autonomie. Vaders blijken wat afstandelijker te zijn dan moeders en richten zich wat meer dan moeders op spel met en prestaties van hun kinderen. Moeders leggen zich wat meer toe op het verzorgen en steunen van hun kroost (Hosley & Montemayor, 1997; Van Lieshout, 2000; Williams & Kelly, 2005). Verder lijkt het contact met stiefouders moeizamer te verlopen dan met de eigen ouders (zie Fisher & de Graaf, 2000).

Hoewel de meeste jongeren tevreden zijn over de relatie met hun ouders, geven toch ruim 700 jongeren aan ruw en agressief door ouders behandeld te worden (1%). Dit is een vrij hoog aantal. Recente gegevens over kindermishandeling laten zien dat ongeveer 3 procent van de kinderen psychisch, fysiek of seksueel mishandeld wordt, van wie iets minder dan een vijfde lichamenlijk (Van IJzendoorn e.a., 2007).

Vooral VWO'ers en jongeren uit welvarende en volledige gezinnen positief over relatie met hun ouders

In het voortgezet onderwijs hebben ouders veel meer kennis over het doen en laten van hun dochters dan over dat van hun zonen. Deze bevinding komt overeen met Amerikaanse onderzoeksresultaten waaruit blijkt dat ouders meer toezicht houden op hun dochters dan op hun zonen (Pettit e.a., 2001; Smetana & Daddis, 2002). Dat ouders meer weten van hun dochters dan van hun zonen komt waarschijnlijk ook omdat meisjes eerder dan jongens geneigd zijn spontaan iets over zichzelf te vertellen (Stattin & Kerr, 2000). Opvallend is verder dat jongens makkelijker met hun vader kunnen praten als zij ergens mee zitten dan meisjes.

Op de basisschool zeggen allochtone jongeren dat ze minder steun van hun ouders krijgen en minder goed met hun vaders kunnen praten dan hun autochtone leeftijdgenoten. Ook uit eerdere studies blijkt dat allochtone jongeren minder openheid in het contact met hun ouders ervaren dan autochtone jongeren (Pels e.a., 2009; Zeijl e.a., 2003). Allochtone leerlingen in zowel het basis- als in het voortgezet onderwijs schatten de mate waarin hun ouders weet hebben van hun doen en laten lager in dan autochtone leerlingen. Ook eerder onderzoek wijst uit dat allochtone ouders minder toezicht op hun kinderen (vooral op jongens) houden dan Nederlandse ouders (Stevens e.a., 2007).

Er bestaan veel verschillen in de relatie met ouders naar het opleidingsniveau van de jongeren en het welvaartsniveau van het gezin en de gezinssituatie, ook als er voor andere achtergrondvariabelen gecorrigeerd is. Leerlingen van het VWO zijn het meest positief over de relatie met hun ouders en leerlingen van het VMBO het minst positief. Jongeren uit welvarende en volledige gezinnen zeggen gemakkelijker met hun ouders te kunnen praten over problemen en ervaren meer steun en toezicht dan kinderen uit armere en onvolledige gezinnen. Ook deze verschillen komen overeen met resultaten uit eerder onderzoek (Zeijl e.a., 2003). De condities waaronder laagopgeleide jongeren, jongeren die minder welvaart kennen en die in een onvolledig gezin opgroeien, lijken niet alleen minder gunstig wat betreft sociaal-structurele kenmerken van het gezin, maar ook wat betreft de kwaliteit van de ouder-kindrelatie.

Goed contact met vrienden

De overgrote meerderheid van de jongeren heeft meer dan twee goede vrienden of vriendinnen en noemt ook het contact met die vrienden en vriendinnen goed. Naarmate jongeren ouder worden, worden vrienden steeds belangrijker als gesprekspartner. Dit bleek ook al uit resultaten van eerder onderzoek (Del Valle e.a., 2010; Engels e.a., 2007).

Ongeveer een op de veertien leerlingen heeft geen of heel weinig vrienden. Meisjes zeggen vaker dan jongens dat ze goed kunnen praten met hun (beste) vrienden. Dit resultaat bevestigt het beeld uit ander onderzoek dat vriendschappen van meisjes zich meer kenmerken door een 'praatcultuur' dan die van jongens. Jongens zouden eerder geneigd zijn om in groepen vrienden specifieke activiteiten te ondernemen (Erwin, 1998). De beste vriend of vriendin neemt vaak een speciale positie in in het sociale netwerk van jongeren. Dat blijkt ook uit de bevinding dat het percentage jongeren dat zegt goed met hun beste vriend(in) te kunnen praten bij zorgen voor zowel jongens als meisjes steeds iets hoger ligt dan het percentage dat zegt goed met vrienden in het algemeen te kunnen praten.

Het al dan niet hebben van vrienden en het contact met vrienden hangt niet samen met de etnische afkomst, het schoolniveau en de gezinssituatie van de jongere. Wel blijken allochtone 11- tot en met 16-jarigen beduidend vaker vriendschap te

sluiten met jongeren uit een ander herkomstland dan autochtone leerlingen, wat op zich niet opmerkelijk is. De getalsmatige verhoudingen tussen de verschillende etnische groepen in Nederland zorgt ervoor dat de kans voor allochtone leerlingen om met leeftijdgenoten van een andere nationaliteit in contact te komen groter is dan voor autochtone leerlingen.

Er is wel een opvallend verband tussen het aantal vrienden dat jongeren rapporteren en de gezinswelvaart. Jongeren uit welvarende gezinnen zeggen meer vrienden te hebben dan jongeren uit armere gezinnen. Vergelijkbare resultaten zijn gevonden in een recent onderzoek naar sociale uitsluiting bij kinderen dat aantoont dat kinderen uit arme gezinnen minder vaak bij vrienden over de vloer komen of zelf vrienden thuis uitnodigen dan andere kinderen. Door financiële beperkingen van ouders hebben kinderen uit arme gezinnen een grotere kans om sociaal uitgesloten te raken (Roest e.a., 2010).

Opvallende trends tussen 2001 en 2009

Het contact met vaders is voor middelbare scholieren tussen 2001 en 2009 iets beter geworden. Mogelijk komt dit mede doordat vaders in de afgelopen jaren wat meer tijd aan de zorg voor kinderen zijn gaan besteden (Cloïn & Hermans, 2006). De meeste jongeren geven overigens in alle drie onderzoeksjaren aan goed met hun ouders te kunnen praten als zij zich zorgen maken. Ook hebben zowel in 2001, 2005 als 2009 de meeste jongeren de indruk goed bij hun beste vriend(en) terecht te kunnen als er iets aan de hand is. Verder rapporteren jongeren van zowel basis- als middelbare scholen in 2009 meer vrienden te hebben dan in 2001. Dit kan samenhangen met een verbetering in de sfeer op scholen door het gebruik van pestprotocollen (Van Dorselaer e.a., 2007). Als de sfeer in de klas beter wordt, kunnen jongeren meer leeftijdgenoten als hun vrienden gaan beschouwen.

3 Schoolbeleving, sfeer in de klas en spijbelen

Simone de Roos

In het leven van jongeren speelt school een belangrijke rol. Ze brengen er een groot deel van hun tijd door, doen er kennis op en leren er vaardigheden die van groot belang zijn voor hun latere ontwikkeling en kansen. Op het einde van de basisschoolperiode worden er beslissingen genomen over het niveau van het onderwijs dat de jongere op de middelbare school gaat volgen. Het verdere verloop van de schoolcarrière is van groot belang voor de maatschappelijke positie die jongeren gedurende hun volwassen leven zullen innemen (CBS, 2001).

Naarmate jongeren ouder worden, stelt de school een groeiend aantal eisen aan hen. Zij krijgen steeds meer huiswerk en moeten al op jonge leeftijd laten zien dat ze zelfstandig kunnen werken en beslissingen kunnen nemen. De druk die jongeren daardoor kunnen voelen, kan invloed hebben op hun waardering van school. Uit eerder onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat leerlingen school minder positief beleven en dat hun motivatie voor school afneemt naarmate ze langer op school zitten, terwijl de zorgen over hun prestaties juist toenemen (Thomassen e.a., 2010; Van der Vegt e.a., 2007; Vogels en Bronneman-Helmers, 2000).

Tussen groepen jongeren bestaan verschillen in de mate waarin zij school waarderen en zich er onder druk voelen staan. HAVO- en VWO-scholieren maken zich drukker over hun schoolprestaties dan VMBO-leerlingen, maar ze zijn ook positiever over school. Een vergelijkbaar patroon is dat meisjes zich meer zorgen maken over hun prestaties dan jongens, maar zich wel meer op school thuis voelen (Vogels en Bronneman-Helmers, 2000; Van der Vegt e.a., 2007).

In dit hoofdstuk onderzoeken we hoe (groepen) jongeren nu, anno 2009, hun school waarderen, in welke mate zij werkdruk ervaren en hoe zij hun prestaties inschatten. Ook kijken we naar het verband tussen schoolwaardering, ingeschatte prestaties en ervaren werkdruk.

Vervolgens besteden we aandacht aan de vraag hoe jongeren de sfeer in de klas beleven zoals die tot uiting komt in de onderlinge omgang en in pestgedrag. Voor een positieve onderlinge sfeer tussen leerlingen op school is het belangrijk dat jongeren elkaar accepteren zoals ze zijn en elkaar niet pesten. Hoewel een ruime meerderheid van de leerlingen van het basis- en voortgezet onderwijs zich veilig blijkt te voelen op school en in de klas (Van Aarsen & Hoffius, 2007; Mooij & de Wit, 2008), zijn er toch veel kinderen en jongeren betrokken bij pesten. Uit recente onderzoeken blijkt dat het percentage jeugd dat pest of gepest wordt, tussen de 5 en 26 procent ligt (Scholte, 2006; Veenstra, 2005a; 2005b). Pesten is een stelselmatige vorm van agressie waarbij iemand probeert een andere persoon fysieke of psychische schade toe te brengen. Bij pesten is de macht

ongelijk verdeeld, het slachtoffer is niet goed in staat zich te verdedigen tegen degene die pest. Pesten heeft op korte en op langere termijn een negatief effect op zowel daders als slachtoffers en kan leiden tot emotionele en gedragsproblemen (Kaltiala-Heino e.a., 2010; Kumpulainen, 2008; Sourander e.a., 2009).

We onderzoeken hoe vaak pestgedrag voorkomt en of het verschilt voor groepen jongeren. We kijken daarbij ook naar het verband tussen pestgedrag en de algemene onderlinge omgang van klasgenoten. Zijn bijvoorbeeld jongeren die het gevoel hebben door hun klasgenoten geaccepteerd te worden weinig betrokken bij pesten? Ook de relatie tussen pesten, onderlinge omgang en schoolbeleving komt aan bod. Vinden jongeren school leuker naarmate ze minder vaak betrokken zijn bij pesten en ze de onderlinge omgang tussen klasgenoten positiever beoordelen?

Verder besteden we in dit hoofdstuk aandacht aan het spijbelgedrag van middelbare scholieren. Uit de *Nationale Scholierenmonitor 2007* blijkt dat 13 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs wel eens heeft gespijbeld (Van der Vegt e.a., 2007). Vaak spijbelen is ongewenst, omdat het risico's met zich meebrengt voor de verdere schoolcarrière van de jongeren. We bestuderen naast het vóórkomen van spijbelen ook het verband tussen spijbelen en de beleving van school en de sfeer in de klas.

Kerncijfers

Waardering school

Aan de leerlingen is gevraagd: 'Wat vind je op dit moment van school?' met als antwoordmogelijkheden: 'heel leuk', 'een beetje leuk', 'niet zo leuk' en 'helemaal niet leuk'. De meerderheid van de 11- tot en met 16-jarigen vindt school (een beetje of heel) leuk. Hoewel er geen verschil is in de waardering van school tussen basisschoolleerlingen en middelbare scholieren, loopt het aantal leerlingen dat school leuk vindt terug naarmate de middelbare scholieren ouder zijn (tabel 3.1). Zo zegt ongeveer 95 procent van de 12-jarige middelbare scholieren het leuk te vinden op school ten opzichte van iets meer dan 70 procent van de 16-jarigen, een daling van ruim 20 procent. Verder doen zich wat schoolwaardering betreft zowel in het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs verschillen voor tussen jongens en meisjes. Meisjes vinden het leuker op school dan jongens. Op de middelbare school is dit verschil vooral zichtbaar bij de 13- en 15-jarigen.

Tabel 3.1 Schoolwaardering, prestaties, werkdruk en spijbelen naar leeftijd, sekse en onderwijstype
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
School is (een beetje/heel) leuk	83.4	90.0*	86.7	79.6	86.2*	82.9	95.6	96.7	80.6	89.4*	77.2	84.3	72.8	82.2*	72.3	75.4
Mijn schoolprestaties zijn (heel) goed	78.2	80.7	79.4	59.6	67.0*	63.3	68.1	77.2	62.5	68.9	55.4	66.3*	57.1	64.0	54.4	55.2
(Nogal) veel druk door schoolwerk	9.6	7.9	8.8	17.4	24.2*	20.8	13.2	12.9	16.3	20.0	17.8	23.0	16.0	32.6*	29.6	35.1
Gespijbeld afgelopen maand	-.3	-.3	-.3	14.4	9.4*	11.9	2.5	1.3	8.2	5.8	14.6	8.2*	22.3	15.8	29.4	18.8

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

³ niet gevraagd op het basisonderwijs

Schoolprestaties

De jongeren kregen de volgende vraag over schoolprestaties voorgelegd: 'Hoe beoordeelt jouw leraar/lerares volgens jou je schoolprestaties in vergelijking met je klasgenoten?' Gekozen kon worden uit: 'heel goed', 'goed', 'gemiddeld' en 'minder dan gemiddeld'. De meeste jongeren zijn van mening dat hun schoolprestaties (heel) goed zijn.

Basisschoolleerlingen maken vaker een gunstige inschatting van hun prestaties dan leerlingen in het voortgezet onderwijs: 79 procent van basisschoolleerlingen zegt (heel) goed te presteren op school ten opzichte van 63 procent van de leerlingen uit het voortgezet onderwijs (tabel 3.1). Bovendien wordt de groep leerlingen die pessimistisch is over hun schoolprestaties groter met het klimmen van de leerjaren. Van de 12-jarige brugklassers zegt iets meer dan 1 procent onder het gemiddelde te presteren, terwijl dit voor bijna 8 procent van de 16-jarigen geldt (niet in tabel). Mogelijk heeft dit verschil niet alleen te maken met de toenemende moeilijkheidsgraad van de leerstof, maar ook met het eindexamen dat een aantal 16-jarigen (VMBO'ers) uit het HBSC-onderzoek in het jaar van onderzoek aflegde. Een eindexamen moeten doen kan immers samengaan met piekeren over de behaalde prestaties.

Naast leeftijd speelt sekse een belangrijke onderscheidende rol (tabel 3.1). In het voortgezet onderwijs hebben meisjes vaker dan jongens het idee goed te presteren. De grootste verschillen doen zich daarbij voor rond de leeftijd van 14 jaar, als 55 procent van de jongens en 66 procent van de meisjes aangeeft (heel) goed te presteren op school.

Ervaren werkdruk

In hoeverre voelen jongeren zich door hun schoolwerk onder druk staan? Ze konden die vraag beantwoorden met 'helemaal niet', 'een beetje', 'nogal veel' en 'veel'. De meeste jongeren blijken nauwelijks druk te ervaren. Er zijn wel verschillen tussen leerlingen uit het basis- en het voortgezet onderwijs (tabel 3.1). In groep 8 voelt ongeveer een op de elf leerlingen (nogal) veel druk door het schoolwerk. In het voortgezet onderwijs ervaren veel meer leerlingen die druk, namelijk een op de vijf. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat middelbare scholieren beduidend meer huiswerk en proefwerken hebben dan basisschoolleerlingen. Ook blijkt dat, naarmate middelbare scholieren ouder zijn, de groep die druk ervaart steeds groter wordt. Gaat het bij de 12-jarigen om ongeveer 13 procent van de leerlingen, onder de 16-jarigen is dit percentage bijna verdrievoudigd.

Opvallend is dat met name meisjes in het voortgezet onderwijs deze werkdruk ervaren (tabel 3.1). De verschillen tussen jongens en meisjes zijn het grootst op de leeftijd van 15 jaar. Dan voelt bijna een op de drie meisjes zich onder druk staan door schoolwerk tegenover een op de zes à zeven jongens.

School is leuker als je goed presteert en weinig druk voelt

De drie onderzochte aspecten met betrekking tot schoolbeleving – school leuk vinden, het ervaren van druk van schoolwerk en de beoordeling van eigen schoolprestaties –, hebben een zeker verband met elkaar. Zo vinden leerlingen met goede schoolprestaties school leuker dan leerlingen die denken slechter te presteren (correlatie is 0,32). Jongeren die denken dat ze minder dan gemiddeld presteren voelen zich meer onder druk staan dan degenen die het gevoel hebben goed te presteren (correlatie is 0,17). Verder zijn de leerlingen die zich niet onder druk voelen staan van schoolwerk positiever over school dan leerlingen die deze druk wél voelen (correlatie van 0,21).

Mening over klasgenoten

Wat betreft de sfeer in de klas is gevraagd naar de mening van jongeren over hun klasgenoten en naar pestgedrag. Over de omgang met klasgenoten kregen ze drie stellingen voorgelegd: 'Mijn klasgenoten vinden het fijn bij elkaar te zijn', 'De meeste klasgenoten zijn vriendelijk en hulpvaardig', en 'Andere klasgenoten accepteren me zoals ik ben'. De jongeren hebben aangegeven in hoeverre ze het eens zijn met deze stellingen. Per stelling is naar het percentage '(helemaal) mee eens' gekeken. Ruim drie kwart van de leerlingen in zowel het basis- als voortgezet onderwijs is het (helemaal) eens met de stelling dat klasgenoten graag bij elkaar zijn (tabel 3.2). Ruim 80 procent van de jongeren vindt de meeste klasgenoten vriendelijk en hulpvaardig en voelt zich ook door hen geaccepteerd. Tussen jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs vinden we bij twee van de drie stellingen verschillen: meisjes vinden vaker dat de meeste klasgenoten vriendelijk en hulpvaardig zijn en hen accepteren zoals ze zijn dan jongens. Jongens en meisjes verschillen niet wat betreft hun ideeën over hoe graag klasgenoten bij elkaar zijn.

Bij verdere analyses naar verschillen in beleving van klasgenoten en verbanden met andere schoolaspecten, is het gemiddelde van de antwoorden op de drie omgangs-

vragen genomen. Dit vormt een schaal 'onderlinge sfeer klasgenoten' die loopt van 1 (een heel slechte sfeer) naar 5 (een heel goede sfeer tussen klasgenoten).

Jongeren die een hogere waarde dan 3,5 hebben op die schaal beoordelen de sfeer tussen klasgenoten als '(heel) goed', wat betekent dat ze hun klasgenoten vriendelijk en hulpvaardig vinden, dat die hen accepteren zoals ze zijn en het fijn vinden bij elkaar te zijn.

Tabel 3.2 De beleving van de onderlinge sfeer tussen klasgenoten (% (helemaal) mee eens), pesten en gepest worden naar leeftijd, sekse en onderwijstype (% , basisonderwijs n=1792 voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Onderlinge sfeer klasgenoten																
De onderlinge sfeer tussen klasgenoten is (heel) goed (schaal) ³	85.7	87.3	86.5	84.8	87.6	86.2	87.4	92.2	86.0	87.7	83.8	87.3	82.7	85.7	84.7	84.6
Klasgenoten zijn graag bij elkaar	78.1	80.3	79.2	74.3	75.1	74.7	76.8	86.5*	77.5	77.7	74.7	72.1	70.5	71.1	70.8	66.8
Meeste klasgenoten zijn vriendelijk en hulpvaardig	77.4	82.8	80.1	78.1	83.5*	80.7	83.1	88.9	78.2	82.7	77.7	81.0	75.1	83.0	77.2	83.2*
Klasgenoten accepteren mij	87.8	84.6	86.2	85.2	88.4*	86.8	85.9	89.0	85.1	88.2	84.8	88.3	85.2	88.4	85.1	88.1
Pesten																
Heeft minstens één keer gepest	35.1	20.1*	27.6	37.4	22.6*	30.1	31.7	21.9	36.2	26.2*	40.3	22.6*	39.1	23.1*	38.9	14.7*
Heeft vaak gepest (twee keer per maand of vaker)	9.5	3.2*	6.4	9.4	4.2*	6.8	4.4	3.9	8.7	4.9	11.6	4.0*	10.1	4.8*	12.7	2.1*
Werd minstens twee keer per maand gepest	10.4	10.5	10.4	8.1	4.6*	6.4	10.3	4.9*	9.3	6.8	7.6	4.4	5.9	3.3	7.9	2.1*

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

³ % met schaalscore onderlinge sfeer klasgenoten (1 t/m 5) > 3,5

Pesten en gepest worden

Aan de leerlingen is gevraagd hoe vaak ze in de laatste paar maanden op school zijn gepest en/of hebben meegedaan aan het pesten van een andere leerling. De vragenlijst omschrijft pesten als nare of vervelende dingen doen of zeggen tegen iemand anders of iemand plagen op een manier die hij of zij niet leuk vindt of iemand expres buitensluiten. Bij pesten hoort niet het vriendelijk of speels plagen van iemand of het maken van ruzie van twee leerlingen die ongeveer even sterk of groot zijn.

Dader van pesten

'Incidenteel' pesten (iemand één of twee keer gepest hebben in de laatste paar maanden) komt op school relatief veel voor: ruim een kwart van de basisschoolleerlingen en iets minder dan een derde van de leerlingen van het voortgezet onderwijs heeft zich hieraan schuldig gemaakt (tabel 3.2). De daders van het incidentele pesten zijn zowel in het basis- als voortgezet onderwijs vaker jongens dan meisjes (ongeveer anderhalf keer zo veel jongens).

Daarnaast hebben we gevraagd in hoeverre leerlingen vaak pesten, dat wil zeggen maandelijks twee keer of vaker. Dit structurele pesten komt minder vaak voor dan het incidentele pesten, in het basisonderwijs bij ruim 6 procent en in het voortgezet onderwijs bij iets minder dan 7 procent van de leerlingen. Zowel in het basis- als in het voortgezet onderwijs is het percentage jongens dat structureel pest veel hoger dan het percentage meisjes: twee tot drie keer zoveel jongens als meisjes maken zich hieraan schuldig. Voor jongens verdubbelt het percentage dat vaak pest tussen het 12e en 13e jaar (van ruim 4 naar 9%), waarna het percentage nog iets stijgt tussen 13 en 14 jaar en daarna relatief stabiel blijft (schommeling tussen 10 en 13%). Bij meisjes blijft het percentage dat vaak pest redelijk stabiel tussen 12 en 16 jaar (tussen de 2 en 5%).

Slachtoffer van pesten

Iemand wordt regelmatig gepest als dat in de afgelopen paar maanden minstens twee keer per maand gebeurd is. Jongeren in het basisonderwijs worden vaker gepest dan in het voortgezet onderwijs (10 tegenover 7%). Jongens worden in het voortgezet onderwijs vaker gepest dan meisjes (8 tegenover 5%). Het onderscheid tussen jongens en meisjes in gepest worden is het grootst op de leeftijden van 12 en 16 jaar (tabel 3.2).

Sfeer in de klas hangt samen met schoolbeleving

Jongeren die de onderlinge sfeer tussen klasgenoten goed vinden, zijn positiever over school en hun prestaties en ervaren minder druk dan de jongeren die de sfeer slecht vinden. Deze verbanden zijn significant, maar soms vrij zwak (correlaties tussen de 0,10 en 0,30). Ook zijn er significante, maar soms zeer zwakke verbanden tussen pestgedrag en de beleving van de andere schoolaspecten. Jongeren die dader en/of slachtoffer van regelmatig pesten zijn, oordelen minder positief over school, de sfeer in de klas en hun schoolprestaties dan de jongeren die niet betrokken zijn bij structureel pesten (correlaties tussen 0,03 en 0,29). Ook ervaren zij meer druk door het schoolwerk, hoewel de verschillen hierbij heel klein zijn (zeer zwakke, maar wel significante correlaties; 0,04 en 0,07). Verder is bijna een vijfde van de daders van pesten zelf ook slachtoffer van veelvuldig pesten.

Spijbelen

Iets minder dan 12 procent van de leerlingen – dat is ongeveer een op de acht – heeft de afgelopen maand gespijbeeld (tabel 3.1). Gemiddeld genomen hebben deze leerlingen ruim 2,5 lesuren gemist. Oudere leerlingen spijbelen veel vaker dan jongere:

nauwelijks 2 procent van de brugklassers heeft de afgelopen maand gespijbeld ten opzichte van meer dan een kwart van de vierdeklassers. Ook neemt het aantal lesuren dat jongeren spijbelen toe met het stijgen van de leerjaren: in de brugklas missen de spijbelaars gemiddeld nog geen 2 lesuren in de afgelopen maand, terwijl dit in de vierde klas 3 lesuren zijn (niet in tabel).

Jongens spijbelen vaker dan meisjes, vooral op de leeftijd van 14 jaar. Jongens en meisjes verschillen echter niet in het aantal lesuren dat ze verzuimen (niet in tabel).

Spijbelaars vinden school minder leuk

Er bestaan verbanden tussen spijbelen en de andere schoolaspecten. Leerlingen die het niet leuk vinden op school, die vaak pesten en die het gevoel hebben niet zo goed te presteren, spijbelen vaker dan leerlingen voor wie dat niet geldt. Deze verbanden zijn significant, maar tegelijkertijd zwak (correlaties tussen de 0,15 en 0,18). Ook significant, maar zeer zwak zijn de verbanden van spijbelen met de sfeer tussen klasgenoten, de ervaren druk en het gepest worden. Spijbelaars vinden de sfeer tussen klasgenoten doorgaans wat slechter dan niet-spijbelaars, hebben iets vaker het gevoel onder druk te staan en worden iets vaker gepest, maar de verschillen zijn bijzonder klein (correlaties tussen de 0,03 en 0,06).

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm

Etniciteit

Tussen autochtone en allochtone leerlingen vinden we weinig significante verschillen in de beleving van de diverse schoolaspecten (tabel 3.3). In het voortgezet onderwijs zijn de allochtone leerlingen optimistischer over hun eigen kunnen dan de autochtone scholieren. In zowel het basis- als voortgezet onderwijs blijken allochtone jongeren vaker te pesten dan de autochtone jongeren. Ook na correctie voor diverse achtergrondkenmerken (leeftijd, sekse, gezinswelvaart en gezinsvorm) blijven deze verschillen in het voortgezet onderwijs bestaan (tabel 3.5). Dan valt ook op dat allochtone jongeren iets minder vaak gepest worden dan hun autochtone leeftijdgenoten.

Tabel 3.3 Schoolbeleving, spijbelen, de sfeer in de klas en pesten naar etniciteit en schoolniveau (alleen voortgezet onderwijs), (%), basisonderwijs, n=1792, en voortgezet onderwijs, n=5642)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs					
	Etniciteit		Etniciteit		Schoolniveau ¹			
	autochtoon	allochtoon ²	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
School is (een beetje/heel) leuk	85.8	89.6	83.0	81.8	78.1 ^a	83.4 ^a	80.8 ^a	88.1 ^b
Mijn schoolprestaties zijn (heel) goed	78.9	78.1	62.2	69.0*	70.9 ^b	66.4 ^b	56.4 ^a	59.7 ^a
(Nogal) veel druk door schoolwerk	7.9	13.3	21.0	17.4	15.4 ^a	17.4 ^a	24.8 ^b	25.5 ^b
Gespijeld afgelopen maand	-.3	-.3	12.2	9.7	15.6	10.3	13.5	9.6
De onderlinge sfeer tussen klasgenoten is (heel) goed ⁴	87.0	87.9	86.5	84.7	81.1 ^a	86.9 ^{bc}	84.6 ^{ab}	90.9 ^c
Heeft vaak gepest (twee keer per maand of vaker)	5.2	13.6*	6.1	10.5*	10.5 ^c	8.2 ^{bc}	5.6 ^b	3.2 ^a
Werd minstens twee keer per maand gepest	9.5	12.8	6.4	5.5	9.5 ^b	8.2 ^b	4.6 ^a	3.0 ^a

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ spijbelen niet gevraagd op basisonderwijs

⁴ % met schaalscore onderlinge sfeer klasgenoten (1 t/m 5) > 3,5

Schoolniveau

Er bestaat geen verschil in spijbelgedrag tussen leerlingen van verschillende onderwijsniveaus. Voor de andere schoolaspecten is het beeld anders. Zo vinden VWO-leerlingen het doorgaans leuker op school dan de leerlingen van de andere schooltypen (tabel 3.3). VMBO-leerlingen schatten hun schoolprestaties daarentegen hoger in dan HAVO- en VWO-leerlingen en hebben ook minder het gevoel onder druk te staan. Wat betreft de onderlinge sfeer tussen klasgenoten blijkt dat VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen hier het minst positief over zijn, de HAVO-leerlingen oordelen er iets positiever over. De VMBO-leerlingen die de theoretische leerweg volgen zijn er weer positiever over en de VWO-leerlingen oordelen het meest positief over de onderlinge sfeer in de klas. De VWO-leerlingen pesten juist het minst vaak, gevolgd door de HAVO-leerlingen en VMBO-t-leerlingen. De VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen pesten het vaakst. Bij het gepest worden zijn de scholieren van beide VMBO-richtingen vaker de klos dan de leerlingen van de HAVO en het VWO. Opvallend is dat leerlingen in de beroepsgerichte leerweg van het VMBO meer dan drie keer vaker pesten of gepest worden dan VWO-leerlingen (tabel 3.3). Deze verschillen blijven ook bestaan als we controleren voor achtergrondkenmerken (tabel 3.5).

Gezinswelvaart

De waardering van school en de beleving van de sfeer tussen klasgenoten loopt uiteen voor middelbare scholieren die een verschillende mate van welvaart kennen. Middelbare scholieren uit een gezin met een hoge mate van welvaart blijken positiever over school en de onderlinge sfeer tussen klasgenoten te oordelen dan armere jongeren (tabel 3.4). Na correctie voor diverse andere achtergrondkenmerken blijft alleen het verschil in onderlinge sfeer tussen klasgenoten intact (tabel 3.5).

Tabel 3.4 Schoolbeleving, spijbelen, de sfeer in de klas en pesten naar gezinswelvaart en gezinsvorm
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs					Voortgezet onderwijs				
	Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm		Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm	
	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²
School is (een beetje/heel) leuk	88.7	86.8	86.4	83.8	87.4	75.8 ^a	82.2 ^{ab}	83.7 ^b	78.8	83.9 [*]
Mijn schoolprestaties zijn (heel) goed	75.5	79.7	79.6	76.3	80.3	66.6	64.0	62.7	60.0	64.2
(Nogal) veel druk door schoolwerk	11.2	10.0	8.0	10.1	8.4	20.4	20.0	21.2	20.7	20.8
Gespijbeld afgelopen maand	-. ³	-. ³	-. ³	-. ³	-. ³	13.0	11.4	12.2	15.3	11.1
De onderlinge sfeer tussen klasgenoten is (heel) goed ⁴	86.0	86.6	86.5	84.6	87.0	76.6 ^a	83.9 ^a	88.1 ^b	81.4	87.4 [*]
Heeft vaak gepest (twee keer per maand of vaker)	10.2	7.1	5.7	8.5	5.8	8.7	6.7	6.7	9.5	6.1 [*]
Werd minstens twee keer per maand gepest	16.6	9.9	10.2	10.9	10.3	10.5	6.8	5.8	8.9	5.8 [*]

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

³ spijbelen niet gevraagd op basisonderwijs

⁴ % met schaalscore onderlinge sfeer klasgenoten (1 t/m 5) > 3,5

Gezinsvorm

Alleen voor het voortgezet onderwijs gelden opvallende verschillen tussen jongeren uit volledige en onvolledige gezinnen als het gaat om de beleving van school, de onderlinge sfeer tussen klasgenoten en pesten. Scholieren uit onvolledige gezinnen oordelen minder positief over school en de sfeer in de klas dan hun leeftijdgenoten die nog wel bij beide ouders wonen. Daarnaast pesten ze vaker en zijn ook vaker slachtoffer van pesten. Deze verschillen blijven ook bestaan als we rekening houden met andere achtergrondkenmerken (tabel 3.5). Dan blijken de jongeren uit onvolledige gezinnen ook hun prestaties iets lager in te schatten en vaker te spijbelen dan jongeren uit volledige gezinnen.

Tabel 3.5 Schoolbeleving, spijbelen, sfeer in de klas en pesten: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate logistische regressie, odds ratio, voortgezet onderwijs n=5642)

	School is (een beetje/heel) leuk	Mijn schoolprestaties zijn (heel) goed	(Nogal) veel druk door schoolwerk	Gespijbelde afgelopen maand	Onderlinge sfeer klasgenoten is (heel) goed	Pest vaak (minstens 2 keer per maand)	Wordt vaak gepest (minstens 2 keer per maand)
	OR	OR	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.70**	0.83**	1.32**	1.79**	0.93	1.09	0.79**
Sekse Jongen (ref. meisje)	0.63**	0.71**	0.65**	1.65**	0.77**	2.43**	1.79**
Schoolniveau							
VWO	1	1	1	1	1	1	1
HAVO	0.64**	0.91	0.90	1.21	0.58**	1.59*	1.65
VMBO-t	0.70*	1.35**	0.59**	1.02	0.73	2.41**	3.01**
VMBO-b	0.61**	1.95**	0.45**	1.35	0.51**	2.97**	3.84**
Etniciteit allochtoon (ref autochtoon)	1.07	1.25*	0.90	0.72	1.08	1.53*	0.60*
Gezinswelvaart							
hoog	1	1	1	1	1	1	1
midden	0.98	0.93	1.00	0.91	0.74**	0.79	1.10
laag	0.75	0.93	1.21	0.83	0.56**	0.79	1.59
Gezinsvorm onvolledig gezin (ref. volledig gezin)	0.72**	0.80*	1.07	1.50**	0.68**	1.48**	1.41**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Trends 2001-2009

Trendgegevens over de beleving van school en sfeer in de klas voor de jaren 2001, 2005 en 2009 zijn beschikbaar voor de thema's schoolwaardering, schoolprestaties, ervaren druk, onderlinge sfeer tussen klasgenoten en pesten. Voor 2005 en 2009 kunnen we ook de cijfers voor spijbelgedrag in het voortgezet onderwijs vergelijken. Met behulp van aanvullende analyses is ook nagegaan of de gevonden trends standhouden als we rekening houden met eventuele verschillen in steekproeven. De trendgegevens zijn apart weergegeven voor het basisonderwijs (tabel 3.6) en het voortgezet onderwijs (3.7). Daarbij is ook een uitsplitsing naar sekse gemaakt. De verschuivingen in de beleving van schoolaspecten zijn voor beide seksen vergelijkbaar. We bespreken eerst de trends voor de totale groepen en benoemen daarna de sekseverschillen.

Allereerst blijken de meeste jongeren in zowel het basis- als het voortgezet onderwijs in alle drie edities van het HBSC-onderzoek het (redelijk) leuk op school te vinden. Daarnaast zijn er verschuivingen: zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs is het percentage jongeren dat de schoolprestaties positief

inschat groter geworden. In het basisonderwijs steeg dat percentage van 60 procent in 2001, naar 68 procent in 2005 en 79 procent in 2009 (tabel 3.6). Voor middelbare scholieren is dat percentage gestegen van 54 via 60 naar 63 procent (tabel 3.7). Tegelijkertijd is het aantal jongeren dat zich onder druk voelt staan door hun schoolwerk tussen 2001 en 2005 gestegen: van 6 naar 9 procent in het basisonderwijs en van 16 naar 19 procent in het voortgezet onderwijs (tabel 3.6 en 3.7). Tussen 2005 en 2009 is het percentage jongeren dat zich onder druk voelt staan stabiel gebleven. Verder beoordelen leerlingen de onderlinge sfeer in 2005 en 2009 in zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs positiever dan in 2001. Ook zien we in het voortgezet onderwijs tussen 2001 en 2009 een afname in pesten en gepest worden van 11 naar 7 procent voor pesten en van 10 naar 6 procent voor gepest worden (tabel 3.7). Daarnaast neemt ook het spijbelen tussen 2005 en 2009 licht af.

De afname in spijbelgedrag tussen 2005 en 2009 komt vooral voor rekening van meisjes. De afname in structureel pesten in deze periode gaat vooral op voor jongens, terwijl de afname in gepest worden alleen meisjes betreft. De verbetering van de onderlinge sfeer tussen klasgenoten op de basisschool wordt vooral door meisjes gerapporteerd. Tot slot blijven de gevonden trends significant als we rekening houden met mogelijke verschillen in steekproefsamenstelling.

Tabel 3.6 Trendgegevens 2001-2009 voor schoolbeleving, sfeer in de klas en pesten naar sekse, basisonderwijs (% , 2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792)

	Jongens ¹			Meisjes ¹			Totaal ¹		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
School is (een beetje/heel) leuk	84.0	83.9	83.4	89.9	89.8	90.0	86.9	86.8	86.7
Mijn schoolprestaties zijn (heel) goed	58.5 ^a	64.3 ^a	78.2 ^b	61.4 ^a	72.3 ^a	80.7 ^b	60.0 ^a	68.2 ^b	79.4 ^c
(Nogal) veel druk door schoolwerk	7.2	10.3	9.6	4.6	7.7	7.9	5.9 ^a	9.0 ^b	8.8 ^{ab}
Onderlinge sfeer klasgenoten is (heel) goed	80.6	86.7	85.7	81.2 ^a	86.0 ^{ab}	87.3 ^b	80.9 ^a	86.3 ^b	86.5 ^b
Pest vaak	10.8	11.3	9.5	3.9	3.4	3.2	7.4	7.4	6.4
Wordt vaak gepest	14.4	12.3	10.4	9.9	10.5	10.4	12.2	11.4	10.4

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

**Tabel 3.7 Trendgegevens 2001-2009 voor schoolbeleving, sfeer in de klas, pesten en spijbelen¹
naar sekse, voortgezet onderwijs (% , 2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642)**

	Jongens ²			Meisjes ²			Totaal ²		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
School is (een beetje/heel) leuk	80.4	80.3	79.6	82.3	84.8	86.2	81.4	82.5	82.9
Mijn schoolprestaties zijn (heel) goed	54.1 ^a	56.2 ^{ab}	59.6 ^b	53.7 ^a	63.2 ^b	67.0 ^b	53.9 ^a	59.6 ^b	63.3 ^b
(Nogal) veel druk door schoolwerk	12.8 ^a	16.3 ^b	17.4 ^b	19.0 ^a	22.1 ^{ab}	24.2 ^b	15.9 ^a	19.2 ^b	20.8 ^b
Onderlinge sfeer klasgenoten is (heel) goed	75.6 ^a	84.5 ^b	84.8 ^b	77.6 ^a	83.9 ^b	87.6 ^b	76.5 ^a	84.2 ^b	86.2 ^b
Pest vaak	16.2 ^a	12.3 ^a	9.4 ^b	6.2	5.8	4.2	11.3 ^a	9.1 ^a	6.8 ^b
Wordt vaak gepest	10.6	8.1	8.0	8.3 ^a	6.0 ^a	4.6 ^b	9.5 ^a	7.1 ^{ab}	6.4 ^b
Spijbelen	- ¹	15.0	14.4	- ¹	13.6 ^a	9.4 ^b	- ¹	14.3 ^a	11.9 ^b

¹ van spijbelen zijn alleen vergelijkbare gegevens tussen 2005 en 2009 beschikbaar

² verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

Samenvatting en conclusies

Meisjes en jongere jongeren zijn het meest positief over school

De meeste 11- tot en met 16-jarigen vinden het leuk op school, schatten hun schoolprestaties positief in, voelen zich weinig onder druk staan door hun schoolwerk en kunnen goed opschieten met hun klasgenoten. Basisschoolleerlingen zijn op enkele punten wat positiever gestemd dan leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Zo schatten ze hun prestaties hoger in en voelen zich minder onder druk staan dan leerlingen in het voortgezet onderwijs. Maar ze worden wel vaker gepest dan middelbare scholieren.

In het voortgezet onderwijs groeit, met het toenemen van de leeftijd, de groep jongeren die school niet leuk vindt, zich onder druk voelt staan en slechte prestaties rapporteert. Vergelijkbare resultaten zijn ook in eerder onderzoek gevonden (Vogels, 2002). Naast het feit dat de leerstof steeds moeilijker wordt, is het vaak ook minder 'stoer' om goed op school te presteren naarmate jongeren ouder worden.

Meisjes maken in het voortgezet onderwijs voor bijna alle onderzochte schoolaspecten een positievere inschatting dan jongens. Ze zijn minder vaak betrokken bij pesten en spijbelen, vinden school leuker en schatten hun prestaties hoger in dan jongens dat doen. Daar tegenover staat dat meisjes meer druk door hun schoolwerk ervaren dan jongens. Het feit dat meisjes, ondanks hun positievere inschatting van hun schoolprestaties, toch meer druk ervaren suggereert dat het hier voor een deel om zelf opgelegde druk gaat. Mogelijk hebben ouders en docenten tegenwoordig

hogere verwachtingen ten aanzien van de inzet en schoolprestaties van meisjes dan van jongens (Driessen en van Langen, 2010). Meisjes blijken meer bezig te zijn met huiswerk en sterker gemotiveerd voor de middelbare school dan jongens (Ter Bogt e.a., 2003; Vogels, 2002). Ook verloopt de onderwijsloopbaan gunstiger bij meisjes (Driessen en van Langen, 2010).

Onduidelijk is wat deze verschillen in (ervaren) schoolprestaties veroorzaakt. Zo zijn er weinig verschillen in cognitieve vermogens vastgesteld en die zijn lang niet altijd in het voordeel van meisjes. Er zijn wel wat verschillen aangetoond in de hersenfunctie en hersenontwikkeling van jongens en meisjes (Tavecchio en Woltring, 2010; Crone, 2008). Er is echter weinig wetenschappelijk bewijs dat die leiden tot verschillen in vaardigheden en leervermogen. Bovendien zou dat niet verklaren waarom jongens het vroeger juist beter deden op school.

Bewijs ontbreekt ook voor de veronderstelling dat de 'feminisering' van het onderwijs negatief uitpakt voor jongens (Driessen en van Langen, 2010). Jongens doen het net zo goed met een mannelijke als met een vrouwelijke leraar voor de klas. Een andere verklaring die wel gegeven wordt, is dat de veranderende didactische principes en eisen die aan middelbare scholieren worden gesteld beter aansluiten bij meisjes dan bij jongens. Het huidige voortgezet onderwijs legt veel nadruk op taal en samenwerking, terreinen waarop jongens iets in het nadeel zijn. Verondersteld wordt ook dat de afname in het gezag van ouders en docenten ongunstiger kan uitpakken voor jongens, omdat zij in vergelijking met meisjes minder goed zouden kunnen omgaan met de grotere vrijheid. Tot slot kunnen ook veranderingen in de samenleving een rol spelen; door het emancipatieproces van vrouwen is het belang van goede schoolprestaties voor meisjes groter geworden (Driessen en van Langen, 2010).

VWO-leerlingen en jongeren uit volledige gezinnen oordelen positief over school

Over verschillende schoolaspecten lopen de meningen tussen leerlingen van verschillende schoolniveaus uiteen. Zo vinden VWO-leerlingen het leuker op school dan leerlingen van de andere onderwijstypen. Ook zijn zij het meest positief over de onderlinge sfeer tussen klasgenoten. VWO- en HAVO-leerlingen hebben echter vaker het gevoel slechter te presteren en onder druk te staan dan VMBO-leerlingen. Dit kan liggen aan verschillen in motivatie en ambitie, maar ook aan verschillen in de eisen die aan deze groepen leerlingen worden gesteld (zie Bronneman e.a., 2002). Pestgedrag komt het meest voor op het VMBO. Dit sluit aan bij de resultaten van eerder onderzoek (van Dorselaer e.a., 2007; Vogels, 2002).

Er bestaan veel verschillen in de beleving van een aantal schoolaspecten afhankelijk van de gezinssituatie. Jongeren uit onvolledige gezinnen zijn meestal minder positief over school, spijbelen vaker, zijn vaker als dader of slachtoffer betrokken bij pesten en presteren naar eigen zeggen iets minder goed dan

jongeren uit volledige gezinnen. Deze resultaten sluiten aan bij die van eerder onderzoek naar gevolgen van echtscheiding voor kinderen en jongeren (Fischer, 2004a; Spruijt, 2007). Uit deze studies blijkt dat vooral de conflicten tussen ouders en de financiële problemen waarmee een echtscheiding vaak gepaard gaat een negatief effect hebben op het schoolsucces en het welbevinden van jongeren.

Er bestaan enkele verschillen in de beleving van schoolprestaties en pesten tussen allochtone en autochtone leerlingen. Allochtone jongeren blijken hun prestaties positiever in te schatten, wat kan samenhangen met het feit dat allochtone leerlingen hun leerachterstand op autochtone jongeren enigszins aan het inhalen zijn (Gijsberts & Herweijer, 2009). Allochtone jongeren pesten, net als volgens het HBSC-onderzoek uit 2001, vaker dan autochtone jongeren (Ter Bogt e.a., 2003). De eerste groep wordt echter minder vaak gepest.

Vooraf oudere leerlingen en jongens spijbelen

Ongeveer een op de acht leerlingen in het voortgezet onderwijs spijbelt wel eens. Dat getal is vergelijkbaar met de cijfers van de *Nationale Scholierenmonitor* (Van der Vegt e.a., 2007). Spijbelen is voor een belangrijk deel een leeftijds kwestie. Brugklassers spijbelen beduidend minder vaak dan vierdeklassers. Ook spijbelen jongens meer dan meisjes. Jongeren uit onvolledige gezinnen spijbelen vaker dan jongeren uit volledige gezinnen. Er bestaan geen verschillen in spijbelen tussen de verschillende schoolniveaus.

Om meer zicht te krijgen op de motieven achter het spijbelgedrag hebben we gekeken naar samenhangen met hoe leerlingen hun school en de sfeer in de klas beleven. Het risico op spijbelen wordt groter als leerlingen de school niet leuk vinden, het gevoel hebben niet zo goed te presteren en structureel pesten. Toch zijn de verbanden niet erg sterk, wat de indruk wekt dat er ook andere redenen kunnen zijn om te spijbelen. Voorbeelden daarvan zijn de les(sen) niet nuttig vinden, geen zin hebben, een tussenuur vermijden en huiswerk voor een ander vak doen (Van der Vegt e.a., 2007; Bronneman e.a., 2002).

Betere onderlinge sfeer en minder pesten

Vergelijkingen tussen de HBSC-onderzoeken van 2001, 2005 en 2009 tonen een paar opvallende verschuivingen. Zo is het percentage jongeren dat zich onder druk voelt staan door schoolwerk zowel in het basis- als het voortgezet onderwijs toegenomen tussen 2001 en 2005 en daarna stabiel gebleven. Tegelijkertijd is het aantal jongeren dat de schoolprestaties positief inschat, tussen 2001 en 2009 gestegen. Het grotere belang dat de huidige ingewikkelde en technologische maatschappij hecht aan leerprestaties en een hoog onderwijsniveau (CBS, 2009a) kan samenhangen met een toename in ervaren werkdruk bij jongeren. Tegelijkertijd willen jongeren zichzelf wellicht in een steeds gunstiger daglicht stellen om tegemoet te komen aan

steeds hogere maatschappelijke eisen (vergelijk de zogenaamde 'self-serving bias'; Heider, 1958).

Over de onderlinge sfeer tussen klasgenoten oordelen zowel basisschool- als vo-leerlingen in 2005 en 2009 positiever dan in 2001. Ook neemt het structureel pesten en gepest worden in het voortgezet onderwijs af tussen 2001 en 2009. Mogelijk hebben deze veranderingen te maken met de aandacht die er de afgelopen jaren is besteed aan de manier waarop leerlingen met elkaar omgaan, onder meer door de campagne *De veilige school* en programma's als *Leefstijl* en *Kanjertraining* en het opstellen van pestprotocollen in het onderwijs (Van Dorsseleer e.a., 2007).

4 Gezondheidsgedrag en mediagebruik

Simone de Roos en Sander Bot

Het eetgedrag, de mate van bewegen en het mediagebruik van jongeren krijgen de laatste jaren veel aandacht. Zij zouden te veel en verkeerd eten, te veel tijd doorbrengen voor de televisie of achter de computer en in verhouding te weinig bewegen. Dit zou leiden tot te dikke jongeren, met kans op blijvend overgewicht en allerlei negatieve uitkomsten voor de (toekomstige) gezondheid als gevolg. Overgewicht in de kindertijd heeft een gezondheidseffect op volwassen leeftijd, onafhankelijk van het effect van het gewicht op latere leeftijd (Must en Strauss, 1999).

Het aantal te zware jongeren stijgt al jaren lang. Uit gegevens van TNO (Schönbeck en Van Buuren, 2010) blijkt dat jongeren van diverse herkomst nu meer wegen dan in 1997. In 2010 had ongeveer 13 procent van de jongens en 15 procent van de meisjes van Nederlandse herkomst overgewicht (in 1997 was dat nog 9 en 12 procent). Onder Turks- en Marokkaans-Nederlandse jongeren is dit cijfer een stuk hoger, variërend van 25 tot 32 procent, afhankelijk van sekse en herkomst.

Er zijn weinig studies gedaan naar eetgewoonten van kinderen en jongeren in Nederland. Verschillende GGD'en hebben via het project E-MOVO (Elektronische Monitor en Voorlichting) gegevens verzameld over het eetpatroon van jongeren uit klas 2 en 4 van het voortgezet onderwijs. De meerderheid van deze jongeren blijkt minstens vijf keer per week te ontbijten. Ongeveer een derde van deze leerlingen eet dagelijks groente en fruit (E-MOVO 2006, www.ggd.nl).

Over het beweegpatroon en mediagedrag van jongeren is vrij veel bekend. Nederlandse kinderen en jongeren bewegen aanzienlijk minder dan volwassenen (Hildebrandt e.a., 2008). Slechts 45 procent van de 4- tot 17-jarigen voldoet aan de zogenaamde 'combinorm' van gezond bewegen (Nederlandse Norm Gezond Bewegen en/of de fitnorm), terwijl dit voor alle leeftijden samen 64 procent is. Jongeren moeten volgens deze norm dagelijks ten minste één uur matig intensief lichamelijk actief zijn of ten minste drie keer per week gedurende minimaal 20 minuten zwaar intensieve lichamelijke activiteit uitvoeren.

Televisie, computer en andere media zijn niet meer weg te denken uit het dagelijks leven van kinderen en jongeren. Zo gebruikt 80 procent van de tieners en 90 procent van de jongeren van 12 tot 25 jaar dagelijks thuis internet (CBS, 2010; Duimel & De Haan, 2007). Jongeren tussen de 15 en 19 besteden bijna 4 uur per dag aan media. Gebruik van tv, computer en een aantal andere media gaat gepaard met lichamelijke passiviteit. Of jongeren die meer gebruik maken van media ook minder bewegen dan jongeren die er minder gebruik van maken is tot nu toe overigens niet duidelijk

(Strasburger e.a., 2010). Eerder onderzoek bewijst wel het effect van de inhoud van media, zoals reclameboodschappen, op eetgedrag. Deze effecten kunnen zowel indirect optreden via het vergroten van merkbewustzijn, -voorkeur en -aankoop (Buijzen e.a., 2007), als direct doordat er na het zien van reclame bijvoorbeeld meer snacks gegeten worden (Anschutz e.a., 2009). Mogelijk leidt tv-kijken, ook ongeacht de inhoud van de programma's, tot meer ongezond eetgedrag (Snoek e.a., 2006).

In dit hoofdstuk van het HBSC-onderzoek kijken we naar eetgewoonten, bewegen en mediagebruik van jongeren van 11 tot en met 16 jaar. Bovendien onderzoeken we de verbanden tussen deze domeinen. Tot slot beschrijven we de verschillen in gedrag tussen groepen en eventuele veranderingen die zich in de loop der jaren voordoen in dat gedrag.

Kerncijfers

Ontbijten, consumptie van groente, fruit, snoep en frisdrank

De jongeren is gevraagd hoe vaak ze ontbijten, groente en fruit eten, snoep of chocola eten en cola of andere frisdrank met suiker drinken. Bij ontbijt staat in de vragenlijst vermeld dat het om meer gaat dan een glas melk of vruchtensap, of een kop thee. Een grote meerderheid van de jongeren (ruim 85 %) antwoordt iedere doordeweekse dag te ontbijten. Verder eet ongeveer 35 procent dagelijks fruit en ruim 40 procent dagelijks groente. Het percentage jongeren dat dagelijks zowel groente als fruit eet, is veel kleiner, slechts 18 procent (niet in tabel). Ongeveer een derde eet dagelijks snoep of chocola en ruim een kwart drinkt dagelijks suikerhoudende frisdrank (tabel 4.1).

Er bestaan duidelijke verschillen tussen de eetpatronen van leerlingen uit het basis- en het voortgezet onderwijs. Basisschoolleerlingen ontbijten vaker, eten vaker fruit en drinken minder vaak frisdrank dan middelbare scholieren. Naarmate jongeren ouder worden, wordt de groep die ontbijt en fruit eet aanzienlijk kleiner en de groep die frisdrank gebruikt aanzienlijk groter. Tegenover 92 procent van de leerlingen van groep 8 van de basisschool die iedere werkdag ontbijt, staat 73 procent van de 16-jarigen die dat doet, een daling van 19 procent (tabel 4.1). Ook de fruitconsumptie neemt aanzienlijk af: van 42 procent in groep 8 naar 22 procent onder de 16-jarigen. Het percentage dat dagelijks suikerhoudende frisdrank drinkt, groeit van 21 procent van de kinderen uit groep 8 van de basisschool naar 46 procent van de leerlingen in klas 4 van het voortgezet onderwijs (de 16-jarige leerlingen). Geen verschillen bestaan er in de consumptie van groente, snoep en chocola.

Meisjes blijken zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs vaker groente te eten dan jongens (tabel 4.1). Ook eten meisjes in het voortgezet onderwijs meer fruit en drinken ze minder frisdrank dan jongens, vooral vanaf de leeftijd van 13 à 14 jaar. Onder 12- tot en met 16-jarige jongens neemt dagelijks fruit eten af en dagelijks frisdrank drinken flink toe. Deze aantallen blijven onder meisjes van 12 tot en met 16 jaar ongeveer gelijk. De sekseverschillen in eetpatronen van de middelbare scholieren blijven overeind als rekening gehouden wordt met achtergrondkenmerken (tabel 4.5). Dan blijken jongens ook vaker te ontbijten en meer te snoepen dan meisjes.

Tabel 4.1 Eetpatronen naar leeftijd, sekse en onderwijstype
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Ontbijten																
Door de week elke dag	92.8	91.7	92.2	84.5	79.1	81.8	91.9	86.2	87.9	80.9	84.9	78.7	79.1	75.9	75.0	70.7
Fruit																
Iedere dag 1x of meer	38.4	45.1	41.8	23.6	31.0*	27.3	29.9	30.4	26.8	35.3*	20.8	30.8*	21.3	29.6*	17.3	26.0
Groente																
Iedere dag 1x of meer	38.5	51.3*	44.9	36.3	44.9*	40.5	37.2	46.3	40.2	46.9	35.9	42.7	34.0	44.3	31.0	44.1
Snoep																
Iedere dag 1x of meer	32.6	28.5	30.6	37.1	33.5	35.3	35.4	34.4	38.9	33.6	38.0	35.3	35.8	33.1	36.1	28.1
Frisdrank																
Iedere dag 1x of meer	22.4	18.7	20.5	41.5	30.8*	36.2	29.4	25.5	36.6	30.9	45.6	31.7*	45.1	31.8*	56.4	35.4*

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

Bewegen

Aan de jongeren zijn de volgende vragen over bewegen voorgelegd: 'Op hoeveel dagen van de laatste zeven dagen was je ten minste 60 minuten per dag bezig met lichaamsbeweging?' en 'Hoe vaak doe je ongeveer aan een sport of speel je in je vrije tijd, zodat je buiten adem raakt of gaat zweten?' Jongeren antwoorden ruim vier dagen in de week minimaal één uur te bewegen. Leerlingen van groep 8 komen daarbij op een hoger gemiddelde uit dan leerlingen in het voortgezet onderwijs: gemiddeld ruim 4,5 dagen per week minimaal één uur ten opzichte van iets minder dan 4,25 dagen (tabel 4.2). Bovendien daalt het aantal dagen dat jongeren minimaal één uur bewegen met de leeftijd, van 4,5 dagen op 12-jarige leeftijd naar 3,6 dagen op 16-jarige leeftijd. In totaal zegt 36 procent van de leerlingen uit groep 8 en 31 procent van de vo-leerlingen zes of zeven dagen per week minimaal één uur te bewegen (niet in tabel). Deze groep voldoet daarmee min of meer aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen die stelt dat jongeren dagelijks één uur matig intensief zouden moeten bewegen. Ook het aantal keren dat kinderen intensief sporten of spelen verschilt tussen de leerlingen van het basis- en voortgezet onderwijs. Ruim 90 procent van de kinderen van groep 8 tegenover ruim 80 procent van de middelbare scholieren sport of speelt minstens twee keer per week intensief (tabel 4.2). De groep leerlingen die minstens twee keer per week intensief sport of speelt wordt ook kleiner met de leeftijd, van 87 procent van de 12-jarigen naar 69 procent van de 16-jarigen.

Naast leeftijd speelt ook sekse een onderscheidende rol. Zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs bewegen meisjes gemiddeld genomen minder vaak ten minste één

uur per dag dan jongens (tabel 4.2). In de basisschoolleeftijd is het aantal keren per week dat kinderen intensief sporten of spelen voor jongens en meisjes echter gelijk. In het voortgezet onderwijs bewegen jongens niet alleen vaker (ten minste) één uur per dag, ze sporten en spelen ook vaker per week dan meisjes. De leeftijd- en sekseverschillen in bewegen blijven ook na correctie voor achtergrondkenmerken in het voortgezet onderwijs bestaan.

Televisie- en computergebruik

Aan de jongeren is gevraagd in te schatten hoeveel uur per doordeweekse dag ze in hun vrije tijd televisie kijken, computerspelletjes spelen en achter de computer zitten om te chatten, msn'en, e-mailen en internet te gebruiken. Gemiddeld genomen kijken leerlingen van zowel basis- als voortgezet onderwijs ruim 2,5 tot 2,7 uur televisie op een doordeweekse dag. Beide groepen scholieren gamen ook even lang, ruim 1,5 uur per doordeweekse dag. Jongeren die naar het voortgezet onderwijs gaan, zijn echter langer online dan de basisschoolkinderen. Leerlingen uit groep 8 chatten, msn'en, e-mailen en internetten gemiddeld ruim 1,5 uur per dag. Voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs ligt het gemiddelde op ruim 2,5 uur (tabel 4.2). Het aantal uren dat zij op een doordeweekse dag online zijn, neemt ook met de leeftijd toe, van 2,3 uur op 12-jarige leeftijd naar 3,1 uur op 16-jarige leeftijd.

Het spelen van computerspelletjes is zowel in het basis- als in het voortgezet onderwijs bij uitstek een jongensactiviteit. Onder jongens van 12 tot en met 16 jaar neemt de tijd die ze besteden aan computerspelletjes toe, terwijl die onder meisjes juist afneemt. In het voortgezet onderwijs besteden meisjes echter meer tijd aan chatten, msn'en, e-mailen en internetten dan jongens. Deze verschillen blijven intact na correctie voor achtergrondkenmerken (tabel 4.5).

Tabel 4.2 Beweging en mediagebruik naar leeftijd, sekse en onderwijstype
(gemiddelden en %, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basionderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Bewegen																
Gemiddeld aantal dagen ten minste 1 uur bewegen	4.7	4.4*	4.6	4.4	4.0*	4.2	4.6	4.3	4.7	4.1*	4.5	4.1	4.3	3.9	3.8	3.4
Minstens 2x per week sport/buitenspelen	94.5	91.8	93.2	85.9	76.9*	81.5	88.5	85.8	90.2	80.8*	86.3	79.8*	84.3	68.9*	74.2	64.6
Mediagebruik (gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag)																
Tv kijken	2.7	2.5	2.6	2.8	2.6	2.7	2.8	2.7	2.9	2.6	2.8	2.6	2.7	2.5	3.0	2.9
Computerspelletjes	2.1	1.2*	1.6	2.4	1.0*	1.7	2.1	1.2*	2.3	1.2*	2.3	1.0*	2.4	0.7*	2.7	0.9*
Msn/chat/e-mail/internet	1.7	1.6	1.6	2.5	2.8*	2.7	2.2	2.4	2.4	2.7	2.5	2.9	2.6	3.1	3.0	3.2

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

Samenhang eten, bewegen, tv kijken en computeren

In hoeverre hangt het eet-, beweeg-, kijk- en computerpatroon van jongeren samen? Bewegen jongeren die veel computeren en televisie kijken minder vaak dan leeftijdgenoten die dit weinig doen en eten ze ongezonder of zijn de verschillen niet zo groot? Nadere analyses wijzen uit dat er vooral verbanden bestaan tussen het kijk- en computergedrag van jongeren enerzijds en hun drink- en eetpatroon anderzijds. 11- tot en met 16-jarigen die veel tv kijken, die vaak online zijn en/of veel gamen, drinken significant vaker frisdrank en snoepen iets vaker dan jongeren die dit niet of nauwelijks doen. Ook ontbijt de eerste groep minder vaak en eten ze minder vaak groente en fruit dan de tweede groep.

De correlaties tussen het eetgedrag en mediagebruik zijn significant, maar niet erg sterk. Wat betreft snoepen, ontbijten en groente en fruit eten liggen de correlaties met mediagebruik voor zowel basis- als voortgezet onderwijs tussen de 0,06 en 0,16. Voor frisdrank zijn de correlaties met mediagebruik iets hoger, tussen de 0,19 en 0,25 voor het basisonderwijs en tussen de 0,16 en 0,19 voor het voortgezet onderwijs.

Ook significant, maar zeer zwak zijn de verbanden tussen het aantal dagen waarop jongeren minimaal één uur bewegen en hun televisie- en computergebruik (correlaties voor beide onderwijstypes tussen de 0,04 en 0,08). Als jongeren zeggen maar weinig dagen ten minste één uur te bewegen zijn ze iets meer geneigd televisie te kijken, computerspelletjes te spelen en online te zijn dan wanneer ze veel dagen ten minste één uur bewegen. Er zijn geen verbanden tussen de mate waarin jongeren bewegen en frisdrank drinken en snoep eten. Wel ontbijten jongeren die veelvuldig bewegen iets vaker en eten ze iets vaker groente en fruit dan jongeren die dit weinig doen, al zijn ook deze significante verbanden niet sterk (correlaties tussen de $r = 0,08$ en $r = 0,18$).

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm

Etniciteit

De eet- en beweggewoonten van allochtone en autochtone jongeren lopen op een aantal punten uiteen. Autochtone leerlingen ontbijten zowel in het basis- als voortgezet onderwijs beduidend vaker dan allochtone leerlingen. Maar de eerste groep snoept ook meer: ongeveer een op de drie autochtone leerlingen eet dagelijks snoep of chocola tegenover een op de vier à vijf allochtone leerlingen (tabel 4.3). Allochtone jongeren eten in het basisonderwijs vaker fruit dan autochtone jongeren. De laatstgenoemden eten als middelbare scholier juist weer meer groente.

Allochtone jongeren sporten en spelen zowel in het basis- als voortgezet onderwijs minder vaak dan autochtone jongeren. Het aantal allochtone middelbare scholieren dat minimaal één uur per dag beweegt is ook lager dan het aantal van hun autochtone leeftijdgenoten.

Tabel 4.3 Het eet- en beweegpatroon en het mediagebruik naar etniciteit en schoolniveau (alleen voortgezet onderwijs), (gemiddelden en %, basisonderwijs, n=1792, en voortgezet onderwijs, n=5642)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs					
	Etniciteit		Etniciteit		Schoolniveau ¹			
	autochtoon	allochtoon ²	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Ontbijten								
Door de week elke dag	94.2	81.6*	85.4	65.3*	69.8 ^a	79.6 ^b	85.8 ^{bc}	91.0 ^c
Fruit								
Iedere dag 1x of meer	39.9	49.3*	27.0	27.1	20.5 ^a	23.8 ^{ab}	28.7 ^{bc}	36.3 ^c
Groente								
Iedere dag 1x of meer	44.1	46.2	41.8	32.6*	29.7 ^a	32.6 ^a	44.6 ^b	56.4 ^c
Snoep								
Iedere dag 1x of meer	33.2	20.5*	37.5	24.5*	30.2 ^a	32.0 ^a	39.7 ^b	39.7 ^b
Frisdrank								
Iedere dag 1x of meer	20.2	24.9	36.4	36.8	45.7 ^a	36.7 ^b	37.1 ^{ab}	26.8 ^c
Bewegen								
Gemiddeld aantal dagen ten minste 1 uur bewegen	4.6	4.3	4.4	3.7*	3.9 ^a	4.0 ^a	4.4 ^{ab}	4.7 ^b
Minstens 2x per week sport/buitenspelen	93.9	88.2*	83.1	74.4*	75.5 ^a	80.8 ^{ab}	82.7 ^b	86.4 ^b
Mediagebruik (gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag)								
Tv kijken	2.5	3.0	2.6	3.4*	3.2 ^a	3.1 ^a	2.4 ^b	2.1 ^b
Computerspelletjes	1.6	1.8	1.6	2.0*	2.3 ^a	2.0 ^a	1.4 ^b	1.2 ^b
Msn/chat/e-mail/internet	1.5	2.2*	2.5	3.3*	3.3 ^a	2.9 ^a	2.5 ^b	2.1 ^c

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

Ook in hun mediagedrag verschillen allochtone van autochtone jongeren. Allochtone middelbare scholieren kijken drie kwartier per dag langer naar de televisie dan hun autochtone leeftijdgenoten. Ook spelen ze vaker computerspelletjes. Verder zijn allochtone jongeren zowel in het basis- als voortgezet onderwijs vaker online dan autochtone jongeren. Na correctie voor achtergrondkenmerken blijven de meeste verschillen in eet-, beweeg- en mediagedrag tussen allochtone en autochtone jongeren in het voortgezet onderwijs bestaan, behalve als het gaat om consumptie van groenten en het spelen van computerspelletjes (tabel 4.5).

Schoolniveau

Er bestaan opmerkelijke verschillen in het eet-, beweeg- en mediagedrag tussen jongeren van de verschillende schoolniveaus. Zo kennen VWO- leerlingen meestal een wat gezonder voedingspatroon dan VMBO-leerlingen. Ze ontbijten vaker, eten vaker groente en fruit en drinken minder vaak frisdrank (tabel 4.3). Het eetpatroon van HAVO-leerlingen is ook wat gezonder dan dat van VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen. Wel snoepen HAVO- en VWO-leerlingen vaker dan VMBO-leerlingen. Verder bewegen VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen minder dan de leerlingen van het VWO.

En hoe zit het met het mediagedrag van deze jongeren? VMBO-leerlingen kijken veel meer televisie, spelen vaker spelletjes op de computer en zijn vaker online dan HAVO- en VWO-leerlingen. De verschillen lopen daarbij op van drie kwartier tot meer dan één uur per doordeweekse dag. De verschillen in eet- beweeg- en mediagedrag tussen jongeren van verschillende schoolniveaus blijven ook na correctie voor achtergrondkenmerken overeind (tabel 4.5).

Gezinswelvaart

Vooraf in het voortgezet onderwijs bestaan enkele verschillen in het eet- en beweeggedrag tussen leerlingen die een verschillende mate van welvaart kennen. Jongeren uit een gezin met een hoge mate van welvaart eten meer groente en fruit dan armere jongeren. Daarentegen snoept de eerste groep ook vaker dan de tweede groep. Ook bewegen de meer welvarende jongeren vaker ten minste één uur per dag.

Zowel in het basis- als in het voortgezet onderwijs ontbijten de jongeren die een hogere mate van welvaart kennen vaker en sporten en spelen ze vaker dan de minder welvarende jongeren (tabel 4.4). Als we voor de middelbare scholieren rekening houden met achtergrondkenmerken, dan blijven deze verschillen intact met uitzondering van het snoepen (tabel 4.5).

Ook blijken middelbare scholieren uit gezinnen met een hoge mate van welvaart minder tv te kijken dan hun leeftijdgenoten uit gezinnen met een lage mate van welvaart. Dit verschil valt echter weg na correctie voor achtergrondkenmerken (tabel 4.5).

Tabel 4.4 Het eet- en beweegpatroon en het mediagebruik naar gezinswelvaart en gezinsvorm (gemiddelden en %, basisonderwijs, n=1792, voortgezet onderwijs, n=5642)

	Basisonderwijs					Voortgezet onderwijs				
	Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm		Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm	
	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²
Ontbijten										
Door de week elke dag	88.0 ^a	88.8 ^a	94.2 ^b	89.4	93.1	62.4 ^a	78.3 ^b	85.1 ^c	71.8	84.3*
Fruit										
Iedere dag 1x of meer	48.0	42.2	41.1	36.8	43.1	18.5 ^a	25.8 ^b	28.7 ^b	24.6	27.9
Groente										
Iedere dag 1x of meer	51.4	45.8	44.0	42.6	45.5	29.7 ^a	36.8 ^{ab}	43.3 ^b	39.6	40.7
Snoep										
Iedere dag 1x of meer	23.9	27.5	32.5	23.5	32.3*	27.7 ^a	32.2 ^a	37.4 ^b	33.7	35.6
Frisdrank										
Iedere dag 1x of meer	18.4	19.0	21.4	21.6	20.3	40.0	36.0	36.1	40.5	35.1
Bewegen										
Gemiddeld aantal dagen ten minste 1 uur bewegen	4.6	4.4	4.6	4.4	4.6	3.5 ^a	3.9 ^a	4.4 ^b	4.0	4.3*
Minstens 2x per week sport/buitenspelen	85.1 ^a	89.2 ^a	95.6 ^b	90.4	94.0	66.8 ^a	77.4 ^b	84.8 ^c	77.3	82.6*
Mediagebruik (gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag)										
Tv kijken	2.5	2.7	2.6	2.7	2.6	3.4 ^a	2.9 ^{ab}	2.6 ^b	2.9	2.7
Computerspelletjes	1.4	1.7	1.6	1.6	1.6	2.0	1.8	1.6	1.9	1.6
Msn/chat/e-mail/internet	1.7	1.6	1.6	1.7	1.6	3.0	2.8	2.6	3.0	2.6*

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

Gezinsvorm

Er zijn in groep 8 nauwelijks verschillen gevonden tussen leerlingen uit volledige en onvolledige gezinnen als het gaat om het eet- beweeg- en mediagedrag. Leerlingen van groep 8 uit volledige gezinnen blijken alleen meer te snoepen dan hun leeftijdgenoten die niet meer bij beide ouders wonen (tabel 4.4). In het voortgezet onderwijs bestaan er iets meer verschillen tussen scholieren uit volledige en onvolledige gezinnen. Zo ontbijten en bewegen de scholieren uit volledige gezinnen vaker dan hun leeftijdgenoten uit onvolledige gezinnen en msn'en, chatten, e-mailen en internetten ze juist minder vaak. Deze verschillen blijven ook bestaan als we controleren voor achtergrondkenmerken (tabel 4.5). Dan komt ook naar voren dat jongeren uit onvolledige gezinnen vaker frisdrank drinken en wat langer tv kijken en computeren dan hun leeftijdgenoten die nog wel bij beide ouders wonen.

Tabel 4.5 Eet- en beweegpatronen en mediagebruik: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit, gezinswielvaart en gezinsvorm (multivariate logistische regressie, odds ratio, voortgezet onderwijs n=5642)

	Ontbijt doorde-weeks elke dag	Fruit elke dag	Groente elke dag	Snoep elke dag	Fris-drink elke dag	Sport/buiten spelen minstens 2x per week	Tv kijken 3 uur of meer per dag	Computeren 3 uur of meer per dag	Msn/chat/e-mail/internet 3 uur of meer per dag
	OR	OR	OR	OR	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.78**	0.90**	0.97	0.98	1.16**	0.75**	0.98	0.99	1.12**
Sekse Jongen (ref. meisjes)	1.48**	0.69**	0.69**	1.16*	1.61**	1.83**	1.15	3.85**	0.71**
Schoolniveau									
VWO	1	1	1	1	1	1	1	1	1
HAVO	0.69	0.74*	0.65**	1.00	1.54**	0.84	1.56**	1.56**	1.50**
VMBO-t	0.47**	0.55**	0.40**	0.73**	1.57**	0.78	2.80**	3.01**	2.22**
VMBO-b	0.34**	0.49**	0.35**	0.70**	2.07**	0.70*	3.02**	4.24**	2.74**
Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)	0.43**	1.23*	0.84	0.60**	0.90	0.73**	1.89**	1.12	1.67**
Gezinswielvaart									
hoog	1	1	1	1	1	1	1	1	1
midden	0.85	0.93	0.92	0.89	0.93	0.73**	1.09	1.13	0.87*
laag	0.55**	0.73*	0.76*	0.87	0.97	0.49**	1.13	1.07	0.82
Gezinsvorm onvolledig gezin (ref. volledig gezin)	0.53**	0.88	1.06	1.01	1.26**	0.79*	1.16*	1.32*	1.33**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Trends 2001-2009

Voor het eet- en beweegpatroon en de tijd die voor de tv doorgebracht wordt, kunnen we een vergelijking maken tussen de drie edities van het HBSC-onderzoek. Het is niet mogelijk het spelen van computerspelletjes, chatten, internetten, e-mailen en msn'en te vergelijken tussen 2001 en 2005, omdat de onderzoekers in 2001 geen onderscheid maakten tussen deze verschillende vormen van computergebruik. Die vergelijking is wel mogelijk tussen 2005 en 2009.

Gekeken is naar verschuivingen in het eet-, beweeg- en mediagedrag in de loop van de tijd in het basis- en voortgezet onderwijs waarbij ook uitgesplitst wordt naar sekse. Bij alle trends is door middel van aanvullende analyses nagegaan of deze blijven bestaan als we rekening houden met eventuele verschillen in de steekproeven. De hieronder gerapporteerde trends blijven ook na controle op steekproefsamestelling overeind.

Trends basisschool

Wat betreft het eet- en beweegpatroon van basisschoolleerlingen valt het volgende op. De percentages leerlingen die door de week dagelijks ontbijten en dagelijks fruit eten zijn tussen 2001 en 2009 significant gestegen: van respectievelijk 88 naar 92 procent voor ontbijten en van 32 naar 42 procent voor fruitconsumptie (tabel 4.6). Hoewel deze stijging in gezond eetgedrag onder zowel jongens als meisjes zichtbaar is, is deze wat betreft ontbijten alleen bij jongens significant en wat betreft fruit eten alleen bij meisjes. Tegelijkertijd zijn de percentages voor elke dag snoepen en frisdrank drinken in zowel de totale groep, als onder jongens en meisjes, significant gedaald tussen de drie afname-momenten: voor snoepen voor de totale groep van respectievelijk 45 procent in 2001 naar 35 in 2005 en naar 30 procent in 2009, voor frisdrank drinken van respectievelijk 38 procent in 2001 naar 28 in 2005 en 21 procent in 2009. Er traden voor de totale groep en voor de jongens geen veranderingen op in het eten van groente, maar wel voor de meisjes. In 2005 at ruim 10 procent van de meisjes meer groente dan in 2001.

Het gemiddeld aantal dagen dat ten minste één uur wordt bewogen, is voor de totale groep en onder jongens en meisjes significant toegenomen tussen 2001 en 2005 en daarna stabiel gebleven tussen 2005 en 2009 (van 4,1 in 2001 naar 4,7 in 2005 en naar 4,6 in 2009 voor de totale groep). De tijd die basisschoolleerlingen voor de tv of achter de computer doorbrengen, is niet veranderd.

Trends voortgezet onderwijs

De trends in het voortgezet onderwijs zijn grotendeels vergelijkbaar met die in het basisonderwijs. Zo drinken ook jongeren in het voortgezet onderwijs minder vaak suikerhoudende frisdrank en snoepen ze minder. De percentages frisdrank nuttigen lopen van 47 procent in 2001 via 41 procent in 2005 naar 36 procent in 2009. Snoepen liep terug van 40 procent in 2001 naar 35 procent in 2009 (tabel 4.7). Dagelijks op doordeweekse dagen ontbijten steeg van 74 procent in 2001 naar 82 procent in 2009. Ook het gemiddeld aantal dagen dat scholieren ten minste één uur bewegen is tussen 2001 en 2005 licht toegenomen en daarna tussen 2005 en 2009 stabiel gebleven (van 4,0 naar 4,2). Het aantal uren dat middelbare scholieren besteden aan gamen en online zijn, is net als onder basisschoolleerlingen tussen 2005 en 2009 niet veranderd. De tijd die vo-leerlingen dagelijks voor de televisie doorbrengen is echter tussen 2001 en 2005 toegenomen van gemiddeld 2,7 naar 3 uur en is daarna, tussen 2005 en 2009 weer gedaald naar 2,7 uur.

Tabel 4.6 Trendgegevens 2001-2009 van eet- en beweegpatronen en mediagebruik¹ naar sekse, basisonderwijs (gemiddelden en %, 2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792)

	Jongens ²			Meisjes ²			Totaal ²		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Ontbijten									
Door de week elke dag	87.5 ^a	89.5 ^{ab}	92.8 ^b	87.4	89.0	91.7	87.5 ^a	89.3 ^{ab}	92.2 ^b
Fruit									
Iedere dag 1x of meer	31.5	32.0	38.4	32.7 ^a	42.8 ^b	45.0 ^b	32.1 ^a	37.3 ^{ab}	41.8 ^b
Groente									
Iedere dag 1x of meer	40.7	38.8	38.7	41.1 ^a	51.9 ^b	51.5 ^b	40.9	45.3	45.1
Snoep									
Iedere dag 1x of meer	45.0 ^a	32.5 ^b	32.1 ^b	45.6 ^a	38.1 ^a	28.3 ^b	45.3 ^a	35.2 ^b	30.2 ^c
Frisdrank									
Iedere dag 1x of meer	41.9 ^a	28.6 ^b	22.4 ^b	34.6 ^a	27.0 ^b	18.7 ^c	38.3 ^a	27.8 ^b	20.5 ^c
Bewegen									
Gemiddeld aantal dagen tenminste 1 uur bewogen	4.3 ^a	5.0 ^b	4.7 ^b	4.0 ^a	4.5 ^b	4.4 ^b	4.1 ^a	4.7 ^b	4.6 ^b
Tv kijken									
Gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag	2.7	2.6	2.7	2.4	2.4	2.5	2.5	2.5	2.6
Computerspelletjes									
Gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag	- ¹	2.0	2.1	- ¹	1.2	1.2	- ¹	1.6	1.6
Msn/chat/e-mail/internet									
Gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag	- ¹	1.6	1.7	- ¹	1.6	1.6	- ¹	1.6	1.6

¹ van computerspelletjes en msn/chat/e-mail/internetten zijn alleen vergelijkbare gegevens tussen 2005 en 2009 beschikbaar

² verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

Tabel 4.7 Trendgegevens 2001-2009 van eet- en beweegpatronen en mediagebruik¹ naar sekse, voortgezet onderwijs (gemiddelden en %, 2001 n= 5517, 2005 n= 5422, 2009 n= 5642)

	Jongens ²			Meisjes ²			Totaal ²		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Ontbijten									
Door de week elke dag	78.2 ^a	79.6 ^{ab}	84.5 ^b	70.1 ^a	72.2 ^{ab}	79.1 ^b	74.2 ^a	76.0 ^{ab}	81.8 ^b
Fruit									
Iedere dag 1x of meer	24.7	25.2	23.6	29.1	33.2	31.0	26.8	29.2	27.3
Groente									
Iedere dag 1x of meer	36.1	36.6	36.5	44.5	46.3	45.1	40.2	41.4	40.7
Snoep									
Iedere dag 1x of meer	41.1 ^a	36.4 ^b	36.4 ^b	38.4 ^a	38.0 ^{ab}	33.1 ^b	39.8 ^a	37.1 ^{ab}	34.8 ^b
Frisdrank									
Iedere dag 1x of meer	53.2 ^a	45.6 ^b	41.5 ^b	41.2 ^a	37.0 ^{ab}	30.8 ^b	47.3 ^a	41.4 ^b	36.2 ^c
Bewegen									
Gemiddeld aantal dagen tenminste 1 uur bewegen	4.1 ^a	4.4 ^b	4.4 ^b	3.9	4.0	4.0	4.0 ^a	4.2 ^b	4.2 ^b
Tv kijken									
Gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag	2.9 ^{ab}	3.2 ^b	2.8 ^a	2.6	2.9	2.6	2.7 ^a	3.0 ^b	2.7 ^a
Computerspelletjes									
Gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag	- ¹	2.5	2.4	- ¹	0.9	1.0	- ¹	1.7	1.7
Msn/chat/e-mail/internet									
Gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag	- ¹	2.6	2.5	- ¹	2.7	2.8	- ¹	2.6	2.7

¹ van computerspelletjes en msn/chat/e-mail/internet zijn alleen vergelijkbare gegevens tussen 2005 en 2009 beschikbaar

² verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

Samenvatting en conclusies

Middelbare scholieren hebben ongezondere eet- en beweeggewoontes dan leerlingen van de basisschool

De meeste jongeren ontbijten regelmatig, maar eten niet dagelijks groente en fruit. Ruim een kwart van de jongeren drinkt dagelijks suikerhoudende frisdrank en snoept elke dag. Naarmate jongeren ouder worden, wordt hun eet- en beweegpatroon ongezonder. Zo ontbijten jongeren uit de hogere klassen van het voortgezet onderwijs minder vaak, eten ze minder vaak fruit en drinken ze meer frisdrank dan kinderen op de basisschool. Ook bewegen en sporten zij minder. Deze bevindingen sluiten aan bij eerder onderzoek (E-MOVO, 2006; Hildebrandt e.a., 2008).

Tussen groepen jongeren bestaan duidelijke verschillen in hun eet- en beweegpatroon. Meisjes eten in het voortgezet onderwijs over het algemeen gezonder, maar bewegen en sporten minder vaak dan jongens. Autochtone leerlingen ontbijten vaker dan allochtone leerlingen, maar snoepen ook vaker. Ze bewegen en sporten ook meer dan allochtone leerlingen. Vergelijkbare verschillen in het eet- en beweeggedrag tussen autochtone en allochtone jongeren vinden we ook in eerder onderzoek (Bucx, 2009). VMBO-leerlingen, jongeren uit minder welvarende en onvolledige gezinnen eten in het algemeen ongezonder en bewegen en sporten minder vaak dan VWO-leerlingen en jongeren uit meer welvarende en volledige gezinnen. Opvallend is dat VWO-leerlingen wel het meest snoepen. Deze resultaten komen in de richting van die uit eerder onderzoek naar de effecten van opleiding van de ouders op het eet- en beweegpatroon van hun kinderen. Kinderen en jongeren van hoger opgeleide ouders blijken gezonder te eten en meer te bewegen dan kinderen van lager opgeleide ouders (Ocké e.a., 2008; Brug en van Lenthe, 2005).

Verbanden tussen tv kijken en computeren en eet- en beweeggedrag

Jongeren besteden in hun vrije tijd veel aandacht aan de tv en computer. Gamers is zowel in het basis- als in het voortgezet onderwijs vooral een jongensbezigheid, terwijl chatten, e-mailen en internetten in het voortgezet onderwijs meer door meisjes gedaan wordt. Met de leeftijd neemt het internetgebruik toe. Deze toename is ook geconstateerd in ander onderzoek (De Haan, 2010). Allochtone jongeren en VMBO-leerlingen zijn vaker online en kijken meer tv dan autochtone jongeren en HAVO- en VWO-leerlingen. Ook spelen VMBO-leerlingen vaker computerspelletjes. Vergelijkbare verschillen in computergebruik tussen leerlingen van verschillende schoolniveaus blijken ook uit eerder onderzoek (Duimel & De Haan, 2007).

Er bestaan verbanden tussen het beweeg-, kijk- en computergedrag van jongeren en hun eetpatroon, maar die zijn niet bijzonder sterk. Jongeren die veel bewegen, zijn iets minder geneigd vaak media te gebruiken dan jongeren die weinig bewegen. Zij ontbijten ook iets vaker en eten iets vaker groente en fruit. Verder drinken jongeren die veel tv kijken en computeren vaker frisdrank en eten ze iets vaker snoep. Ook in internationale publicaties zijn de verbanden tussen bewegen, eten en mediagebruik vaak onduidelijk (zie Strasburger e.a., 2010). Blijkbaar hangen deze bezigheden niet eenduidig samen. Mogelijk beïnvloeden ze elkaar wel, maar liggen de relaties ingewikkelder dan op basis van de tot nu toe onderzochte gegevens boven tafel te krijgen is. Toekomstig onderzoek kan antwoord geven op de vraag of en onder welke voorwaarden deze gedragingen invloed op elkaar hebben.

Eet- en beweegpatroon van jongeren op aantal punten verbeterd tussen 2001, 2005 en 2009

Tussen 2001, 2005 en 2009 hebben zich een aantal opmerkelijke, gunstige veranderingen voorgedaan in het eet- en beweeggedrag van jongeren. Het percentage leerlingen dat doordeweeks dagelijks ontbijt is in deze periode in zowel het basis- als voortgezet onderwijs gestegen, terwijl het percentage dat dagelijks snoept en frisdrank drinkt, gedaald is. Ook is het gemiddeld aantal dagen dat ten minste één uur bewogen wordt toegenomen tussen 2001 en 2005. Verder is het percentage basisschoolleerlingen dat dagelijks fruit eet toegenomen. Ook is in het basisonderwijs het percentage meisjes dat dagelijks groente eet tussen 2001 en 2005 gestegen. Leerlingen in het voortgezet onderwijs zijn tussen 2001 en 2005 meer tijd voor de tv gaan doorbrengen, maar tussen 2005 en 2009 weer minder.

Concluderend kunnen we op basis van de gegevens uit dit onderzoek stellen dat het eetgedrag van jongeren eerder de goede dan de verkeerde kant lijkt op te gaan. Ook zijn jongeren tussen 2001 en 2005 meer gaan bewegen, maar voldoet een meerderheid van hen niet aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (dagelijks minstens één uur bewegen). De tijd die besteed wordt aan de computer is tussen 2005 en 2009 stabiel gebleven. Middelbare scholieren zijn in die periode iets minder lang tv gaan kijken.

5 Gezondheid, lichaamsbeeld, psychosomatische klachten en welbevinden

Tom ter Bogt

Adolescenten zijn over het algemeen gezond – de adolescentie is zelfs een van de gezondste levensfasen –, toch komen er ook in deze periode gezondheidsklachten voor, vooral wanneer jongeren wat ouder worden. Jongeren gaan dan minder bewegen en ongezonder eten en deze leefgewoonten hebben een negatief effect op hun gezondheid en fitheid (Ferreira e.a., 2005; Runhaar e.a., 2010). Niet alleen het aantal gezondheidsklachten neemt toe, maar jongeren, vooral meisjes, rapporteren ook meer psychosomatische klachten. Aan het begin van de middelbare schooltijd is het aantal jongens en meisjes met internaliserende klachten als depressie en angst ongeveer gelijk, maar in de loop van de adolescentie groeit het verschil tussen jongens en meisjes. Waar jongens, als ze al problemen hebben, eerder tenderen naar externaliserende problemen als agressie en (klein) crimineel gedrag, zijn meisjes eerder geneigd problemen 'naar binnen' te richten (Hyde e.a., 2008).

Dit hoofdstuk behandelt niet alleen een algemene inschatting van de gezondheid en psychosomatische klachten, maar ook, en daarmee sterk verbonden, algemene gevoelens van welbevinden. Gezien het voorafgaande valt te verwachten dat gevoelens van welbevinden, met name onder meisjes, in de middelbare schoolperiode afnemen.

Een volgend thema in dit hoofdstuk is gewicht en tevredenheid daarover. In de adolescentie verandert het lichaam en groeit het naar zijn volwassen vorm. De volgroeijing van het lichaam en de verdere aanleg van secundaire geslachtskenmerken is niet alleen fysiek, maar ook psychologisch een ingrijpend proces. Jonge mensen moeten wennen aan hun lichaam. Cultureel bestaat er een grote fascinatie voor slanke, atletische lichamen en een vergelijking met die hoge standaard valt voor veel jongeren niet goed uit. Er bestaat veel onvrede over het eigen lichaam, meisjes vinden zich al snel te dik en jongens niet krachtig of gespierd genoeg (Ter Bogt e.a., 2006). Niet alleen in Nederland, maar in de gehele geïndustrialiseerde wereld heeft voedselschaarste voor het merendeel van de bevolking plaats gemaakt voor een overaanbod aan calorierijk voedsel. Meer eten en snacken in combinatie met minder bewegen leidt ook in Nederland bij steeds meer jongeren tot overgewicht of zwaar overgewicht (obesitas) (Hirasing e.a., 2001; Janssen e.a., 2005; Van den Hurk e.a., 2006). Het aantal jonge mensen dat lijdt aan overgewicht is de laatste decennia zo snel toegenomen, dat wel gesproken wordt van een obesitas-epidemie (Hirasing e.a., 2001; Strauss & Pollack, 2000). Met name jonge mensen in de grote steden en jongeren met een Turks-Nederlandse of een Marokkaans-Nederlandse achtergrond hebben vaker te maken met (ernstig) overgewicht (Fredriks

e.a., 2005). In het HBSC-onderzoek zijn we niet alleen nagegaan hoeveel jongeren als te dun of te dik gelden (op basis van de door hen zelf opgegeven lengte en gewicht), ook hebben we onderzocht hoe ze hun eigen lichaam waarderen.

Kerncijfers

Gezondheid, gezondheidsbeleving, psychosomatische problemen en welbevinden

De leerlingen is gevraagd naar het ervaren van zowel fysieke problemen – hoofdpijn, buikpijn, rugpijn, duizeligheid en slaapproblemen –, als naar meer psychische klachten zoals zich ongelukkig voelen, een slecht humeur hebben of zenuwachtig zijn. De percentages in tabel 5.1 verwijzen naar het minstens twee keer per week voorkomen van een of meerdere psychosomatische klachten.

Tabel 5.1 Psychosomatische problemen (% meer dan één keer per week), gezondheidsbeleving (%) en welbevinden (rapportcijfer) naar leeftijd, sekse en onderwijstype (basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Hoofdpijn	14.1	23.0*	18.5	12.5	23.4*	17.9	16.2	21.4	15.7	22.2*	9.8	23.5*	10.1	22.9*	10.1	30.5*
Buikpijn	8.2	12.4	10.3	5.8	9.9*	7.8	8.2	11.7	9.4	11.3	4.1	9.2*	2.7	7.3*	3.5	11.1*
Rugpijn	5.6	6.2	5.9	7.1	11.2*	9.1	6.7	8.9	6.7	9.4	6.4	9.7	7.1	13.1*	10.4	18.5
Duizelig	5.8	9.1	7.5	7.1	12.4*	9.7	9.2	11.4	8.2	12.1	5.4	12.3*	6.5	13.1*	6.5	12.8
Slaapproblemen	22.8	24.8	23.8	15.7	23.5*	19.5	18.2	23.4	18.1	23.6	14.7	22.3*	13.3	24.4*	13.9	23.6*
Ongelukkig	6.3	10.1*	8.2	4.8	11.1*	7.9	4.2	10.7*	5.0	10.6*	5.0	10.2*	4.9	11.3*	4.0	14.4*
Slecht humeur	13.7	17.2	15.5	13.0	17.1*	15.0	12.4	18.1	15.3	16.4	10.8	16.3	13.0	16.9	12.9	19.3
Zenuwachtig	11.0	15.1	13.1	10.0	14.5*	12.2	10.8	14.8	13.9	17.0	10.1	13.7	6.6	12.9*	6.5	13.9*
Meer dan één keer per week klachten³	41.5	49.3*	45.4	37.1	51.1*	44.0	39.3	49.6	41.1	51.1*	33.3	49.5*	36.1	51.7*	34.1	55.9*
Gezondheid goed/uitstekend	90.8	89.6	90.2	87.6	81.0*	84.4	91.3	85.7	87.8	87.7	85.8	80.5	86.9	77.2*	87.1	71.3*
Cijfer welbevinden	8.4	8.2	8.3	8.0	7.7*	7.9	8.3	8.2	8.2	7.8*	8.0	7.6*	7.9	7.4*	7.7	7.5

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

³ meer dan één keer per week één of meer klachten (hoofdpijn, buikpijn etc)

Bijna 45 procent van alle jongeren in het basis- en in het voortgezet onderwijs meldt vaker dan eens per week last te hebben van psychosomatische klachten. Op beide onderwijsniveaus noemen scholieren relatief vaak slaapproblemen (respectievelijk

24 en 20%), hoofdpijn (19 en 18%), een slecht humeur (16 en 15%) en zenuwachtigheid (13 en 12%). Rugpijn en duizeligheid komen minder voor in het basisonderwijs dan in het voortgezet onderwijs, slaapproblemen juist vaker, terwijl er voor de andere klachten nauwelijks verschillen bestaan tussen basis- en voortgezet onderwijs.

Het klachtenbeeld is verschillend voor meisjes en jongens en de verschillen nemen toe naarmate jongeren ouder worden. Onder jongens van 12 tot en met 16 jaar neemt het aantal klachten af van 39 naar 34 procent, onder meisjes juist toe, van 50 naar 56 procent. Die stijging is voor sommige klachten bij meisjes substantieel: de cijfers voor rugpijn verdubbelen, terwijl enkele andere klachten – hoofdpijn en ongelukkig zijn – fors toenemen. Onder jongens tussen de 12 en 16 jaar neemt rugpijn toe en zijn de scores voor ongelukkig zijn en een slecht humeur hebben ongeveer gelijk, maar op alle andere psychosomatische klachten is er juist een forse reductie: lagere scores voor hoofdpijn, buikpijn, rugpijn, duizeligheid, slaapproblemen en zenuwachtigheid. Gedurende de middelbare school periode hebben meisjes naarmate zij ouder worden dan ook vaker dan jongens last van die klachten. Jongens en meisjes doorlopen wat psychosomatische klachten betreft dus een verschillende ontwikkeling en meisjes zijn daarin beduidend slechter af dan jongens.

Deze HBSC-studie bevatte ook een vraag naar de beleving van de eigen gezondheid. De cijfers in tabel 5.1 betreffen de percentages jongeren die hun gezondheid als goed of uitstekend kwalificeren. Het zal na de bespreking van psychosomatische klachten niet meer verrassen dat meisjes naarmate ze ouder worden, vaker een slechtere gezondheid rapporteren dan jongens. Onder de basisschoolleerlingen zijn de percentages voor jongens en meisjes met een goede of uitstekende gezondheid nog gelijk (rond 90%). Ook de scores van 12-, 13- en 14-jarige middelbare scholieren leeftijd ontlopen elkaar weinig; van hen zegt 81 tot 91 procent een goede of zeer goede gezondheid te genieten. Op 16-jarige leeftijd zegt nog altijd 87 procent van de jongens een prima gezondheid te hebben, maar voor meisjes is er een sterke teruggang, van hen zegt nog maar 71 procent een goede of zeer goede gezondheid te hebben.

Aan de jongeren is ook gevraagd een cijfer te geven voor hoe zij zich over het algemeen voelen, het betreft hier een 'rapportcijfer' voor gevoelens van welbevinden en geluk op een schaal van 1 tot 10. Op de basisschool scoren jongens een 8,4 en meisjes iets lager – 8,2 –, maar dan is het verschil nog niet significant. Zowel jongens als meisjes zeggen dus een prettig leven te hebben. De cijfers voor middelbare scholieren vallen lager uit. Jongens verliezen 0,4 punt en komen gemiddeld uit op een 8, terwijl meisjes 0,5 punt prijsgeven en gemiddeld uitkomen op 7,7. De laagste scores zijn te vinden onder 15- en 16-jarige meisjes, 7,4 en 7,5, terwijl hun mannelijke leeftijdgenoten dan nog altijd een 7,9 en 7,7 rapporteren. Onder 13-, 14- en 15-jarigen zijn de verschillen tussen jongens en meisjes significant; meisjes geven aan zich minder gelukkig te voelen dan jongens. Hoewel zowel jongens als meisjes hun welbevinden op 16-jarige leeftijd gemiddeld genomen nog een ruime voldoende geven, liggen twee conclusies voor de hand: kinderen zijn gelukkiger dan adolescenten en meisjes worden in de loop van de adolescentie ongelukkiger dan jongens, en deze differentiatie speelt vooral in het midden van de adolescentie.

Body Mass Index (BMI) en lichaamsbeeld

In het HBSC-onderzoek geven jongeren zelf op wat hun lengte en gewicht is en op basis daarvan wordt een BMI-score berekend. Deze procedure levert redelijk betrouwbare schattingen op van de BMI (Goodman e.a., 2004). In deze studie zijn de BMI afkappunten voor over- en ondergewicht gebaseerd op de *Vierde Landelijke Groeistudie* (Frederiks e.a., 2000, 2001).

Tabel 5.2 Body Mass Index, lichaamsbeleving en diëten naar leeftijd, sekse en onderwijstype
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
BMI ondergewicht	12.1	16.9	14.4	10.3	14.1*	12.2	11.5	17.4	11.8	16.3	10.0	14.5	6.4	11.0*	14.5	10.6*
Voelt zich te dun	11.4	9.5	10.4	14.6	9.7*	12.2	12.0	11.5	14.2	10.7	14.0	8.6*	15.8	8.8*	18.0	9.0*
BMI normaal	78.1	71.9	75.1	78.5	78.0	78.3	78.7	72.4	77.1	75.4	78.7	78.3	80.1	83.5	77.3	79.1
Gewicht goed	64.5	55.7*	60.1	59.9	46.8*	53.5	60.9	52.7	58.4	47.0*	61.4	45.2*	58.5	44.9*	62.1	44.4*
BMI overgewicht	9.8	11.2	10.5	11.2	7.9	9.6	9.9	10.2	11.1	8.3	11.3	7.3	13.5	5.5*	8.2	10.3
Voelt zich te dik	24.1	34.8*	29.4	25.5	43.3*	34.3	27.1	35.8	17.4	42.2*	24.6	46.2*	25.7	46.3*	19.9	46.6*
Is op dieet	5.8	8.1	7.0	3.8	8.8*	6.2	4.9	4.9	4.7	8.7	3.0	10.5*	3.1	9.0*	2.7	11.6*

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

De cijfers voor BMI-ondergewicht in tabel 5.2 laten zien dat meisjes daar wat vaker aan lijden dan jongens, vooral in het voortgezet onderwijs. Op de middelbare school valt 14 procent van de meisjes in deze categorie tegen 10 procent van de jongens. De scores voor een gezonde BMI lopen tussen jongens en meisjes op verschillende leeftijden niet erg uiteen. Ongeveer driekwart van alle onderzochte scholieren heeft volgens BMI-maatstaven een 'normaal' gewicht. Zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs heeft ongeveer 10 procent van alle scholieren last van overgewicht. Vooral op de middelbare school liggen de percentages voor jongens meestal wat hoger dan onder meisjes en op 15-jarige leeftijd is het verschil tussen jongens en meisjes ook significant.

Grote verschillen tussen jongens en meisjes doen zich dus niet voor in de werkelijke BMI, maar dat ligt heel anders voor de zelfbeleving van uiterlijk en gewicht. In de laatste klas van de basisschool is ongeveer 40 procent van alle kinderen niet tevreden over zijn of haar gewicht: 29 procent vindt zich te dik en 10 procent vindt zich te dun. Het percentage dat ontevreden is over het gewicht stijgt naar ongeveer 47 procent in het voortgezet onderwijs: 34 procent vindt zich te dik vindt en 12 procent te dun.

Opvallend is dat de lichaamsbeleving van jongens en meisjes sterk verschilt. Meisjes vinden zich eerder te dik dan te dun, terwijl voor oudere jongens juist ook het omge-

keerde lijkt te gelden. Op 12-jarige leeftijd noemt 36 procent van de meisjes zich al te dik en dat aantal stijgt naar 47 procent onder de 16-jarigen. Van de 12-jarige jongens vindt 12 procent zich te dun en dat loopt op naar 18 procent van de 16-jarigen. Voor zowel jongens als meisjes geldt dus dat zij zich in de loop van de adolescentie meer zorgen gaan maken over hun lichaamsvorm en dat de ontevredenheid toeneemt.

Hoezeer gewicht een zorg kan zijn, blijkt wel uit het feit dat slechts 44 procent van de 16-jarige meisjes haar gewicht goed vindt, terwijl de BMI-cijfers erop wijzen dat 79 procent een normaal gewicht heeft. Onder jongens is de onvrede minder groot, maar ook hier is sprake van een discrepantie tussen werkelijk en ervaren gewicht. Van de 16-jarige jongens meent 62 procent een goed gewicht te hebben terwijl de BMI-cijfers aangeven dat 77 procent een normaal gewicht heeft.

Zowel op de basisschool als in het middelbare onderwijs is 6 tot 7 procent van alle jongeren op dieet. Vanaf het dertiende levensjaar is het aantal meisjes dat op dieet is groter dan het aantal jongens dat probeert minder en gezonder te eten.

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm

Tabel 5.3 Gezondheid, gezondheids- en lichaamsbeleving (%) en welbevinden (gemiddeld rapportcijfer) naar etniciteit en schoolniveau (alleen voortgezet onderwijs), (basisonderwijs, n=1792, voortgezet onderwijs, n=5642)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs					
	Etniciteit		Etniciteit		Schoolniveau ¹			
	autochtoon	allochtoon ²	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Meer dan één keer per week klachten	44.0	53.0*	43.1	49.7	48.7 ^a	47.9 ^a	42.3 ^{a,b}	36.4 ^b
Gezondheid goed/ uitstekend	91.9	82.6*	85.7	77.5*	78.6 ^a	82.1 ^{a,b}	84.7 ^b	91.9 ^c
Voelt zich te dik	28.1	36.2*	34.3	34.8	37.0	35.9	33.8	30.3
BMI overgewicht	8.7	18.1*	8.5	14.6*	15.9 ^a	11.3 ^b	7.4 ^c	4.7 ^d
Cijfer welbevinden	8.4	8.2	7.9	7.9	7.8 ^{a,b}	7.9 ^{a,b}	7.8 ^a	8.0 ^b

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

Etniciteit

Als het om gezondheid en gewicht gaat, dan scoren allochtone leerlingen voor enkele aspecten minder positief dan autochtone leerlingen. Allochtone basisschoolleerlingen zeggen vaker gezondheidsklachten te hebben (53 tegenover 44%), minder vaak een goede gezondheid te hebben (83 tegenover 92%), en ook rapporteren zij vaker

overgewicht (18 tegenover 9%). Ook minder allochtone dan autochtone middelbare scholieren beoordelen de eigen gezondheid als goed (78 tegenover 86%) en zij geven vaker blijk van overgewicht (15 tegenover 9%). Opvallend is wel dat de scores voor welbevinden niet significant verschillen, noch in het basisonderwijs, noch op de middelbare school, en dat allochtone middelbare scholieren wel vaker te dik zijn naar BMI-maatstaven, maar zich niet vaker te dik voelen in vergelijking met autochtone leeftijdsgenoten.

Schoolniveau

Ook in de vergelijking van middelbare scholieren met verschillende opleidingsniveaus komen opvallende verschillen naar voren, en de resultaten geven aan dat hoger geschoolden gezonder zijn en zich gezonder voelen dan lager geschoolden. Daarnaast zijn zij minder vaak te dik, maar voelen zich niet minder vaak te dik. De grootste verschillen zijn zichtbaar tussen scholieren van het laagste onderwijsniveau, VMBO-b en het hoogste, VWO. Heeft van de eerste groep 49 procent eens per week gezondheidsklachten, van de laatste groep is dat maar 36 procent. Van de VMBO-b'ers zegt 79 procent een goede of uitstekende gezondheid te hebben tegen 92 procent van de VWO'ers. Ook de verschillen in overgewicht zijn groot, 16 tegenover 5 procent. Opvallend is wel dat de verschillen in welbevinden tussen deze twee groepen niet significant zijn.

Tabel 5.4 Gezondheid, gezondheids- en lichaamsbeleving (%) en welbevinden (gemiddeld rapportcijfer) naar gezinswelaar en gezinsvorm (basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs					Voortgezet onderwijs				
	Gezinswelaar ¹			Gezinsvorm		Gezinswelaar ¹			Gezinsvorm	
	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²
Meer dan één keer per week klachten	44.5	46.6	44.8	48.1	44.7	57.0 ^a	46.9 ^b	41.5 ^c	50.8	42.3*
Gezondheid goed/ uitstekend	78.0 ^a	88.5 ^{a,b}	91.8 ^b	86.0	91.3	73.7 ^a	82.4 ^b	86.2 ^b	80.3	85.4*
Voelt zich te dik	36.8	32.8	27.3	37.5	27.4*	37.0	35.4	33.5	35.4	34.0
BMI overgewicht	20.8 ^a	14.0 ^a	8.1 ^b	13.5	9.7	15.0 ^a	12.0 ^a	8.0 ^b	9.6	9.6
Cijfer welbevinden	8.1	8.2	8.4	8.0	8.4*	7.4 ^a	7.7 ^a	8.0 ^b	7.5	8.0*

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant

Gezinswelaar

De verschillen tussen scholieren uit uiteenlopende schoolniveaus weerspiegelen de verschillen tussen scholieren uit gezinnen met uiteenlopende welaar-niveaus. Wanneer jongeren ouder zijn en de middelbare school bezoeken, dan bestendigen zich verschillen in gezondheid en welbevinden. Kinderen uit de armere gezinnen rapporteren vaker dan kinderen uit de meest welaarnde groep dat zij meer dan eens per week klachten hebben

(57 tegenover 42%). Zij zeggen minder vaak dat hun gezondheid (heel) goed is (74 tegenover 86%), zij lijden vaker aan overgewicht (15 tegenover 8%) en, heel typerend, ook hun algehele gevoel van welbevinden is veel lager (rapportcijfer 7,4 tegenover 8,0).

Gezinsvorm

Ook de vergelijking tussen scholieren uit volledige en onvolledige gezinnen levert systematische verschillen op. Onder middelbare scholieren rapporteert de eerste groep minder vaak klachten (42 tegenover 51%), vaker een goede gezondheid (85 tegenover 80%) een hoger rapportcijfer voor welbevinden (7,9 tegenover 7,5).

De conclusie ligt dan ook voor de hand dat er zowel naar opleidingsniveau, welvaartsniveau en naar gezinssamenstelling grote verschillen bestaan tussen jongeren. Daarbij zijn de hoger opgeleide en meer welvarende scholieren, en leerlingen uit een volledig gezin beter af dan lager geschoolde en minder welvarende scholieren, of leeftijdgenoten uit een onvolledig gezin. Allochtone leerlingen rapporteren minder vaak een goede gezondheid en zijn vaker dik, maar naar welbevinden verschillen zij niet van autochtone leerlingen.

Multivariate analyses

De resultaten van de multivariate analyse bevestigen grotendeels het beeld dat uit de descriptieve beschrijvingen op basis van univariate analyses komt (tabel 5.5). Wat psychosomatische klachten betreft, valt op dat die bij meisjes eerder voorkomen dan bij jongens en onder laaggeschoolden, minder welvarende scholieren en kinderen uit een onvolledig gezin meer dan onder welvarende, hoogopgeleide scholieren en kinderen uit een volledig gezin.

Wanneer het ervaren gezondheid betreft is die minder onder meisjes dan onder jongens, oudere jongeren vergeleken met jongere jongeren, VWO scholieren vergeleken met lager opgeleiden, allochtonen vergeleken met autochtonen, en kinderen uit een onvolledig gezin vergeleken met kinderen uit een volledig gezin.

Te dik voelen komt eerder voor onder meisjes, en lager geschoolden. Te dik zijn is juist eerder een kwestie voor jongens. Dikke scholieren komen in vergelijking tot scholieren van het VWO vaker voor onder scholieren van alle lagere onderwijsniveaus.

Het cijfer voor welbevinden is lager onder meisjes dan onder jongens. Oudere scholieren voelen zich minder gelukkig dan jongere scholieren. VWO-scholieren rapporteren wel een hoger cijfer voor welbevinden dan HAVO-leerlingen, de verschillen met scholieren van het VMBO zijn echter niet significant. Jongeren uit de meest welvarende gezinnen vinden zich gelukkiger dan scholieren uit minder welvarende gezinnen. Datzelfde geldt ook voor jongeren uit volledige gezinnen tegenover leeftijdgenoten uit onvolledige gezinnen.

Tabel 5.5 Gezondheid, gezondheids- en lichaamsbeleving en welbevinden: samenhang met sekse, leeftijd, schoolniveau, etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's en β -coëfficiënten, voortgezet onderwijs n=5642)

	Psychosomatische klachten	Gezondheid goed/ uitstekend	Voelt zich te dik	BMI te dik	Cijfer welbevinden
	OR	OR	OR	OR	β
<i>Leeftijd</i>	0.97	0.85**	1.02	0.94	-0.16**
<i>Sekse Jongen (ref. meisje)</i>	0.57**	1.72**	0.44**	1.56**	0.33**
<i>Schoolniveau</i>					
VWO	1	1	1	1	Ref.
HAVO	1.29**	0.50**	1.14	1.54**	-0.18**
VMBO-t	1.58**	0.43**	1.29**	2.35**	-0.10
VMBO-b	1.54**	0.40**	1.33*	3.30**	0.00
<i>Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)</i>	1.09	0.71**	0.94	1.39*	0.18*
<i>Gezinswelvaart</i>					
hoog	1	1	1	1	Ref.
midden	1.10	0.90	1.00	1.36*	-0.21**
laag	1.57**	0.64*	1.18	1.44	-0.53**
<i>Gezinsvorm Onvolledig gezin (ref. volledig gezin)</i>	1.37**	0.75**	1.05	0.82	-0.46**

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Een bijzonder opvallend resultaat is dat wanneer we controleren voor schoolniveau, welvaart en andere factoren allochtoon zijn positief bijdraagt aan gevoelens van gelukkig zijn. Hoewel allochtone scholieren op een aantal punten achter blijven – zij vermelden minder vaak een goede gezondheid en ze zijn naar BMI-maatstaven dikker –, vertaalt zich dat niet in een geringer welbehagen. Uit univariate analyses (zie boven) kwam naar voren dat allochtone scholieren een zelfde niveau van welbevinden kennen als autochtone scholieren. De multivariate analyse laat dus een iets ander beeld zien: wanneer effecten van opleidingsniveau en welvaart verdisconteerd zijn, draagt allochtoon zijn positief bij aan gevoelens van welbevinden.

Trends 2001-2009

Voor zowel de jongens als meisjes uit het basisonderwijs valt voor de periode van 2001 tot 2005 allereerst de vrij scherpe daling op van het aantal gerapporteerde psychosomatische klachten. Het percentage jongeren dat zegt vaker dan eens per week last te ondervinden van een of meer klachten zakte van 51 naar 39 procent. Tussen 2005 en 2009 steeg dit percentage weer tot 45 procent. Ook de middelbare scholieren lieten een vergelijkbare dip in gezondheidsklachten zien in het midden van het afgelopen decennium, maar inmiddels zijn de waarden weer gelijk aan die van het begin van de eeuw.

Tabel 5.6 Trendgegevens 2001-2009 voor gezondheid, gezondheids- en lichaamsbeleving en welbevinden naar sekse, basisonderwijs (% , 2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792)

	Jongens ¹			Meisjes ¹			Totaal ¹		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Meer dan een keer per week klachten	49.1 ^a	36.2 ^b	41.5 ^{a,b}	52.9 ^a	41.3 ^b	49.3 ^{a,b}	51.0 ^a	38.8 ^b	45.4 ^b
Gezondheid goed/ uitstekend	87.0	90.6	90.8	84.3 ^a	86.0 ^{a,b}	89.6 ^b	85.7 ^a	88.3 ^{a,b}	90.2 ^b
Voelt zich te dik	24.9	25.6	24.1	35.4	35.5	34.8	30.1	30.5	29.4
BMI overgewicht	8.4	8.0	9.8	10.3	8.6	11.2	9.3	8.3	10.5
Cijfer welbevinden	8.6 ^a	8.3 ^b	8.4 ^{a,b}	8.6 ^a	8.1 ^b	8.2 ^b	8.6 ^a	8.2 ^b	8.3 ^b

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

In de loop van het laatste decennium is het aantal jongeren dat zegt over een goede gezondheid te beschikken licht gestegen, onder de scholieren van de basisschool van 86 naar 90 procent en onder de scholieren in het voortgezet onderwijs van 80 naar 84 procent. Deze beweging was significant voor de meisjes van de basisschool, en zowel voor de meisjes als de jongens op de middelbare school. Het aantal jongeren dat zich te dik voelt of ook daadwerkelijk aan overgewicht lijdt, lijkt in het tijdvak 2001-2009 ongeveer gelijk gebleven. Wel lagen de waarden met betrekking tot hun BMI voor zowel de jongens en de meisjes op de middelbare school in 2005 hoger dan in 2001, maar in 2009 waren ze weer terug op ongeveer hun oude niveau. Een duidelijke trend naar stijgende BMI-waarden is in deze cijfers dus niet zichtbaar. Het cijfer voor welbevinden is onder basisscholieren gedaald van 8,6 naar 8,3. Deze daling is vooral zichtbaar onder de meisjes onder hen die van 8,6 naar 8,3 zakten. Bij middelbare scholieren lijkt tussen 2001 en 2009 sprake te zijn van een U-vormige beweging. Een piek in 2001 werd gevolgd door een dal in 2005 en herstel in 2009. Voor meisjes was deze beweging het best zichtbaar. Hun gevoelens van welbevinden bewogen, gemiddeld genomen, van 7,8 in 2001 naar 7,5 in 2005 en weer terug naar 7,7 in 2009.

Tabel 5.7 Trendgegevens gezondheid 2001-2009, gezondheids- en lichaamsbeleving en welbevinden naar sekse, voortgezet onderwijs (% , 2001 n= 5517, 2005 n= 5422, 2009 n= 5642)

	Jongens ¹			Meisjes ¹			Totaal ¹		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Meer dan een keer per week klachten	39.7 ^a	30.1 ^b	37.1 ^a	53.5	48.4	51.1	46.5 ^a	39.1 ^b	44.0 ^{a,b}
Gezondheid goed/ uitstekend	83.7 ^a	87.9 ^b	87.6 ^b	75.6 ^a	78.3 ^{a,b}	81.0 ^b	79.7 ^a	83.2 ^{a,b}	84.4 ^b
Voelt zich te dik	26.2	27.4	25.5	46.2	47.7	43.4	36.0	37.4	34.3
BMI overgewicht	10.7	12.1	11.2	7.5 ^a	10.5 ^b	7.9 ^{a,b}	9.1	11.3	9.6
Cijfer welbevinden	8.1	8.0	8.0	7.8 ^a	7.5 ^b	7.7 ^a	8.0 ^a	7.7 ^b	7.9 ^{a,b}

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

Samenvatting en conclusies

De Nederlandse jeugd is gelukkig

De Nederlandse jeugd is zeer gelukkig. In de meest recente internationale vergelijking (2005) tussen adolescenten uit 40 Europese en Noord-Amerikaanse landen stonden de Nederlandse 11-, 13- en 15-jarigen op respectievelijk de tweede, de eerste en nogmaals de eerste plaats (HBSC 2005, Currie e.a., 2008). Het percentage jongeren dat op een schaal van 1 tot 10 aangaf een 6 of meer te geven voor de kwaliteit van hun eigen leven was in die leeftijdsgroepen respectievelijk 95, 94 en 90 procent.

Een aantal kenmerken van Nederland en de directe opvoedingscontext van Nederlandse jongeren maakt deze uitkomst begrijpelijk. Nederland is allereerst niet alleen een welvarend land, maar ook een land met relatief geringe verschillen tussen arm en rijk. De bevolking in landen met een minder grote kloof tussen rijk en arm is meestal gelukkiger. Zoals elders in dit rapport te lezen is, zijn ook de verhoudingen tussen de generaties in ons land meestal goed. Jongeren zeggen vaker dan in veel andere landen dat zij goed kunnen opschieten met hun ouders, waarbij vooral de band met moeders van hoge kwaliteit is. Ook op school gaat het Nederlandse adolescenten relatief goed. De meeste jongeren hebben geen hekel aan school en ervaren, in vergelijking tot leeftijdgenoten in andere landen, bijzonder weinig druk van school. Klasgenoten worden ervaren als relatief vriendelijk en hulpvaardig. Niet alleen thuis bij hun ouders en op school zijn verhoudingen in het algemeen positief, ook met vrienden hebben Nederlandse adolescenten een goed contact waarbij de nieuwe sociale media een belangrijke rol spelen. Ook het onderzoek uit 2009 bevestigt het beeld dat de Nederlandse jeugd nog steeds gelukkig is. Na een uitzonderlijk hoge score in 2001 hebben de cijfers zich gestabiliseerd op het niveau van het midden van de jaren nul. Het welbevinden van Nederlandse jeugd is daarmee geen toevalstreffer.

Wel moeten we opmerken dat basisschoolleerlingen veel gelukkiger zijn dan leer-

lingen in het voortgezet onderwijs en dat met het ouder worden vooral de geluksgevoelens van meisjes dalen. De adolescentie is dus voor meisjes een moeilijkere periode dan voor jongens. Gevoelens van onbehagen leven ook eerder onder laaggeschoolden dan onder hogeschoolden. Uit de multivariate analyses blijkt dat allochtone jongeren zich zeker niet minder gelukkig voelen dan autochtone jongeren; wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart en schoolniveau is allochtoon zijn zelfs een positieve factor.

De Nederlandse jeugd is gezond

Ook wat gezondheid betreft doet de Nederlandse jeugd het goed. Het percentage jongeren dat in 2001 en 2005 aangaf een of meerdere psychosomatische klachten te ervaren, was in vergelijking met jeugd in andere HBSC-landen laag. Voor 2009 vonden we dat het aantal jongeren dat in de loop van het laatste decennium meer dan eens klachten had iets gedaald is ten opzichte van 2001 (basisonderwijs) of stabiel is gebleven (voortgezet onderwijs). Het gevoel een goede of zeer goede gezondheid te hebben, is zowel onder de basisschoolleerlingen als de vo-leerlingen nog verder toegenomen. Daarbij past de kanttekening dat meisjes, lager geschoolden, allochtone jongeren en jongeren uit onvolledige gezinnen systematisch lager scoren op gevoelens van gezondheid.

De Nederlandse jeugd is (nog) relatief slank

Hoewel (de toename van) obesitas een grote zorg is, is de Nederlandse jeugd relatief slank in vergelijking tot andere jongeren in de HBSC-onderzoeken. Wanneer we zelfrapportage van gewicht en lengte als uitgangspunt nemen, dan is het percentage jongeren dat te dik is of zich te dik voelt ongeveer stabiel gebleven gedurende het laatste decennium.

Dit over het algemeen rozige beeld van een gelukkige en gezonde generatie laat onverlet dat er in ons land een grote groep bestaat waarvoor niet geldt dat zij er goed aan toe is. Wij zetten ook daarvan de belangrijkste resultaten nog even op een rij.

Hoog zelfgerapporteerde percentage psychosomatische problemen, vooral onder lager geschoolden

Ongeveer 45 procent van alle scholieren, zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs, rapporteert twee keer per week of vaker last te hebben van een psychosomatische aandoening. Ongeveer een op de vijf à zeven jongeren meldt vaak klachten te hebben aangaande hoofdpijn, slaaproblemen of een slecht humeur. Op de basisschool komen deze klachten nog ongeveer even veel voor onder jongens als onder meisjes. Met het vorderen van de leeftijd neemt het aantal psychosomatische klachten onder jongens af, terwijl dat onder meisjes stijgt. Lager opgeleide jongeren, jongeren uit minder welvarende of onvolledige gezinnen hebben hier vaker last van dan hoogopgeleiden of jongeren uit welvarende of volledige gezinnen.

Met de leeftijd toenemende obesitas en grote ontevredenheid over het gewicht

Ongeveer 11 procent van de basisschoolleerlingen en 10 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs lijdt aan overgewicht, gemeten naar BMI-maatstaven. Overgewicht neemt toe met de leeftijd. De percentages jongeren die zichzelf te dik vinden, liggen veel hoger. Vooral meisjes menen dat zij te dik zijn, onder jongens komt het relatief vaak voor dat zij zichzelf te dun vinden. De ontevredenheid over het uiterlijk neemt met de leeftijd sterk toe: onder 16-jarigen is ongeveer 55 procent van de meisjes en 40 procent van de jongens niet meer tevreden over zijn of haar gewicht. Het is opvallend dat lager geschoolde en allochtone jongeren vaker te dik zijn naar BMI-maatstaven, maar in ieder geval de allochtone jongeren zich niet vaker te dik voelen dan autochtone leeftijdgenoten.

Samenvattend: verschillen naar sekse, leeftijd, opleidingsniveau, welvaart, etniciteit en gezinssamenstelling

Voor gezondheid en welbevinden zijn sekse, leeftijd en opleidingsniveau een belangrijke risicofactor. Meisjes scoren op de meeste fronten minder positief dan jongens, zij hebben vaker psychosomatische klachten, een minder goede gezondheid, zij voelen zich vaker te dik en zijn minder gelukkig. Alleen waar het hun Body Mass Index betreft, komen zij gunstig uit de vergelijking met jongens; zij lijden minder vaak aan overgewicht.

Daarnaast zeggen oudere jongeren minder vaak een goede gezondheid te hebben dan jongere jongeren en ook hun gevoel van welbevinden is minder. Hele duidelijke verschillen komen aan het licht in het geval we scholieren met verschillende onderwijsniveaus vergelijken.

Op alle fronten scoren de VWO- scholieren beter dan hun lager opgeleide leeftijdgenoten. Over de hele linie zijn de verschillen naar etniciteit en welvaart minder pregnant, wanneer tenminste, zoals hier het geval is, gecontroleerd wordt voor andere factoren zoals met name opleidingsniveau. Daarbij moeten we er ons wel van bewust zijn dat allochtone en weinig welvarende scholieren eerder in de laagste onderwijsniveaus te vinden zijn en dat bleek juist een krachtige voorspeller van vooral meer gezondheidsproblemen. Wel zeggen allochtone jongeren vaker over een minder goede gezondheid te beschikken dan autochtone leerlingen en zij zijn ook vaker te dik. Heel opvallend is ook dat uit de multivariate analyses blijkt dat allochtoon zijn bijdraagt aan gevoelens van welbevinden. Scholieren uit de minst welvarende gezinnen lijden vaker aan psychosomatische klachten en scholieren uit de middelste welvaarts categorie zijn vaker te dik en minder gelukkig in vergelijking tot de meest welvarende leeftijdgenoten.

Tot slot, ook kinderen uit onvolledige gezinnen getuigen vaker van psychosomatische klachten, zeggen minder vaak een goede gezondheid te hebben en rapporteren vaker een lager cijfer voor welbevinden.

6 Psychische problemen

Wilma Vollebergh

Als we willen weten hoe het met Nederlandse scholieren gaat, is het belangrijk om ook hun psychisch welbevinden in kaart te brengen. Naast het onderzoek naar lichamelijke gezondheid en welbevinden screent het HBSC-onderzoek jeugdigen ook op de eventuele aanwezigheid van psychische problemen. Net als bij de vorige meting in 2005 werd daarvoor de verplichte vragenlijst aangevuld met de SDQ, de *Strength and Difficulties Questionnaire*. Door jongeren vrij uitgebreid te vragen naar de mate waarin zij bepaalde symptomen van probleemgedrag ervaren of vertonen, kunnen we zichtbaar maken hoeveel jongeren last hebben van deze symptomen, maar vooral ook nagaan welke jongeren er het meeste last van hebben.

Onderzoek naar psychische problemen bij de Nederlandse jeugd toont aan dat het grootste deel van de kinderen en jeugdigen zonder al te veel problemen door het leven gaat (Vollebergh e.a., 2006). Ook in de internationale vergelijking blijkt dat Nederlandse jongeren het in dit opzicht relatief goed doen en in vergelijking met kinderen in andere landen weinig symptomen rapporteren (Ravens-Sieberer e.a., 2008, Unicef, 2007). Dit geldt voor de Nederlandse jeugd in zijn totaliteit, maar uiteraard zien we wel belangrijke verschillen tussen bepaalde groepen jongeren. In de loop van de adolescentie nemen de psychische problemen bij meisjes doorgaans toe. Daarnaast blijkt dat jongeren uit lagere opleidingsniveaus of afkomstig uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status iets meer problemen rapporteren dan jongeren uit beter gesitueerde gezinnen.

De SDQ is een goed instrument om deze problemen in kaart te brengen. In de afgelopen jaren is het onderzoek naar de betrouwbaarheid en validiteit van de SDQ sterk toegenomen, en werden studies verricht in tal van Europese en niet-Europese landen, waaronder Nederland (Goodman e.a., 1998, 1999, 2000; Klasen e.a., 2000.; Marzocchi e.a., 2004; Mathai e.a., 2004; Muris e.a., 2003; Obel e.a., 2004; Ronning e.a., 2004)). Deze studies wijzen uit dat de SDQ op een betrouwbare manier psychische problemen van jongeren kan meten, en beschouwd kan worden als een efficiënt en economisch screeningsinstrument voor het onderzoeken van psychische problemen in grootschalige populatiestudies (Janssens & Deboutte, 2009; Van Roy e.a., 2008). Ouders en kinderen uit zeer verschillende culturele groepen blijken in staat te zijn om dit instrument te gebruiken (Achenbach e.a., 2008).

Bij de presentatie van de resultaten van de SDQ hebben wij gewerkt met afkappunten. Dat wil zeggen dat we een specifieke schaalscore bepalen die we als criterium gebruiken: kinderen die hoger scoren dan dit punt, beschouwen we als

kinderen met een relatief hoge score op de betreffende schaal. De afkappunten hebben we bepaald aan de hand van de scores van de hele groep kinderen in het HBSC-onderzoek.¹

Kerncijfers

De SDQ maakt onderscheid tussen vier typen problemen, die de jongeren rapporteren over de afgelopen zes maanden. Emotionele problemen behoren tot het spectrum van de internaliserende stoornissen, het gaat dus om stemmingsproblemen, depressie en psychosomatische klachten. De jongeren kregen bijvoorbeeld een uitspraak (item) voorgelegd als: 'Ik pieker veel', met de antwoordcategorieën 1. niet waar; 2. beetje waar; 3. zeker waar. Gedragsproblemen betreffen symptomen van externaliserende stoornissen, variërend van meer agressief gedrag (vechten) tot liegen en stelen. Voorbeeld van een item: 'Ik word erg boos en ben vaak driftig'. Hyperactiviteit-inattentie betreft aan aandachtsstoornissen verwante symptomen als gebrek aan concentratie, rusteloosheid en impulsiviteit. Voorbeelditem: 'Ik ben rusteloos, ik kan niet lang stil zitten.' Tot slot zijn er de peerproblemen (problemen met leeftijdgenoten), die wijzen op problemen met het aangaan van sociale relaties met leeftijdgenoten en problemen in de ontwikkeling van sociaal gedrag. Voorbeeld van een item: 'Andere kinderen of jongeren pesten of treiteren mij.' In aanvulling op deze problemen behoort ook een subschaal over prosociaal gedrag tot de instrumenten. Kinderen die hier laag op scoren, vertonen weinig prosociale gedragingen tegenover de mensen om hen heen. Voorbeeld van een item van deze schaal: 'Andere jongeren van mijn leeftijd vinden mij over het algemeen aardig.'

Meisjes emotionele problemen, jongens gedragsproblemen

Gemiddeld scoort rond de 15 procent van de kinderen in het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs boven de door ons bepaalde afkappunten. Dit zijn de kinderen met relatief veel problemen. De verschillen tussen meisjes en jongens komen sterk overeen met wat ook uit andere studies bekend is (Verhulst e.a., 1997; Vollebergh e.a., 2006). Meisjes vertonen een (veel) hoger percentage emotionele problemen, terwijl jongens een veel hoger percentage gedragsproblemen laten zien. Dit geldt zowel voor leerlingen in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs. Jongens rapporteren daarnaast veel minder prosociale gedragingen dan meisjes (tabel 6.1). Ook na correctie voor de andere achtergrondvariabelen blijven deze sekseverschillen gehandhaafd bij alle probleemschalen, behalve bij hyperactiviteit (tabel 6.4).

---

1 In navolging van de aanbevelingen van Goodman hebben wij daarbij het afkappunt van de verschillende schalen zo gezocht dat ongeveer 15 procent van de kinderen in de onderzoekspopulatie een score boven dit afkappunt vertoonde. Bij drie van de vier schalen kwam dit redelijk uit, met afkappunten die iets boven de 15 procent lagen, bij hyperactiviteit kwam het afkappunt bij rond de 18 procent te liggen, iets hoger dus (het alternatief was een afkappunt bij 12 procent geweest) Wij hebben voor deze aanpak gekozen, omdat binnen Nederland nog geen gevalideerde afkappunten bestaan. De percentages hoge scoorders, die zo ontstaan, zijn dus enigszins arbitrair (de afkappunten zijn immers niet klinisch gevalideerd en bepaald op vooraf afgesproken percentages). Wel kunnen met deze manier van werken verschillen tussen groepen kinderen zichtbaar worden gemaakt en daarmee de meer problematische groepen worden geïdentificeerd.

Tabel 6.1 Psychische problemen (% met veel problemen) naar leeftijd, sekse en onderwijstype
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Probleemschalen																
Emotionele problemen	7.8	17.1*	12.4	7.8	21.4*	14.5	7.6	15.1*	8.1	22.6*	6.9	18.7*	8.5	24.8*	7.8	27.1*
Gedragsproblemen	18.5	8.8*	13.6	17.5	8.1*	12.9	13.3	6.5*	17.9	8.1*	19.2	7.7*	17.1	9.4*	21.0	9.0*
Hyperactiviteit	18.8	18.6	18.7	25.4	23.6	24.5	23.0	19.5	27.1	22.1	24.4	24.3	25.9	24.0	25.9	31.4
Problemen met leeftijdsgenoten	14.2	13.7	14.0	12.9	9.0*	11.0	11.0	6.9	12.4	11.3	12.4	7.3	14.1	9.2	15.3	10.6
Weinig pro-sociaal gedrag ³	13.8	5.2*	9.5	16.8	5.5*	11.3	13.1	4.2*	14.8	5.9*	18.0	4.7*	18.1	6.9*	22.2	5.7*
Totale probleemscore⁴	14.6	14.8	14.7	14.6	14.6	14.6	14.5	12.4	14.8	15.1	13.9	13.4	15.3	15.1	14.9	18.6

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

³ het percentage bij de schaal pro-sociaal gedrag geeft leerlingen aan die relatief weinig sociaal gedrag vertonen

⁴ totale score is gebaseerd op de som van de vier probleemschalen (emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdsgenoten, niet op de schaal over pro-sociale gedragingen)

De patronen van leeftijdsverschillen zijn anders bij de verschillende typen problemen. Bij emotionele problemen in het voortgezet onderwijs zijn de verschillen tussen meisjes en jongens groot, en deze worden veel groter naarmate leerlingen ouder worden. Bij de 12- en 13-jarige kinderen hebben meisjes twee keer zo veel problemen (8% van de jongens versus 15% van de meisjes), maar bij de 16-jarigen hebben meisjes meer dan drie keer zo vaak emotionele problemen als de jongens (27 tegen 8%).

Bij gedragsproblemen zijn de sekseverschillen omgekeerd: jongens hebben deze problemen vaker. Maar hier nemen de verschillen minder toe met de leeftijd. In het basisonderwijs is het percentage jongens met gedragsproblemen ongeveer twee keer zo hoog, en in het voortgezet onderwijs zien we dat dit verschil tot en met 16 jaar met enige schommelingen ongeveer gelijk blijft.

Sekseverschillen in problemen met hyperactiviteit zijn er echter niet of nauwelijks. Ook problemen met leeftijdsgenoten komen bij meisjes en jongens ongeveer even vaak voor. Het lijkt er op dat jongens deze problemen iets vaker rapporteren, maar deze verschillen zijn alleen significant bij de totale groep in het VO en niet binnen de verschillende leeftijdscategorieën.

Opvallend is tot slot, dat jongens pro-sociaal gedrag veel minder vaak rapporteren en dat het verschil met meisjes met de leeftijd toeneemt. Jongens uit de jongste groepen vertonen naar eigen zeggen ongeveer twee keer zo vaak weinig sociaal gedrag, maar in de oudste groepen is dit verschil veel groter (van de 16-jarigen rapporteert 22% van de jongens weinig pro-sociaal gedrag tegenover 6% van de meisjes).

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm

Etniciteit

Er zijn opmerkelijke verschillen waarneembaar tussen autochtone en allochtone leerlingen. Autochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs maken vaker melding van emotionele problemen dan hun allochtone leeftijdgenoten (tabel 6.2). Gedragsproblemen worden echter zowel op de basis- als op de middelbare school vaker door allochtone leerlingen gerapporteerd, terwijl problemen met hyperactiviteit weer veel vaker bij autochtone leerlingen voorkomen. Allochtone leerlingen hebben meer problemen met leeftijdgenoten, maar alleen in het basisonderwijs. Bij prosociale gedragingen zien we geen verschillen tussen allochtone en autochtone leerlingen. Deze cijfers worden echter sterk beïnvloed door het effect van andere achtergrondvariabelen, zoals opleidingsniveau. Controleren we hiervoor, dan blijkt namelijk dat allochtone jongeren op drie schalen minder problemen vertonen (emotionele problemen, hyperactiviteit, en weinig prosociale gedragingen), met als gevolg ook een lagere totale probleemscore (tabel 6.4), en op geen enkele schaal hogere probleemscores.

Tabel 6.2 Psychische problemen (% met veel problemen) naar etniciteit en schoolniveau (alleen voortgezet onderwijs), (basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs					
	eticiteit		eticiteit		schoolniveau ¹			
	autochtoon	allochtoon ²	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Probleemschalen								
Emotionele problemen	11.8	14.3	15.6	9.8*	14.7	14.9	15.7	12.7
Gedragsproblemen	12.4	21.0*	11.9	17.8*	22.5 ^a	14.1 ^b	10.7 ^b	5.5 ^c
Hyperactiviteit	19.9	12.7*	26.0	17.4*	27.8 ^a	27.0 ^a	25.6 ^a	17.3 ^b
Problemen met leeftijdgenoten	12.2	22.4*	10.5	13.1	18.4 ^a	12.1 ^b	8.1 ^{bc}	5.9 ^c
Weinig pro-sociaal gedrag ³	9.0	13.0	11.5	10.0	16.4 ^a	11.3 ^b	10.3 ^{bc}	7.8 ^c
Totale probleemscore⁴	13.8	18.0	14.7	13.7	20.7 ^a	16.7 ^{ab}	13.2 ^b	8.2 ^c

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ het percentage bij de schaal pro-sociaal gedrag geeft leerlingen aan die relatief weinig sociaal gedrag vertonen

⁴ totale score is gebaseerd op de som van de vier problemschalen (emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdgenoten, niet op de schaal over prosociale gedragingen)

Schoolniveau

Wat schoolniveau betreft zijn de verschillen tussen leerlingen opmerkelijk groot. Leerlingen van het laagste opleidingsniveau (VMBO-b) rapporteren over de hele linie fors meer problemen dan de leerlingen van de overige opleidingsniveaus, behalve voor

emotionele problemen (tabel 6.3). Voor gedragsproblemen zijn de verschillen weer heel overtuigend en wijzen ze allemaal in dezelfde richting. Leerlingen van het VMBO-b rapporteren significant meer problemen dan leerlingen van VMBO-t en de HAVO, en die weer meer dan die van het VWO.

Leerlingen binnen het VMBO-b vermelden maar liefst vier keer zo veel gedragsproblemen als leerlingen op het VWO (23 tegen 6%). Ook bij hyperactiviteit zien we deze verschillen, zij het minder pregnant. Alleen de leerlingen van het VWO laten hier significant minder problemen zien dan de leerlingen van de lagere opleidingsniveaus.

Ook als het gaat om problemen met leeftijdgenoten is het patroon uitgesproken. Leerlingen van VMBO-b noemen ongeveer drie keer zo vaak problemen in hun sociale relaties als leerlingen van het VWO (18 tegen 6%). Omdat dit patroon zich voordoet bij alle onderzochte problemen, en steeds op dezelfde manier, komt dit in de rapportage van het totale aantal problemen van de leerlingen ook zo terug. Leerlingen op het VMBO-b hebben verreweg de meeste problemen, gevolgd door leerlingen op VMBO-t, die ook meer problemen noemen dan de leerlingen van HAVO en VWO. Leerlingen op het VMBO-b rapporteren ook verreweg de minste prosociale gedragingen. Al deze verschillen zijn zeer robuust en blijven ook allemaal bestaan na correctie voor de andere achtergrondvariabelen (tabel 6.4).

Tabel 6.3 Psychische problemen (% met veel problemen) naar gezinswelvaart en gezinsvorm (basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs					Voortgezet onderwijs				
	Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm		Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm	
	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²
Probleemschalen										
Emotionele problemen	15.0	14.0	11.5	15.8	11.6	21.3 ^a	15.9 ^{ab}	13.3 ^b	18.0	13.6*
Gedragsproblemen	15.9	14.6	13.0	17.5	12.6	18.9 ^a	14.0 ^{ab}	11.9 ^b	17.2	11.8*
Hyperactiviteit	13.4	20.7	18.1	20.4	18.2	24.7	24.5	24.5	31.8	22.6*
Problemen met leeftijdsgenoten	28.5 ^a	17.2 ^a	11.4 ^b	15.9	13.5	17.6 ^a	12.7 ^{ab}	9.5 ^b	13.9	10.2
Weinig pro-sociaal gedrag ³	8.0	11.3	8.8	11.4	9.1	14.1	11.2	11.1	11.4	11.2
Totale probleemscore⁴	20.1	16.4	13.5	19.9	13.3*	22.0 ^a	16.0 ^{ab}	13.4 ^b	20.2	13.2*

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

³ het percentage bij de schaal pro-sociaal gedrag geeft leerlingen aan die relatief weinig sociaal gedrag vertonen

⁴ totale score is gebaseerd op de som van de vier probleemschalen (emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdgenoten, niet op de schaal over prosociale gedragingen)

Gezinswelvaart

Kinderen uit minder welvarende gezinnen vermelden wat meer problemen (tabel 6.3). Opvallend is echter dat deze verschillen eigenlijk alleen in het voortgezet onderwijs een duidelijk patroon vormen. Voor het basisonderwijs geldt alleen voor problemen met

leeftijdgenoten een significant verschil in dezelfde richting. In het voortgezet onderwijs zien we een meer problematische score voor emotionele problemen, gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten. Hyperactiviteit heeft geen relatie met welvaart net zo min als prosociale gedrag. Na controle voor de andere achtergrondvariabelen blijven alleen de verschillen bij emotionele problemen significant. Kinderen uit minder welvarende gezinnen voelen zich vaker somber en angstig dan kinderen uit meer welvarende gezinnen, ook nadat gecorrigeerd is voor verschillen in bijvoorbeeld opleidingsniveau of gezinssamenstelling.

Gezinsvorm

Leerlingen uit volledige gezinnen (dat wil zeggen: een gezin waar zowel de eigen vader als moeder aanwezig is) rapporteren wat minder problemen, maar ook hier geldt dat deze verschillen alleen voor het voortgezet onderwijs significant zijn: minder emotionele problemen, minder gedragsproblemen en minder problemen met hyperactiviteit. Problemen met leeftijdgenoten en geringe prosociale gedragingen vertonen geen verschillen tussen deze twee groepen leerlingen. Ook deze verschillen blijven allemaal bestaan na correctie voor de andere achtergrondvariabelen (tabel 6.4).

Tabel 6.4 Psychische problemen: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate logistische regressie, Odds Ratio, voortgezet onderwijs n=5642)

	Emotionele problemen	Gedragsproblemen	Hyperactiviteit	Problemen met leeftijdgenoten	Weinig prosociaal gedrag	Totale probleem-score ⁴
	OR	OR	OR	OR	OR	OR
<i>Leeftijd</i>	1.11**	1.03	1.05	1.03	1.10*	1.01
<i>Sekse Jongen (ref. meisje)</i>	0.31**	2.53**	1.12	1.49**	3.56**	1.01
<i>Schoolniveau</i>						
VWO	1	1	1	1	1	1
HAVO	1.22	1.98**	1.62**	1.37	1.40*	1.65**
VMBO-t	1.19	2.78**	1.85**	2.11**	1.61**	2.21**
VMBO-b	1.08	4.86**	1.91**	3.18**	2.42**	2.76**
<i>Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)</i>	0.47**	1.27	0.51**	0.95	0.73*	0.70*
<i>Gezinswelvaart</i>						
hoog	1	1	1	1	1	1
midden	1.27**	0.97	0.97	1.20	1.01	1.11
laag	2.14**	0.96	0.92	1.42	1.20	1.34
<i>Gezinsvorm Onvolledig gezin (ref. volledig gezin)</i>	1.46**	1.35**	1.64**	1.23	0.97	1.50**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Trends 2005-2009

Vier jaar geleden werd de SDQ ook afgenomen bij het HBSC-onderzoek (Van Dorselaer e.a., 2007). Twee jaar geleden werd, met eenzelfde onderzoeksdesign, de SDQ afgenomen in het *Peilstationsonderzoek Scholieren* (Monshouwer e.a., 2008). Vergelijking van onze gegevens nu met de gegevens toen laten geen grote verschillen zien. Dat valt in een termijn van vier jaar voor dit type gedragingen ook niet zo te verwachten. Immers, dit soort gedrag is doorgaans vooral verbonden met individuele kwetsbaarheid van jongeren en met indicatoren in de directe sociale omgeving, en daarin verwachten we geen grote veranderingen in vier jaar tijd.

Tabel 6.6 laat zien dat de percentages van jongeren met een verhoogde probleemscore iets afgenomen lijken ten opzichte van de resultaten van de *Peilstations* in 2007, maar alleen in het voortgezet onderwijs. In het basisonderwijs (waarvoor we alleen beschikken over cijfers van 2005 en 2009) doen zich geen significante verschillen voor. Als we de trends voor jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs apart bekijken, dan zien we bij zowel jongens als meisjes een lichte afname van emotionele problemen ten opzichte van 2007, maar niet ten opzichte van 2005. Voor hyperactiviteit geldt onder jongens een toename ten opzichte van 2005 maar niet ten opzichte van 2007. Bij meisjes zien we daarentegen een afname van gedragsproblemen ten opzichte van 2005, maar niet ten opzichte van 2007. Deze gegevens samen leiden alleen bij meisjes tot een afname van de totale probleemscore ten opzichte het laatste HBSC-onderzoek in 2005 (van 19 naar 15%).

Tabel 6.5 Trendgegevens 2005-2009 voor psychische problemen naar sekse, basisonderwijs
(%, 2005 n=1673, 2009 n=1792)

	Jongens		Meisjes		Totaal	
	2005	2009 ¹	2005	2009 ¹	2005	2009 ¹
Probleemschalen						
Emotionele problemen	11.5	7.8	16.1	17.1	13.8	12.4
Gedragsproblemen	22.7	18.5	11.4	8.8	17.1	13.6
Hyperactiviteit	22.3	18.8	14.8	18.6	18.6	18.7
Problemen met leeftijdsgenoten	18.2	14.2	15.7	13.7	17.0	14.0
Totale probleemscore	19.6	14.6	15.2	14.8	17.4	14.7

¹ *= verschil tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend)

Tabel 6.6 Trendgegevens 2005-2009 voor psychische problemen naar sekse, voortgezet onderwijs
(%, 2005 n=5422, 2007 n=6556, 2009 n=5642)

	Jongens ¹			Meisjes ¹			Totaal ¹		
	2005	2007 ²	2009	2005	2007 ²	2009	2005	2007 ²	2009
Probleemschalen									
Emotionele problemen	7.2 ^a	10.1 ^b	7.8 ^a	23.2 ^{ab}	25.8 ^a	21.4 ^b	15.1 ^{ab}	17.8 ^b	14.5 ^a
Gedragsproblemen	18.0	20.5	17.5	12.1 ^a	11.0 ^{ab}	8.1 ^b	15.1	15.9	12.9
Hyperactiviteit	19.3 ^a	24.8 ^b	25.4 ^b	22.3	24.3	23.6	20.8 ^a	24.5 ^b	24.5 ^b
Problemen met leeftijdsgenoten	16.6	15.5	12.9	12.4 ^{ab}	12.9 ^a	9.0 ^b	14.6 ^{ab}	14.3 ^a	11.0 ^b
Totale probleemscore	13.7 ^a	18.1 ^b	14.6 ^{ab}	19.2 ^a	20.4 ^a	14.6 ^b	16.4 ^{ab}	19.2 ^a	14.6 ^b

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de meetmomenten significant (BI niet overlappend, zie H1)

² gegevens uit 2007 zijn afkomstig uit de Peilstations, gegevens uit 2005 en 2009 uit het HBSC-onderzoek

Samenvatting en conclusies

Meisjes meer emotionele problemen, jongens meer gedragsproblemen

Meisjes hebben meer emotionele problemen dan jongens en in de loop van de adolescentie neemt dit sekseverschil toe. Deze bevindingen zijn in overeenstemming met een groot aantal andere studies naar emotionele problemen in de adolescentie. Ook het hogere probleemniveau bij jongens voor gedragsproblemen is niet nieuw en sluit aan bij ander onderzoek (Verhulst e.a., 1997; Vollebergh e.a., 2006). In dat licht bezien valt het op dat de sekseverschillen bij hyperactiviteit ontbreken.

Allochtone leerlingen rapporteren minder problemen

Allochtone leerlingen rapporteren minder problemen (emotionele problemen, hyperactiviteit, problemen met prosociale gedragingen). Dat is in strijd met verschillende andere studies in Nederland, die aangeven dat allochtone kinderen meestal wél vaker emotionele problemen rapporteren (Stevens e.a., 2003). Allochtone leerlingen rapporteren weliswaar meer gedragsproblemen, maar na correctie voor opleidingsniveau en gezinswelvaart is dit verschil niet langer meer significant. Het lijkt er dus op dat deze verschillen – ook in andere studies – niet zozeer te verklaren zijn uit de allochtone achtergrond, maar vooral uit de sociale context (opleiding, welvaart). Die verklaring wordt verder gesteund door het feit dat allochtone leerlingen ook aanzienlijk minder vaak problemen met hyperactiviteit rapporteren. Vier jaar geleden waren deze verschillen er ook en op dezelfde manier (Van Dorsselaer e.a., 2007). Het is echter opvallend dat in vergelijking met vier jaar geleden de hogere scores van allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs voor emotionele problemen en problemen met leeftijdsgenoten verdwenen zijn. Wellicht dat dit verklaard kan worden door het feit dat we in dit rapport ook systematisch hebben gecontroleerd voor materiële

welvaart in het gezin. Vandaar dat allochtone leerlingen nu ook bij de totaalscore van problemen lager scoren dan de autochtone leerlingen. Problemen onder allochtone leerlingen lijken iets afgenomen ten opzichte van autochtone leerlingen.

Leerlingen uit lagere opleidingsniveaus rapporteren de meeste problemen en ook het minste prosociale gedrag

Het meest opvallend zijn echter de verschillen tussen de leerlingen afkomstig uit de verschillende opleidingsniveaus. In het VMBO-b kan ongeveer een vijfde van de leerlingen (ruim 20%) als problematisch gekarakteriseerd worden, terwijl dat in het VWO (8%) voor nog geen 10 procent van de leerlingen geldt. Dit hogere probleemniveau manifesteert zich bij alle door ons onderzochte problemen – behalve emotionele problemen –, maar is verreweg het grootst voor de gerapporteerde gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten. Deze verschillen blijven ook bestaan na correctie voor sekse, leeftijd, etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm. Dat betekent dat er sprake is van een heel consistent patroon dat we ook bij andere uitkomsten in dit onderzoek terugvinden.

Gezinswelvaart heeft vooral invloed op emotionele problemen

Na correctie voor opleidingsniveau van de jongeren zelf zien we dat alleen emotionele problemen sterker zijn bij de leerlingen uit de minder welvarende gezinnen. Voor alle andere problemen zijn deze verschillen niet (meer) significant, als we de invloed van de andere variabelen ook meenemen. Dat deze kinderen minder de beschikking hebben over de materiële welstand die kinderen in de meer welvarende gezinnen gewend zijn, heeft kennelijk vooral een effect op hoe zij zich emotioneel voelen en niet of veel minder op hoe zij zich sociaal gedragen. Dat is een interessante bevinding, ook omdat opleidingsniveau (zie boven) geen invloed op emotionele problemen heeft.

Leerlingen uit volledige gezinnen rapporteren minder problemen

Zelfs na correctie voor opleidingsniveau en gezinswelvaart zien we nog een sterk effect van het opgroeien in een volledig gezin. Leerlingen uit zulke gezinnen maken minder melding van emotionele en gedragsproblemen en van hyperactiviteit. Ook deze verschillen zijn in overeenstemming met de resultaten van ander onderzoek (Fischer, 2004b; Spruit, 2007). Zij wijzen er op dat het opgroeien in een volledig gezin fungeert als een beschermende factor. Hoe we dit precies moeten begrijpen, moeten we nader analyseren. Het kan zijn dat de ervaringen die gepaard gaan met scheiding van de ouders op zichzelf een effect op de kinderen hebben, maar het is ook mogelijk dat deze gezinnen meer te maken krijgen met allerlei problemen die ieder op zich van invloed zijn op de kinderen. Dan is het niet zozeer de echtscheiding zelf, maar juist die andere problematiek die een negatief effect op de kinderen heeft (Fischer, 2004b; Spruit, 2007).

Geen opvallende trends tussen 2005 en 2009

Hoewel de gegevens wel significante verschillen laten zien tussen 2005 en 2009, vertonen ze geen erg consistent patroon. Sommige problemen nemen iets toe tussen 2005 en 2007 en vervolgens weer af tussen 2007 en 2009 (emotionele problemen). Andere problemen nemen alleen toe bij jongens (hyperactiviteit) of alleen af bij meisjes (gedragsproblemen) als we een vergelijking maken met 2005, maar niet in vergelijking met 2007, de laatste meting. De verschillen tussen de verschillende groepen leerlingen (bijvoorbeeld sekse- en opleidingsverschillen) zijn veel consistenter en overtuigender, en doen zich ook voor in de verwachte richting.

7 Roken, alcohol- en cannabisgebruik

Saskia van Dorsselaer

Rond het gebruik van genotmiddelen door jongeren bestaat een spanningsveld. Enerzijds gaat het om gedrag dat verbonden is met de eerste stappen naar onafhankelijkheid, het opbouwen van een eigen sociaal leven en de overgang van kindertijd naar volwassenheid. Anderzijds beschouwen we roken, cannabis- en alcoholgebruik als riskant gedrag vanwege de verslavende eigenschappen van deze middelen.

Bekend is dat ze bij langdurig gebruik zowel op korte als op langere termijn nadelige effecten kunnen hebben (Schrijvers & Schoemaker, 2008). Jong beginnen of overmatig gebruiken heeft lichamelijke en psychische gevolgen en kan schoolprestaties negatief beïnvloeden (De Wit e.a., 2000). Bovendien hangen alcohol- en drugsgebruik vaak samen met gedragsproblemen als agressief en delinquent gedrag (Monshouwer e.a., 2006; Verdurmen e.a., 2005a; ; Verdurmen e.a., 2005b). Daarom wordt het gebruik van genotmiddelen door jongeren sinds jaar en dag belangstellend gevolgd door onderzoekers en beleidsmakers. Recent hebben die ook meer aandacht voor het samengaan van het gebruik van twee of meer genotmiddelen al dan niet in combinatie met seksueel gedrag op jonge leeftijd (Smit e.a., 2002; Zeijl e.a., 2008; Schrijvers & Schuit, 2010). In dit hoofdstuk behandelen we echter roken, alcohol- en cannabisgebruik als aparte gedragingen.

Gezond roken bestaat niet; jongeren kunnen er beter helemaal niet aan beginnen. Er is sprake van een maatschappelijk gedragen beleid om tabaksgebruik in het algemeen en bij jongeren in het bijzonder te ontmoedigen. In 2008 waren de belangrijkste maatregelen een algeheel verbod op roken in de horeca en een verhoging van de accijns op tabak. In de jaren daarvoor konden jongeren door strengere legitimatieregels al moeilijker sigaretten kopen. In hun eigen omgeving merken veel scholieren dat roken op en rond de school aan veel duidelijkere regels gebonden is, als het al is toegestaan. Een toenemend aantal scholen hanteert regels hiervoor (Stivoro, 2008). De vraag is of deze recente maatregelen zichtbaar effect hebben op de ontwikkeling van het rookgedrag van jongeren.

Sinds onderzoek in 2003 uitwees dat scholieren op steeds jongere leeftijd, steeds vaker en steeds meer gingen drinken (Monshouwer e.a., 2004) richt de preventie zich vooral op het terugdringen van deze alarmerende ontwikkeling. Niet alleen gaven de landelijke cijfers voor alcoholgebruik een stijgende trend aan, ook in vergelijking met andere Europese landen bleken Nederlandse jongeren hoog te scoren (Hibell e.a., 2004). In de jaren die erop volgden kon alleen bij de jongste groep scholieren een lichte daling in alcoholgebruik worden vastgesteld (Van Dorsselaer e.a., 2007; Monshouwer e.a., 2008). Binnen Europa bleven Nederlandse scholieren grote drinkers (Hibell e.a., 2009).

Registraties van de afdelingen spoedeisende hulp van ziekenhuizen wezen intussen op een forse toename van jongeren die in het weekend met alcoholvergiftiging binnen

werden gebracht (Valkenberg e.a. 2007). Rond die tijd maakte onderzoek ook twee andere zaken duidelijk: (overmatig) alcoholgebruik op jonge leeftijd heeft schadelijke gevolgen op de ontwikkeling van de hersenen (Tapert e.a., 2004) en heeft negatieve invloed op alcoholmisbruik en -afhankelijkheid op latere leeftijd. Van der Vorst e.a. (2005) toonden aan dat ouders een rol kunnen spelen in het terugdringen of uitstellen van alcoholgebruik onder jongeren.

De risico's van alcoholgebruik op jonge leeftijd werden meer onder de aandacht van ouders en opvoeders gebracht. Enkele campagnes richtten zich specifiek op de rol die ouders kunnen spelen bij het uitstellen van de startleeftijd en het terugdringen van alcoholgebruik van hun kinderen. De boodschap was heel duidelijk: geen alcohol voor het 16^e jaar. Ook op scholen is sprake van een groeiend bewustzijn dat er betere en duidelijkere regels nodig zijn om alcoholgebruik door jongeren onder de 16 tegen te gaan.

Onderzoek laat zien dat er een sterk verband bestaat tussen alcoholgebruik van kinderen en de striktheid van de regels van ouders ten aanzien daarvan (Van der Vorst e.a., 2005). Uit een onderzoek dat kinderen over een langere periode volgde, blijkt dat strenge regels vooral preventief werken voor het beginnen met drinken, dus voor het uitstellen van de startleeftijd (Van der Vorst e.a., 2010). Ander onderzoek wijst uit dat strenge regels van ouders vooral een preventief effect hebben als leerlingen ook op school les krijgen in alcoholpreventie (Koning e.a., 2009). Daarom besteden we in het HBSC-onderzoek extra aandacht aan alcoholgebruik en hebben we de scholieren gevraagd welke regels hun ouders stellen aan dat gebruik.

Wat drugs betreft is in het HBSC-onderzoek alleen cannabisgebruik onderzocht. Cannabis is al jaren de meeste gebruikte drug onder scholieren (Monshouwer e.a., 2008). Tot in de jaren negentig van de vorige eeuw volgden zowel Nederlandse als buitenlandse betrokkenen het cannabisgebruik van Nederlandse jongeren op de voet. Door de intensievere aandacht sinds 2003 voor het alcoholgebruik van jongeren is het gebruik van cannabis een beetje uit de belangstelling geraakt. Dat wil niet zeggen dat het zonder risico's is. Scholieren die cannabis gebruiken, vertonen vaker agressief en delinquent gedrag en hebben vaker schoolproblemen (spijbelen, lage prestaties) dan leeftijdgenoten die niet blowen. Dit verband is sterker naarmate het gebruik toeneemt. Bovendien is er groeiend bewijs voor schadelijke effecten van overmatig cannabisgebruik voor lichaam en geest (De Graaf e.a., 2010; Van Laar e.a., 2009; Smit e.a., 2003).

Kerncijfers

Roken

Experimenteren met sigaretten begint soms al vroeg in de adolescentie. In de laatste klas van de basisschool heeft één op de twintig leerlingen ooit minimaal één sigaret gerookt (tabel 7.1). Dagelijks roken komt bij deze groep scholieren echter nauwelijks voor (0,1%). In het voortgezet onderwijs verandert dit beeld snel. Bijna een derde van de scholieren heeft ooit gerookt en één op de veertien scholieren rookt dagelijks,

dit verschilt niet veel tussen jongens en meisjes. In de eerste klas van de middelbare school heeft 9 procent van de middelbare scholieren ooit gerookt en rookt minder dan 1 procent dagelijks. Dit percentage neemt echter sterk toe naarmate de leerlingen ouder worden. Uiteindelijk heeft op 16-jarige leeftijd de helft van de scholieren ooit gerookt en rookt 19 procent dagelijks sigaretten.

Regels met betrekking tot roken

Omdat de rol van ouders de laatste jaren meer in de schijnwerpers staat, is er aan alle scholieren gevraagd naar de houding van hun ouders ten opzichte van het roken van sigaretten. Er is gevraagd of ze van hun ouders zouden mogen roken, van af en toe een trekje tot regelmatig. Ook leerlingen die feitelijk niet roken, is gevraagd in te schatten of de ouders roken goed zouden vinden (zie tabel 7.3). Daarnaast vroegen we of er in de gezinnen in het algemeen binnenshuis gerookt mag worden.

Voor ouders van basisschoolleerlingen is het heel normaal om beperkingen op te leggen als het om roken gaat. Minder dan 1 procent van die kinderen mag van hun ouders roken. Tegenover roken van middelbare scholieren staan ouders iets toleranter. Rond de 5 procent van de ouders vindt het goed als hun kind af en toe of regelmatig rookt. Dat percentage neemt toe met de leeftijd. Tien procent van de ouders heeft er volgens de 15-jarigen geen bezwaar als ze een trekje van een sigaret zouden nemen en 14 procent van de ouders van 16-jarigen zou regelmatig roken toestaan. Er zijn hierin geen verschillen tussen jongens en meisjes.

Hoewel de meeste ouders roken binnenshuis niet tolereren, is het opvallend dat de tolerantiecijfers ten aanzien van dit aspect hoger liggen dan bij het roken specifiek door het kind. Vinden ouders van basisschoolleerlingen het absoluut niet goed dat hun eigen kinderen roken, in 10 procent van de huizen van deze kinderen mag kennelijk wel gerookt worden. Op het voortgezet onderwijs is dit 14 procent. Hoe ouder het kind, des te toleranter de ouders zijn over roken in huis.

Tabel 7.1 Roken en alcoholgebruik naar leeftijd, sekse en onderwijstype
(%, basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs													
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar		
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	
Roken																	
Ooit in het leven	6.7	4.0	5.4	32.9	28.3	30.6	11.2	7.6	20.2	15.1	35.3	32.6	48.1	44.7	59.6	47.8	
Dagelijks	0.0	0.1	0.1	7.0	6.6	6.8	0.2	0,0	3.0	2.0	4.6	5.8	11.5	13.0	22.5	15.7	
Alcohol																	
Ooit in het leven	35.3	22.2*	28.7	67.3	64.1	65.7	46.2	36.0	57.2	50.5	69.3	70.3	82.4	85.3	87.4	81.8	
Laatste maand	6.3	3.6	5.0	38.2	36.5	37.4	11.5	7.8	20.8	18.3	35.7	41.4	60.2	59.8	78.5	63.7	
Dronkenschap ooit in het leven	2.3	0.7	1.5	19.4	17.3	18.3	1.8	1.3	6.7	5.8	15.7	18.5	32.0	30.3	58.1	38.6*	

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs (totaal) significant (BI niet overlappend)

Alcoholgebruik

In HBSC zijn vragen opgenomen over alcoholgebruik, dronkenschap en het soort drankjes dat jongeren drinken. Leerlingen in het voortgezet onderwijs hebben we ook vragen gesteld over overmatig drinken, het aantal glazen dat ze een weekenddag nuttigen en het zogenaamde 'indrinken'. Tevens is hen gevraagd welke regels hun ouders stellen ten aanzien van alcoholgebruik.

In groep 8 van het basisonderwijs heeft bijna één op de drie scholieren al ooit eens alcohol gedronken, jongens vaker dan meisjes. Een kleine groep (5%) rapporteert ook in de afgelopen maand gedronken te hebben (tabel 7.1). Dronkenschap komt op deze leeftijd nog nauwelijks voor (1,5%), maar wel vaker bij jongens (niet significant). In het voortgezet onderwijs blijkt alcohol al snel door een grotere groep te worden gebruikt, ruim tweederde van de totale groep scholieren tot en met 16 jaar heeft ooit alcohol gedronken. Ruim een derde heeft ook de laatste maand gedronken en één op de vijf jongeren is ooit dronken geweest. Hoewel de leerlingen in de eerste klas van het voortgezet onderwijs nog niet vaak hebben geëxperimenteerd met alcohol, stijgt dit aandeel snel met de leeftijd. Vier op de tien 12-jarigen heeft ooit gedronken, voor 13-jarigen is dat al de helft en op 16-jarige leeftijd de overgrote meerderheid (85%).

Een soortgelijke stijging vinden we voor het drinken van alcohol in de afgelopen maand: respectievelijk 10, 20 en 71 procent van de 12-, 13- en 16-jarigen heeft in de afgelopen maand gedronken (niet in tabel). Voor dronkenschap is deze snelle stijging zichtbaar vanaf 14-jarige leeftijd. Bijna de helft van de 16-jarigen is wel eens dronken geweest.

Hoewel er in het basisonderwijs meer jongens dan meisjes ooit alcohol hebben gedronken, bestaan er geen significante verschillen in alcoholgebruik tussen jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs. Onder jongeren die de afgelopen maand hebben gedronken, bestaan echter wél verschillen tussen jongens en meisjes in het patroon van alcoholgebruik.

Wat en hoe vaak drinken jongeren?

Het is niet alleen interessant om naar de omvang van het alcoholgebruik van jongeren te kijken, maar ook om het drinkpatroon te bestuderen van hen die de laatste maand alcohol gedronken (tabel 7.2). Van deze groep recente drinkers in het basisonderwijs is 6 procent ook dronken geweest in de laatste maand. Onder de scholieren in het voortgezet onderwijs is dit bijna een kwart, jongens evenveel als meisjes. Alleen in het voortgezet onderwijs is gevraagd naar het aantal keren dat scholieren in de afgelopen maand bij één gelegenheid vijf of meer alcoholische drankjes hebben gedronken. Dit zogenaamde *binge drinking* geldt in het algemeen als een vorm van overmatig en schadelijk alcoholgebruik.

Maar liefst tweederde van de groep 'laatste maand gebruikers' in het voortgezet onderwijs geeft aan zich hieraan schuldig te hebben gemaakt. Het lijkt erop dat van deze actuele drinkers áls ze drinken, de meerderheid véél drinkt. Tabel 7.9 laat zien dat ook op jonge leeftijd meer dan de helft van de actuele drinkers veel drinkt.

Door te vragen naar het aantal glazen dat er op een weekenddag wordt genuttigd, kon een nóg extremere vorm van alcoholinname worden gemeten. 12 procent van de jongens en 7 procent van de meisjes die de laatste maand hebben gedronken, vermeldt dat ze meer dan tien glazen op een weekenddag drinken. Deze mate van alcoholgebruik kan worden opgevat als zeer schadelijk.

Onder indrinken wordt het fenomeen verstaan waarbij jongeren vóór het uitgaan thuis of op straat alcohol drinken om alvast een beetje aangeschoten te worden. Bijna vier op de tien jongeren die recent hebben gedronken doen dit.

Tabel 7.2 Alcoholgebruik onder scholieren die de laatste maand hebben gedronken naar sekse en onderwijstype (% , basisonderwijs n=84, voortgezet onderwijs n=2050)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs		
	<i>J</i>	<i>M</i> ¹	<i>Tot</i>	<i>J</i>	<i>M</i>	<i>Tot</i> ²
	% van scholieren die de laatste maand hebben gedronken					
Dronkenschap laatste maand	6.7	5.6	6.3	24.2	22.7	23.5
Binge drinken⁴	³ --	³ --	³ --	67.7	66.6	67.2
>10 glazen op weekenddag	³ --	³ --	³ --	12.1	6.5*	9.4
Indrinken	³ --	³ --	³ --	35.6	44.2	39.8
	% van scholieren die de laatste maand hebben gedronken					
Welke drankjes drinken jongeren?⁵	% van scholieren die de laatste maand hebben gedronken					
Bier	12.1	3.0	8.8	54.9	22.0*	39.0
Wijn	0.0	0.0	0.0	6.0	22.0*	13.8
Pre-mixen (voorverpakt)	15.5	12.7	14.5	32.5	45.6*	38.8
Mixdrankjes (zelf gemixt)	10.7	3.1	7.9	23.1	28.3	25.6
Shooters	2.2	3.1	2.5	19.5	24.6	22.0
Likeur	1.7	0.0	1.1	19.0	25.7*	22.2
Sterke drank	2.2	3.4	2.7	10.3	8.5	9.4

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs (totaal) significant (BI niet overlappend)

³ niet gevraagd in het basisonderwijs

⁴ binge drinken: afgelopen maand één keer of vaker vijf glazen of meer op één gelegenheid gedronken

⁵ minstens eens per maand

In de scholierenonderzoeken van het Trimbos-instituut wordt ook gevraagd welke drankjes jongeren drinken. Tabel 7.2 geeft het percentage actuele drinkers weer dat zegt dat ze een bepaald drankje eens per maand of vaker te drinken. Breezers en andere voorverpakte mixdrankjes (pre-mixen) worden zowel door basisschoolleerlingen (15%) als door middelbare scholieren veel gedronken (39%). Tussen jongens en meisjes in het basisonderwijs bestaat in het breezergebruik (inclusief andere voorverpakte mixdrankjes) geen verschil, in het voortgezet onderwijs drinken meer meisjes dan jongens deze drankjes. Bier en zelf-gemixte drankjes zijn eveneens populair bij de actuele drinkers, in het voortgezet onderwijs vooral bij jongens. Wijn en puur gedronken sterke drank zijn met 14 en 9 procent in het voortgezet onderwijs de minst populaire drankjes.

Tabel 7.3 Regels van ouders (% , mag zeker wel) met betrekking tot roken en alcoholgebruik naar leeftijd, sekse en onderwijstype (% , basisonderwijs n=1792, voortgezet onderwijs n=5642)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	Tot ²	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Roken																
Trekje van sigaret	0.5	0.2	0.3	6.5	5.6	6.1	1.4	0.6	2.8	1.5	4.9	6.1	10.1	10.0	19.3	12.7
Af en toe een sigaret roken	0.2	0.1	0.2	5.7	4.7	5.2	0.8	0.2	1.5	1.1	4.0	4.6	9.5	9.1	19.1	11.3
Regelmatig roken	0.0	0.1	0.1	5.3	4.2	4.7	0.6	0.4	1.2	1.1	3.7	3.9	9.4	7.4	16.8	11.0
Er mag thuis binnen gerookt worden (algemeen)	10.6	9.9	10.2	13.3	13.8	13.6	9.9	10.5	11.9	12.5	12.9	13.2	16.1	17.0	17.2	16.6
Alcohol																
Mag 1 glas thuis drinken	1.2	0.5	0.8	13.9	15.5	14.7	2.2	2.4	3.3	6.0	8.0	14.1*	22.0	25.2	53.8	40.9
Meerdere glazen thuis	0.5	0.0	0.3	7.1	5.9	6.5	0.2	0.5	0.8	1.1	3.6	4.2	9.6	9.5	35.4	21.7
Op een feestje met vrienden drinken	1.4	0.7	1.1	15.7	13.8	14.8	1.1	1.0	2.6	2.2	8.5	8.3	27.2	25.9	62.1	47.7
In het weekend drinken	1.4	0.3	0.9	14.0	11.9	13.0	0.8	1.2	2.7	2.6	6.2	6.9	22.1	21.1	62.5	41.8*

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs (totaal) significant (BI niet overlappend)

Regels met betrekking tot alcoholgebruik

Naast de regels met betrekking tot roken is ook gevraagd naar de houding van ouders ten opzichte van alcoholgebruik. We hebben de scholieren gevraagd of ze van hun ouders in bepaalde situaties alcohol mogen of zouden mogen drinken. Ook leerlingen die feitelijk niet drinken, is gevraagd in te schatten of de ouders dit alcoholgebruik goed zouden vinden. Tabel 7.3 geeft het percentage scholieren weer dat zegt dat zeker te mogen.

In het basisonderwijs is het voor ouders nog normaal om beperkingen op te leggen ten aanzien van alcoholgebruik van hun kind, of dat nu in het weekend plaats vindt of niet. Minder dan 1 procent zegt zeker thuis een glas te mogen drinken als vader of moeder thuis is. In het voortgezet onderwijs worden ouders gaandeweg toleranter ten opzichte van het (eventuele) alcoholgebruik van hun kind. 13 tot 15 procent van de ouders van jongeren van 12 tot en met 16 jaar vindt het goed als hun kind thuis één glas drinkt, op een feestje met vrienden of in het weekend. Veel minder ouders (7%) hebben er geen bezwaar tegen als hun kind op deze leeftijd meerdere glazen thuis drinkt.

Naarmate jongeren ouder worden, worden ouders ook wat alcohol betreft minder streng. Van de 16- jarigen zegt bijna de helft thuis te mogen drinken en bijna een derde meer dan één glas. Meer dan de helft van de jongeren mag van hun ouders op feestjes of in het weekend alcohol drinken, als ze dat zouden willen. Er zijn hierin nauwelijks verschillen tussen jongens en meisjes, hoewel de 16-jarige meisjes aangeven minder te mogen dan jongens.

Cannabisgebruik

Cannabis is onder Nederlandse scholieren de populairste drug en naast tabak en alcohol het meest gebruikte genotmiddel (Monshouwer e.a., 2008). Blowen komt onder basisschoolleerlingen nog nauwelijks voor. Daarom zijn de vragen over cannabisgebruik alleen in het voortgezet onderwijs gesteld. De scholieren is gevraagd naar het aantal keren cannabisgebruik ooit in het leven, in het afgelopen jaar en in de afgelopen vier weken.

Aan de hand van de antwoorden kunnen we jongeren in verschillende groepen cannabisgebruikers indelen waardoor ook meer duidelijk wordt over de intensiteit van het cannabisgebruik. Jongeren die ooit in hun leven hebben geblowd, maar niet in het afgelopen jaar of maand, worden 'discontinue gebruikers' genoemd. Als er het laatste jaar slechts één maal cannabis is gebruikt, geldt iemand als een 'experimentele gebruiker'. Blowde hij of zij het afgelopen jaar vaker dan één keer, maar minder vaak dan veertig keer, dan is iemand een 'reguliere gebruiker'. Tot slot is er nog de groep 'zware gebruikers', dat zijn de jongeren die het afgelopen jaar veertig keer of vaker cannabis hebben gebruikt.

Tabel 7.4 Cannabisgebruik naar leeftijd en sekse (% , voortgezet onderwijs n=5642)

	Voortgezet Onderwijs												
	Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
	<i>% van alle scholieren</i>												
Ooit in het leven	13.6	9.9	11.8	0.9	0.0	4.2	2.8	12.3	8.8	24.3	20.0	35.4	22.1*
Laatste jaar	10.9	7.7	9.3	0.7	0.0	2.9	2.6	10.2	7.1	20.1	16.0	27.8	15.1*
Laatste maand	6.7	3.9*	5.3	0.2	0.0	1.2	1.9	5.9	4.3	13.1	6.9	17.2	7.2*
<i>Soort cannabisgebruiker²</i>	<i>% van alle scholieren die ooit cannabis gebruikt hebben</i>												
Discontinu	18.1	24.0	18.9	24.4	0.0	26.2	9.1	14.0	18.7	16.4	18.9	21.3	27.0
Experimenteerder	33.0	35.3	34.0	49.9	0.0	44.5	40.6	36.7	38.0	33.3	35.2	26.1	31.4
Regulier	37.7	41.9	39.4	25.7	0.0	27.2	44.7	40.8	41.5	36.2	44.2	41.1	36.5
Heavy user	11.2	2.7*	7.7	0.0	0.0	2.2	5.6	8.6	1.8	14.1	1.7*	11.5	5.0

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² discontinu=ooit in het leven maar niet in afgelopen jaar, experimenteerder=afgelopen jaar één keer gebruikt, regulier=afgelopen jaar 2-39 keer gebruikt, heavy user= afgelopen jaar 40 keer of meer gebruikt.

In vergelijking met roken en het drinken van alcohol wordt cannabis door een kleine groep jongeren gebruikt. 14 procent van de jongens en 10 procent van de meisjes gebruikte ooit cannabis, respectievelijk 11 en 8 procent nog het laatste jaar. Eén op de twintig scholieren in het voortgezet onderwijs zegt in de maand voorafgaand aan het onderzoek hasj of wiet te hebben gerookt, jongens meer dan meisjes.

19 procent van de scholieren die ooit cannabis gebruikten, heeft het bij die ene keer gelaten. De grootste groep cannabisgebruikers is echter een regulier gebruiker (39%), gevolgd door de experimenteerders (34%). Bijna 8 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs die ooit cannabis hebben gebruikt, geldt als zware gebruiker.

Jongens gebruiken iets frequenter dan meisjes, maar de verschillen zijn vaak niet significant. Alleen in de oudere groepen blowen jongens significant vaker en iets regelmatigier waarbij vooral het grote verschil opvalt tussen 15-jarige jongens en meisjes bij de zware gebruikers.

Zoals ook geldt voor andere genotmiddelen, neemt cannabisgebruik sterk toe met de leeftijd. Slechts 1 procent van de 12-jarige scholieren blowt (alleen jongens), terwijl er onder 14-jarigen al een enorme toename is vast te stellen naar 11 procent ooit in het leven en 5 procent in de laatste maand. Onder 16-jarigen zegt bijna een derde ooit cannabis te hebben gebruikt en respectievelijk 12 procent de laatste maand.

Deze sterke toename in gebruik zien we ook terug in de gebruiksprofielen: een sterke toename in regulier gebruik op de leeftijd van 14 jaar, en een toename in het zware gebruik vanaf 15 jaar (hier alleen bij jongens).

Verschillen naar etniciteit en schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm

De meeste variabelen met betrekking tot middelengebruik die interessant zijn om de verschillen in achtergrondvariabelen weer te geven, zijn alleen opgenomen in de vragenlijst van het voorgezet onderwijs. Daarom geven we in dit hoofdstuk de achtergrondvariabelen alleen weer voor leerlingen in het voortgezet onderwijs.

Tabel 7.5 laat voor de belangrijkste indicatoren in middelengebruik zien wat de verschillen zijn tussen allochtone en autochtone scholieren en scholieren van verschillende schoolniveaus.

Etniciteit

Hoewel het percentage allochtone jongeren dat dagelijks rookt lager is dan onder autochtone jongeren, zijn de verschillen niet significant.

Allochtone leerlingen hebben significant minder gedronken in de laatste maand dan leerlingen met een Nederlandse achtergrond. Het lagere alcoholgebruik kan voor een deel worden verklaard door de islamitische achtergrond van de allochtone leerlingen. De helft van de allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs geeft aan islamitisch te zijn. Opvallend is dat als ze drinken, ze niet minder drinken dan autochtone Nederlandse jongeren; het *binge drinken* en percentage dat meer dan tien glazen in het weekend drinkt is gelijk bij deze groepen.

In het gebruik van tabak en cannabis zijn er geen significante verschillen in de percentages tussen allochtone en autochtone scholieren.

Ook als we rekening houden met verschillen in schoolniveau en gezinssituatie tussen allochtone en autochtone jongeren, dan blijft het aantal allochtone jongeren dat de laatste maand heeft gedronken veel lager (tabel 7.7). Uit deze analyses blijkt ook dat jongeren van allochtone afkomst minder roken en minder vaak blowen als rekening wordt gehouden met deze andere factoren.

Tabel 7.5 Roken alcohol en cannabisgebruik naar etniciteit en schoolniveau
(%, voortgezet onderwijs n=5642)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹			
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Roken						
Dagelijks	7.0	5.4	15.4 ^a	6.9 ^b	5.2 ^b	0.9 ^c
Alcohol						
Laatste maand	41.0	18.9*	44.9 ^a	35.0 ^{ab}	42.7 ^a	29.2 ^b
Alcoholgebruik onder actuele drinkers						
Binge drinken ³	66.8	70.6	80.2 ^a	71.3 ^{ac}	62.4 ^{bc}	50.5 ^b
>10 glazen op weekenddag ³	9.2	12.4	14.5 ^a	8.4 ^{ab}	10.4 ^a	3.0 ^b
Cannabis						
Laatste jaar	9.7	7.0	10.2	8.8	11.2	7.4
Laatste maand	5.3	4.4	6.3	5.3	6.2	3.5

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ als percentage van degenen die de afgelopen maand alcohol hebben gedronken.

Schoolniveau

Schoolniveau is een duidelijke factor van betekenis als het gaat om roken en het drinken van alcohol. Vergeleken met hun leeftijdgenoten op het VWO roken en drinken leerlingen in de beroepsgerichte leerweg van het VMBO vaker. 15 procent rookt dagelijks tegen slechts 1 procent van de VWO'ers. Van de recente drinkers in het laagste opleidingsniveau drinkt 80 procent fors (*binge drinking*) en drinkt 15 procent in het weekend meer dan tien glazen per dag. Onder VWO-leerlingen liggen deze percentages een stuk lager. Hoewel ook van hen de helft van de recente drinkers meer dan vijf glazen bij één gelegenheid nuttigde in de afgelopen maand, drinkt slechts 3 procent van die groep op een weekenddag meer dan tien glazen. Stevig drinken komt dus ook bij VWO'ers vaak voor, maar lijkt een minder regulier patroon te zijn.

VMBO-leerlingen in de gemengde en theoretische leerweg (de vroegere MAVO) lijken in hun rookgedrag meer op HAVO-leerlingen en zitten wat alcoholgebruik betreft (*binge drinken*) tussen HAVO en leerlingen met een beroepsgerichte leerweg in. In het gebruik van cannabis zijn er geen verschillen tussen leerlingen van de diverse schoolniveaus.

Deze verschillen in schoolniveau blijven standhouden, wanneer we in multivariate analyses rekening houden met andere verschillen in schoolniveau. De kans op roken en alcoholgebruik stijgt naarmate het opleidingsniveau daalt (tabel 7.7).

Gezinswelvaart

Gezinswelvaart heeft een minder grote invloed op het middelengebruik (tabel 7.6). Alleen in het drinken van alcohol de afgelopen maand zijn er verschillen. Jongeren uit welvarende gezinnen drinken vaker alcohol dan jongeren uit armere gezinnen. Als ze eenmaal drinken, lijkt welvaart geen effect te hebben op de hoeveelheid die ze drinken.

De multivariate analyses laten zien dat jongeren uit de hoogste welvaarts categorie iets meer genotmiddelen gebruiken (tabel 7.7).

Tabel 7.6 Roken alcohol en cannabisgebruik naar gezinswelvaart en gezinsvorm
(%, voortgezet onderwijs n=5642)

	Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm	
	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²
Roken					
Dagelijks	9.9	7.6	6.1	10.4	5.8*
Alcohol					
Laatste maand	26.7 ^a	34.4 ^{ab}	39.8 ^b	39.8	36.8
Alcoholgebruik onder actuele drinkers					
Binge drinken ³	64.1	67.0	67.4	68.1	66.9
>10 glazen op weekenddag ³	11.6	11.4	8.4	8.2	9.7
Cannabis					
Laatste jaar	9.6	8.3	9.9	13.7	8.2*
Laatste maand	4.7	4.7	5.6	8.1	4.5*

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen volledig en onvolledig gezin significant (BI niet overlappend)

³ als percentage van degenen die de afgelopen maand alcohol hebben gedronken.

Gezinsvorm

Tabel 7.6 laat zien wat het verschil is in middelengebruik tussen jongeren die bij beide ouders wonen en jongeren van wie de ouders gescheiden of overleden zijn. De gezinsvorm waarin jongeren opgroeien is niet van belang voor het gebruik van alcohol, maar wel voor het rookgedrag. Jongeren uit onvolledige gezinnen roken bijna twee keer zo vaak iedere dag (10%) als jongeren die bij beide ouders wonen (6%). Ook melden ze dat ze vaker blowen, dat geldt zowel voor het ooit-gebruik als voor het gebruik in de afgelopen maand.

Als we rekening houden met andere factoren die het verschil tussen deze groepen kunnen verklaren, dan blijkt dat jongeren uit een onvolledig gezin meer risico lopen op dagelijks roken, maandgebruik van alcohol en maandgebruik van cannabis (zie tabel 7.7).

Tabel 7.7 Roken, alcohol- en cannabisgebruik: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau etniciteit, gezinswielvaart en gezinsvorm, multivariate logistische regressie (odds ratio, voortgezet onderwijs, n=5642)

	Dagelijks roken	Alcohol laatste maand	Binge drinken ¹	Jaargebruik cannabis	Maandgebruik cannabis
	OR	OR	OR	OR	OR
<i>Leeftijd</i>	2.21**	2.38**	1.38**	2.25**	2.13**
<i>Sekse Jongen (ref. meisje)</i>	1.05	1.09	1.05	1.46**	1.75**
<i>Schoolniveau</i>					
VWO	1	1	1	1	1
HAVO	4.52**	1.65**	1.49*	1.22	1.41
VMBO-t	7.88**	1.63**	2.49**	1.22	1.56
VMBO-b	15.18**	2.00**	4.05**	0.98	1.25
<i>Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)</i>	0.47**	0.24**	1.1	0.64*	0.77
<i>Gezinswielvaart</i>					
hoog	1	1	1	1	1
midden	1.06	0.77**	0.80*	0.79*	0.79
laag	0.96	0.49**	0.56	0.89	0.64
<i>Gezinsvorm Onvolledig gezin (ref. volledig gezin)</i>	1.84**	1.34**	1.02	1.98	2.01**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

¹ analyses binge drinken alleen voor degenen die de afgelopen maand gedronken hebben

Trends 2001-2009

Om de trends in middelengebruik te bepalen hebben we niet alleen gebruik gemaakt van de HBSC-studies uit 2001 en 2005 maar ook van de *Peilstationsonderzoeken* van 2003 en 2007 (Monshouwer e.a., 2004, 2008). Doordat de onderzoekers van het Trimbos-instituut zoveel mogelijk dezelfde vraagstelling hanteren, kunnen we trendgegevens presenteren sinds 2001 (roken en cannabisgebruik) en 2003 (alcoholgebruik). Omdat in de eerste HBSC-studie (2001) de vragen over alcoholgebruik afweken van de studie in 2005, hebben we deze meting niet opgenomen in de vergelijking van alcoholgebruik.

Anders dan in de andere hoofdstukken, worden hier alleen de trends voor het voortgezet onderwijs gegeven, uitgesplitst naar leeftijd. Leeftijd is gezien het onderwerp van dit hoofdstuk een relevante factor vanwege de aandacht voor de jongste groep scholieren. Door de trends per leeftijdsgroep te tonen, kunnen we bekijken of met name het alcoholgebruik in bepaalde leeftijdsgroepen sterker is veranderd dan in andere. Bij alle trends is door middel van aparte analyses bekeken of de trend ook standhoudt als we rekening houden met eventuele verschillen in de steekproeven.

Roken

Tabel 7.8 maakt duidelijk dat sinds 2001 steeds minder 12- tot en met 16-jarigen roken. Dit geldt zowel voor het ooit roken als voor het dagelijks roken. In 2001 rookte nog 13 procent van de jongeren dagelijks. Dit percentage is gedaald naar bijna 7 procent in 2009. Het lijkt er echter op dat de daling de laatste vier jaar, sinds 2005, niet meer doorzet. Hoewel de cijfers van 2007 lager liggen dan die van 2005, zijn deze verschillen niet significant. De neerwaartse trend in roken is te zien voor alle leeftijden voor het roken ooit in het leven en voor de oudste groepen voor het dagelijks roken.

Tabel 7.8 Trendgegevens 2001-2009 voor roken naar leeftijd, voortgezet onderwijs
(%, 2001 n=5517, 2003 n=7069, 2005 n=5422, 2007 n=6556, 2009 n=5642)¹

	2001	2003 ²	2005	2007	2009 ³
	HBSC	Peil	HBSC	Peil	HBSC
Lifetime roken					
12 jaar	20.4	22.9	11.6*	15.0	9.4*
13 jaar	39.3	34.7	20.6*	26.9	17.7*
14 jaar	52.6	48.1	37.4*	38.9	34.0
15 jaar	58.0	53.8	48.6	49.6	46.4
16 jaar	66.6	64.7	54.9	54.6	53.8
totaal	46.1	43.3	33.0*	36.2	30.6
Dagelijks roken					
12 jaar	0.9	0.7	0.7	0.4	0.1
13 jaar	5.0	3.1	2.0	1.8	2.6
14 jaar	14.7	8.5*	9.1	6.8	5.2
15 jaar	21.0	13.7*	14.5	11.7	12.2
16 jaar	34.2	21.6*	21.4	15.9	19.2
totaal	13.1	8.3*	8.4	6.6	6.8

¹ *= significant verschil met meting ervóór (BI niet overlappend)

² de cijfers van Peil 2003 wijken iets af van de rapportage van HBSC 2005 omdat hier een andere weefactor is toegepast

³ vet= significant verschil tussen HBSC 2001 en HBSC 2009 (BI niet overlappend)

Alcohol

Tabel 7.9 toont de trends in het alcoholgebruik sinds 2003. Vergeleken met zes jaar geleden is het alcoholgebruik van de hele groep scholieren van 12 tot en met 16 jaar gedaald. Dit geldt vooral voor de jongste groepen tot 15 jaar. Onder de 12-jarigen daalt het ooit gebruik tussen 2003 en 2009 sterk met 30 procent.

Naast het gebruik ooit in het leven is het vooral relevant om trends in het actuele gebruik te bekijken. Hoe ontwikkelt het alcoholgebruik van scholieren zich? Omdat er de laatste jaren een duidelijke boodschap wordt uitgedragen om geen alcohol te drinken voor het 16e jaar, is het de vraag of bij deze oudste groep geen sprake is van een onbedoelde stijging.

Tabel 7.9 Trendgegevens 2003-2009 voor alcoholgebruik naar leeftijd, voortgezet onderwijs
(%, 2003 n=7069, 2005 n=5422, 2007 n=6556, 2009 n=5642)¹

	2003 ²	2005	2007	2009 ³
	Peil	HBSC	Peil	HBSC
Lifetime alcohol				
12 jaar	71.1	60.5*	55.8	41.1*
13 jaar	79.6	70.0	66.1	53.9*
14 jaar	87.7	81.6	80.8	69.8*
15 jaar	90.2	88.0	89.4	83.8*
16 jaar	89.8	86.3	90.8	84.6
totaal	83.5	76.9*	76.1	65.7*
Laatste maand gebruik				
12 jaar	30.9	22.5*	16.1	9.7*
13 jaar	43.0	35.6	27.1*	19.6*
14 jaar	62.5	53.9*	46.1	38.5
15 jaar	70.7	68.7	67.9	60.0
16 jaar	73.9	71.3	73.8	71.3
totaal	55.3	48.9	44.6	37.4*
Laatste maand bingedrinken (onder hen die de laatste maand gedronken hebben)				
12 jaar	54.2	59.5	47.4	56.4
13 jaar	55.1	68.0*	50.7*	58.0
14 jaar	59.9	74.5*	60.2*	58.4
15 jaar	69.7	78.1	70.1	71.5
16 jaar	75.8	86.8*	78.3	77.4
totaal	63.7	75.1*	64.8*	67.2

¹ * = significant verschil met meting ervoor (BI niet overlappend)

² de cijfers van Peil 2003 wijken iets af van de rapportage van HBSC 2005 omdat hier een andere weegfactor is toegepast

³ vet= significant verschil tussen Peil 2003 en HBSC 2009 (BI niet overlappend)

Ook het maandgebruik van alcohol is sinds 2003 gedaald. Dit geldt voor alle leeftijden behalve voor de 16-jarigen. Bij de jongste groepen (12 en 13-jarigen) is er per meetmoment een significante daling te zien, wat duidt op een gestage afname in het alcoholgebruik in de laatste maand.

Onder de 14- en 15-jarigen is er wel sprake van een daling over de laatste zes jaar maar is de daling minder sterk per meetmoment. Alleen bij de 16-jarigen is het maandgebruik van alcohol de laatste zes jaar stabiel gebleven.

De veranderingen in de afgelopen zes jaar in de hoeveelheid alcohol die actuele drinkers gebruiken, toont een grilliger patroon. Het zogenaamde *binge drinken* neemt toe tussen 2003 en 2005 en daarna weer af tot het niveau van 2003. Door deze toe- en afname kunnen we niet spreken van een dalende trend sinds 2003. Het lijkt erop dat het dominante beeld dat áls jongeren drinken, ze ook veel drinken onverminderd overeind blijft.

Cannabis

Wat het cannabisgebruik betreft is, in vergelijking sinds 2001, een dalende trend te zien in het gebruik in het afgelopen jaar. Hoewel we tussen de meetmomenten afzonderlijk geen daling kunnen vaststellen, is het verschil van 5 procent tussen 2009 en 2001 significant. De aanvullende multivariate trendanalyses laten verder zien dat vooral sinds 2005 het blowen afneemt. Dit geldt voor alle leeftijdsgroepen, met uitzondering van de 15-jarigen.

Ook als er rekening wordt gehouden met mogelijke verschillen in steekproefsamenstelling blijven de gevonden trends voor roken, alcohol- en cannabisgebruik, zowel voor de totale groep als voor de aparte leeftijden, significant.

Tabel 7.10 Trendgegevens 2003-2009 voor cannabisgebruik naar leeftijd, voortgezet onderwijs (%; 2001 n=5517, 2003 n=7069, 2005 n=5422, 2007 n=6556, 2009 n=5642)¹

	2001	2003	2005	2007	2009 ²
	HBSC	Peil	HBSC	Peil	HBSC
<i>Laatste jaar gebruik</i>					
12 jaar	1.8	1.2	1.5	1.4	0.4
13 jaar	6.9	5.0	3.8	3.3	2.7
14 jaar	16.9	14.9	11.6	10.4	8.7
15 jaar	22.6	19.5	20.0	19.1	18.1
16 jaar	31.0	29.8	30.2	24.0	21.6
totaal	14.4	12.6	11.7	10.6	9.3

¹ * = significant verschil met meting ervóór (BI niet overlappend)

² vet= significant verschil tussen HBSC 2001 en HBSC 2009 (BI niet overlappend)

Samenvatting en conclusies

Opvallend weinig verschillen tussen jongens en meisjes

Het is opvallend dat bijna geen enkele tabel erg scherpe verschillen laat zien in genotmiddelengebruik tussen jongens en meisjes. Omdat deze verschillen vroeger wel bestonden verdient deze inhaalslag van meisjes speciale aandacht (zie hieronder). Een uitzondering is het cannabisgebruik, dit wordt meer door jongens dan door meisjes gedaan en vooral op oudere leeftijd ook intensiever.

Minder jongeren roken, dalende trend sinds 2001

In de periode 1988-1999 bleef het gebruik van tabak onder Nederlandse scholieren redelijk stabiel. In 2003 is echter voor het eerst een daling te zien in het gebruik 'ooit in het leven' en onder jongens ook in het dagelijks roken (Monshouwer e.a., 2004). Ook uit ander Nederlands onderzoek bleek in 2004 voor het eerst dat het aantal jeugdige rokers afneemt (Koolhaas, 2004). Hoewel er soms een stagnatie in de ontwikkeling van het rookgedrag lijkt te zitten, laat de vergelijking van maar liefst vijf vergelijkbare onderzoeken onder scholieren over acht jaar een dalende trend zien. Dit geldt zowel voor het roken ooit in het leven als voor dagelijks roken. In 2001 rookte nog 13 procent van de jongeren van 12 tot en met 16 jaar dagelijks, in 2009 is dit bijna gehalveerd tot 7 procent.

Deze positieve ontwikkeling moeten we blijven volgen, omdat we pas na een aantal jaren kunnen vaststellen of deze dalende trend een blijvende is. Aanvullend onderzoek is nodig om erachter te komen of deze dalende trend bij verschillende groepen jongeren in gelijke mate heeft ingezet. Te denken valt dan aan jongeren van verschillende schoolniveaus: is het tabakgebruik onder leerlingen in het VMBO en VWO in gelijke mate gedaald? Als dit niet het geval is, zijn specifieke op de niet-dalende groep gerichte preventieactiviteiten nodig om ook bij hen het roken terug te dringen.

Evenals in ander onderzoek (Monshouwer e.a., 2008 ; CBS, 2003) blijkt uit het HBSC-onderzoek dat evenveel meisjes als jongens roken. Stivoro stelt dat jongens meer roken dan meisjes, hoewel dit beeld niet voor alle leeftijden gelijk is (Stivoro, 2009). Het geringe verschil in roken tussen jongens en meisjes in het huidige onderzoek is echter vergelijkbaar met het HBSC-onderzoek uit 2005 en het *Peilstationsonderzoek* in 2007. Ook deze inhaalslag van meisjes verdient in preventiecampagnes speciale aandacht.

Dalende trend in alcoholgebruik: geen reden tot tevredenheid

De inspanningen van de laatste jaren om jongeren en hun ouders te doen inzien dat alcohol voor het 16e levensjaar schadelijk is, lijken vruchten af te werpen. Vergelijken met 2003 is er een dalende trend te zien in het alcoholgebruik, zowel ooit in het leven als in de afgelopen maand. In 2009 blijkt 66 procent van de jongeren ooit

alcohol te hebben gedronken, terwijl dit in 2003 nog 84 procent was. Voor het gebruik in de afgelopen maand zijn die cijfers respectievelijk 37 en 55 procent. Een forse daling dus. Per meetmoment zien we deze daling doorzetten.

Onder de onderzoekers was er enige spanning met betrekking tot het alcoholgebruik van de 16-jarige scholieren. De boodschap dat met het drinken van alcohol zo lang mogelijk, liefst tot ná het 16e jaar moet worden gewacht, kan immers ook omslaan in een stijging in alcoholgebruik bij 16-jarigen. Deze stijging is niet geconstateerd.

Is er reden tot tevredenheid? Het antwoord is nee, omdat jongeren áls ze drinken toch nog veel drinken en we hierin geen dalende trend bespeuren. Nog altijd drinkt van de recente drinkers twee derde te veel in de afgelopen maand. Dit is gemeten met het zogenaamde *binge drinking*: het drinken van vijf of meer glazen bij één gelegenheid. En van de recente drinkers drinkt zelfs 9 procent veel te veel in het weekend (meer dan tien glazen). Bovendien kunnen we concluderen dat jongeren op 15- en 16-jarige leeftijd even vaak en evenveel drinken als hun leeftijdgenoten een aantal jaren geleden. Jongeren lijken hiermee een inhaalslag te maken.

Onderzoekers zijn het er steeds meer over eens dat alcohol op jonge leeftijd (ten minste vóór het 16e jaar) schade aan de hersenen kan aanrichten en tot verslaving op latere leeftijd kan leiden (Verdurmen e.a., 2006). Hoewel ander Nederlands onderzoek een daling van zware drinkers tussen de 15 en 24 jaar constateert (CBS, 2009b; Rodenburg e.a., 2007), kunnen we die daling in het huidige onderzoek niet bevestigen. Het beeld van jongeren die veel alcohol consumeren, blijft onverminderd bestaan.

Regels van ouders volgens jongeren strenger tegen roken dan tegen alcohol

Als jongeren wordt gevraagd wat volgens hen door hun ouders is toegestaan op het gebied van roken of alcohol drinken, valt meteen op dat op de basisschool ouders unaniem tegen beide soorten middelengebruik zijn. Minder dan 1 procent van deze kinderen zegt te mogen roken of drinken. Op de middelbare school verandert dit snel. De houding tegenover roken wordt iets coulanter, maar ouders blijven vrij strikt tegen roken in vergelijking met hun regels ten aanzien van alcoholgebruik. Rond de 15 procent van de jongeren van 12 tot en met 16 jaar mag van de ouders thuis of op een feestje met vrienden een glas drinken. Af en toe roken is 'slechts' door 5 procent toegestaan. Ondanks deze restrictieve houding met betrekking tot roken, mag er bij 13 procent van de middelbare scholieren thuis gerookt worden. Het is onduidelijk of dit ook daadwerkelijk gebeurt. Of de regels die ouders stellen sinds 2007 zijn veranderd, behandelen we in deel twee van dit rapport.

Cannabisgebruik gedaald; meeste gebruikers zijn regelmatige gebruikers

In vergelijking met het HBSC-onderzoek uit 2001 en het *Peilstationsonderzoek* uit 2003 is het cannabisgebruik onder scholieren gedaald. Jonge scholieren van 12 en 13 jaar gebruiken nog nauwelijks, maar op 16-jarige leeftijd heeft toch een

op de vijf scholieren ooit cannabis gebruikt. Bijna de helft van de jongeren die ooit geblowd heeft, ontwikkelt zich tot regelmatige gebruiker.

Kinderen in onvolledige gezinnen roken meer tabak en cannabis

In vergelijking met jongeren die bij beide ouders wonen, wordt door jongeren in een onvolledige gezinssituatie veel meer gerookt en meer cannabis gebruikt. Ook als we er rekening mee houden dat andere achtergrondkenmerken (zoals leeftijd) een rol kunnen spelen, blijven deze verschillen significant. Het is niet duidelijk of dit verschil te maken heeft met onvoldoende toezicht op deze groep jongeren of met het zoeken van een uitlaatklep voor eventuele spanningen.

Meer genotmiddelengebruik in lagere schoolniveaus

VMBO-scholieren roken en drinken meer en vaker dan HAVO- en VWO-leerlingen. In het gebruik van cannabis konden geen verschillen in schoolniveau worden gevonden. Deze markante verschillen tussen de schoolniveaus komen ook naar voren uit ander landelijk scholierenonderzoek (Monshouwer e.a., 2004, 2008). Niet alleen hebben jongeren van een lager schoolniveau meer kans om afzonderlijke ongezonde gewoonten aan te nemen, bij hen is de kans ook groter dat zij twee of meer van dit soort ongezonde leefgewoonten combineren (van Dorsselaer e.a., 2010; Smit e.a., 2002). De relatie met ouders en vrienden blijkt hierin een belangrijke rol te spelen. Verder is de startleeftijd van jongeren met een lagere opleiding jonger, dat wil zeggen, ze beginnen eerder te roken en te drinken (Schrijvers e.a., 2010). Op volwassen leeftijd blijken mensen met een lage opleiding meer moeite te hebben om te stoppen met roken. Dit kan betekenen dat de ongelijkheid in rookgedrag tussen jongeren met een laag en hoog opleidingsniveau met de jaren alleen maar groter wordt.

8 Seksueel gedrag

Margreet de Looze

In de adolescentie spelen verliefdheid, intimiteit en seksuele ontwikkeling een belangrijke rol in het leven van jongeren. Hoewel het merendeel van hen seksuele gemeenschap positief ervaart (De Graaf e.a., 2005), stelt seksuele gemeenschap jongeren ook bloot aan de gevaren van potentiële zwangerschappen en seksueel overdraagbare aandoeningen (soa's). Om zwangerschappen te voorkomen en om zich te beschermen tegen soa's is het belangrijk dat jongeren zich bewust worden van het belang van veilig vrijen.

Soa's, vooral chlamydia, komen onder Nederlandse jongeren nog steeds veel voor, met name in grote steden (RIVM, 2010; GGD Amsterdam, 2009). Daarentegen komen tienerzwangerschappen in Nederland relatief weinig voor. Ons land geldt internationaal nog steeds als een gidsland op het gebied van de preventie van tienerzwangerschappen. Onderzoek heeft uitgewezen dat jongeren die voor hun 14e jaar seksuele gemeenschap hebben, zich minder goed beschermen tegen zwangerschap en soa's dan jongeren die daar op een latere leeftijd mee beginnen (De Graaf e.a., 2005). Jongeren die op jonge leeftijd met seks beginnen, lopen dus een verhoogd risico wat betreft hun gezondheid en welzijn.

De afgelopen jaren is er in de media veel aandacht geweest voor onvrijwillige seksuele gedragingen bij jongeren, zoals het zoenen of het hebben van seksuele gemeenschap onder invloed van alcohol of onder dwang (zie bijvoorbeeld De Graaf e.a., 2007). Negatieve associaties met seks en jongeren lijken soms in de samenleving en de media de boventoon te voeren. Maar hoe staat het nu echt met onvrijwillige seksuele gedragingen onder jongeren? Hoe vaak komt dat voor, en welke groepen jongeren hebben hier het meest mee te maken?

Dit hoofdstuk geeft een beeld van het seksuele gedrag van Nederlandse jongeren anno 2009. Het begint met de ontwikkeling van verliefde gevoelens bij jongeren in groep 8 van de basisschool en jongeren in de eerste vier klassen van het voortgezet onderwijs. Vervolgens presenteren we de antwoorden die leerlingen in het voortgezet onderwijs gegeven hebben op de vraag of zij ooit seksuele gemeenschap hebben gehad, op welke leeftijd zij de eerste keer seksuele gemeenschap hadden en of zij voorbehoedmiddelen hebben gebruikt. Tot slot vermelden we de percentages van jongeren die seksuele handelingen hebben verricht waar zij spijt van hebben of waar zij toe gedwongen zijn.

Kerncijfers

Verliefd zijn

In het HBSC-onderzoek 2009 is aan jongeren gevraagd of zij wel eens verliefd zijn geweest en zo ja, of dat op iemand van dezelfde of de andere sekse was. 77 procent van de jongens en 80 procent van de meisjes op het basisonderwijs gaf aan wel eens verliefd te zijn geweest (zie tabel 8.1). Dit verschil tussen jongens en meisjes is niet significant. De percentages jongeren die op iemand van dezelfde sekse verliefd zijn (geweest) zijn erg klein (0,4 en 0,3% respectievelijk). Van de middelbare scholieren is 87 procent van de jongens en 89 procent van de meisjes wel eens verliefd geweest. Ook dit verschil tussen jongens en meisjes is niet significant. 1,2 procent van de jongens en 1,5 procent van de meisjes op het voortgezet onderwijs is wel eens verliefd geweest op een iemand van dezelfde sekse.

Seksuele gemeenschap

Scholieren in het voortgezet onderwijs in de leeftijd van 12 tot 16 jaar kregen de volgende vraag voorgelegd: 'Heb je ooit seksuele gemeenschap gehad (sommigen noemen het ook 'het doen', 'naar bed gaan', of 'seks hebben')?' Op deze vraag konden ze met 'ja' of 'nee' antwoorden. Gemiddeld zegt 12 procent van de scholieren ooit seksuele gemeenschap te hebben gehad (tabel 8.1). Hierbij is er geen verschil tussen jongens en meisjes. Het percentage jongeren dat zegt ooit seksuele gemeenschap te hebben gehad stijgt vanzelfsprekend met de leeftijd. Op 16-jarige leeftijd heeft 38 procent van de jongens en 29 procent van de meisjes ooit seks gehad. Tabel 8.2 geeft de optelsom weer van het percentage jongeren dat zegt op een bepaalde leeftijd voor het eerst seksuele gemeenschap te hebben gehad. Opvallend is dat er vooral sekseverschillen zijn met betrekking tot seksuele gemeenschap voor het 13e levensjaar. Er zijn dan relatief meer jongens die seks hebben gehad, terwijl vanaf 13 jaar de verschillen tussen jongens en meisjes niet meer van betekenis zijn.

Tabel 8.1 Seksueel gedrag naar leeftijd en sekse (% , voortgezet onderwijs n=5642)

	Voortgezet Onderwijs												
	Totaal			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M ¹	Tot	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹	J	M ¹
Ooit verliefd geweest	86.9	89.2	88.0	78.3	86.1	84.9	88.0	89.0	90.3	90.2	89.8	92.1	92.8
Ooit seksuele gemeenschap gehad	12.3	11.0	11.7	1.9	0.1*	4.2	2.4	9.0	8.0	19.5	21.7	37.9	29.2
Anticonceptie laatste keer²	% van scholieren die ooit seks hebben gehad												
Pilgebruik	34.4	59.9*	46.4	28.7	- ³	27.6	38.4	28.4	54.0	33.1	55.3*	40.9	74.7*
Condoomgebruik	80.8	78.2	79.6	83.1	- ³	79.3	88.0	81.6	85.1	83.1	80.3	78.0	69.5

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

³ aantallen te gering

NB. door de geringe aantallen respondenten in sommige groepen zijn ook relatief grote verschillen tussen jongens en meisjes niet significant

Tabel 8.2 Cumulatieve incidentie van leeftijd eerste keer seksuele gemeenschap naar sekse en schoolniveau (% , voortgezet onderwijs n=5642)

Leeftijd eerste keer seksuele gemeenschap	Sekse		Schoolniveau ²			
	J	M ¹	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
≤ 12 jaar	1.9	0.6*	3.1 ^a	1.3 ^b	0.6 ^{bc}	0.3 ^c
≤ 13 jaar	4.6	3.0*	8.0 ^a	4.0 ^b	2.8 ^{bc}	1.1 ^c
≤ 14 jaar	11.2	9.7	17.9 ^a	12.0 ^b	8.1 ^{bc}	3.8 ^c
≤ 15 jaar	21.5	21.1	31.1 ^a	22.3 ^b	21.1 ^b	10.3 ^c
≤ 16 jaar	30.6	27.4	38.4 ^a	28.0 ^b	31.1 ^{ab}	18.1 ^c

percentages geven aan hoeveel procent van de scholieren op die leeftijd of eerder voor het eerst seksuele gemeenschap heeft gehad.

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

² verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

Gebruik voorbehoedmiddelen

Van de middelbare scholieren die seksuele gemeenschap hebben gehad, zegt 80 procent bij de laatste keer een condoom te hebben gebruikt. 46 procent rapporteert de pil te hebben gebruikt (tabel 8.1). Meisjes (60%) geven vaker aan de pil te hebben gebruikt dan jongens (34%). De jongens is gevraagd naar pilgebruik door hun partner. Het lagere percentage bij de jongens kan een onderschatting zijn, omdat jongens niet altijd op de hoogte zijn van het pilgebruik van het meisje met wie zij seksuele gemeenschap hadden.

Tabel 8.1 geeft ook inzicht in de verschillen in het gebruik van voorbehoedmiddelen tussen de leeftijdscategorieën. Het gebruik van voorbehoedmiddelen is alleen gemeten onder de jongeren die aangegeven hebben ooit seks te hebben gehad. Omdat seks op jonge leeftijd weinig voorkomt, zijn grote verschillen tussen groepen soms niet significant. Vooral de oudere meisjes gebruikten veelvuldig de pil bij de laatste keer dat zij seks hadden. Onder de 15 en 16-jarigen is dat respectievelijk 55 en 75 procent. Het hogere pilgebruik van deze meisjes verklaart mogelijk het lagere condoomgebruik onder 15- en vooral 16-jarigen in vergelijking met de jongere meisjes. Door het pilgebruik is het gebruiken van een condoom om zwangerschap te voorkomen minder nodig. Het percentage jongens dat een condoom gebruikt, schommelt rond de 80 procent.

Ongewenste en onvrijwillige seks

Scholieren in het voortgezet onderwijs kregen de volgende vraag voorgelegd: 'Heb je ooit spijt gehad dat je één van de volgende dingen hebt gedaan: 1) zoenen/tongzoenen; 2) andere seksuele handelingen?'. Zij konden aangeven hoe vaak dit was voorgekomen. De antwoordmogelijkheden liepen uiteen van nul tot vijf keer of vaker. Gemiddeld zegt 18 procent ooit spijt te hebben gehad van zoenen en 7 procent van andere seksuele handelingen (tabel 8.3). Het percentage jongeren dat zegt ooit spijt te hebben gehad stijgt met de leeftijd omdat het vóórkomen van zoenen en andere seksuele handelingen met de leeftijd toeneemt. Op 16-jarige leeftijd heeft een vierde van alle jongens en

meisjes ooit spijt gehad van zoenen en ongeveer 15 procent heeft ooit spijt gehad van andere seksuele handelingen. Er zijn nauwelijks verschillen tussen jongens en meisjes.

Tabel 8.3 Spijt hebben en gedwongen zijn tot zoenen of andere seksuele handelingen naar leeftijd en sekse (% , voortgezet onderwijs n=5642)

	Voortgezet Onderwijs												
	Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	<i>J</i>	<i>M</i> ¹	<i>Tot</i>	<i>J</i>	<i>M</i> ¹	<i>J</i>	<i>M</i> ¹	<i>J</i>	<i>M</i> ¹	<i>J</i>	<i>M</i> ¹	<i>J</i>	<i>M</i> ¹
Ooit spijt gehad van:													
zoenen	17.9	18.9	18.4	13.9	13.5	14.7	13.8	18.6	17.7	19.9	25.1	24.8	26.8
andere seksuele handelingen	5.8	8.1	7.0	2.4	1.3	2.5	2.9	6.1	8.9	7.3	14.1*	14.6	14.7
Ooit gedwongen tot:													
zoenen	3.1	4.1	3.6	3.5	3.2	3.0	3.9	2.2	4.1	3.8	3.5	2.8	6.7
andere seksuele handelingen	1.2	4.3*	2.8	0.3	2.0	0.3	1.9	1.1	4.0	2.3	6.1	2.4	9.7*

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

De jongeren is op dezelfde manier gevraagd of ze ooit gedwongen zijn tot zoenen/ tongzoenen of andere seksuele handelingen. Tabel 8.3 laat zien dat gedwongen zijn tot zoenen of andere seksuele handelingen minder vaak voorkomt dan spijt hebben. Toch lopen deze percentages met het stijgen van de leeftijd op tot 10 procent van 16-jarige meisjes die ooit gedwongen is tot andere seksuele handelingen dan (tong)zoenen. Voor alle meisjes van 12 tot en met 16 jaar geldt dat ze daartoe vaker worden gedwongen dan jongens (voor de hele groep 4 tegenover 1%). Dit sekseverschil blijft bestaan, wanneer we rekening houden met variabelen die dit verschil zouden kunnen verklaren, zoals schoolniveau, etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm (zie tabel 8.8).

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm

Etniciteit

Het aantal allochtone en autochtone jongeren dat zegt ooit seksuele gemeenschap te hebben gehad, loopt nauwelijks uiteen (tabel 8.4). Er bestaan echter aanzienlijke verschillen tussen jongens en meisjes. Allochtone jongens hebben significant vaker seksuele gemeenschap gehad dan autochtone jongens (respectievelijk 20 en 10%; niet in tabel), terwijl autochtone meisjes significant vaker seksuele gemeenschap hebben gehad dan allochtone meisjes (respectievelijk 12 en 6%).

Allochtone jongeren verschillen van autochtone jongeren in pilgebruik (tabel 8.4). Allochtone jongeren (zowel jongens als ook meisjes, niet in tabel) gebruikten de laatste

keer dat zij seks hadden de pil aanzienlijk minder (28%) dan autochtone jongeren (51%). Ook als we rekening houden met verschillen in schoolniveau, gezinssituatie en gezinswelvaart tussen allochtone en autochtone jongeren, blijft het pilgebruik onder allochtone jongeren veel lager (zie tabel 8.8). Het condoomgebruik in beide groepen is vergelijkbaar, voor jongens zowel als meisjes (82% bij allochtone jongeren en 78% bij autochtone jongeren).

Er zijn geen significante verschillen tussen autochtonen en allochtonen in het spijt hebben van of gedwongen zijn tot zoenen of andere seksuele handelingen (zie tabel 8.5).

Tabel 8.4 Seksueel gedrag naar etniciteit en schoolniveau (% , voortgezet onderwijs n=5642)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹			
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Ooit seksuele gemeenschap gehad	11.2	13.3	20.6 ^a	11.3 ^b	12.0 ^b	4.5 ^c
<i>Anticonceptie laatste keer³</i>	<i>% van scholieren die ooit seks hebben gehad</i>					
Pilgebruik	51.0	28.4*	40.7	50.5	53.5	35.9
Condoomgebruik	79.3	82.3	81.2	81.0	74.7	81.8

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

Tabel 8.5 Spijt hebben en gedwongen zijn tot zoenen of andere seksuele handelingen naar etniciteit en schoolniveau (% , voortgezet onderwijs n=5642)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹			
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Ooit spijt gehad van:						
zoenen	18.4	18.2	24.3 ^a	19.5 ^a	18.3 ^a	12.5 ^b
andere seksuele handelingen	6.7	8.0	11.2 ^a	7.5 ^{ab}	5.9 ^{bc}	4.0 ^c
Ooit gedwongen tot:						
zoenen	3.1	5.1	5.3 ^a	4.6 ^a	3.4 ^a	1.1 ^b
andere seksuele handelingen	2.5	3.6	5.2 ^a	3.2 ^{ab}	1.9 ^{bc}	1.1 ^c

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

Schoolniveau

Er zijn grote verschillen in seksuele activiteit tussen leerlingen van de verschillende schoolniveaus: VMBO-leerlingen van de beroepsgerichte leerweg (VMBO-b) hebben de meeste ervaring met seksuele gemeenschap (21%), daarna loopt het percentage terug

naarmate het schoolniveau hoger wordt. VWO-leerlingen hebben de minste ervaring met seksuele gemeenschap (5%; tabel 8.4). De leeftijd waarop jongeren voor het eerst seksuele gemeenschap hebben, verschilt ook tussen de verschillende schoolniveaus. Meer leerlingen in het VMBO-b hebben het al op een hele jonge leeftijd voor het eerst gedaan (3% in of vóór het 12e jaar) dan leerlingen van de andere schoolniveaus, met de VWO-leerlingen als hekkensluiters (0,3% in of vóór het 12e jaar; tabel 8.2). Deze percentages lopen voor elk schoolniveau op met de leeftijd, waarbij het patroon blijft bestaan dat jongeren van VMBO-b seksueel het meest actief zijn, en VWO-leerlingen het minst. Op 16-jarige leeftijd is bijvoorbeeld 38 procent van de scholieren op het VMBO-b met iemand naar bed geweest tegenover 18 procent van de VWO-scholieren. Die verschillen blijven bestaan als we rekening houden met etniciteit, gezinsvorm en gezinswelvaart (zie tabel 8.8). Er zijn geen verschillen in pil- en condoomgebruik tussen de schoolniveaus (tabel 8.4).

Tabel 8.5 laat zien dat het percentage jongeren dat ooit spijt heeft gehad of gedwongen is tot zoenen of andere seksuele handelingen het hoogst is op het VMBO-b. Daarna loopt het percentage terug naarmate het schoolniveau hoger wordt. Ook als we rekening houden met de variabelen etniciteit, gezinsvorm en gezinswelvaart, blijven de verschillen tussen de schoolniveaus bestaan (zie tabel 8.8). Ook dan hebben jongeren op het VMBO-b bijna vijf keer zoveel kans ooit gedwongen te zijn tot seksuele handelingen anders dan zoenen in vergelijking met jongeren op het VWO.

Gezinsvorm

Tabel 8.6 toont het verschil in seksuele ervaring en het gebruik van voorbehoedmiddelen tussen jongeren die bij beide ouders wonen en jongeren die niet bij beide ouders wonen. De gezinsvorm waarin jongeren opgroeien is niet van belang voor het gebruik van voorbehoedmiddelen, maar wel voor het hebben van seksuele gemeenschap op zich. Dan scoren jongeren uit onvolledige gezinnen bijna twee keer zo hoog als jongeren die bij beide ouders wonen (18 tegenover 10%). Dit verschil blijft overeind als we rekening houden met andere factoren die het verschil kunnen verklaren, zoals etniciteit, schoolniveau en gezinswelvaart (zie tabel 8.8).

Spijt hebben en gedwongen zijn tot zoenen is niet gerelateerd aan gezinsvorm, maar spijt hebben en gedwongen zijn tot andere seksuele handelingen is dat wel. Jongeren die bij beide ouders wonen, hebben minder vaak spijt gehad van andere seksuele handelingen (6%) dan jongeren van wie de ouders gescheiden of overleden zijn (10%). Ook hebben de eerst genoemden minder vaak de ervaring gedwongen te zijn tot andere seksuele handelingen (2 versus 5%). Deze verschillen blijven bestaan als we de variabelen etniciteit, schoolniveau en gezinswelvaart erbij betrekken (zie tabel 8.8).

Tabel 8.6 Seksueel gedrag naar gezinswelvaart en gezinsvorm (% , voortgezet onderwijs n=5642)

	Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm	
	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²
Ooit seks. gemeenschap gehad	13.0	11.6	11.6	18.4	9.9*
Anticonceptie laatste keer³	% van scholieren die ooit seks hebben gehad				
Pilgebruik	39.7	48.5	46.0	49.9	44.6
Condoomgebruik	75.8	75.4	82.0	81.2	79.1

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen volledig en onvolledig gezin significant (BI niet overlappend)

³ weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

Tabel 8.7 Spijt hebben en gedwongen zijn tot zoenen of andere seksuele handelingen naar gezinsvorm en gezinswelvaart (% , voortgezet onderwijs n=5642)

	Gezinswelvaart ¹			Gezinsvorm	
	laag	midden	hoog	onvolledig	volledig ²
Ooit spijt gehad van:					
zoenen	17.5	17.5	18.9	20.6	17.8
andere seksuele handelingen	7.2	6.1	7.4	10.0	6.2*
Ooit gedwongen tot:					
zoenen	3.1	4.2	3.3	4.8	3.3
andere seksuele handelingen	4.2	2.8	2.6	5.1	2.1*

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen volledig en onvolledig gezin significant (BI niet overlappend)

Gezinswelvaart

Uit tabel 8.6 blijkt dat gezinswelvaart geen invloed heeft op het hebben van seksuele gemeenschap en het gebruik van voorbehoedmiddelen bij jongeren. Ook is gezinswelvaart niet gerelateerd aan het ooit spijt hebben gehad en gedwongen zijn tot zoenen en andere seksuele handelingen (tabel 8.7). Wanneer we echter corrigeren voor variabelen die van invloed kunnen zijn op dit verband, zoals etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm, dan is er wel een verband tussen gezinswelvaart enerzijds en het hebben van seksuele gemeenschap en spijt hebben van zoenen en andere seksuele handelingen anderzijds (tabel 8.8). De verklaring is mogelijk dat jongeren die minder geld te besteden hebben (ongeacht hun opleidingsniveau, etniciteit en gezinsvorm) minder vaak uitgaan en daardoor minder vaak in de omstandigheden terecht komen die kunnen leiden tot zoenen en andere seksuele handelingen.

Tabel 8.8 Seksueel gedrag: samenhang met sekse, leeftijd, schoolniveau, etniciteit, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate logistische regressie, odds ratio, voortgezet onderwijs, n=5642)

	Ooit seksuele gemeenschap gehad	Pilgebruik laatste keer	Condoomge- bruik laatste keer	Spijt van zoenen	Spijt van andere seksuele handeling	Gedwongen tot zoenen	Gedwongen tot andere seksuele handeling
<i>Leeftijd</i>	2.49**	1.37*	.86	1.21**	1.75**	1.04	1.64**
<i>Sekse Jongen</i> (ref. meisje)	1.07	.41**	1.10	.91	.64**	.70	.22**
<i>Schoolniveau</i>							
VWO	1	1	1	1	1	1	1
HAVO	2.11**	1.75	.73	1.49**	1.29	2.92**	1.95
VMBO-t	2.48**	1.82	1.09	1.67**	1.93**	3.85**	3.67**
VMBO-b	4.06**	1.26	1.21	2.13**	2.62**	4.03**	4.88**
<i>Etniciteit allochtoon</i> (ref. autochtoon)	1.03	.48*	1.14	.93	1.09	1.50	1.10
<i>Gezinswelvaart</i>							
hoog	1	1	1	1	1	1	1
midden	.75*	1.13	.63	.79**	.63**	.95	.74
laag	.54**	.86	.72	.72	.59	.36	.81
<i>Gezinsvorm</i> <i>Onvolledig gezin</i> (ref. volledig gezin)	2.27**	1.45	1.12	1.22	1.75**	1.33	2.47**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Trends 2001 – 2009

Het percentage jongeren dat ooit seksuele gemeenschap heeft gehad, is tussen 2001 en 2009 gedaald van 16 naar 12 procent (tabel 8.9). Het condoomgebruik is in 2005 en 2009 significant toegenomen ten opzichte van 2001. Ook als we rekening houden met mogelijke verschillen in steekproefsamenstelling blijven de gevonden trends significant. Wat betreft pilgebruik bestaan er geen verschillen tussen 2001, 2005 en 2009.

Tabel 8.9 Trendgegevens 2001-2009 van seksueel gedrag naar sekse, voortgezet onderwijs (% , 2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642)

	Jongens ¹			Meisjes ¹			Totaal ¹		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Ooit seksuele gemeenschap gehad	18.6 ^a	16.3 ^{ab}	12.3 ^b	14.1	14.0	11.0	16.4 ^a	15.1 ^{ab}	11.7 ^b
<i>Anticonceptie laatste keer²</i>	<i>% van scholieren die ooit seks hebben gehad</i>								
Pilgebruik	41.0	39.1	34.4	54.2	61.0	59.9	46.9	49.2	46.4
Condoomgebruik	76.5 ^a	86.9 ^b	80.8 ^{ab}	64.9 ^a	75.2 ^{ab}	78.2 ^b	71.6 ^a	81.6 ^b	79.6 ^b

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de jaren significant (BI niet overlappend, zie H1)

² weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

Samenvatting en conclusies

Jongeren beginnen later met seks en gebruiken vaker een condoom

In vergelijking met 2001 en 2005 is de leeftijd waarop jongeren voor het eerst seksuele gemeenschap hebben, toegenomen en het percentage jongeren dat op 16-jarige leeftijd seks heeft gehad, is gedaald. Bovendien is in vergelijking met 2001 het condoomgebruik in 2005 en 2009 toegenomen, wat erop wijst dat jongeren zich in de afgelopen jaren beter zijn gaan beschermen tegen soa's. Dit was in 2005 al zo en is stabiel gebleven in 2009. Wellicht dat de verschillende mediacampagnes in de afgelopen jaren effect hebben gehad.

Meisjes beginnen op latere leeftijd met seks, maar vormen toch een risicogroep

Jongens en meisjes ontwikkelen in gelijke mate verliefde gevoelens in groep 8 van de basisschool en op de middelbare school. Jongens beginnen echter vroeger met seks: er zijn relatief meer jongens die voor hun 13e seksuele gemeenschap hebben gehad dan meisjes. Na die leeftijd zijn de verschillen tussen jongens en meisjes niet meer van betekenis. Deze uitkomst is in overeenstemming met ander onderzoeken van enkele jaren geleden (De Graaf e.a., 2005) en met het in 2005 uitgevoerde HBSC-onderzoek (Van Dorsselaer e.a., 2007). Wat condoomgebruik betreft bestaan er geen sekseverschillen. Die zijn er wel voor pilgebruik, maar het lage percentage van de jongens die zegt de pil te gebruiken moeten we met voorzichtigheid interpreteren, aangezien zij soms niet weten of hun partner de pil gebruikt.

Spijt over seksuele handelingen komt onder jongens en meisjes in gelijke mate voor: 18 procent heeft wel eens spijt gehad van tongzoenen, 7 procent van andere seksuele handelingen. Ervaringen met andere seksuele handelingen onder dwang komen echter meer voor onder meisjes. Die uitkomst sluit aan bij ander recent onderzoek (De Graaf e.a., 2007) en geeft aan dat meisjes in dit opzicht een risicogroep vormen.

Vooral sekse bepaalt verschillen tussen allochtone en autochtone jongeren

Allochtone jongens hebben vaker seks op jonge leeftijd dan autochtone jongens, maar jonge allochtone meisjes hebben juist minder vaak seks dan hun autochtone leeftijdgenoten. Het sekseverschil in de relatie tussen etniciteit en seksueel gedrag bij jongeren is in eerder onderzoek ook aangetoond. Mogelijk spelen negatieve stereotiepe opvattingen over genderrollen hierbij een rol (De Graaf e.a., 2009). Een ander verschil tussen allochtone en autochtone jongeren is dat allochtone jongeren (zowel jongens als meisjes) minder vaak zeggen de pil te gebruiken.

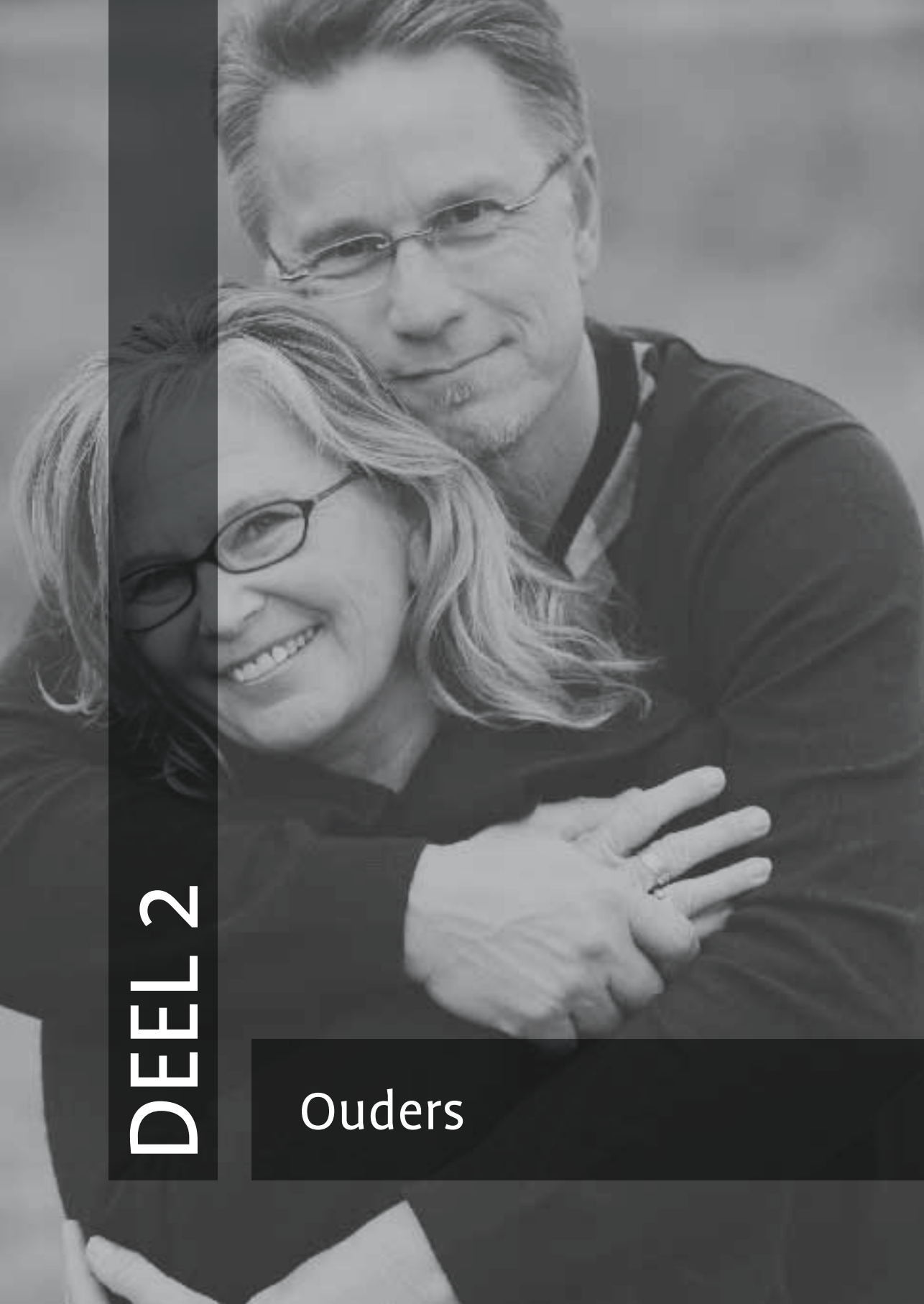

Jongeren op het VMBO-b grootste risicogroep

Schoolniveau is een belangrijke voorspeller van seksueel gedrag. Jongeren op het VMBO-b beginnen vaak vroeger met seks dan jongeren op het VMBO-t, de HAVO of het VWO. Hoe hoger het schoolniveau, des te minder ervaring jongeren hebben met seksuele gemeenschap. Deze bevinding komt overeen met het HBSC-onderzoek 2005 (Van Dorsselaer e.a., 2007) en het onderzoek van de Rutgers Nisso Groep (De Graaf e.a., 2005). Scholieren op het VMBO-b lopen ook meer risico spijt te hebben of gedwongen te worden tot zoenen of andere seksuele handelingen.

Gezinsvorm is belangrijk, gezinswelvaart niet

Seksuele gemeenschap op jonge leeftijd komt onder jongeren uit onvolledige gezinnen bijna twee keer zo vaak voor als onder jongeren uit volledige gezinnen. Daarnaast hebben jongeren uit onvolledige gezinnen vaker spijt van andere seksuele handelingen dan zoenen in vergelijking met jongeren uit volledige gezinnen. Bovendien hebben zij vaker de ervaring hiertoe gedwongen te zijn. Gezinswelvaart heeft, in tegenstelling tot gezinsvorm, geen invloed op het seksuele gedrag van jongeren in Nederland.

DEEL 2

Ouders

1 Methode van onderzoek en beschrijving van de steekproef

Evelien Vermeulen-Smit

In 2007 is door het Trimbos-instituut in het kader van het *Peilstationsonderzoek Scholieren* voor het eerst een parallel onderzoek gedaan onder de ouders van deze scholieren, het *Peilstationsonderzoek Ouders*. In het HBSC-onderzoek van 2009 is eveneens een onderzoek onder ouders van middelbare scholieren gedaan. Dat levert drie soorten gegevens op: over het algemene opvoedingsgedrag van ouders (bieden van steun, toezicht houden en weet hebben van het doen en laten van hun kind), over opvoeding en houding ten aanzien van roken, drinken en drugsgebruik, en over opvoedingsgedrag met betrekking tot andere gezondheidsaspecten als eten, bewegen, seksualiteit en mediagebruik. In het onderzoek zijn diverse indicatoren gemeten waarmee risicogroepen kunnen worden geïdentificeerd. Ieder hoofdstuk van dit rapport besteedt speciale aandacht aan leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm (al dan niet opgroeien bij beide ouders).

Het Peilstationsonderzoek Ouders richtte zich op de opvattingen en maatregelen van ouders ten aanzien van roken, drinken en drugsgebruik. Omdat beide onderzoeken een groot aantal identieke vragen bevatten, kan worden nagegaan welke ontwikkelingen zich tussen 2007 en 2009 op deze terreinen hebben voorgedaan. Opvattingen en maatregelen van ouders ten aanzien van middelengebruik worden vergeleken met de cijfers uit 2007.

In dit hoofdstuk wordt specifiek de dataverzameling en steekproef van het HBSC-onderzoek Ouders behandeld. Achtergrondinformatie over de dataverzameling van het HBSC-onderzoek onder jongeren en de uitkomsten van dat onderzoek, bespreken we in het eerste deel van deze publicatie.

Veldwerk

De onderzoekspopulatie bestond uit ouders van leerlingen uit de eerste vier leerjaren van het VMBO, HAVO en VWO in heel Nederland. De ouders zijn benaderd via de jongeren die deelnamen aan het HBSC-onderzoek Scholieren. Voor een gedetailleerde beschrijving van de steekproeftrekking in dat onderzoek verwijzen wij naar deel 1 van dit rapport. De afname van de vragenlijst bij de scholieren vond plaats in de periode oktober - november 2009. Na afloop van het onderzoek kregen de leerlingen van de aanwezige medewerker van het Trimbos-instituut in een gesloten enveloppe een vragenlijst mee voor hun ouders. Ze moesten die nog dezelfde middag aan één van hun ouders overhandigen. In de bijgesloten brief werd de ouders gevraagd deze vragen-

lijst in te vullen en aan het Trimbos-instituut te retourneren. Om de vragenlijsten van de ouders en de leerlingen te kunnen koppelen, hadden die een identiek nummer. Persoonsgegevens werden niet gevraagd. De vragenlijst was hiermee anoniem.

Om de respons te stimuleren hebben we onder de deelnemende ouders tien tegoedbonnen ter waarde van € 100,- verloot. Een week na uitgave van de vragenlijst verspreidde de school via de post of via de leerlingen een herinneringsbrief met het herhaalde verzoek aan de ouders om de vragenlijst in te vullen en te retourneren.

De vragenlijst

De lijst bevat vragen over algemeen opvoedingsgedrag van de ouders en hun opvattingen en regels met betrekking tot middelengebruik door hun kinderen (tabak, alcohol en cannabis) en een aantal andere, hierboven genoemde gezondheidsaspecten. Aangezien aan ouders en kinderen voor een aantal thema's dezelfde vragen zijn gesteld, is het mogelijk hun antwoorden te vergelijken. Een voorbeeld: aan de jongeren vroegen we of ze wel eens alcohol hebben gedronken, aan de ouders of ze denken dat hun kind wel eens alcohol gedronken heeft.

Respons

Van de 5734 vragenlijsten die we via de leerlingen uitreikten aan de ouders kwamen er 3034 ingevuld terug (53%). Elf daarvan bleken niet of op onbetrouwbare wijze ingevuld. Er is vervolgens gecontroleerd of de ouderlijst hoorde bij de vragenlijst van hun kind (en niet per ongeluk een andere leerling). Daarvoor werd het respondentennummer en postcode, geboortemaand, geboortjaar en sekse van het kind vergeleken. Wanneer deze gegevens niet overeenkwamen, is de ouderlijst niet meegenomen in de verdere analyses. Als een leerlingenvragenlijst vanwege onbetrouwbare gegevens verwijderd was, wachtte de ouderlijst hetzelfde lot. Ingevulde vragenlijsten van ouders die hoorden bij een vragenlijst van een leerling boven de 16 jaar vielen ook af. Leerlingen ouder dan 16 jaar die nog in het derde of vierde leerjaar van het voortgezet onderwijs zitten, vormen, doordat zij zijn blijven zitten een selecte, niet representatieve groep voor jongeren van hun leeftijd. Daarom zijn de gegevens van deze jongeren niet gebruikt in dit rapport. Er kunnen dus uitspraken worden gedaan over een representatieve steekproef van leerlingen tot en met 16 jaar in de eerste vier leerjaren van het voortgezet onderwijs.

Deze procedure resulteerde uiteindelijk in een netto-steekproef van 2965 ouders van leerlingen tot en met 16 jaar in de eerste vier leerjaren van het voortgezet onderwijs.

Respons versus non-respons van ouders

Aangezien de vragenlijst slechts door 53 procent van de ouders is ingevuld, is er nagegaan of deze ouders verschillen van de ouders die geen vragenlijst hebben ingevuld.

Vergeleken met de ouders die niet meededen, was er geen verschil in sekse en slechts een klein verschil in leeftijd met de kinderen van responderende ouders (14.0 versus 13.8; t-toets $p < .01$). Kinderen van deelnemende ouders waren echter wel vaker autochtoon. Met name ouders van kinderen met een Marokkaanse, Turkse of andere niet-westerse nationaliteit waren ondervertegenwoordigd. Ook zaten kinderen van ouders die deelnamen vaker op het VWO en minder vaak op het VMBO-b dan kinderen van ouders die niet meededen. De kenmerken van de deelnemende ouders staan vermeld in tabel 1.1.

Tabel 1.1 Sociaaldemografische gegevens van de kinderen van responderende ouders
(gewogen aantallen en %)

	N	%
Totaal (ongewogen)¹	2965	
Sekse		
Jongen	1510	51
Meisje	1443	49
Stedelijkheidsgraad²		
Zeer sterk stedelijk	460	16
Sterk stedelijk	799	27
Matig stedelijk	597	20
Weinig stedelijk	699	24
Zeer weinig stedelijk	398	14
Etnische afkomst		
Nederlands	2598	88
Surinaams	56	1.9
Antilliaans/Arubaans	23	0.8
Marokkaans	27	0.9
Turks	46	1.6
Overig niet westers	105	3.5
Overig westers	97	3.3
Schoolniveau³		
VMBO-beroepsgerichte leerweg ⁴	519	18
VMBO-theoretische/gemengde leerweg	901	31
HAVO	727	25
VWO	806	27

¹ door afronding en weging is het mogelijk dat de aantallen en percentages niet optellen tot het totaal

² stedelijkheid van de gemeente waar de respondenten wonen (zeer grote stad-klein dorp)

³ schoolniveau: bij combinatieklassen is het schoolniveau naar beneden ingedeeld. Bijvoorbeeld: de combinatie VMBO-theoretisch/HAVO is ingedeeld bij VMBO-theoretisch

⁴ schoolniveau VMBO-beroepsgerichte leerweg: VMBO-basis- en kader-beroepsgerichte leerweg

Beschrijving van de gewogen steekproef

Het wegen van de steekproef

Uit eerder HBSC-onderzoek kwamen enkele demografische factoren naar voren die samenhangen met gezondheidsgedrag, te weten sekse, stedelijkheid, leerjaar en schoolniveau. Uit vergelijking van de steekproefgegevens met de landelijke gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek bleek de verdeling van deze factoren in de steekproef in lichte mate af te wijken van de landelijke verdeling. Aangezien we voornamelijk geïnteresseerd zijn in de opvattingen van ouders over het gezondheidsgedrag onder jongeren, is de steekproef herwogen op de kenmerken van hun kind. De steekproef van de ouders werd dus herwogen voor stedelijkheid, sekse, leerjaar en schoolniveau van hun kind.

Leeftijd en sekse van de ouders en hun kinderen

De steekproef van de ouders bestaat voornamelijk uit moeders (82,9%). Het grootste deel van de ouders (74,6%) is tussen de 40 en de 49 jaar (zie tabel 1.2). Na herweging bestaat de steekproef voor 51 procent uit ouders van jongens. De gemiddelde leeftijd van de kinderen van deze ouders is 13,8 jaar en (vrijwel) gelijk voor jongens en meisjes.

Tabel 1.2 Leeftijd van de ouders (aantal respondenten, %)

	N	%
Jonger dan 30	7	0.2
30-34 jaar	22	0.8
35-39 jaar	279	9.5
40-44 jaar	1076	36.5
45- 49 jaar	1122	38.1
50-54 jaar	366	12.4
55-59 jaar	57	1.9
60 jaar of ouder	18	0.6

Etnische afkomst van de scholieren

De etnische afkomst is bepaald op basis van het geboorteland van de respondent, diens vader en moeder. Hierbij is de methodiek gevolgd van het Centraal Bureau voor de Statistiek: een respondent wordt tot een andere etnische groep dan de Nederlandse gerekend als hij of zij zelf niet in Nederland is geboren óf als dat geldt voor één van beide ouders. Wanneer de respondent én één of beide ouders in het buitenland zijn geboren, is de etnische afkomst gelijk aan het geboorteland van de respondent. Wanneer de respondent in Nederland en beide ouders in het buitenland zijn geboren, is het geboorteland van de moeder bepalend. Wanneer de respondent in het buitenland is geboren, maar beide ouders in Nederland, is de etnische afkomst Nederlands. Er kunnen zeven etnische groepen worden onderscheiden (tabel 1.1): Nederlands, Surinaams, Antilliaans/Arubaans, Marokkaans, Turks, overig westers en overig niet westers (conform CBS).

In de steekproef van de ouders is ongeveer 12 procent van de kinderen niet van Nederlandse afkomst (meestal omdat de ouders niet in Nederland zijn geboren), de meeste van hen behoren tot de verzamelgroepen 'overige westers' en 'overige niet westers'. In de verdere analyses worden de resultaten van Nederlandse kinderen steeds met jongeren van niet-westers afkomst vergeleken. De groep 'overig westers' wordt in deze analyses dus buiten beschouwing gelaten.

Schoolniveau van de scholieren

In het HBSC-onderzoek zijn de eerste vier leerjaren onderzocht. In het vierde leerjaar zitten voornamelijk leerlingen die in dát jaar 16 moeten worden. Op het VWO wordt minder gedoubleerd en daardoor is het percentage 16-jarigen er lager dan op het VMBO (veel leerlingen op het VWO moeten in oktober en november nog 16 worden). De gegevens in dit rapport zijn echter gewogen voor schoolniveau en leeftijd (zie: 'Het wegen van de steekproef').

Dit rapport vermeldt het schoolniveau VMBO-basis- en kader-beroepsgerichte leerweg als VMBO-b en VMBO-gemengde en theoretische leerweg als VMBO-t.

Bij een combinatie van twee schoolniveaus is een leerling bij het laagste schoolniveau ingedeeld. Zo is een leerling in een brugklas VMBO-theoretische leerweg/HAVO ingedeeld bij VMBO-theoretische leerweg.

Tabel 1.3 Verdeling van de steekproef naar leeftijd en schoolniveau¹ van het kind (% , n=2965)

	12 jaar	13 jaar	14 jaar	15 jaar	16 jaar	Totaal
VMBO-beroeps/kaderberoeps	10	12	18	24	32	18
VMBO-theoretisch/gemengd	33	32	30	29	25	31
HAVO	27	21	24	25	30	25
VWO	31	34	28	23	12	27

¹ bij combinatieklassen is het schoolniveau naar beneden ingedeeld. Bijvoorbeeld: de combinatie VMBO-theoretisch/HAVO is ingedeeld bij VMBO-theoretisch

Analyses van de resultaten

Basisgegevens

De opbouw van de tabellen is ook in dit deel van het rapport per hoofdstuk zoveel mogelijk dezelfde. Elk hoofdstuk beschrijft verschillen tussen jongens en meisjes en per leeftijdsgroep apart. Naast deze basisgegevens bekijken we één of meerdere kenmerken van de ouders en/of de jongeren nader in relatie tot de belangrijkste uitkomsten. Zo wordt in de basistabel over roken naast sekse en leeftijd een uitsplitsing gemaakt naar het rookgedrag van de ouders en van de kinderen. Gegevens over het gedrag van de jongere zijn verkregen uit de data van de scholieren (zie deel 1 van dit rapport) en die over het gedrag van de ouders uit de data van de ouders zelf. In de betreffende hoofdstukken lichten we de gebruikte kenmerken verder toe.

Causaliteit

Het is verleidelijk om gegevens over het opvoedgedrag van de ouders naast het risicogedrag van hun kind te zetten en dan te concluderen dat er een causale relatie tussen beide bestaat, bijvoorbeeld dat de opvoeding de oorzaak is dat het kind is gaan roken. Onze data zijn echter cross-sectioneel, dat wil zeggen op één meetmoment verzameld, en daarom kunnen we niet weten of het risicogedrag van het kind het daadwerkelijke gevolg van eerder opvoedgedrag van de ouders is. Het opvoedgedrag kan ook een reactie zijn op het risicogedrag van hun kind. Op basis van deze gegevens kunnen dus alleen uitspraken worden gedaan over de onderlinge samenhang tussen opvoedgedrag van ouders en risicogedrag van hun kind.

Subgroepen

In ieder hoofdstuk worden naast de basiscijfers (eventuele) verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm (wonen bij beiden ouders of niet) gepresenteerd.

Vergelijkingen tussen ouders en kinderen

Voor een aantal aspecten worden de antwoorden van ouders en die van de kinderen vergeleken. Daarvoor is gebruik gemaakt van een selectie van kinderen uit het HBSC-onderzoek van wie een ouder de oudervragenlijst had ingevuld. Omdat het om een selectie van de totale groep jongeren gaat, wijken de percentages die we hier presenteren voor jongeren soms licht af van die uit het eerste deel van dit rapport. De percentages dienen hier ter vergelijking met de ouders van deze scholieren. Voor representatieve cijfers over de Nederlandse scholieren verwijzen wij naar het eerste deel van dit rapport.

Aangezien de weegfactor van de ouders gebaseerd is op kenmerken (stedelijkheid, sekse, leerjaar en schoolniveau) van deze selectie scholieren, kon voor de analyses van de leerlingen dezelfde weegfactor worden gebruikt als voor de analyses van de ouders.

Wegen en correctie voor clustereffecten

Bij het analyseren van de data is rekening gehouden met de weging van het databestand en de klassikale verspreiding van de vragenlijst via de kinderen. Die wijze van verspreiden leidt tot clustering van de data, omdat ouders van leerlingen uit dezelfde klassen kenmerken met elkaar delen. De ouders (van deze leerlingen) kunnen daarom niet als individuele steekproefeenheden worden beschouwd. Het statistisch pakket dat voor de analyses gebruikt werd, Stata (versie 9.2), houdt met beide aspecten van de dataset, weging en clustering, rekening waardoor correcte betrouwbaarheidsintervallen worden berekend.

Verschillen tussen groepen

Verschillen waarbij de 95%-betrouwbaarheidsintervallen van twee percentages elkaar niet overlappen, worden als significant aangeduid. Deze manier van toetsing kan worden opgevat als een conservatieve manier. Dit betekent dat alleen relatief grote verschillen als significant worden aangemerkt. Als de genoemde verschillen opvallend maar niet significant zijn, wordt dit altijd vermeld.

In de meeste tabellen worden twee groepen met elkaar vergeleken en wordt een verschil vet gedrukt of aangegeven met een sterretje. Bij verschillen tussen schoolniveau en alcoholgebruik van ouders hebben we echter respectievelijk vier en drie groepen met elkaar vergeleken. Verschillen worden in deze tabellen aangegeven met superscripten. Een verschil in superscript betekent dat de percentages van twee groepen van elkaar verschillen. Een illustratie hiervan staat in tabel 1.4.

Tabel 1.4 Illustratie van de notering voor verschillen tussen meer dan twee groepen.
Verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen zijn significant

	Schoolniveau			
	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
1	15.4 ^a	6.9 ^b	5.2 ^b	0.9 ^c
2	80.2 ^a	71.3 ^{ab}	62.4 ^{bc}	50.5 ^c
3	14.5 ^a	8.4 ^{ab}	10.4 ^a	3.0 ^b

Rij 1: VMBO-b verschilt van alle andere niveaus; VMBO-t en HAVO verschillen niet van elkaar maar verschillen van VMBO-b en VWO; VWO verschilt van alle andere niveaus

Rij 2: VMBO-b verschilt niet van VMBO-t en verschilt wel van HAVO en VWO; VMBO-t verschilt niet van VMBO-b en HAVO, maar wel van VWO; HAVO verschilt van VMBO-b maar niet van de andere niveaus; VWO verschilt niet van HAVO maar wel van VMBO-b en VMBO-t

Rij 3: de eerste drie schoolniveaus verschillen niet; VWO verschilt van VMBO-b en HAVO maar niet van VMBO-t

Analyses ouders van kinderen jonger dan 16 jaar

Indien een vraag specifiek betrekking had op opvattingen ten aanzien van middelengebruik onder de 16 jaar, zijn in de analyses alleen ouders van kinderen jonger dan 16 jaar meegenomen. Wanneer alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in de analyses dan staat dit altijd aangegeven in de betreffende tabel.

Schaalscores

Voor een aantal opvoedgedragingen is een schaal berekend bestaande uit enkele vergelijkbare vragen. Voor de analyses zijn de schaalscores zó ingedeeld dat de schaal als geheel in een percentage kan worden weergegeven. Zo is de schaal 'verwachte effectiviteit' zó ingedeeld dat het percentage in de tabellen het percentage weergeeft van de ouders die vinden dat hun maatregelen wel of beslist wel effectief zullen zijn. In de betreffende hoofdstukken beschrijven we hoe deze schalen zijn gemaakt en hoe ze zijn ingedeeld.

Multivariate analyses

Voor enkele kernbegrippen zijn multivariate regressieanalyses verricht. Hierdoor kan de bijdrage van een bepaald kenmerk – zoals schoolniveau – worden onderzocht terwijl de andere factoren in de analyse constant worden gehouden. Er wordt bijvoorbeeld rekening mee gehouden dat allochtone leerlingen zich vaker op het VMBO bevinden. Zo kan onderzocht worden wat de unieke bijdrage is van schoolniveau aan het opvoedgedrag.

De analyses betreffen *logistische regressie*analyses die resulteren in odds ratio's (OR). Dat is een maat voor de kans dat jongeren met een bepaald kenmerk (bijvoorbeeld jongens, HAVO-leerlingen of allochtonen) meer of juist minder vaak blootstaan aan bepaald opvoedgedrag dan de referentiegroep. Een significante odds ratio *groter* dan 1 duidt een grotere kans aan van een kind of ouder met een bepaald kenmerk ten opzichte van de referentiegroep, een odds ratio *kleiner* dan 1 duidt op een kleinere kans. In de tabel staat altijd vermeld wat de referentiegroep is waarmee een bepaalde groep is vergeleken.

Bij de multivariate analyses zijn andere statistische analyses gebruikt dan bij de vergelijking van de percentages in de tabellen. Hierdoor kan het voorkomen dat in de multivariate analyses verschillen niet significant zijn, terwijl de percentages in de hoofdstukken wel als significant verschillend staan aangeduid. Het omgekeerde is echter ook mogelijk.

In alle hoofdstukken bekijken we de belangrijkste opvoedgedragingen van ouders, en de samenhang met demografische variabelen van het kind.

In de hoofdstukken over roken en alcohol wordt in de multivariate analyses tevens gecorrigeerd voor respectievelijk roken en alcoholgebruik van de ouders zelf. Hierdoor kan worden achterhaald of opvoedgedrag bijvoorbeeld samenhangt met etniciteit wanneer er gecorrigeerd wordt voor alcoholgebruik van de ouders (wat in sommige etnische groepen veel minder voorkomt).

Daarnaast kijken we in de hoofdstukken over opvoeding ten aanzien van middelengebruik ook naar het roken, alcoholgebruik en cannabisgebruik van het kind, wanneer gecorrigeerd wordt voor demografische variabelen en zowel algemene als middelspecifieke opvoedgedragingen. Hierdoor kan worden vastgesteld welke opvoedgedragingen van ouders het meeste samenhangen met het middelengebruik van het kind.

Trendgegevens

In de hoofdstukken over middelengebruik vergelijken we de gegevens van het HBSC-onderzoek van 2009 voor enkele kerngegevens met het *Peilstationsonderzoek Ouders* uit 2007. Dit is echter alleen mogelijk als in beide onderzoeken precies dezelfde vraagstelling is opgenomen.

In 2007 is een vergelijkbare vragenlijst afgenomen onder ouders van kinderen in de leeftijd 12 tot en met 18 jaar ($n=4119$). Voor een goede vergelijking met het HBSC-onderzoek Ouders zijn ook van het Peilstationsonderzoek Ouders uit 2007 alleen de ouders van kinderen in de leeftijd 12 tot en met 16 jaar van de leerjaren 1 tot en met 4 meegenomen in de analyses ($n=3634$).

Hoewel bij beide studies representatieve steekproeven zijn genomen, is het altijd mogelijk dat een bepaalde trend veroorzaakt wordt door verschillen in steekproefstelling. Bij een vergelijking tussen de beide onderzoeken bleken er kleine verschillen in de steekproeven te zijn. Die kunnen een verklaring vormen voor de gevonden trends. Om dat uit te sluiten, zijn aanvullende analyses uitgevoerd om na te gaan of de gevonden verschillen in de percentages tussen 2007 en 2009 toe te schrijven zijn aan de verschillen in de steekproeven. Als dit zo is, dan wordt dat in het betreffende hoofdstuk vermeld.

2 Algemene opvoeding

Evelien Vermeulen-Smit

Al jarenlang onderscheidt men twee dimensies in de opvoeding: *ondersteuning* en *controle* (Baumrind, 1966). Ondersteuning verwijst naar de liefde en zorg van de ouder voor het kind, waardoor het zich begrepen en geaccepteerd voelt. Voorbeelden zijn: het kind bemoedigen, accepteren, en helpen, samenwerken met en affectie tonen aan het kind, betrokkenheid tonen bij het kind. Controle staat voor het weet hebben van het doen en laten van het kind, het houden van toezicht, het vastleggen en opleggen van regels, het stellen van grenzen en het verbinden van consequenties aan het naleven of overtreden van die regels en grenzen. Deskundigen zijn het er in grote lijnen over eens dat een goede opvoeding bestaat uit zowel ondersteunend als controlerend gedrag van de ouders (Groenendaal & Deković, 2000). Die combinatie wordt ook wel de *autoritatieve* opvoedingsstijl genoemd. Ouders oefenen hierbij niet zo zeer macht uit om hun kind in het gareel te houden, maar zijn consequent en geven hun kind duidelijke uitleg over waarom iets niet mag en wijzen hun kind op de gevolgen van ongewenst gedrag.

Hoewel beide dimensies tijdens de adolescentie van belang blijven, veranderen inhoud en onderlinge balans ervan. Tijdens de adolescentie participeert het kind steeds meer in gezamenlijke beslissingen met de ouders en naarmate het kind ouder wordt, krijgt het stimuleren van zelfstandigheid meer nadruk. Duidelijke regels en normen blijven daarbij nog steeds van belang (Deković e.a., 2004). Ouders krijgen het pedagogische advies om ook in de adolescentiefase actief op hun zoon of dochter toe te zien en tijd met hem/haar door te brengen. Ouders dienen te weten waar en met wie hun kind is, wat hij/zij gaat doen en wanneer hij/zij terug zal zijn. Op deze manier kunnen ouders ook toezien op de naleving van de gestelde regels. Tieners moeten ook weten dat hun ouders om hen geven. Ouders wordt aangeraden niet te voorzichtig te zijn met omhelzingen en complimentjes en tijd met hun kinderen door te brengen (Sears e.a., 1957; Steinberg e.a., 1994). Regels werken bovendien het best in gezinnen met veel liefde en affectie.

Uit onderzoek blijkt dat adolescenten zich het meest positief ontwikkelen, als het opvoedingsgedrag van ouders wordt gekenmerkt door deze autoritatieve opvoedingsstijl (Steinberg e.a., 1994). Onder andere Dornbusch (2001) toont aan dat een goede band tussen ouder en kind een positieve invloed heeft op de ontwikkeling van het kind. Kinderen gaan bijvoorbeeld minder gemakkelijk over tot gebruik van alcohol en andere genotmiddelen als de band met hun ouders goed is.

Hoofdstuk 2 van deel 1 van dit rapport en eerdere rapportages van de HBSC-onderzoeken geven weer hoe Nederlandse jongeren de relatie met hun ouders beoordelen, waarbij ook de steun en kennis van ouders aan bod komen. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe ouders zelf denken over hun algemene opvoedingsgedrag en dan met name de steunende en controlerende aspecten daarvan. We splitsen de gegevens niet alleen

uit naar leeftijd en sekse, maar ook naar het welbevinden van het kind (zie hoofdstuk 5 van deel 1), waarmee we onderzoeken of er een samenhang bestaat tussen het opvoedgedrag van ouders en het welbevinden van het kind. Verder gaan we na of ouders en kinderen de verschillende ouderlijke opvoedgedragingen hetzelfde ervaren en beoordelen.

Kerncijfers

Steun van ouders

We hebben de ouders zes stellingen voorgelegd over de mate van steun die zij hun kind geven. De eerste drie zijn positief en de laatste drie negatief geformuleerd: 'Ik laat merken dat ik mijn kind bewonder'; 'Ik laat merken dat ik van mijn kind hou'; 'Ik steun mijn kind bij wat hij/ zij doet'; 'In mijn ogen kan mijn kind niets goed doen'; 'Ik maak mijn kind vaak belachelijk'; en 'Ik behandel mijn kind ruw en/of agressief'. De laatste drie stellingen duiden op een erg lage mate van steun. Ouders geven aan in hoeverre deze stellingen kloppen. Per stelling hebben we naar het percentage 'klopt (helemaal) wel' gekeken. In tabel 2.1 zijn deze zes vragen ook samengevoegd in de schaal 'ondersteuning door ouders'. De laatste drie negatief geformuleerde stellingen hebben we opnieuw gecodeerd, zodat een hogere score wijst op meer steun. De schaal kan lopen van 1 (helemaal geen steun) tot 5 (heel veel steun van ouders). Bij een schaalscore >3,5 geven ouders hun kind veel steun.

Vrijwel alle ouders vinden dat zij hun kind veel steun geven (98%). Dit geldt zowel voor ouders van jongens als meisjes en voor alle leeftijden tussen 12 en 16 jaar. Veel ouders lijken de positieve ondersteunende gedragingen bij zichzelf te herkennen. Bijna alle ouders laten hun kind merken dat zij van hem/haar houden (96%) en het merendeel van de ouders steunt zijn kind bij wat hij/zij doet (92%). Ouders laten iets minder vaak merken dat ze hun kind bewonderen, ruim drie kwart van de ouders toont (zijn) bewondering aan zijn/haar kind (zie tabel 2.1).

Vrijwel geen enkele ouder herkent zich zelf in de negatieve gedragingen. Vrijwel geen enkele ouder zegt dat zijn kind niets goed kan doen, dat hij zijn kind belachelijk maakt of dat hij zijn kind ruw behandelt (minder dan 1%).

Al deze kenmerken van steun lopen nauwelijks uiteen voor ouders van jongens en meisjes en voor ouders van jongeren van verschillende leeftijden en van gelukkige en ongelukkige jongeren. Op de vraag in hoeverre ze hun kind steun bieden, antwoorden ouders van gelukkige kinderen wel vaker positief dan ouders van ongelukkige kinderen. Dit geldt echter niet voor de schaal waarin alle zes vragen over steun zijn meegenomen.

Tabel 2.1 Steun van ouders (% klopt (helemaal) wel; ouder rapportage) naar sekse, leeftijd en welbevinden van het kind (kind rapportage) (%), n=2965

	Totaal	Sekse		Leeftijd					Welbevinden kind ¹	
		J	M ²	12	13	14	15	16	niet gelukkig	wel gelukkig
Steun ouders										
Ouders bieden veel steun (schaal) ³	98.3	98.0	98.6	99.1	98.5	98.6	97.6	97.5	96.3	98.5
Bewondering laten merken	78.4	77.4	79.5	80.5	81.0	75.0	76.5	81.1	77.4	78.6
Houden van laten merken	95.7	95.8	95.6	97.3	96.6	95.5	94.0	94.9	94.6	95.8
Kind steunen	91.6	91.1	92.2	93.3	94.1	91.2	89.3	88.6	83.9	92.7*
Niets goed doen in ogen ouders	0.6	0.6	0.6	0.8	0.9	0.5	0.3	0.5	0.0	0.7
Kind belachelijk maken	0.7	0.8	0.5	0.7	0.6	1.3	0.3	0.0	1.6	0.5
Kind ruw behandelen	0.4	0.7	0.2	0.4	0.4	0.6	0.4	0.5	1.4	0.3

¹ * = verschil tussen gelukkige en ongelukkige scholieren is significant (BI niet overlappend). Gelukkig is gedefinieerd als een score van 7 of hoger op een 10-puntsschaal betreffende de vraag: "Hoe voel jij je over je leven?" (kind rapportage). Bijvoorbeeld 1,6% van de niet-gelukkige kinderen heeft ouders die zeggen dat zij hun kind belachelijk maken

² * = verschil tussen jongens en meisjes is significant (BI niet overlappend)

³ % met schaalscore steun ouders (1 t/m5) >3,5

Kennis van ouders over het doen en laten van hun kind

In het HBSC-onderzoek hebben we de ouders vijf vragen gesteld over de mate waarin ze op de hoogte zijn van het doen en laten van hun kinderen. Die vragen betreffen: kennis hebben van de vrienden van hun zoon of dochter, weten waaraan hun kind geld uitgeeft, waar hij of zij na schooltijd verblijft, wat hun kind doet in de vrije tijd en waar hij of zij uitgaat. Antwoordmogelijkheden zijn steeds 'veel', 'weinig' en 'niets' weten. Per stelling keken we naar het percentage 'ouders weten veel'. Samen vormen deze stellingen de schaal 'kennis van ouders'. Die kan lopen van 1 (geen kennis) tot 3 (veel kennis van ouders). Bij een schaalscore > 2,5 hebben ouders veel kennis over het doen en laten van hun kind.

Ouders schatten die kennis erg hoog in (zie tabel 2.2). Vrijwel alle ouders zeggen veel te weten over het doen en laten van hun kind (98%). Ouders weten het meest van wat hun kind doet in zijn/haar vrije tijd, en het minst wie de vrienden van hun kind zijn. Er bestaan geen verschillen tussen ouders van jongens en meisjes en ouders van kinderen van verschillende leeftijden.

Bepaalde aspecten van de kennis van ouders hangen samen met het welbevinden van het kind, net zoals het geval is bij aspecten van de steun die ouders bieden. Kinderen die gelukkig zijn, hebben iets vaker ouders die weten wie hun vrienden zijn en weten waar zij hun geld aan uitgeven. Deze samenhang zien we ook als we kijken naar de schaal waarin alle vijf vragen over kennis van ouders samengenomen zijn (tabel 2.2); deze samenhang is echter klein.

Tabel 2.2 Kennis (% ouders weten veel) en toezicht (% ouders houden altijd toezicht) van ouders (ouderrapportage) naar sekse, leeftijd en welbevinden van het kind (kindrapportage) (%), n=2965

	Totaal	Sekse		Leeftijd					Welbevinden kind ¹	
		J	M ²	12	13	14	15	16	niet gelukkig	wel gelukkig
Kennis van ouders										
Ouders weten veel (schaal) ³	97.5	97.0	98.1	97.9	97.4	97.5	97.5	97.5	95.1	97.9*
Wie de vrienden van uw kind zijn	89.6	87.9	91.4	91.6	89.5	88.0	90.6	86.6	83.3	90.5*
Waar kind geld aan uitgeeft	94.4	94.3	94.5	95.9	94.8	94.5	93.3	92.9	89.8	95.0*
Waar uw kind na schooltijd is	96.7	95.5	97.9	97.5	98.1	95.8	95.6	96.4	95.3	96.9
Wat kind doet in zijn vrije tijd	98.1	97.9	98.3	97.9	98.5	97.4	98.4	98.1	97.0	98.2
Waar kind uitgaat	97.7	97.0	98.4	97.5	98.1	98.6	97.9	95.4	97.3	97.8
Toezicht ouders										
Ouders houden altijd toezicht (schaal) ⁴	84.6	84.3	84.9	90.4	87.1	85.4	81.3	71.8	83.5	84.8
Voordat kind weggaat wil ik weten waar hij/zij heen gaat	77.0	73.8	80.4*	78.8	77.2	77.5	77.1	71.2	76.3	77.3
Mijn kind heeft toestemming nodig om avond weg te gaan	88.2	88.3	88.1	95.3	91.9	89.7	82.9	72.9	87.8	88.3
Als mijn kind avond weg is geweest wil ik na afloop weten met wie	84.3	85.2	83.4	91.1	88.0	84.3	81.1	67.5	80.9	84.7

¹ * = verschil tussen gelukkige en ongelukkige scholieren is significant (BI niet overlappend). Welbevinden is gedefinieerd als een score van 7 of hoger op een 10-puntsschaal betreffende de vraag: "hoe voel jij je over je leven?" (kindrapportage). Bijvoorbeeld 89,8% van de niet-gelukkige kinderen heeft ouders die zeggen dat zij weten waar hun kind geld aan uitgeeft

² * = verschil tussen jongens en meisjes is significant (BI niet overlappend)

³ % met schaalscore kennis van ouders (1 t/m 3) >2,5

⁴ % met schaalscore toezicht van ouders (1 t/m 5) >4,5

Toezicht van ouders

Aan de ouders hebben we drie vragen gesteld over toezicht houden op hun kind: 'Voordat uw kind van huis weggaat, wilt u dan weten met wie of waar uw kind is?'; 'Heeft uw kind toestemming nodig om een avond weg te zijn?'; en 'Als uw kind 's avonds weggaat, wilt u dan daarna weten met wie of waar hij/zij is geweest?' Ouders konden op deze vragen antwoorden met 'nooit', 'een enkele keer', 'soms', 'vaak' of 'altijd'.

Per vraag is naar het percentage 'altijd' gekeken. Samen vormen deze stellingen de schaal 'toezicht van ouders'. De schaal kan lopen van 1 (nooit) tot 5 (altijd). Bij een schaalscore >4,5 houden ouders altijd toezicht op hun kind.

Het merendeel van de ouders houdt altijd toezicht op hun kind (85%). Ruim drie kwart van de ouders wil voordat hun kind weggaat, weten waar hij/zij naartoe gaat. Dat geldt voor ouders van kinderen van de verschillende leeftijdsgroepen. Ouders van meisjes willen dit vaker weten (80%) dan ouders van jongens (74%). De meeste ouders zeggen dat hun kind toestemming nodig heeft om een avond weg te gaan (88%). Dit geldt zowel voor jongens als meisjes. Naarmate de leeftijd van de kinderen toeneemt, zeggen ouders minder vaak dat hun kind toestemming nodig heeft om een avond weg te gaan. Zegt 95 procent van de ouders van 12-jarigen dat die toestemming nodig is, onder de ouders van 16-jarigen is dat 73 procent. De meeste ouders willen ook na afloop van de avond weten in wiens gezelschap hun kind verkeerd heeft. Ook dit geldt zowel voor jongens als meisjes, en neemt af met de leeftijd van het kind (zie tabel 2.2). Wanneer we rekening houden met andere achtergrondvariabelen dan wordt de afname van toezicht met de leeftijd duidelijk bevestigd (tabel 2.4). Het toezicht van ouders hangt niet samen met het welbevinden van het kind (tabel 2.2).

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm

Er bestaan geen verschillen in algemene opvoedgedragingen tussen autochtone en allochtone ouders, en tussen ouders van kinderen op verschillende schoolniveaus (zie tabel 2.3). Verschil bestaat er wel tussen ouders van kinderen in een volledig of onvolledig gezin. Iets meer ouders van kinderen in een volledig gezin zeggen dat zij hun kind veel steun geven, maar dit verschil is niet significant. Ook zijn ouders van kinderen in een volledig gezin vaker op de hoogte van het doen en laten van hun kind. Multivariate analyses bevestigen dat, wanneer gecontroleerd wordt voor andere achtergrondkenmerken, de steun en kennis van ouders in onvolledige gezinnen minder is dan die van ouders in volledige gezinnen. Het toezicht van ouders in een onvolledig gezin verschilt niet van dat van ouders in een volledig gezin.

Tabel 2.3 Steun, kennis en toezicht van ouders (ouderrapportage) naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm
(%, n=2965)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹				Gezinsvorm	
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO	onvolledig	volledig ³
Ouders bieden veel steun (schaal) ⁴	98.3	98.4	98.0	98.0	98.2	98.9	97.2	98.5
Ouders weten veel (schaal) ⁵	97.7	97.1	97.6	96.6	97.8	98.4	94.8	98.1*
Ouders houden altijd toezicht (schaal) ⁶	84.3	83.9	83.6	85.1	82.1	86.9	83.9	84.7

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen allochtonen en autochtonen is significant (BI niet overlappend)

³ * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin is significant (BI niet overlappend)

⁴ % met schaalscore steun ouders (1-5) >3,5

⁵ % met schaalscore kennis van ouders (1-3) >2,5

⁶ % met schaalscore toezicht van ouders (1-5) >4,5

Tabel 2.4 Steun, kennis en toezicht van ouders (ouderrapportage): samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau en gezinsvorm (multivariate logistische regressie, odds ratio, n=2965)

	Ouders bieden veel steun ¹	Ouders weten veel ²	Ouders houden altijd toezicht ³
	OR	OR	OR
Leeftijd	0.78	0.96	0.74**
Sekse Jongen (ref. meisje)	0.59	0.59*	0.92
Schoolniveau			
VWO	1	1	1
HAVO	0.69	0.71	0.77
VMBO-t	0.71	0.54	0.92
VMBO-b	0.67	0.73	0.97
Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)	1.14	1.02	0.92
Gezinsvorm onvolledig gezin (ref. volledig gezin)	0.46*	0.34**	0.96

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

¹ schaalscore steun ouders (1-5) >3,5

² schaalscore kennis van ouders (1-3) >2,5

³ schaalscore toezicht van ouders (1-5) >4,5

Vergelijking van ouder- en kindrapportage

In dit hoofdstuk hebben we tot nu toe gebruik gemaakt van de rapportages van de ouders zelf. Het is echter de vraag of kinderen dit opvoedgedrag hetzelfde ervaren als hun ouders. Verscheidene studies laten zien dat verschillen in ouder- en kindrapportage van opvoedgedrag veel voorkomen (Tein e.a., 1994, 2007; Wang e.a., 2005). Volgens ontwikkelingsstudies zijn zulke verschillen een reflectie van de behoefte van het kind aan grotere onafhankelijkheid en zelfstandigheid (Gaylord e.a., 2003). Om te onderzoeken of kinderen

het opvoedgedrag van hun ouders hetzelfde ervaren, hebben we in het HBSC-onderzoek de antwoorden van de ouders over algemene opvoedgedragingen vergeleken met wat de kinderen hier zelf over zeggen.

Wanneer we die antwoorden vergelijken, zien we duidelijke verschillen voor zowel kennis, steun als toezicht van ouders. Ouders schatten deze opvoedgedragingen van zichzelf hoger in dan hun kinderen dat doen. Vrijwel alle ouders (98 %) zeggen veel kennis te hebben over het doen en laten van hun kind, terwijl 88 procent van de kinderen dit ook zo ervaart. Ook rapporteren vrijwel alle ouders dat zij hun kind steunen (98%), maar ook daarvoor geldt dat minder kinderen (negen van de tien) dat beamen. Deze verschillen tussen ouders en kinderen gelden zowel voor jongens als meisjes en voor alle leeftijdsgroepen (zie tabel 2.5).

Het grootste verschil tussen ouders en kinderen betreft de mate van toezicht die ouders zeggen te houden. De meeste ouders zeggen dat altijd te doen, terwijl slechts één op de drie kinderen rapporteert dat de ouders altijd toezicht houden. Naarmate kinderen ouder worden, vermelden zowel ouders als kinderen dat het toezicht minder wordt. Volgens zowel jongens als meisjes houden hun ouders niet altijd toezicht, maar dat geldt nog meer voor jongens dan voor meisjes. Evenveel ouders rapporteren bijvoorbeeld dat zij toezicht houden op zowel hun zoon als op hun dochter (85%), terwijl bijna de helft van de meisjes (44%) zegt dat ouders toezicht houden en slecht een kwart van de jongens (27%).

Tabel 2.5 Vergelijking ouder- en scholierenrapportage van steun, kennis en toezicht van ouders naar leeftijd en sekse van het kind (% , n=2965)

	Ouders								Scholieren ¹							
	Tot	Sekse		Leeftijd					Tot	Sekse		Leeftijd				
		J	M ²	12	13	14	15	16		J	M ²	12	13	14	15	16
Ouders bieden veel steun (schaal)³	98.3	98.0	98.6	99.1	98.5	98.6	97.6	97.5	89.1	90.3	87.9	92.3	91.9	87.1	86.8	86.3
Ouders weten veel (schaal)⁴	97.5	97.0	98.1	97.9	97.4	97.5	97.5	97.5	87.8	85.2	90.5*	88.9	88.7	86.8	86.6	88.3
Ouders houden altijd toezicht (schaal)⁵	84.6	84.3	84.9	90.4	87.1	85.4	81.3	71.8	35.5	27.2	44.1*	45.2	40.3	29.5	32.1	25.2

¹ *vet = verschil tussen ouder- en kindrapportage significant (BI niet overlappend) (Bijvoorbeeld 25,2% van de 16-jarige scholieren zegt dat zijn/haar ouder altijd toezicht houdt, wat significant verschilt van 71,8% van de ouders van 16-jarigen die zegt dat hij/zij altijd toezicht houdt op zijn/ haar kind)*

² * = *verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)*

³ % met schaalscore steun ouders (1 t/m 5) >3,5

⁴ % met schaalscore kennis van ouders (1 t/m 3) >2,5

⁵ % met schaalscore toezicht van ouders 1 t/m 5) >4,5

Samenvatting en conclusies

Ouders zijn positief over hun eigen opvoedgedrag

Ouders beoordelen hun eigen opvoedgedrag erg positief. Vrijwel alle ouders zeggen hun kind veel steun te bieden. Bijna alle ouders laten hun kind merken dat zij van hem/haar houden en steunen hun kind bij wat hij/zij doet. Echter, het tonen van bewondering aan het kind is niet voor alle ouders even vanzelfsprekend. Een grote meerderheid van de ouders zegt toezicht te houden op hun kind en bijna alle ouders zeggen veel te weten over zijn/haar doen en laten. Toch zegt nog 10 procent van de ouders niet veel te weten over wie de vrienden van hun kind zijn en weet 5 procent van de ouders niet veel van de geldbesteding van hun kind. Opvallend is dat er weinig verschillen bestaan in opvoedgedrag tussen ouders van jongens en meisjes en tussen ouders van jongeren van verschillende onderwijsniveaus. In hoofdstuk 2 van deel 1 van dit rapport, waarin de kinderen zelf aan het woord komen over de steun en kennis van hun ouders, zien we die verschillen echter wel.

Toezicht blijkt wel afhankelijk van de leeftijd van de jongere. Het houden van toezicht door ouders is minder stabiel gedurende de adolescentie dan het bieden van steun. Het percentage ouders dat actief toezicht houdt op hun kind neemt aanzienlijk af met de leeftijd, wat ook logisch is gezien de toenemende zelfstandigheid van het kind (Deković e.a., 2004). De meeste ouders houden hun kind actief in de gaten door bijvoorbeeld te vragen waar zij of hij naartoe gaat als hun kind het huis verlaat. Toch vraagt een aanzienlijk deel van de ouders dit niet: ruim 20 procent van de ouders van 12-jarige kinderen en bijna 30 procent van de ouders van 16-jarige kinderen doet dit niet.

Volgens kinderen houden ouders weinig toezicht

Ouders zijn iets optimistischer over hun opvoedgedrag dan hun kinderen. Kinderen ervaren iets minder vaak steun van ouders dan de ouders zelf zeggen te bieden. Ook weten ouders volgens de kinderen wat minder van hen dan de ouders aangeven. Toch zegt 90 procent van de kinderen dat hun ouders veel steun geven en veel weten van wat zij zoal doen.

Kinderen ervaren echter beduidend minder toezicht van hun ouders. Vrijwel alle ouders zeggen toezicht te houden op het doen en laten van hun kind, terwijl dat volgens minder dan de helft van de meisjes en slechts een kwart van de jongens daadwerkelijk het geval is. Deze bevindingen komen overeen met andere studies waarin de ouders optimistischer zijn over hun eigen opvoedgedrag dan hun kinderen (Tein e.a., 1994, 2007; Wang e.a., 2005). Mogelijk weerspiegelen deze verschillen een behoefte van het kind aan grotere onafhankelijkheid en zelfstandigheid. Dit kan verklaren waarom de verschillen in perceptie beduidend groter zijn wat betreft het toezicht van ouders dan wat betreft de steun en kennis van ouders. Het toezicht van ouders hangt immers duidelijker samen met de leeftijd en

daarmee met een toenemende onafhankelijkheid van het kind (Gaylord e.a., 2003). Daarnaast zullen ouders zich mogelijk later dan hun kind realiseren dat hun toezicht afneemt. Bovendien toont onderzoek aan dat kinderen meer beïnvloed worden door hun eigen perceptie van het opvoedgedrag van hun ouders dan door wat hun ouders daadwerkelijk (zeggen) te doen (Demo e.a., 1987). Dat wil zeggen dat het opvoedgedrag van ouders waarschijnlijk alleen de beoogde uitwerking heeft, als het kind hetzelfde opvoedgedrag ervaart als zijn ouders. Toezicht houden door de ouders zou dan bij minder dan de helft werken.

Ouders in onvolledige gezinnen bieden minder steun

De kwaliteit van de relatie tussen ouder en kind lijkt iets beter in volledige gezinnen dan in gezinnen waarin een ouder gescheiden of overleden is. Het toezicht door ouders in beide gezinsvormen is vergelijkbaar, maar ouders in onvolledige gezinnen geven hun kinderen minder steun en zijn minder vaak op de hoogte van het wel en wee van hun kind.

Steun en betrokkenheid van ouders hangt enigszins samen met geluk van Nederlandse jeugd

Dat de Nederlandse kinderen erg gelukkig zijn (zie hoofdstuk 5 van deel 1 en Unicef, 2007) is mogelijk te verklaren uit het feit dat Nederlandse ouders hun kind veel steun bieden en betrokken zijn bij zijn of haar doen en laten. Er bestaan aanwijzingen dat er een samenhang bestaat tussen welbevinden van het kind en de steun die ouders geven aan en de kennis die ze hebben van het doen en laten van hun kind. Deze samenhang is echter klein. Mogelijk hangt de perceptie van kinderen van dit opvoedgedrag sterker samen met hun welbevinden dan de perceptie van ouders van hun eigen opvoedgedrag.

3 Roken en opvoeding

Evelien Vermeulen-Smit

De relatie tussen opvattingen en opvoedgedrag van ouders enerzijds en rookgedrag van adolescenten anderzijds is de laatste jaren steeds beter onderzocht. Meer en meer is bekend wat ouders specifiek kunnen doen om te voorkomen dat hun kind (regelmatig) gaat roken (Harakeh e.a., 2005).

Opvattingen van ouders spelen een belangrijke rol in het rookgedrag van jongeren. Afkeurende normen ten aanzien van roken zijn bijvoorbeeld gerelateerd aan het roken van minder sigaretten door jongeren (Bahr e.a., 2005; Piko, 2006; Engels & Willemsen, 2004).

Naast opvattingen van ouders is ook het opvoedgedrag van ouders gerelateerd aan het roken van hun kinderen. Hierbij is verbale communicatie de meest directe manier voor ouders om hun normen ten aanzien van roken aan hun kind over te brengen. Door bijvoorbeeld over roken te praten kunnen ouders hun huisregels aan hun kinderen uitleggen (Clark e.a., 1999) of de redenen opnoemen waarom ze beter niet kunnen roken (Chassin e.a., 1998). Hierbij is de *manier* waarop ouders met hun kind over roken praten, oftewel de kwaliteit van de ouder-kindcommunicatie, van groot belang. Wanneer ouders en kinderen zich bijvoorbeeld op hun gemak voelen, geïnteresseerd zijn in elkaars mening, rustig zijn en elkaar begrijpen wanneer zij over roken praten, dan is de kans kleiner dat een kind (door) gaat (met) roken (De Leeuw e.a. 2008; Harakeh e.a. 2010).

Onduidelijk is nog wat het effect is van rookspecifieke (huis)regels op het rookgedrag van adolescenten (Den Exter Blokland e.a., 2006; Harakeh e.a., 2005).

Sommige ouders maken de afspraak met hun kinderen dat zij nooit of niet zullen roken tot een bepaalde leeftijd. De effecten van zo'n niet-roken afspraak lijken echter niet overtuigend (Den Exter Blokland e.a., 2006).

Naast communicatie en regels van ouders is ook de invloed van de beschikbaarheid van sigaretten thuis op het rookgedrag van adolescenten onderzocht. Mogelijk is de beschikbaarheid van sigaretten gerelateerd aan het al dan niet doorgaan met roken (Den Exter Blokland e.a., 2006).

Tot slot heeft ook het voorbeeldgedrag van ouders zelf invloed op het rookgedrag van adolescenten. Kinderen observeren gedrag van hun ouders en kopiëren dit. Ook dragen ouders met hun eigen rookgedrag hun normen uit over roken (Petraitis e.a., 1995). Kinderen waarvan beide ouders roken hebben bijvoorbeeld vier keer zoveel kans om zelf met roken te beginnen dan kinderen van wie de ouders nooit hebben gerookt (Den Exter Blokland e.a., 2004).

In dit hoofdstuk wordt gerapporteerd over de opvattingen (normen) en het opvoedgedrag van Nederlandse ouders ten aanzien van roken door (hun) kinderen (waaronder het stellen van regels, de kwaliteit van de communicatie met betrekking tot roken en de

zichtbaarheid van sigaretten in de omgeving van het kind). Deze opvoedgedragingen van ouders worden tevens uitgesplitst naar rookgedrag van het kind en rookgedrag van de ouders.

Aan de ouders is gevraagd hoe vaak zichzelf en hun partner roken. De ouders zijn ingedeeld in niet rokers, of wel rokers. Niet rokers, zijn gezinnen waarin geen van beide ouders rookt. Wel rokers zijn gezinnen waarin 1 of beide ouders roken. Aan de kinderen is gevraagd hoe vaak zij roken. De kinderen zijn ingedeeld in nooit, ooit en wekelijks rokers. Niet-rokers zijn kinderen die nog nooit (minimaal één) sigaret hebben gerookt. Ooit rokers zijn kinderen die wel eens hebben gerookt maar nu minder dan één keer per week. Wekelijks rokers zijn kinderen die nu één keer per week of vaker roken. Door deze uitsplitsingen kunnen we nagaan of het opvoedgedrag van ouders ten aanzien van roken samenhangt met het roken van de ouders, en met het roken van het kind.

Zoals genoemd in hoofdstuk 1 is het verleidelijk om het opvoedgedrag van ouders als oorzaak te zien van het rookgedrag van hun kind. Aangezien deze gegevens op één meetmoment zijn verzameld, kunnen we alleen uitspraken doen over de onderlinge samenhang.

Kerncijfers: Opvattingen

Schadelijkheid van roken onder de 16 jaar

We hebben ouders gevraagd om rookgedrag van kinderen onder de 16 jaar te beoordelen op schadelijkheid zowel van het 'af en toe roken' als van 'dagelijks roken'. Ze konden aangeven of zij dit 'niet', 'een beetje', 'nogal' of 'erg schadelijk' achten. Tabel 3.1 geeft de percentages weer van ouders die af en toe of dagelijks roken nogal of erg schadelijk vinden.

Nagenoeg alle ouders (99,5%) noemen het schadelijk, als een kind onder de 16 dagelijks rookt. Af en toe roken vinden niet alle ouders schadelijk (78%). Ouders van een dochter, ouders van oudere kinderen, ouders die roken en ouders van kinderen die roken vinden dit minder vaak schadelijk. Echter: de percentuele verschillen tussen de groepen zijn niet significant.

Wanneer we controleren voor andere achtergrondkenmerken, dan blijkt ook dat ouders met een dochter en rokende ouders 'af en toe roken' onder de 16 minder vaak schadelijk vinden (tabel 3.5).

Tabel 3.1 Opvattingen van ouders ten aanzien van roken (ouderrapportage) naar sekse, leeftijd, rookgedrag van ouders en rookgedrag van kinderen (kindrapportage) (%; n=2770)¹

	Totaal	Sekse		Leeftijd					Rokende ouders ²		Roken kind ³		
		J	M ⁴	12	13	14	15	16	niet	wel	nooit	ooit	weke- lijks
Dagelijks roken <16 schadelijk	99.5	99.5	99.4	99.5	99.6	99.4	99.4	-	99.4	99.5	99.5	99.8	99.1
Af en toe roken <16 schadelijk	77.7	79.7	75.4	80.3	80.5	77.2	73.1	-	79.3	75.3	79.1	73.9	70.7
Jongeren < 16 mogen...													
...helemaal niet roken	86.4	86.7	86.1	89.0	86.9	86.1	84.1	-	88.8	82.0*	87.7 ^a	85.3 ^{ab}	76.6 ^b
...af en toe roken	15.2	15.0	15.4	12.3	15.5	16.3	16.2	-	14.2	17.1	15.1	15.0	16.4

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

² wel of niet een of beide ouders die roken (ouderrapportage); * = verschil tussen wel of niet rokende ouders is significant (BI niet overlappend)

³ nooit gerookt; ooit gerookt, maar nu niet wekelijks; rookt nu een keer per week of vaker (kindrapportage). Bijvoorbeeld: 70,7% van de jongeren die wekelijks roken heeft ouders die zeggen dat ze af en toe roken schadelijk vinden. Verschillende superscripten betekend dat groepen significant van elkaar verschillen (BI niet overlappend, zie H1)

⁴ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

Normen ten aanzien van roken door jongeren onder de 16

Om de normen van ouders ten aanzien van roken door jongeren onder de 16 jaar te achterhalen, hebben we hen twee tegengestelde stellingen voorgelegd: 'Jongeren onder de 16 mogen helemaal niet roken' en 'Jongeren onder de 16 mogen af en toe roken'. Deze stellingen zijn door ouders consistent beantwoord, waarbij de meerderheid van ouders (86%) aangeeft het (helemaal) eens te zijn met de stelling dat jongeren onder de 16 helemaal niet mogen roken en één op de zeven het (helemaal) eens is met de stelling dat jongeren af en toe mogen roken (tabel 3.1).

Ouders die zelf roken staan vaker coulant tegenover het roken van jongeren onder de 16 jaar dan ouders die niet roken. 89 procent van de niet-rokende ouders vindt dat jongeren onder de 16 jaar helemaal niet mogen roken tegenover 82 procent van de rokende ouders. Een vergelijkbaar verschil treedt op tussen ouders van kinderen die nog nooit gerookt hebben en ouders van kinderen die wekelijks roken (88 tegenover 77 procent is van mening dat jongeren helemaal niet mogen roken).

Kerncijfers: Opvoedgedrag

Aanwezigheid van tabak in de omgeving van het kind

Ouders is gevraagd in hoeverre zij thuis openlijk sigaretten of shag hebben liggen. Ouders konden antwoorden met 'nooit', 'soms', 'meestal' of 'altijd'. Hieronder zijn de percentages weergegeven voor ouders die soms, meestal of altijd openlijk rookwaren in huis hebben liggen.

Bijna een kwart van de ouders zegt thuis openlijk sigaretten, sjekkes of shag te hebben liggen (tabel 3.2). Dat cijfer is hetzelfde voor ouders van zonen en van dochters of voor ouders van kinderen van verschillende leeftijden. Logischerwijs is in gezinnen waarin geen van beide ouders rookt, vrijwel nooit openlijk tabak in huis (1%). Echter, in ruim twee derde van de gezinnen waarin één of beide ouders roken ligt openlijk tabak in huis. Ouders van kinderen die ooit (29%) of wekelijks (32%) roken, hebben ook vaker tabak in huis in vergelijking met ouders van kinderen die nooit hebben gerookt (20%).

Roken in bijzijn van het kind

Een derde van de ouders zegt soms of regelmatig te roken in het bijzijn van hun kind(eren) (tabel 3.2). Sekse of leeftijd van het kind maakt daarbij geen verschil. Vrijwel alle ouders die zelf roken, doen dit soms of regelmatig in het bijzijn van hun kind (93%). Naarmate kinderen meer roken, roken ouders ook vaker in hun bijzijn. In het bijzijn van kinderen die nooit roken, rookt ruim een kwart van de ouders; dat cijfer loopt op tot bijna 40 procent in het bijzijn van kinderen die ooit hebben gerookt en tot bijna de helft in aanwezigheid van kinderen die wekelijks roken.

Kwaliteit van de communicatie over roken

Ouders zijn drie vragen gesteld over hoe makkelijk zij met hun kind kunnen praten over roken. Vervolgens zijn deze drie vragen samengevoegd in de schaal 'kwaliteit van communicatie', die kan lopen van 1 (helemaal niet makkelijk) tot 5 (heel erg makkelijk). Bij een schaalscore >3,5 zeggen ouders dat zij best wel of heel erg gemakkelijk met hun kind over roken kunnen praten.

Een grote meerderheid van de ouders kan naar eigen zeggen makkelijk met hun kind over roken praten (tabel 3.2). Dat geldt in gelijke mate voor jongens en meisjes. De communicatie over roken wordt voor ouders moeilijker, wanneer hun kind ouder wordt. Ouders van 13-jarigen praten makkelijker met hun kind over roken dan ouders van 14-, 15- en 16-jarigen.

Ook wordt de communicatie lastiger als ouders zelf roken: 89 procent zegt (best wel) makkelijk over roken te kunnen praten tegenover 95 procent van de niet-rokende ouders. Ouders van kinderen die ooit gerookt hebben, beoordelen de kwaliteit van de communicatie minder vaak als goed dan ouders van kinderen die nooit gerookt hebben (91 tegenover 96% kan makkelijk over roken praten). Van de ouders met kinderen die wekelijks roken, kan nog maar 71 procent makkelijk met hun kind over roken praten.

Tabel 3.2 Opvoedgedrag ten aanzien van roken (ouderrapportage) naar sekse, leeftijd, rookgedrag van ouders en rookgedrag van kinderen (kindrapportage) (% , n=2965)

	Totaal	Sekse		Leeftijd					Rokende ouders ¹		Roken kind ²		
		J	M ³	12	13	14	15	16	niet	wel	nooit	ooit	wekelijks
Openlijk tabak in huis?	23.0	21.6	24.4	23.2	19.9	22.1	25.8	25.6	0.6	71.2*	20.4 ^a	28.5 ^b	32.0 ^b
Roken in bijzijn kind	32.0	31.4	32.7	32.9	30.2	30.5	33.9	34.2	1.6	92.6*	28.4 ^a	38.6 ^b	44.5 ^c
Makkelijk praten over roken ⁴	92.8	92.9	92.8	95.4	96.3	90.8	90.2	90.1	94.5	89.0*	95.8 ^a	91.0 ^b	70.5 ^c
Regels (kind mag zeker niet...)													
...een trekje van een sigaret	67.5	69.0	66.0	76.7	74.7	65.6	58.9	55.9	68.6	65.5	71.7 ^a	56.6 ^b	58.6 ^b
...af en toe een sigaret roken	80.4	82.4	78.2	88.7	87.2	79.8	72.3	66.6	82.1	76.8	84.3 ^a	73.5 ^b	63.4 ^b
...regelmatig roken	85.9	87.2	84.4	93.0	90.8	87.0	79.1	71.9	87.6	82.2	89.1 ^a	80.9 ^b	69.7 ^b
thuis roken	83.6	83.8	83.3	88.9	86.9	84.9	78.8	72.4	88.4	72.7*	85.5 ^a	79.1 ^b	76.6 ^b
Regels (algemeen)													
Er mag thuis nooit binnen gerookt worden	66.9	68.3	65.5	68.1	67.6	65.8	66.6	65.9	79.0	42.0*	68.3	63.3	61.7
Niet-roken afspraak	24.6	27.0	22.0*	25.6	23.5	23.6	23.5	31.1	24.5	26.5	22.9	27.9	31.0
Verwachte effectiviteit van maatregelen roken ⁵	53.6	50.5	56.9	59.7	59.3	52.9	44.9	50.2	58.3	44.4*	60.8 ^a	42.6 ^b	20.3 ^c

¹ wel of niet een of meerdere ouders die roken (ouderrapportage); * = verschil tussen wel of niet rokende ouders is significant (BI niet overlappend)

² nooit gerookt; ooit gerookt, maar nu niet wekelijks; rookt nu een keer per week of vaker (kindrapportage). Bijvoorbeeld: 70,5% van de jongeren die wekelijks roken heeft ouders die zeggen dat ze makkelijk praten over roken. Verschillende superscripten betekent dat groepen significant van elkaar verschillen (BI niet overlappend, zie H1)

³ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

⁴ % met schaalscore makkelijk praten over roken (1 t/m 5) >3,5

⁵ % ouders dat (beslist) wel effect verwacht, schaalscore (1 t/m 5) >3,5

Regels ten aanzien van roken

We hebben de ouders gevraagd in hoeverre hun kind in bepaalde mate zou mogen roken, van een trekje tot regelmatig roken. Tabel 3.2 vermeldt het percentage ouders van wie dat zeker niet mag. In tabel 3.4 tot en met tabel 3.6 zijn de drie vragen samengevoegd in de schaal 'regels', lopend van 1 (mag zeker wel) tot 5 (mag zeker niet). Bij een schaalscore >4,5 zeggen ouders dat hun kind zeker niet mag roken. Naast deze vragen is ook de vraag gesteld of hun kind thuis mag roken.

Ouders zijn het minst streng ten aanzien van het nemen van een trekje van een sigaret; 68% van hen vindt dat zeker niet goed. Strenger zijn ouders ten aanzien van af en toe een sigaret roken (80%), regelmatig roken (86%) en thuis roken (84%).

Ouders zijn wat betreft roken even streng voor jongens als voor meisjes. Wel zijn er duidelijke leeftjidsverschillen. Ouders worden toegeeflijker ten aanzien van roken naarmate hun kinderen ouder worden waarbij 14 jaar als een grensleeftijd geldt voor een grotere tolerantie ten aanzien van roken. Multivariate analyses bevestigen dat regels over roken minder streng worden naarmate kinderen ouder worden (tabel 3.5).

Ouders die zelf roken, lijken iets vaker coulant te staan tegenover roken door hun kind dan niet-rokende ouders. Deze ouders verschillen echter alleen significant in hun regels als het gaat om het thuisroken. 88 procent van de niet-rokende ouders zegt dat hun kind zeker niet thuis mag roken, terwijl 73 procent van de rokende ouders dit niet toestaat. Multivariate analyses bevestigen dat ouders die roken minder strikte regels stellen.

Ouders van kinderen die roken of ooit gerookt hebben blijken ook minder streng dan ouders van wie de kinderen nog nooit gerookt hebben. Dit geldt voor alle gevraagde regels.

We hebben de ouders niet alleen gevraagd naar de regels die gelden voor hun kind, maar ook of er bij hen überhaupt binnenshuis gerookt mag worden. Bij twee derde van de ouders mag dat nooit. Sekse of leeftijd van het kind maakt daarbij niet uit. Het spreekt vanzelf dat ouders die niet roken vaker een rookvrije thuissituatie bieden (79%) dan de wel rokende ouders (42%).

Niet- rokenafpraak

Een kwart van de ouders heeft met hun kind een afspraak gemaakt om niet te roken. Deze afspraken worden iets vaker gemaakt met jongens dan met meisjes (respectievelijk 27 en 22%). Multivariate analyses bevestigen dat ouders vaker een niet-rokenafpraak hebben met jongens dan met meisjes (tabel 3.5).

Opvallend is dat ouders minder vaak een niet-rokenafpraak zeggen te hebben met een kind dat nooit heeft gerookt (23%) dan met een kind dat ooit heeft gerookt (28%) of dat dagelijks rookt (31%). Deze verschillen zijn echter niet significant.

Verwachte effectiviteit ouders

Ouders zijn drie vragen gesteld over de invloed die zij hebben om te voorkomen dat hun kind gaat roken. Deze drie vragen zijn samengevoegd in de schaal 'verwachte effectiviteit', die loopt van 1 (beslist niet) tot 5 (beslist wel). Bij een schaalscore >3,5 zeggen ouders dat zij verwachten dat hun maatregelen (beslist) wel effectief zijn.

Iets meer dan de helft van de ouders verwacht dat de maatregelen die zij zelf (kunnen) nemen effect hebben op het rookgedrag van hun kind. De verwachte effectiviteit lijkt hoger onder ouders van dochters (57%) dan onder ouders van zonen (51%), dit verschil is echter niet significant. Het vertrouwen van ouders in hun eigen maatregelen lijkt af te nemen met de leeftijd van het kind. Ouders van 15-jarigen hebben bijvoorbeeld minder vertrouwen in hun eigen maatregelen (45%) dan ouders van 12 en 13-jarigen (60%).

Er bestaat een samenhang tussen het rookgedrag van ouders en dat van kinderen en het effect dat ouders verwachten van maatregelen om roken door hun kinderen tegen te gaan. Ouders die zelf roken, denken minder vaak dat ze invloed kunnen uitoefenen dan ouders die niet roken (respectievelijk 44% en 58%). Ook ouders van kinderen die al

wel eens gerookt hebben, denken minder vaak dat zij invloed hebben op het rookgedrag van hun kind. Dit geldt vooral voor ouders van kinderen die wekelijks roken.

Multivariate analyses bevestigen dat het vertrouwen van ouders in hun eigen maatregelen ten aanzien van roken minder groot is als het om een zoon gaat, als hun kind ouder wordt en als één of beide ouders zelf rookt (tabel 3.5).

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm

Etniciteit

Er zijn geen grote verschillen tussen autochtone en allochtone ouders in hun opvattingen ten aanzien van roken door jongeren onder de 16 (zie tabel 3.3). Wel vinden allochtone ouders vaker dat hun kinderen helemaal niet mogen roken.

Allochtone ouders hebben vaker tabak in huis en roken vaker in het bijzijn van hun kind (tabel 3.4). Ook praten zij minder makkelijk met hun kind over roken. Daarentegen hebben ze vaker dan autochtone ouders strenge regels ten aanzien roken en denken ze vaker dat hun eigen maatregelen effectief zijn.

Multivariate analyses bevestigen dat allochtone ouders vaker strenge regels stellen over roken en vaker denken dat hun eigen maatregelen effectief zijn vergeleken met autochtone ouders (tabel 3.5).

Tabel 3.3 Opvattingen van ouders ten aanzien van roken (ouderrapportage) naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm (% , n=2770)¹

	Etniciteit		Schoolniveau ²				Gezinsvorm	
	autochtoon	allochtoon ³	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO	onvolledig	volledig ⁴
Af en toe roken <16 schadelijk	77.1	82.4	74.0	77.3	76.1	81.4	79.6	77.2
Jongeren onder de 16 mogen...								
...helemaal niet roken	85.6	93.0*	82.4	87.4	87.5	86.6	84.1	86.8
...af en toe roken	15.3	16.2	14.1	17.0	14.7	14.4	15.0	15.3

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

² verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

³ * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

⁴ * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

Schoolniveau

Er blijken geen verschillen te bestaan in de opvattingen ten aanzien van roken tussen ouders van kinderen op verschillende schoolniveaus (tabel 3.3). Ouders van VMBO-leerlingen hebben wel vaker openlijk tabak in huis en roken vaker in het bijzijn van hun kind dan ouders van HAVO- of VWO-leerlingen (tabel 3.4). Ouders van kinderen op het VMBO praten ook minder makkelijk met hun kind over roken, stellen minder strenge regels en denken minder vaak dat hun eigen maatregelen ten aanzien van roken effectief zijn vergeleken met ouders van kinderen op het VWO.

Multivariate analyses bevestigen dat ouders van VMBO-leerlingen minder strenge regels stellen over roken en minder vaak effect verwachten van hun eigen maatregelen dan ouders van VWO-leerlingen (tabel 3.5).

Tabel 3.4 Opvoedgedrag ten aanzien van roken (ouderrapportage) naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm
(%, n=2965)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹				Gezinsvorm	
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO	onvolledig	volledig ³
Openlijk tabak in huis?	21.9	31.8*	33.5 ^a	26.5 ^a	19.2 ^b	15.7 ^b	32.3	20.9*
Roken in bijzijn kind	30.8	44.5*	40.5 ^a	35.1 ^a	28.9 ^b	26.1 ^b	55.4	28.6*
Makkelijk praten over roken ⁴	93.8	85.5*	89.6 ^a	90.8 ^a	93.7 ^a	96.3 ^b	89.9	93.4
Regels (kind mag zeker niet roken) ⁵	76.6	88.5*	70.9 ^a	77.9 ^{ab}	76.3 ^{ab}	83.0 ^b	76.7	77.8
Niet-roken afspraak	24.9	20.5	22.8	25.4	25.2	24.1	21.2	25.3
Verwachte effectiviteit van maatregelen roken ⁶	52.1	66.1*	46.8 ^a	54.0 ^{ab}	53.0 ^{ab}	58.1 ^b	46.9	55.1

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

⁴ % met schaalscore makkelijk praten over roken (1-5) >3,5

⁵ % met schaalscore regels (1-5) >4,5; totale percentage: 77,7%

⁶ % ouders dat (beslist) wel effect verwacht, schaalscore (1 t/m 5) >3,5.

Gezinsvorm

De opvattingen over roken van ouders in volledige en onvolledige gezinnen zijn grotendeels dezelfde. Ouders van kinderen in een onvolledig gezin vinden af en toe roken iets vaker schadelijk dan ouders in volledige gezinnen (niet significant). Dit verschil wordt bevestigd wanneer we corrigeren voor andere achtergrondkenmerken (tabel 3.5).

Er zijn ook weinig verschillen in opvoedgedrag ten aanzien van roken tussen beide gezinsvormen. Wel hebben onvolledige gezinnen vaker tabak in huis en roken deze ouders bijna twee keer zo vaak in het bijzijn van hun kind(eren) dan ouders in volledige gezinnen (tabel 3.4).

Tabel 3.5 Opvattingen en opvoedgedrag van ouders ten aanzien van roken (ouderrapportage):
samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit, gezinsvorm en rookgedrag van
ouders (multivariate logistische regressie, Odds Ratio, n=2965)

	Af en toe roken <16 schadelijk ¹	Regels (mag zeker niet roken) ²	Niet-roken- afpraak	Maatregelen (beslist) wel effectief ³
	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.89	0.71**	1.04	0.87**
Sekse Jongen (ref. meisje)	1.28**	1.20	1.28**	0.72**
Schoolniveau				
VWO	1	1	1	1
HAVO	0.80	0.80	1.07	0.87
VMBO-t	0.81	0.79	1.11	0.87
VMBO-b	0.66	0.62*	0.96	0.68*
Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)	1.39	2.59**	0.87	2.25**
Gezinsvorm onvolledig gezin (ref. volledig gezin)	1.70*	1.03	0.89	0.72
1 of 2 rokende ouders (ref. geen rokende ouders)	0.76*	0.75*	1.20	0.60**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

² schaal score regels (1 t/m 5) >4,5

³ ouders verwachten (beslist) wel effect, schaal score (1 t/m 5) >3,5.

Vergelijking van ouder- en kindrapportage

In de vorige paragrafen zagen we dat de opvattingen van ouders vaak samenhangen met het rookgedrag van hun kind. Het is echter nog maar de vraag of ouders weten of hun kind rookt. Daarnaast is het van belang dat de regels van de ouders ook duidelijk overkomen bij het kind. Om deze twee aspecten te onderzoeken, hebben we in de HBSC-studie de antwoorden van de ouders over het rookgedrag van hun kind en over de regels die zij stellen, vergeleken met wat de kinderen hierover zeggen.

Er bestaan grote verschillen in de perceptie van ouders en kinderen als het gaat om het roken van het kind. Het percentage kinderen dat zegt te roken is meer dan twee keer zo groot als het percentage ouders dat zegt dat hun kind rookt. Dit geldt zowel voor ooit roken als voor dagelijks roken. 12 procent van de ouders denkt dat hun kind ooit heeft gerookt, terwijl 29 procent van de kinderen die vraag bevestigend beantwoordt. Dit verschil geldt voor alle leeftijden. Slechts 2 procent van de ouders van 12-jarigen denkt dat hun kind ooit gerookt heeft, terwijl volgens de 12-jarigen zelf 9 procent van hen ooit gerookt heeft. Voor 16-jarigen gaat het om respectievelijk 25 en 53 procent.

Ook de cijfers over dagelijks roken lopen sterk uiteen. Denkt 2 procent van de ouders dat hun kind dagelijks rookt, van de kinderen zelf zegt 5 procent dat iedere dag te doen. Deze verschillen gelden zowel voor jongens als meisjes (zie tabel 3.6).

Over de regels met betrekking tot roken rapporteren ouders en kinderen minder verschillend. Kinderen vermelden minder regels dan hun ouders. Deze onderschatting geldt met name voor jongens en voor kinderen vanaf 14 jaar.

Tabel 3.6 Vergelijking van ouder- en scholierenrapportage van rookgedrag van scholieren en opvoedgedrag van ouders ten aanzien van roken, naar leeftijd en sekse van het kind (% , n=2965)

	Ouders								Scholieren ¹							
	Tot	Sekse		Leeftijd					Tot	Sekse		Leeftijd				
		J	M ²	12	13	14	15	16		J	M ²	12	13	14	15	16
Roken																
Ooit in het leven	11.7	12.3	11.0	2.2	4.6	12.8	20.4	25.2	28.6	30.0	27.2	8.6	14.6	34.3	44.6	53.2
Dagelijks	2.1	1.9	2.4	0.0	0.6	1.5	4.7	5.6	4.6	4.6	4.7	0.0	1.4	4.1	9.2	12.6
Regels (mag zeker niet roken)³	77.7	79.6	75.7	86.6	85.7	76.5	68.5	63.7	70.9	71.6	70.1	86.9	82.8	64.8	58.2	52.0

¹ vet = verschil tussen ouder- en kindrapportage significant (BI niet overlappend). Bijvoorbeeld 53,2% van de 16-jarige scholieren zegt ooit gerookt te hebben, wat significant verschilt van 25,2% van de ouders van 16-jarigen die zegt dat hun kind ooit gerookt heeft

² * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

³ % met schaalscore regels (1 t/m 5) >4,5

De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten en het rookgedrag van jongeren

In een multivariate analyse is nagegaan in hoeverre verschillende opvoedgedragingen samenhangen met het roken van scholieren (wekelijks roken), als we rekening houden met de samenhang tussen die variabelen (en corrigeren voor demografische variabelen).

Rookgedrag van scholieren lijkt zowel samen te hangen met de algemene opvoeding als met de opvoeding die specifiek op roken gericht is. Voor de opvoeding in het algemeen geldt dat wanneer ouders meer toezicht houden op hun kind, het kind minder vaak wekelijks rookt (tabel 3.7).

Wat betreft de roken-specifieke opvoeding blijkt dat wanneer ouders meer effect verwachten van hun eigen maatregelen om het roken van hun kind te beïnvloeden, het kind minder vaak een wekelijkse roker is. Dit zien we ook in de percentages in tabel 3.2: ouders van niet-rokers hebben drie keer zo vaak vertrouwen in hun eigen maatregelen dan ouders van wekelijkse rokers.

Opvallend is dat als ouders een niet-rokenafpraak hebben met hun kind, die zoon of dochter vaker wekelijks rookt. Ook dit blijkt al enigszins uit tabel 3.2. Deze uitkomst

kan ermee te maken hebben dat ouders eerder geneigd zijn zo'n afspraak te maken met hun kind als ze zich er zorgen over maken dat hij of zij gaat roken dan in het geval dat ze die zorgen niet hebben.

Tabel 3.7 De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten (ouderrapportage) en wekelijks roken van jongeren (kindrapportage) (multivariate logistische regressie, odds ratio, n=2770)^{1,2}

	Wekelijks roken
	OR
<i>Algemene opvoeding</i>	
Steun van ouders	0.87
Toezicht van ouders	0.56*
Kennis van ouders	0.41
<i>Roken-specifieke opvoeding</i>	
Schadelijkheid van af en toe roken < 16	1.00
Regels over roken ³	1.00
Niet-rokenafpraak	1.66*
Verwachte effectiviteit van maatregelen roken ⁴	0.34**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

² in deze analyses is tevens gecontroleerd voor sekse, leeftijd, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm

³ schaalscore regels (1 t/m 5)

⁴ schaalscore verwachte effectiviteit (1 t/m 5)

Vergelijking 2007-2009

Om de trends van rookspecifieke opvoeding te bepalen, hebben we gebruik gemaakt van het *Peilstationsonderzoek Ouders* van 2007 (Verdurmen e.a., 2008). Omdat de studies van het Trimbos-instituut vaak dezelfde vragen bevatten, kunnen we enkele trendgegevens presenteren. In overeenstemming met hoofdstuk 7 van deel 1 van dit rapport maken we hier uitsplitsingen naar leeftijdsgroepen. Dat doen we, omdat leeftijd een belangrijke factor is in relatie tot middelengebruik en de specifiek daarop gerichte opvoeding.

In vergelijking met 2007 hebben ouders vaker strikte opvattingen over roken (zie tabel 3.8). Meer ouders vinden het schadelijk als jongeren onder de 16 af en toe roken. In 2007 vond 66 procent van hen dit schadelijk, in 2009 78 procent. Deze toename zien we zowel bij ouders van 12- en 13-jarigen als bij ouders van 14- en 15-jarigen, maar de toename is alleen significant voor de ouders van de jongste leeftijdsgroep. Dagelijks roken onder de 16 jaar vonden al veel ouders in 2007 schadelijk (98%), terwijl dat in 2009 gold voor bijna alle ouders (99,5%).

Tabel 3.8 Vergelijking van opvattingen en opvoedgedrag ten aanzien van roken (ouderrapportage) tussen Peilstationsonderzoek 2007 (n=3634) en HBSC 2009 (n=2965), naar leeftijdsgroep van het kind (%)

	Peil 2007	HBSC 2009 ¹
Af en toe roken < 16 schadelijk²		
12-13 jaar	69.2	80.4*
14-15 jaar	63.0	75.1
Totaal	66.0	77.7*
Dagelijks roken < 16 schadelijk²		
12-13 jaar	98.7	99.5
14-15 jaar	97.8	99.5*
Totaal	98.2	99.5*
Niet-rokenafpraak		
12-13 jaar	25.4	24.4
14-16 jaar	25.0	24.7
Totaal	25.2	24.6
Regel kind mag thuis niet roken³		
12-13 jaar	84.5	87.7
14-16 jaar	76.4	80.3
Totaal	79.9	83.6
Verwachte effectiviteit⁴		
12-13 jaar	49.9	59.5*
14-16 jaar	45.2	49.0
Totaal	47.2	53.6*

¹ * = verschil tussen 2007 en 2009 significant (BI niet overlappend)

² alleen ouders van kinderen onder de 16 zijn meegenomen in de analyses

³ vraagstelling in 2009 komt niet geheel overeen met vraagstelling in 2007. In 2007 is aan de ouders gevraagd of het kind thuis mag roken en of het kind dit ook doet (de 2 antwoordcategorieën mag het niet, maar doet dit wel en mag het niet en doet het ook niet zijn opgeteld). In 2009 is alleen gevraagd of het kind thuis mag roken, waarbij het percentage ouders is gerapporteerd die zegt dat dit 'zeer niet' mag

⁴ % ouders dat (beslist) wel effect verwacht, schaalscore (1 t/m 5) >3,5

Er zijn weinig verschillen in opvoedgedrag ten aanzien van roken sinds 2007. Het percentage ouders dat een niet-rokenafpraak heeft met hun kind is sinds 2007 gelijk gebleven, namelijk een kwart van hen. In 2007 en in 2009 is aan ouders gevraagd of hun kind thuis mag roken, de vraagstelling was echter niet helemaal identiek (zie tabel 3.8). Zowel in 2007 als in 2009 zei ongeveer 80 procent van de ouders dat zij hun kind geen toestemming geven om thuis te roken.

In vergelijking met 2007 zijn er twee jaar later iets meer ouders die denken dat zij invloed (kunnen) hebben op het rookgedrag van hun kind. In 2007 dacht 47 procent van de ouders dat zij met hun eigen maatregelen kunnen voorkomen dat hun kind gaat roken; in 2009 had 54 procent dat idee. Deze toename geldt met name voor ouders van 12- en 13-jarigen.

Ook als we rekening houden met verschillen in steekproefsamenstelling blijven de gevonden significante trends bestaan (niet in tabel).

Samenvatting en conclusies

Stijgende trend in opvattingen; geen verschil in opvoedgedrag

De inspanningen van de laatste jaren om jongeren en hun ouders te doen inzien dat roken schadelijk is, lijkt effect te hebben gehad op de opvattingen van ouders. Nagenoeg alle ouders vinden dagelijks roken onder de 16 jaar nu schadelijk, en drie kwart van de ouders (12 procent meer dan in 2007) acht ook af en toe roken schadelijk. Deze toename van strikte normen draagt mogelijk bij aan de dalende trend in rookgedrag van scholieren (zoals gerapporteerd in hoofdstuk 7 van deel 1). Afkeuring door ouders blijkt namelijk samen te hangen met een reductie van het roken door jongeren (Bahr e.a., 2005; Piko, 2006; Engels & Willemsen, 2004).

Anders dan de opvattingen, is er in vergelijking met 2007 geen duidelijk verschil te zien in het opvoedgedrag ten aanzien van roken. Het percentage ouders dat strikte regels stelt over roken of dat een niet-rokenafpraak heeft met hun kind is gelijk gebleven. Of dat een negatieve ontwikkeling is, weten we niet, want uit onderzoek is nog niet gebleken of (huis)regels en niet-rokenafspraken het rookgedrag van adolescenten beïnvloeden. Amerikaanse studies laten een beschermend effect zien van huisregels, maar Nederlands onderzoek kan dat niet bevestigen (Andersen e.a., 2004; Jackson & Henriksen, 1997; Rodriguez e.a., 2007; Den Exter Blokland e.a., 2006; Harakeh e.a., 2005). Ook de effectiviteit van een niet-rokenafpraak is onduidelijk. Sommige ouders maken de afspraak met hun kinderen dat zij nooit of niet zullen roken tot een bepaalde leeftijd. De effecten van zo'n afspraak lijken echter niet overtuigend en het belonen van niet roken zou het roken mogelijk zelfs stimuleren (Den Exter Blokland e.a., 2006). We stelden al vast dat ouders vaker een afspraak hebben met hun kind om niet te gaan roken als hij of zij wekelijks rookt. Dit kan te maken hebben met onwetendheid van de ouders over het rookgedrag van hun kind. Bovendien is het mogelijk dat ouders die bezorgd zijn dat hun kind gaat roken eerder een niet-rokenafpraak met hun kind maken dan ouders die zich daarover geen zorgen maken.

Uit onderzoek is *wel* duidelijk dat een kwalitatief goede communicatie tussen ouders en kind over roken invloed heeft op het rookgedrag van adolescenten. In 2007 is niet gevraagd naar de kwaliteit van communicatie, maar in 2009 zegt het merendeel van de ouders makkelijk met hun kind te kunnen praten over roken.

Rokende ouders niet alleen een slecht voorbeeld, maar ook van invloed op de opvoeding

Er blijkt een duidelijke samenhang tussen het opvoedgedrag van ouders en het rookgedrag van zowel ouders als kinderen. Uit eerder onderzoek is bekend dat het voorbeeldgedrag van ouders zelf invloed heeft op het rookgedrag van adolescenten. Jongeren met ouders die roken, zien hun ouders roken, maar worden bijvoorbeeld ook blootgesteld aan sigaretten in huis. Deze verschillen zien we terug in onvolledige gezinnen, waar een hoger percentage ouders rookt. Deze ouders hebben vaker tabak in huis en roken vaker in het bijzijn van hun kind. Mogelijk verklaart dit ook waarom kinderen in onvolledige gezinnen bijna twee keer zo vaak dagelijks roken als kinderen in volledige gezinnen (zie hoofdstuk 7 van deel 1 van dit rapport).

Ouders vervullen niet alleen een rolmodel dat jongeren navolgen, ook dragen zij met hun rookgedrag hun normen over roken uit (Petraitis e.a., 1995). De normen van ouders die zelf roken zijn duidelijk minder strikt dan de normen van ouders die zelf niet roken. Bovendien zijn van deze groep ouders de regels, de communicatie en het vertrouwen in eigen maatregelen minder sterk.

Allochtone ouders strenger maar slechter voorbeeld

Er zijn duidelijke verschillen tussen autochtone en allochtone ouders in hun opvoedgedrag ten aanzien van roken. Enerzijds zijn de normen van allochtone ouders strikter, hanteren ze vaker strenge rookregels en denken ze vaker dat hun eigen maatregelen effectief zijn. Anderzijds hebben allochtone ouders vaker tabak in huis, roken zij vaker in het bijzijn van het kind en praten zij minder makkelijk met hun kind over roken. Ondanks de verschillen in het opvoedgedrag van hun ouders bestaan er geen duidelijke verschillen in rookgedrag tussen allochtone en autochtone jongeren (zie hoofdstuk 7 in deel 1 van dit rapport).

Ouders VMBO-leerlingen minder streng in opvoeding over roken en slechter voorbeeld

De opvoeding die ouders geven met betrekking tot roken blijkt ook te verschillen naargelang het schoolniveau van hun kind. Ouders van VMBO-leerlingen hebben vaker openlijk tabak in huis en roken vaker in het bijzijn van hun kind dan ouders van HAVO- of VWO-leerlingen. Ook praten ouders van kinderen in het VMBO minder makkelijk met hun kind over roken, stellen ze minder strenge regels en verwachten ze minder vaak dat hun eigen maatregelen ten aanzien van roken effectief zijn dan ouders van kinderen in het VWO. Deze verschillen komen duidelijk overeen met de verschillen in het rookgedrag van de kinderen. Zoals gerapporteerd in hoofdstuk 7 in deel 1 van dit rapport zijn er 15 keer zo veel dagelijkse rokers in het VMBO-b dan in het VWO. Het opvoedgedrag van ouders ten aanzien van roken is een mogelijke verklaring voor deze verschillen in risicogedrag tussen de schoolniveaus.

Relatie opvattingen van ouders en rookgedrag van kinderen

Het opvoedgedrag van ouders hangt duidelijk samen met het rookgedrag dat de kinderen zelf rapporteren. Dat wil zeggen: vergeleken met ouders van kinderen die nooit hebben gerookt zijn de opvattingen van ouders minder strikt wanneer hun kind ooit of wekelijks rookt. Ouders van deze categorieën kinderen praten minder makkelijk met hun kind over roken, zijn minder streng en verwachten weinig effect van hun eigen maatregelen. Aangezien dit cross-sectionele gegevens zijn, weten we op basis van dit onderzoek niet wat oorzaak en gevolg is. Hebben ouders meer moeite met de rookopvoeding, omdat ze minder van hun eigen maatregelen verwachten als hun kind eenmaal rookt? Of gaan kinderen vaker roken, als hun ouders minder makkelijk met hen praten, tolerantere opvattingen hebben of minder effect verwachten van hun eigen maatregelen over roken? Waarschijnlijk gelden beide verklaringen. Mogelijk beïnvloedt middelengebruik van jongeren de opvattingen van ouders daarover (Van der Vorst e.a., 2010). Bovendien is bekend dat de opvattingen van ouders en de ouder-kindcommunicatie over roken van invloed zijn op het rookgedrag van het kind (Bahr e.a., 2005; Harakeh, 2010).

Geringe overeenkomst ouder- en kindrapportage

Ouders en kinderen rapporteren zeer verschillend over het roken door de kinderen. Het percentage scholieren dat zegt te roken is meer dan twee keer zo groot als het percentage ouders dat zegt dat hun kind rookt. Dit geldt zowel voor ooit roken als voor dagelijks roken. Ook in 2007 liepen de cijfers over roken door kinderen gezien door de ouders en de kinderen zelf sterk uiteen (Verdurmen e.a., 2008). Dit verschil is sindsdien niet kleiner geworden.

Ten aanzien van regels over roken worden door ouders en kinderen minder grote verschillen gerapporteerd. Kinderen rapporteren minder regels dan hun ouders. Deze bevindingen komen overeen met andere studies waarin de ouders optimistischer zijn over hun eigen opvoedgedrag dan hun kinderen (Tein e.a., 1994, 2007; Wang e.a., 2005).

4 Alcohol en opvoeding

Jacqueline Verdurmen

De afgelopen jaren is er veel te doen geweest over het alcoholgebruik van jongeren. Volgens de cijfers nam vooral het drinken door de jongste scholieren onrustbarend toe (Monshouwer e.a., 2004). De alcoholconsumptie van Nederlandse jongeren bleek bovendien fors hoger te liggen dan het gemiddelde van hun leeftijdgenoten in andere Europese landen (Hibell e.a., 2004). Deze ontwikkelingen leidden tot een grote aandacht voor de preventie van alcoholgebruik door jongeren onder de 16 jaar. Voorbeelden daarvan zijn de grote landelijke Postbus 51-campagnes, het opzetten van zogenaamde alcoholpoli's voor jongeren en het ontwikkelen van nieuwe interventies.

Veel van deze activiteiten richtten zich voornamelijk op ouders. De relatie tussen opvoedgedrag van ouders enerzijds en alcoholgebruik van het kind anderzijds is de laatste jaren steeds beter onderzocht. Zo weten we dat de opvattingen van ouders over alcoholgebruik door jongeren invloed hebben op het drinkgedrag van hun kind. Jongeren van wie de ouders strikte normen hanteren ten aanzien van alcoholgebruik, geven zich als adolescent minder vaak over aan (zwaar) drinken dan hun leeftijdgenoten die met minder strenge normen te maken krijgen (Bahr e.a., 2005; Wood e.a., 2004).

Niet alleen de opvattingen van de ouders zijn van belang, dat geldt ook voor de communicatie tussen ouder en kind over alcohol. De kwaliteit daarvan lijkt belangrijker dan de frequentie (Spijkerman e.a., 2008; Van den Eijnden e.a., 2010). De grootste invloed lijken ouders echter te hebben door het stellen van regels. Zowel Nederlands (Van der Vorst e.a., 2007) als internationaal onderzoek (Jackson e.a., 1999) toont aan dat ouders het alcoholgebruik van hun kind kunnen uitstellen en verminderen door ten aanzien daarvan strenge regels te hanteren.

Naast de opvoeding heeft ook het voorbeeld dat ouders zelf geven invloed op hun kind (Bandura, 1977). Naarmate ouders meer drinken, is de kans groter dat kinderen veel gaan drinken en op jonge leeftijd daarmee beginnen (Engels e.a., 1999). Mogelijk komt dat, omdat ouders die zelf (veel) drinken minder vaak een alcoholspecifieke opvoeding toepassen (Van der Vorst e.a., 2005; Verdurmen e.a., 2008). Ook laten twee recente longitudinale studies zien dat de beschikbaarheid van alcohol thuis verband houdt met een toename van alcoholgebruik onder 12- tot en met 16-jarigen (Komro e.a., 2008; Van den Eijnden e.a., 2010). Het laatste onderzoek suggereert zelfs dat beschikbaarheid van alcohol een sterkere voorspeller is voor alcoholgebruik door het kind dan het drinkgedrag van de ouders.

Tot slot is het vertrouwen van ouders in hun invloed op het alcoholgebruik van hun kind van belang. Wanneer ouders geen effect verwachten van het stellen van regels en het voeren van een goed gesprek over alcohol met hun kind, zullen zij ook minder geneigd zijn dit opvoedgedrag te vertonen.

In dit hoofdstuk rapporteren we over de opvattingen (normen) van ouders ten aanzien van alcoholgebruik door (hun) kinderen, het opvoedgedrag ten aanzien van alcohol (waaronder het stellen van regels en de kwaliteit van de communicatie over alcoholgebruik) en de zichtbaarheid van alcohol in de omgeving van het kind. Deze opvoedgedragingen van ouders worden tevens uitgesplitst naar alcoholgebruik van het kind en alcoholgebruik van de ouders.

Aan de ouders is gevraagd hoe vaak en hoeveel zij zelf en hun partner drinken. De gezinnen zijn ingedeeld in niet-drinkers, matige drinkers en zware drinkers. Niet-drinkers zijn gezinnen waarin beide ouders niet of alleen incidenteel drinken. Matige drinkers zijn gezinnen waarin de moeder maximaal 14 glazen alcohol per week drinkt en/of de vader maximaal 21 glazen. Zware drinkers zijn gezinnen waarin de moeder meer dan 14 glazen per week drinkt en/of de vader meer dan 21 glazen per week.

De kinderen zijn ingedeeld in niet-drinkers en drinkers. Niet-drinkers zijn kinderen die in de afgelopen maand geen alcohol hebben gedronken, drinkers zijn kinderen die dit wel hebben gedaan. Door deze uitsplitsingen kunnen we nagaan of het opvoedgedrag van ouders ten aanzien van alcohol samenhangt met hun eigen alcoholgebruik en dat van hun kind.

Zoals aangestipt in hoofdstuk 1, is het verleidelijk om het opvoedgedrag van ouders als oorzaak te zien van het alcoholgebruik van hun kind. Aangezien we deze gegevens op één meetmoment verzameld hebben, kunnen we nu alleen uitspraken doen over de onderlinge samenhang ervan en niet over oorzakelijke verbanden ertussen.

Kerncijfers: Opvattingen

Schadelijkheid van alcoholgebruik onder de 16 jaar

Er is aan ouders gevraagd drie patronen van alcoholgebruik door kinderen, variërend in frequentie en hoeveelheid, te beoordelen op schadelijkheid. Deze patronen zijn: ieder weekend een of twee drankjes drinken, iedere dag een of twee drankjes drinken en ieder weekend vijf of meer drankjes drinken. In tabel 4.1 staan de percentages weergegeven van ouders die het betreffende alcoholgebruik nogal of erg schadelijk vinden.

De mate waarin ouders alcoholgebruik door jongeren onder de 16 jaar schadelijk vinden, hangt samen met de hoeveelheid alcohol die ze gebruiken en met de leeftijd van het kind. Bijna alle ouders noemen het schadelijk als een kind onder de 16 jaar ieder weekend vijf of meer drankjes of iedere dag een of twee drankjes drinkt (98%). Die opvattingen verschillen niet tussen ouders van zonen en dochters, ouders van kinderen van verschillende leeftijden en ouders van kinderen die wel of niet alcohol drinken.

Iedere week een of twee drankjes drinken vinden minder ouders schadelijk (72%). Bovendien neemt dat aantal af naarmate het kind ouder is: vindt drie kwart van de ouders van 12- tot en met 14-jarigen dit drinkgedrag schadelijk, onder ouders van 15-jarigen is dat twee derde. Ook is er een verband met het alcoholgebruik van het kind. Ouders van kinderen die de afgelopen maand alcohol gedronken hebben, vinden een of twee consumpties ieder weekend minder schadelijk (64%) dan ouders van

kinderen die de afgelopen maand niets hebben gedronken (75%). Tot slot vonden we geen verband tussen het alcoholgebruik van de ouders zelf en de mate waarin ze de verschillende drinkpatronen voor kinderen schadelijk achten.

Als we rekening houden met de invloed van de andere kenmerken, dan blijkt dat met name ouders van dochters en ouders van oudere kinderen het drinken van een of twee drankjes in het weekend voor een kind onder de 16 jaar minder vaak schadelijk achten (tabel 4.5).

Normen ten aanzien van alcoholgebruik door jongeren onder de 16

Om de normen van ouders ten aanzien van alcoholgebruik door jongeren onder de 16 na te gaan kregen zij de volgende stelling voorgelegd: 'Jongeren onder de 16 mogen af en toe alcohol drinken'. Een kwart van de ouders is het (helemaal) eens met deze stelling, waarbij ze iets toleranter blijken tegenover dochters dan tegenover zonen: 26 versus 21 procent. Ouders van oudere kinderen staan vaker positief tegenover alcoholgebruik door jongeren onder de 16 dan ouders van jongere kinderen. Mogelijk hangt dat samen met de onderzoeksuitkomst dat ouders van wie de kinderen de afgelopen maand alcohol hebben gedronken vaker positief staan ten opzichte van alcoholgebruik onder de 16 jaar (tabel 4.1).

Daarnaast hebben we ouders gevraagd naar hun opvattingen over drinken van verschillende hoeveelheden alcohol onder de 16, namelijk een slokje, een heel glas of meerdere glazen. Vier van de tien ouders (43%) vindt het acceptabel dat een kind voor het eerst voor het 16e jaar een slokje alcohol drinkt, één op de acht (13%) vindt een heel glas acceptabel en slechts 1 procent kan het goedkeuren dat een kind jonger dan 16 meerdere glazen alcohol drinkt. Ouders van zonen en dochters antwoorden hetzelfde, maar ouders van 15-jarigen staan vaker coulant tegenover het drinken van een heel glas of meerdere glazen alcohol dan ouders van jongere kinderen.

Voor alle bovengenoemde stellingen geldt dat ouders van wie de kinderen alcohol gebruiken vaker coulante opvattingen hebben dan ouders van wie de kinderen geen alcohol nuttigen. Hetzelfde beeld zien we bij ouders die zelf (zwaar) alcohol gebruiken; zij staan minder negatief tegenover alcoholgebruik door jongeren onder de 16 dan ouders die niet drinken.

Tabel 4.1 Opvattingen van ouders ten aanzien van alcohol (ouderrapportage) naar sekse, leeftijd, alcoholgebruik van kinderen (kindrapportage) en alcoholgebruik van ouders (ouderrapportage) (% , n=2770, 12 t/m 15 jaar)¹

	Sekse			Leeftijd				Alcoholgebruik kind ²		Alcoholgebruik ouders ³		
	Totaal	J	M ⁴	12	13	14	15	niet	wel	niet	matig	zwaar
Schadelijkheid alcohol < 16												
Ieder weekend 1 of 2 drankjes	71.6	73.2	69.8	73.1	75.6	73.5	64.5	75.4	64.2*	74.7	71.3	64.5
Iedere dag 1 of 2 drankjes	98.4	98.7	98.0	97.3	98.0	98.9	99.1	98.4	98.3	98.1	98.4	98.5
Ieder weekend 5 of meer drankjes	98.1	98.7	97.5	97.9	98.3	98.3	97.9	98.4	97.4	98.4	98.0	97.1
Jongeren onder de 16 mogen...												
...af en toe alcohol	23.6	20.9	26.4*	17.0	24.8	22.9	28.1	19.5	31.6*	19.3 ^a	23.6 ^{ab}	31.1 ^b
Acceptabel <16												
Een slokje	43.0	43.4	42.6	37.1	44.7	41.8	47.1	38.0	53.8*	28.3 ^a	46.5 ^b	51.4 ^b
Een heel glas alcohol	12.9	12.7	13.2	9.8	10.2	11.4	19.6	8.5	21.7*	8.5 ^a	13.0 ^{ab}	18.8 ^b
Meerdere glazen	1.0	0.4	1.7	0.2	0.5	0.4	2.8	0.4	2.4*	0.9	1.0	0.4

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 zijn meegenomen in deze analyses

² wel of niet afgelopen maand alcohol gedronken (kindrapportage); * = verschil tussen wel en niet drinkers is significant (BI niet overlappend).

Bijvoorbeeld: 31,6% van de jongeren die wel drinken heeft ouders die zeggen dat af en toe alcohol < 16 mag, 19,5% van ouders van de jongeren die niet drinken vindt dit

³ niet: beide ouders drinken niet of incidenteel; matig: vader drinkt gemiddeld 21 glazen of minder per week en/of moeder drinkt gemiddeld 14 glazen of minder per week; zwaar: vader drinkt gemiddeld meer dan 21 glazen per week en/of moeder drinkt gemiddeld meer dan 14 glazen per week (ouderrapportage); verschillende superscripten betekent dat groepen significant van elkaar verschillen (BI niet overlappend, zie H1)

⁴ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

Kerncijfers: Opvoedgedrag

Aanwezigheid van alcohol in de omgeving van het kind

Ouders is gevraagd in hoeverre zij wijn of bier, mixdrankjes en sterke drank in huis hebben ('nooit', 'soms', 'meestal' of 'altijd'). Hieronder zijn de percentages weergegeven voor ouders die soms, meestal of altijd de genoemde soorten drank in huis hebben.

Bijna alle ouders hebben wel eens wijn of bier in huis, een kwart heeft wel eens mixdrankjes in huis en ruim de helft sterke drank (tabel 4.2). Er zijn geen verschillen tussen ouders van zonen en dochters of tussen ouders van kinderen van verschillende leeftijden. Wel blijken ouders van kinderen die alcohol drinken iets vaker wijn, bier of mixdrankjes in huis te hebben dan ouders van kinderen die niet drinken. Ook hebben ouders die zelf drinken vaker bier, wijn of sterke drank in huis dan ouders die niet drinken.

Bijna de helft van de ouders zegt regelmatig tot vaak alcohol te drinken in het bijzijn van hun kind(eren). Hier maken sekse, leeftijd en alcoholgebruik van het kind niet uit. Wel is er een verband met het alcoholgebruik van de ouders. De helft van de matig drinkende ouders zegt regelmatig tot vaak in het bijzijn van het kind alcohol te drinken, terwijl dit bij de zwaar drinkende ouders geldt voor 88 procent.

Kwaliteit van de communicatie over alcohol

Ouders zijn drie vragen gesteld over hoe makkelijk zij met hun kind kunnen praten over alcohol. Vervolgens zijn deze drie vragen samengevoegd in de schaal 'kwaliteit van communicatie', die loopt van 1 (helemaal niet makkelijk) tot 5 (heel erg makkelijk). Bij een schaalscore >3,5 zeggen ouders dat zij best wel of heel erg gemakkelijk met hun kind over alcohol kunnen praten.

Een grote meerderheid van de ouders rapporteert dat zij (best wel) gemakkelijk met hun kind over alcohol kunnen praten (tabel 4.2). Dit geldt in dezelfde mate voor zonen als voor dochters. Wel vinden ouders het praten over alcohol wat moeilijker als kinderen ouder worden. Zo is het percentage ouders van 15- en 16-jarigen dat zegt daarover makkelijk met hun kind te kunnen praten iets lager dan het percentage ouders van 12- en 13-jarigen. Ook beoordelen ouders van kinderen die al alcohol drinken de kwaliteit van de communicatie hierover iets minder vaak als goed. 89 procent zegt (best wel) makkelijk over alcohol te kunnen praten, vergeleken met 96 procent van de ouders van kinderen die nog geen alcohol gebruiken. Het alcoholgebruik van de ouders zelf is niet gerelateerd aan hun oordeel over de kwaliteit van de communicatie.

Regels ten aanzien van alcoholgebruik

Aan de ouders is gevraagd in hoeverre hun kind in bepaalde situaties alcohol zou mogen drinken. Ze kregen de volgende situaties voorgelegd: thuis een glas in bijzijn van de ouders, meerdere glazen in bijzijn van de ouders, op een feestje met vrienden, in het weekend, door de week en voor het 16e jaar. Tabel 4.2 geeft weer hoeveel ouders zeggen dat hun kind in genoemde situaties zeker niet mag drinken. In de tabellen 4.4 en 4.5 hebben we de eerste vier situaties samengevoegd in de schaal 'regels', die loopt van 1 (mag zeker wel) tot 5 (mag zeker niet). Bij een schaalscore >4,5 zeggen ouders dat hun kind zeker geen alcohol mag drinken.

Ouders zijn het minst streng ten aanzien van het drinken van één glas alcohol thuis in hun aanwezigheid; 60 procent zegt dat dit zeker niet mag. Dit wordt gevolgd door op een feestje met vrienden drinken (64% van de ouders reageert afwijzend) en in het weekend alcohol drinken (69%). Strenger zijn ouders ten aanzien van het drinken van meerdere glazen thuis in hun aanwezigheid en het drinken van alcohol op een doordeweekse dag; respectievelijk 80 en 90 procent van de ouders rapporteert dat dit zeker niet mag.

Ouders zijn ten aanzien van alcohol even streng voor zonen als voor dochters, maar maken wel duidelijk verschil naar leeftijd. Ze worden toegeeflijker naarmate hun kinderen ouder worden. Met name tussen het 14^e en het 15^e jaar worden de regels minder streng. Multivariate analyses bevestigen dat de regels over alcohol minder streng worden naarmate kinderen ouder worden (tabel 4.5).

Ouders van kinderen die al alcohol drinken, blijken ook minder streng dan ouders van wie de kinderen niet drinken. Dit geldt voor alle gevraagde regels. Het alcoholgebruik van ouders zelf is in de meeste gevallen niet gerelateerd aan de regels die ze stellen. Uitzondering hierop vormt het drinken van alcohol in het weekend. Ouders die zelf zwaar drinken, staan daar minder streng tegenover. Multivariate analyses bevestigen dat ouders die zelf drinken minder strikte regels stellen (tabel 4.5).

Op de vraag of hun kind voor het 16e jaar mag drinken, zegt twee derde van de ouders dat dit zeker niet mag. Dit geldt ongeacht de sekse van hun kind. Ook hier blijkt dat ouders toegeeflijker worden, wanneer kinderen de 15-jarige leeftijd bereiken. Daarnaast vinden ouders van kinderen die al drinken en ouders die zelf drinken minder vaak dat hun kind voor het 16e jaar zeker geen alcohol mag gebruiken.

Niet-drinken afspraak

Een derde van de ouders heeft met hun kind een afspraak gemaakt om tot (minimaal) 16 jaar geen alcohol te drinken. Deze afspraken worden iets vaker gemaakt met jongens dan met meisjes (respectievelijk 36% en 29%) en iets vaker door ouders die zelf drinken. Deze verschillen blijven bovendien aanwezig na correctie voor verschillende achtergrondkenmerken als leeftijd, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm (tabel 4.5).

Verwachte effectiviteit ouders

We hebben de ouders vragen gesteld over hun invloed om te voorkomen dat hun kind (veel) gaat drinken. Deze vragen zijn samengevoegd in de schaal 'verwachte effectiviteit', die loopt van 1 (beslist niet) tot 5 (beslist wel). Bij een schaalscore >3,5 zeggen ouders dat zij verwachten dat hun maatregelen (beslist) wel effectief zijn (zie tabel 4.2).

Iets meer dan de helft van de ouders (54%) denkt dat maatregelen die zij zelf (kunnen) nemen effect hebben op het alcoholgebruik van hun kind. De verwachte effectiviteit is hoger ten aanzien van dochters (59%) dan ten aanzien van zonen (49%) en daalt enigszins vanaf 15-jarige leeftijd. Deze verschillen blijven aanwezig na correctie voor verschillende achtergrondkenmerken (tabel 4.5).

Zowel het alcoholgebruik van het kind als van de ouders zelf is gerelateerd aan de verwachte effectiviteit van ouders. Ouders van kinderen die al drinken, denken minder vaak dat ze invloed uit kunnen oefenen op het alcoholgebruik van hun kind dan ouders van kinderen die nog niet drinken (respectievelijk 43 en 60%). Ook denken ouders die zelf drinken minder vaak dat zij invloed hebben. Dit geldt vooral voor ouders die zelf zwaar drinken en blijft aanwezig na correctie voor andere achtergrondkenmerken (tabel 4.5).

Tabel 4.2 Opvoedgedrag van ouders ten aanzien van alcohol (ouderrapportage) naar sekse, leeftijd en alcoholgebruik van kinderen (kindrapportage) en alcoholgebruik van ouders (ouderrapportage) (% , n=2965, 12 t/m 16 jaar)

	Totaal t/m 16	Totaal <16	Sekse		Leeftijd					Alcoholgebruik kind ¹		Alcoholgebruik ouders ²		
			J	M ³	12	13	14	15	16	niet	wel	niet	matig	zwaar
Alcohol in voorraad														
Wijn of bier in huis	94.7	95.0	94.8	94.5	93.2	94.6	95.4	96.2	91.7	93.0	97.2*	79.3 ^a	99.1 ^b	100 ^b
Mixdrankjes	24.0	23.4	21.6	26.6	20.8	22.5	22.5	27.3	30.3	20.1	31.3*	20.6	25.8	19.0
Sterke drank	56.2	56.4	55.2	57.1	59.7	55.4	57.5	53.7	54.2	56.1	56.0	35.9 ^a	61.8 ^b	61.1 ^b
Drinken in bijzijn kind	44.7	44.3	45.3	44.0	38.5	43.3	46.3	48.1	48.5	42.3	48.6	3.5 ^a	50.1 ^b	87.9 ^c
Makkelijk praten over alcohol ⁴	93.3	93.7	93.3	93.3	95.3	97.2	93.2	89.2	89.4	95.8	88.9*	91.4	93.5	95.1
Regels (kind mag zeker niet...)														
1 glas als ouders thuis zijn	59.6	63.6	62.8	56.3	79.5	72.6	64.5	40.9	18.2	71.0	40.3*	65.6	58.4	55.4
meerdere glazen als ouders thuis zijn	79.6	82.9	81.1	78.1	90.6	88.5	86.8	67.6	44.5	87.3	66.3*	83.0	79.3	75.2
op een feestje met vrienden	63.9	68.4	65.9	61.7	86.7	79.2	68.9	42.5	16.3	76.1	42.5*	67.8	63.7	56.8
in het weekend	68.6	73.0	70.7	66.3	87.4	83.2	75.8	48.7	22.3	80.2	48.5*	74.3 ^a	68.1 ^{ab}	60.6 ^b
door de week	90.4	91.3	91.3	89.5	93.6	93.4	93.5	85.4	80.8	92.2	87.2*	91.6	91.0	87.2
voor zijn/haar 16 ⁵	-	65.8	68.2	63.2	70.2	68.4	70.6	55.2	-	73.4	49.9*	75.6 ^a	64.4 ^b	57.2 ^b
Niet-drinken afspraak tot 16 jaar ⁵	-	32.6	35.9	29.0*	32.8	35.1	31.2	31.0	-	32.6	32.7	24.9 ^a	35.1 ^b	34.5 ^{ab}
Verwachte effectiviteit van maatregelen alcohol ⁶	53.6	54.0	48.5	58.9*	56.6	57.0	58.7	44.3	49.8	60.2	43.2*	64.6 ^a	51.5 ^b	37.2 ^c

¹ wel of niet afgelopen maand alcohol gedronken (kindrapportage); bijvoorbeeld: 20,1% van de jongeren die niet drinken heeft ouders die mixdrankjes in voorraad hebben; * = verschil tussen wel en niet drinkers is significant (BI niet overlappend)

² niet: beide ouders drinken niet of incidenteel; matig: vader drinkt gemiddeld 21 glazen of minder per week en/of moeder drinkt gemiddeld 14 glazen of minder per week; zwaar: vader drinkt gemiddeld meer dan 21 glazen per week en/of moeder drinkt gemiddeld meer dan 14 glazen per week (ouderrapportage); verschillende superscripten betekent dat groepen significant van elkaar verschillen (BI niet overlappend, zie H1)

³ * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

⁴ % met schaalscore makkelijk praten over alcohol (1 t/m 5) >3,5

⁵ alleen ouders van kinderen <16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

⁶ % ouders dat (beslist) wel effect verwacht, schaalscore (1 t/m 5) >3,5

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm

Etniciteit

Er bestaan geen grote verschillen tussen autochtone en allochtone ouders in hun opvattingen over alcoholgebruik door jongeren onder de 16. Wel vinden allochtone ouders het drinken van een of twee drankjes iedere dag iets minder vaak schadelijk dan autochtone ouders (tabel 4.3). Daarentegen vinden zij het drinken van een slokje of een heel glas alcohol voor een kind onder de 16 juist minder vaak acceptabel dan autochtone ouders.

Allochtone ouders hebben minder vaak wijn of bier in huis en drinken minder vaak in bijzijn van hun kind (tabel 4.4). Ook blijken zij vaker strengere regels ten aanzien van alcoholgebruik te hebben en verwachten zij vaker dat hun eigen maatregelen effectief zijn. Ten slotte rapporteren allochtone ouders minder vaak dan autochtone ouders dat zij makkelijk met hun kind over alcohol kunnen praten.

Multivariate analyses bevestigen dat allochtone ouders strengere regels hanteren ten aanzien van alcoholgebruik (tabel 4.5). De verschillen in oordelen over schadelijkheid en de verwachte effectiviteit van de eigen maatregelen tussen allochtone en autochtone ouders verdwijnen echter na correctie voor andere kenmerken.

Tabel 4.3 Opvattingen van ouders ten aanzien van alcohol (ouderrapportage) naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm (% , n=2770, 12 t/m 15 jaar)¹

	Etniciteit		Schoolniveau ²				Gezinsvorm	
	autochtoon	allochtoon ³	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO	onvolledig	volledig ⁴
Schadelijkheid alcohol <16								
Ieder weekend 1 of 2 drankjes	70.5	78.7	70.1	70.4	72.7	72.7	77.3	70.4
Iedere dag 1 of 2 drankjes	98.6	95.4*	97.9	97.9	98.9	98.6	97.4	98.6
Ieder weekend 5 of meer drankjes	98.1	97.9	97.5	98.3	98.6	97.9	98.6	98.0
Jongeren onder de 16 mogen...								
...helemaal geen alcohol	75.1	84.9	74.7	78.6	74.6	76.0	73.1	76.9
Acceptabel <16								
Een slokje	45.3	23.5*	39.1	40.9	47.1	44.1	45.7	42.6
Een heel glas alcohol	13.9	4.3*	15.2	12.3	13.2	12.0	15.0	12.5
Meerdere glazen	1.2	0	2.7	0.8	0.4	0.9	0.4	1.2

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 zijn meegenomen in deze analyses

² verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

³ * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

⁴ * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

Tabel 4.4 Opvoedgedrag van ouders ten aanzien van alcohol (ouderrapportage) naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm (% , n=2965, 12 t/m 16 jaar)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹				Gezinsvorm	
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO	onvolledig	volledig ³
Alcohol in voorraad								
Wijn of bier in huis	97.6	65.3*	91.3 ^a	92.2 ^a	96.7 ^{ab}	97.8 ^b	86.5	96.4*
Mixdrankjes	25.1	16.9	29.8 ^a	27.6 ^a	24.4 ^{ab}	16.0 ^b	22.2	24.4
Sterke drank	56.7	46.3	51.2 ^{ab}	49.8 ^a	59.2 ^b	63.7 ^b	48.9	57.9
Drinken in bijzijn kind	46.1	25.7*	39.1 ^a	37.8 ^a	46.7 ^{ab}	53.8 ^b	36.5	45.5
Makkelijk praten over alcohol ⁴	93.9	87.8*	90.0 ^a	92.2 ^a	93.1 ^a	96.8 ^b	91.8	93.6
Regels (mag zeker geen alcohol) ⁵	59.7	73.4*	52.7 ^a	60.1 ^a	58.5 ^{ab}	70.9 ^b	62.6	61.1
Niet-drinken afspraak tot 16 jaar ⁶	33.3	24.2	26.7	32.3	33.3	35.5	28.6	33.4
Verwachte effectiviteit van maatregelen alcohol ⁷	52.3	66.6*	58.9	53.3	48.8	54.8	50.8	54.2

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² *= verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ *= verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

⁴ % met schaalscore makkelijk praten over alcohol (1 t/m 5) >3,5

⁵ % met schaalscore regels (1 t/m 5) >4,5; totale percentage: 61,3%

⁶ alleen ouders van kinderen <16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

⁷ % ouders dat (beslist) wel effect verwacht, schaalscore (1 t/m 5) >3,5

Schoolniveau

Er blijken geen verschillen te bestaan in de opvattingen ten aanzien van alcoholgebruik tussen ouders van kinderen op verschillende schoolniveaus (tabel 4.3). Ouders van VWO-leerlingen hebben wel vaker bier, wijn of sterke drank in huis, maar juist minder vaak mixdrankjes dan ouders van VMBO-leerlingen (tabel 4.4). Ook drinken zij vaker in het bijzijn van hun kind. Hiertegenover staat dat ouders van VWO-leerlingen strengere regels hanteren ten aanzien van alcoholgebruik. Ook melden diezelfde ouders vaker makkelijk met hun kind te kunnen praten over alcohol.

Multivariate analyses bevestigen dat ouders van VWO-leerlingen strengere regels hebben ten aanzien van alcoholgebruik dan ouders van kinderen op de andere schoolniveaus (tabel 4.5).

Gezinsvorm

Ouders in een volledig of onvolledig gezin lijken op het eerste gezicht geen verschillende opvattingen te hebben over alcoholgebruik door hun kinderen (tabel 4.3). Na correctie voor andere achtergrondkenmerken blijkt echter dat ouders in een onvolledig gezin het drinken van een of twee glazen alcohol in het weekend voor kinderen onder de 16 jaar iets vaker schadelijk vinden dan ouders in volledige gezinnen (tabel 4.5).

We vonden ook nauwelijks verschillen in het opvoedgedrag ten aanzien van alcoholgebruik tussen beide gezinsvormen; volledige gezinnen hebben alleen vaker bier of wijn in huis dan onvolledige gezinnen (tabel 4.4).

Tabel 4.5 Opvattingen en opvoedgedrag van ouders ten aanzien van alcohol (ouderrapportage): samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit, gezinsvorm en alcoholgebruik van ouders (multivariate logistische regressie, odds ratio, n=2965)

	Drinken van 1 of 2 drankjes in het weekend schadelijk <16 ¹	Regels (mag zeker geen alcohol) ²	Niet drinken afspraak tot 16 jaar ¹	Maatregelen (beslist) wel effectief ³
	OR	OR	OR	OR
<i>Leeftijd</i>	0.87*	0.44**	0.95	0.88**
<i>Sekse Jongen</i> (ref. meisje)	1.19*	1.19	1.38**	0.67**
<i>Schoolniveau</i>				
VWO	1	1	1	1
HAVO	1.09	0.69*	0.94	0.79
VMBO-t	0.88	0.61**	0.93	0.89
VMBO-b	0.92	0.61*	0.76	1.04
<i>Etniciteit allochtoon</i> (ref. autochtoon)	1.38	1.89**	0.72	1.45
<i>Gezinsvorm onvolledig gezin</i> (ref. volledig gezin)	1.39*	0.94	0.90	0.76
<i>Alcoholgebruik ouders</i>				
niet	1	1	1	1
matig	0.88	0.74*	1.56**	0.57**
zwaar	0.70	0.58*	1.51*	0.31**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

¹ alleen ouders van kinderen <16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

² schaalscore regels (1 t/m 5) >4,5

³ ouders verwachten (beslist) wel effect (1 t/m 5) >3,5

Vergelijking van ouder- en kindrapportage

Wil de opvoeding van ouders met betrekking tot alcoholgebruik aansluiten bij hun kind, dan is het belangrijk dat ze weten of en hoeveel hun kind drinkt en dat hun regels bij hun zoon of dochter duidelijk overkomen. Is dat laatste niet het geval, dan zullen deze regels ook geen effect hebben. Om deze twee aspecten te onderzoeken hebben we in de HBSC-studie de antwoorden van de ouders over het alcoholgebruik van hun kind en de regels die zij stellen vergeleken met wat de kinderen hier over zeggen.

Ouders blijken redelijk goed te weten of hun kind ooit gedronken heeft: 63 procent denkt dat hun kind ooit alcohol heeft gebruikt, terwijl 68 procent van de kinderen zelf dat bevestigt (tabel 4.6). De hoeveelheid geconsumeerde alcohol blijken ouders echter aanzienlijk te onderschatten. Zo denken ouders, van wie het kind de afgelopen maand heeft gedronken, dat hun kind in het weekend gemiddeld minder dan een glas drinkt, terwijl kinderen zelf bijna vijf glazen rapporteren. Deze onderschatting geldt voor beide seksen en voor alle leeftijden.

Ook over de regels ten aanzien van alcoholgebruik verschillen de ouder- en kindrapportages. De ouders zeggen vaker strenge regels te hebben dan volgens de kinderen het geval is. Zo zegt bijna twee derde (61%) van de ouders dat hun kind zeker geen alcohol mag drinken in verschillende situaties. Maar van de kinderen zegt slechts een derde (35%) dat hun ouders deze strenge regels hanteren.

Tabel 4.6 Vergelijking van ouder- en scholierenrapportage van alcoholgebruik van scholieren en opvoedgedrag van ouders ten aanzien van alcohol, naar leeftijd en sekse van het kind (% en gemiddeld aantal glazen, n=2965)

	Ouders									Scholieren ¹								
	Tot	Sekse		Leeftijd						Tot	Sekse		Leeftijd					
		J	M ²	12	13	14	15	16	J		M ²	12	13	14	15	16		
Alcohol																		
Ooit in het leven	62.5	63.7	61.2	39.5	51.2	65.0	79.5	90.3	68.1	69.7	66.4	43.2	55.7	72.6	86.6	94.2		
Aantal glazen in het weekend³	0.72	0.86	0.56	0.03	0.02	0.07	0.85	2.19	4.78	5.24	4.32	0.62	1.39	3.69	5.06	9.02		
Regels (mag zeker geen alcohol)⁴	61.3	63.9	58.6	84.4	76.5	66.2	39.4	16.1	34.9	37.4	32.4	66.2	47.6	28.9	14.8	1.8		

¹ vet = verschil tussen ouderrapportage en kindrapportage significant (BI niet overlappend). Bijvoorbeeld: 16-jarige scholieren die de afgelopen maand gedronken hebben zeggen gemiddeld 9 glazen te drinken in het weekend, wat significant verschilt van de ouders van 16-jarigen die de afgelopen maand gedronken hebben; deze ouders zeggen gemiddeld dat hun kind 2 glazen in het weekend drinkt

² * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

³ berekend over de kinderen die de afgelopen maand hebben gedronken (kindrapportage)

⁴ % met schaalscore regels (1 t/m 5) >4,5

De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten en het alcoholgebruik van jongeren

In een multivariate analyse is nagegaan in hoeverre de verschillende opvoedgedragingen van ouders samenhangen met het alcoholgebruik van scholieren (maandprevalentie), als we rekening houden met de samenhang tussen die variabelen (en gecorrigeerd voor demografische variabelen).

Wanneer we zowel algemene opvoedingsaspecten als alcoholspecifieke opvoeding in de analyse opnemen, blijkt vooral de alcoholspecifieke opvoeding gerelateerd te zijn aan alcoholgebruik van het kind. Als ouders het drinken van een of twee glazen alcohol in het weekend schadelijk vinden, strengere regels hebben ten aanzien van alcoholgebruik en vertrouwen hebben in hun eigen effectiviteit om het drinkgedrag van hun kind te beïnvloeden, dan heeft het kind minder vaak de afgelopen maand alcohol gedronken (tabel 4.7).

Opmerkelijk is dat, als ouders met hun zoon of dochter hebben afgesproken dat hij of zij voor het 16e jaar niet zal drinken, het kind juist vaker de afgelopen maand alcohol heeft gedronken. Dit kan erop wijzen dat ouders die bezorgd zijn dat hun kind gaat drinken eerder zo'n afspraak maken dan ouders die zich daarover geen zorgen maken.

Tabel 4.7 De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten (ouderrapportage) en de maandprevalentie alcohol van scholieren (kindrapportage) (multivariate logistische regressie, odds ratio, n=2770)^{1,2}

	Maandprevalentie alcohol
	OR
<i>Algemene opvoeding</i>	
Steun van ouders	1.18
Kennis van ouders	0.44
Toezicht van ouders	0.84
<i>Alcoholspecifieke opvoeding</i>	
Schadelijkheid van 1 of 2 drankjes per weekend	0.86*
Niet drinken afspraak	1.28*
Regels over alcohol ³	0.65**
Verwachte effectiviteit van maatregelen alcohol ⁴	0.69**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

¹ alleen ouders van kinderen <16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

² in deze analyses is tevens gecontroleerd voor sekse, leeftijd, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm

³ schaalscore regels (1 t/m 5)

⁴ schaalscore verwachte effectiviteit (1 t/m 5)

Vergelijking 2007 - 2009

Om de trends voor alcoholspecifieke opvoeding te bepalen hebben we gebruik gemaakt van het *PeilStationsonderzoek Ouders* van 2007 (Verdurmen e.a., 2008). Omdat de studies van het Trimbos-instituut veelal dezelfde vragen bevatten, kunnen we enkele trendgegevens presenteren. In overeenstemming met hoofdstuk 7 van deel 1 splitsen we die uit naar leeftijd. Dat doen we, omdat leeftijd een belangrijke factor is in relatie tot middelengebruik en specifieke opvoeding ten aanzien daarvan. Bij alle trends hebben we met aparte analyses bekeken of de trend ook standhoudt als we rekening houden met eventuele verschillen in steekproeven.

In vergelijking met 2007 vinden minder ouders het acceptabel dat een kind onder de 16 jaar alcohol drinkt (tabel 4.8). Het percentage dat een eerste slokje goedkeurt daalde van 63 procent in 2007 naar 43 procent in 2009. Een eerste heel glas voor een kind onder de 16 vond in 2007 24 procent van de ouders acceptabel, terwijl dat in 2009 nog maar voor 13 procent van hen gold.

Ook de mate waarin ouders alcoholgebruik door kinderen als schadelijk zien, is tussen 2007 en 2009 toegenomen. In 2007 beschouwde 55 procent van de ouders het drinken van een of twee alcoholische drankjes ieder weekend schadelijk, in 2009 was dit gestegen tot 72 procent. Het al hoge percentage ouders dat voor kinderen onder de 16 dagelijks drinken of ieder weekend vijf of meer glazen drinken schadelijk acht nam tussen 2007 en 2009 nog significant toe (van respectievelijk 94 en 96% tot 98%). Ten slotte zijn er ook minder ouders die af en toe een glaasje goedkeuren: 33 procent in 2007, 24 procent twee jaar later.

Niet alleen de houding tegenover alcohol, ook het alcoholspecifieke opvoedgedrag van ouders is tussen 2007 en 2009 veranderd (tabel 4.9). Zei in 2007 51 procent het zeker niet goed te vinden dat hun kind in verschillende situaties alcohol drinkt, in 2009 was dit gestegen tot 61 procent. In dezelfde twee jaar nam het aantal afspraken om niet voor het 16e jaar te drinken volgens de ouders toe van 24 naar 33 procent. Ten slotte hebben ouders ook meer vertrouwen gekregen in de effectiviteit van hun eigen maatregelen. Waar in 2007 48 procent van de ouders dacht dat hun maatregelen effect hebben op het alcoholgebruik van hun kind, gold dit in 2009 voor 54 procent.

Ook als we rekening houden met mogelijke verschillen in steekproefopstelling, blijven de gevonden trends, zowel voor de totale groep als voor de aparte leeftijden, significant (niet in tabel).

Tabel 4.8 Vergelijking van opvattingen ten aanzien van alcohol (ouderrapportage) tussen Peilstationsonderzoek 2007 (n=3634) en HBSC 2009 (n=2965), naar leeftijdsgroep van het kind (%)¹

	Peil 2007	HBSC 2009 ²
Acceptabel <16		
<i>..voor het eerst een slokje</i>		
12-13 jaar	59.7	41.4*
14-15 jaar	66.7	44.5*
Totaal	63.3	43.0*
<i>...voor het eerst een heel glas alcohol</i>		
12-13 jaar	18.6	10.0*
14-15 jaar	29.1	15.6*
Totaal	24.1	12.9*
<i>...voor het eerst meerdere glazen</i>		
12-13 jaar	0.8	0.4
14-15 jaar	3.9	1.7
Totaal	2.4	1.0
Schadelijkheid alcohol <16		
<i>leder weekend 1 of 2 drankjes</i>		
12-13 jaar	61.6	74.5*
14-15 jaar	48.1	68.8*
Totaal	54.6	71.6*
<i>ledere dag 1 of 2 drankjes</i>		
12-13 jaar	96.0	97.7
14-15 jaar	93.0	99.0*
Totaal	94.4	98.4*
<i>leder weekend 5 of meer drankjes</i>		
12-13 jaar	97.0	98.2
14-15 jaar	94.3	98.1*
Totaal	95.6	98.1*
Jongeren onder de 16 mogen...		
<i>...af en toe alcohol</i>		
12-13 jaar	26.5	21.5*
14-15 jaar	39.3	25.6*
Totaal	33.2	23.6*

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 zijn meegenomen in de analyses

² * = verschil tussen 2007 en 2009 significant (BI niet overlappend)

Tabel 4.9 Vergelijking van opvoedgedrag ten aanzien van alcohol (ouderrapportage) tussen Peilstationsonderzoek 2007 (n=3634) en HBSC 2009 (n=2965), naar leeftijdsgroep van het kind (%)

	Peil 2007	HBSC 2009 ¹
Regels (mag zeker geen alcohol)²		
12-13 jaar	71.9	79.8*
14-16 jaar	34.0	46.6*
Totaal	50.5	61.3*
Niet-drinken afspraak tot 16 jaar³		
12-13 jaar	25.3	34.1*
14-15 jaar	23.3	31.1*
Totaal	24.2	32.6*
Verwachte effectiviteit van maatregelen alcohol⁴		
12-13 jaar	50.2	56.8*
14-16 jaar	46.1	51.0
Totaal	47.9	53.6*

¹ * = verschil tussen 2007 en 2009 significant (BI niet overlappend)

² % met schaalscore regels (1 t/m 5) >4,5

³ alleen ouders van kinderen onder de 16 zijn meegenomen in de analyses

⁴ % ouders dat (beslist) wel effect verwacht, schaalscore (1 t/m 5) >3,5

Samenvatting en conclusies

Normen ten aanzien van alcoholgebruik door jongeren worden negatiever en meer ouders stellen regels

De afgelopen jaren zijn er zowel landelijk als regionaal vele inspanningen verricht om ouders ervan te overtuigen kinderen onder de 16 geen alcohol te laten drinken. Dit beleid lijkt vruchten af te werpen. De opvattingen van ouders over alcoholgebruik door jongeren zijn de afgelopen twee jaar negatiever geworden. Zo is het aantal ouders dat drinken door 16-minners acceptabel vindt gedaald en is het aantal ouders dat overtuigd is van de schadelijkheid van alcohol voor deze leeftijdsgroep toegenomen. Ook zijn meer ouders regels gaan stellen met betrekking tot drinken door hun kinderen. Mogelijk vormen deze negatievere opvattingen en strengere regels een verklaring voor het dalende alcoholgebruik onder jongeren in de afgelopen jaren (zoals gerapporteerd in hoofdstuk 7 van deel 1 van dit rapport). Verschillende studies wijzen uit dat negatieve opvattingen en strenge regels van ouders samenhangen met minder alcoholgebruik door jongeren (Bahr e.a., 2005; Wood e.a., 2004; Van der Vorst e.a. 2007).

Niet alleen het aantal ouders dat strengere regels hanteert is gestegen, dat geldt ook voor het aantal ouders dat met hun kind een afspraak maakt om tot een bepaalde leeftijd geen alcohol te drinken. Of dit een wenselijke ontwikkeling is, is nog niet

duidelijk. Over de effecten van zo'n afspraak is niet veel bekend. Bovendien blijkt dat ouders vaker zo'n afspraak met hun kind hebben, als hun kind alcohol drinkt. Dit kan betekenen dat zo'n afspraak vooral ingegeven wordt door bezorgdheid en een laatste poging is alcoholgebruik door het kind te voorkomen. Omdat het ontbreekt aan wetenschappelijke onderbouwing, lijkt het vooralsnog niet wenselijk om ouders te adviseren zo'n afspraak te maken.

Ouders hebben weinig vertrouwen in de effectiviteit van hun maatregelen

Ook al zijn ouders sinds 2007 wat optimistischer (een groei van 48 naar 54%), toch blijkt nog steeds slechts de helft van hen vertrouwen te hebben in de effectiviteit van hun maatregelen om alcoholgebruik van hun kind te voorkomen. Dit is verontrustend, omdat naast het stellen van regels, met name dit vertrouwen van ouders in hun eigen opvoeding duidelijk samenhangt met het alcoholgebruik van hun kind. Bovendien zijn ouders waarschijnlijk eerder geneigd toe te geven aan druk van het kind, als zij niet overtuigd zijn dat hun opvoedgedrag een daadwerkelijk positief effect heeft.

Geringe overeenkomst ouder- en kindrapportage

Hoewel ouders redelijk goed weten of hun kind al dan niet drinkt, onderschatten zij de hoeveelheid alcohol die gedronken wordt aanzienlijk. Kinderen zeggen in het weekend vijf keer zo veel te drinken als hun ouders denken. Ook in 2007 was er sprake van deze onderschatting (Verdurmen e.a., 2008).

Als het om de rapportages over regels voor het alcoholgebruik gaat, verschillen ouders en kinderen minder van elkaar. Wel rapporteren de kinderen minder strenge regels dan hun ouders, een uitkomst die aansluit bij ander onderzoek waarin de ouders optimistischer zijn over hun eigen opvoedgedrag dan hun kinderen (Tein e.a., 1994; 2007; Wang e.a., 2005).

Ouders vinden dat ze goed met hun kinderen over alcohol kunnen praten

Eerder onderzoek laat zien dat een goede ouder-kindcommunicatie over alcohol van invloed is op het drinkgedrag van adolescenten (Van den Eijnden e.a., 2010). Volgens ons HBSC-onderzoek kan een grote meerderheid van de ouders naar eigen zeggen makkelijk met hun kind praten over alcohol. Het is echter de vraag hoe we deze bevinding moeten interpreteren. Gezien de grote onderschatting door ouders van het alcoholgebruik van hun kinderen, is het bijvoorbeeld niet duidelijk of de geadviseerde open gesprekken tussen ouder en kind over alcohol daadwerkelijk plaatsvinden. Wanneer ouders denken dat hun kind niet of nauwelijks drinkt, zien zij hiertoe mogelijk niet zoveel aanleiding. Bovendien zouden de gesprekken naar alle waarschijnlijkheid een ander karakter hebben als de ouders op de hoogte zouden zijn van de hoeveelheid drank die hun kind consumeert.

In deze studie hebben we niet onderzocht hoe kinderen de communicatie met hun ouders over alcohol ervaren. Gezien de discrepanties in de antwoorden op de vragen naar het alcoholgebruik en de regels ten aanzien van alcohol, is het niet onwaarschijnlijk dat jongeren ook de communicatie met hun ouders anders beleven. Nader onderzoek kan hier meer informatie over geven. Omdat de kwaliteit van communicatie in het *Peilstationsonderzoek 2007* niet op een vergelijkbare manier is nagevraagd, kunnen we bovendien geen uitspraken doen over ontwikkelingen in de tijd.

Ouders die zelf (veel) alcohol drinken staan mindere negatief tegenover alcoholgebruik door jongeren onder de 16

Ouders die zelf (veel) drinken, vinden het vaker acceptabel dat kinderen onder de 16 af en toe alcohol drinken. Ook drinken zij vaker in het bijzijn van hun kind, stellen ze wat minder vaak regels en hebben ze minder vertrouwen in de effectiviteit van hun eigen maatregelen ten aanzien van alcohol. Dit is in lijn met eerder onderzoek dat aantoonde dat ouders die zelf (veel) drinken minder vaak alcoholspecifieke opvoeding toepassen (Van der Vorst e.a., 2005; Verdurmen e.a., 2008). Preventie zou zich meer op deze doelgroep moeten richten om ook deze ouders te overtuigen van het nut van alcoholspecifieke opvoeding. Dat dit effectief kan zijn blijkt uit een recente pilotstudie naar de gezinsinterventie *Hou vol: Geen alcohol!*. Na volgen van dat programma bleek de kwaliteit van communicatie over alcohol met name toegenomen te zijn bij (zwaar) drinkende moeders (Mares e.a., 2010).

Allochtone ouders hebben negatievere opvattingen en strengere regels dan autochtone ouders

Het is niet verrassend dat er duidelijke verschillen zijn tussen allochtone en autochtone ouders in hun opvattingen en opvoedgedrag ten aanzien van alcohol. Allochtone ouders staan minder tolerant tegenover drinken door kinderen en hanteren strengere regels. Bovendien hebben ze minder vaak alcohol in huis, drinken ze minder vaak alcohol in het bijzijn van het kind en hebben meer vertrouwen in de effectiviteit van hun opvoeding ten aanzien van alcohol. Deze verschillen tussen allochtone en autochtone ouders kunnen we waarschijnlijk deels verklaren uit de islamitische achtergrond van de allochtone ouders en gaan gepaard met een lagere mate van alcoholconsumptie onder hun kinderen.

Alcoholspecifieke opvoeding is van belang

Uit de uitgevoerde multivariate analyses blijkt dat niet alleen algemene opvoedingsaspecten als weet hebben van en toezicht houden op het doen en laten van het kind belangrijk zijn. Vooral de specifieke normen en regels ten aanzien van alcoholgebruik en de verwachte effectiviteit van ouderlijke maatregelen om drinken door hun kind uit te stellen zijn gerelateerd aan alcoholgebruik van het kind. Het blijkt

dus belangrijk dat ouders in de opvoeding deze specifieke normen en regels op hun kind overbrengen en ook vertrouwen hebben in de positieve effecten hiervan.

Relatie opvoedgedrag van ouders en alcoholgebruik van kinderen

Het opvoedgedrag van ouders hangt duidelijk samen met het alcoholgebruik dat de kinderen zelf rapporteren. Dat wil zeggen: vergeleken met ouders van kinderen die niet drinken zijn de opvattingen van ouders over het algemeen minder strikt wanneer hun kind de afgelopen maand alcohol heeft gedronken. Ook praten ouders minder makkelijk met hun kind, zijn zij minder streng en denken zij met hun eigen maatregelen weinig invloed te hebben, als hun kind de afgelopen maand heeft gedronken. Aangezien dit cross-sectionele data zijn, weten we op basis van dit onderzoek niet wat oorzaak en gevolg is. Hebben ouders meer moeite met een alcoholspecifieke opvoeding, omdat zij bijvoorbeeld minder effect verwachten van hun eigen maatregelen wanneer hun kind eenmaal alcohol drinkt? Of gaan kinderen vaker drinken, als hun ouders minder makkelijk met hen praten, tolerantere opvattingen hebben of minder vertrouwen hebben in hun eigen maatregelen ten aanzien van alcoholgebruik? Waarschijnlijk gelden beide verklaringen. Het is mogelijk dat middelengebruik van jongeren de daarmee verbonden opvattingen en opvoedgedrag van ouders beïnvloedt (Van der Vorst e.a., in druk). Bovendien is bekend dat de opvattingen en het opvoedgedrag van ouders van invloed zijn op het alcoholgebruik van hun kind (Van den Eijnden e.a., 2010; Van der Vorst e.a., in druk).

5 Cannabis en opvoeding

Evelien Vermeulen-Smit

Het gezin waarin jongeren opgroeien is van invloed op hun cannabisgebruik. De opvoeding kan voor drugsgebruik zowel een beschermende als een risicofactor vormen. Beschermende factoren zijn bijvoorbeeld een autoritatieve opvoedstijl (Swadi, 1999), waarin de ouders het kind steunen, maar ook duidelijke grenzen stellen. Risicofactoren zijn het middelengebruik door ouders (Kleiber & Soellner, 1998; Beman, 1995), psychische problematiek van ouders (Bool e.a., 2001) en een slechte relatie tussen ouders en kind (Swadi, 1999).

In enkele studies is nagegaan wat ouders specifiek kunnen doen om te voorkomen dat hun kind cannabis gaat gebruiken. Gesprekken tussen ouder en kind over cannabis hebben een remmende werking op het gebruik hiervan (Kelly e.a., 2002). Volgens verschillende onderzoekers moeten ouders helder en consistent antidrugsnormen overbrengen om te voorkomen dat hun kind begint met drugs en om de mate van experimenteren met drugsgebruik te beperken (Kaplan e.a., 1996; Kelly e.a., 2002). Andere studies bevestigen dat de combinatie van open communicatie en duidelijke *no tolerance* regels het meest effectief is om drugsgebruik in de late adolescentie te voorkomen (Miller-Day, 2008). Ook duidelijke reacties (en sancties) van ouders na drugsgebruik van hun kind lijken effectief te zijn om het drugsgebruik van adolescenten terug te dringen (Parsai e.a., 2009). Verschillende opvoedkenmerken die effectief lijken ter preventie van roken en alcoholgebruik zijn voor drugsgebruik nog niet onderzocht, bijvoorbeeld het niet of beperkt beschikbaar zijn van drugs thuis, en het vertrouwen van ouders in hun eigen mogelijkheid om invloed uit te oefenen op het drugsgebruik van hun kind.

In dit hoofdstuk rapporteren we over de opvattingen (normen) van ouders ten aanzien van cannabisgebruik door (hun) kinderen, en het vertrouwen dat ouders hebben in hun eigen maatregelen om te voorkomen dat hun kind cannabis gaat gebruiken. Door het uitsplitsen van ouders van kinderen die nooit, ooit of recent cannabis hebben gebruikt, onderzoeken we de samenhang tussen het cannabisgebruik van het kind en de opvattingen van ouders.

Aan de kinderen is gevraagd hoe vaak zij cannabis gebruiken. De kinderen zijn ingedeeld in nooit, ooit en recente cannabisgebruikers. Niet gebruikers hebben nog nooit wiet of hasj gebruikt, ooit gebruikers hebben dat wel eens gedaan, maar niet in de laatste vier weken, en recente cannabisgebruikers hebben in de laatste vier weken minimaal één keer wiet of hasj gebruikt. Ook vergelijken we de omvang van het cannabisgebruik door de kinderen zoals gerapporteerd door hun ouders en door hen zelf.

Zoals eerder aangegeven, is het verleidelijk om het opvoedgedrag van ouders als oorzaak te zien van het cannabisgebruik van hun kind. Aangezien onze gegevens op één meetmoment zijn verzameld, kunnen we alleen uitspraken doen over de onderlinge samenhang.

Kerncijfers: Opvattingen

Schadelijkheid van cannabisgebruik onder de 16 jaar

We hebben ouders gevraagd het cannabisgebruik door kinderen onder de 16 jaar te beoordelen op schadelijkheid, zowel als het gaat om af en toe gebruik als om dagelijks gebruik. Ouders konden aangeven of zij dit niet, een beetje, nogal of erg schadelijk achten. We geven hier steeds de percentages weer van ouders die af en toe of dagelijks blowen nogal of erg schadelijk vinden.

Vrijwel alle ouders noemen het schadelijk, als een kind onder de 16 dagelijks cannabis gebruikt (99%). Af en toe gebruiken vinden niet alle ouders schadelijk (86% wel). Deze opvattingen gelden voor beide seksen en alle leeftijden (tabel 5.1).

Er is een samenhang tussen de opvattingen van ouders en het cannabisgebruik van het kind. Dat wil zeggen, naarmate kinderen vaker blowen, vinden hun ouders dit minder vaak schadelijk. Van de ouders van kinderen die afgelopen maand cannabis gebruikten vindt 96 procent dagelijks gebruik schadelijk, van de ouders van kinderen die nooit hebben gebruikt vindt 99 procent dat. Dit geldt ook voor af en toe cannabisgebruik; ouders van kinderen die afgelopen maand geblowd hebben vinden dit minder vaak schadelijk (78%) dan ouders van kinderen die nooit geblowd hebben (87%). Dat verschil is echter niet significant.

Normen ten aanzien van cannabisgebruik door jongeren onder de 16

De normen van ouders ten aanzien van cannabisgebruik door jongeren onder de 16 hebben we getoetst door hen twee (tegengestelde) stellingen voor te leggen: 'Jongeren onder de 16 mogen helemaal geen cannabis gebruiken' en 'Jongeren onder de 16 mogen af en toe cannabis gebruiken'. Deze stellingen zijn door ouders niet consistent beantwoord. Bijna alle ouders (94%) zijn het (helemaal) eens met de eerste stelling, terwijl toch een op de zeven ouders (15%) het (helemaal) eens blijkt met de tweede stelling (tabel 5.1). In het hanteren van die normen maken ouders geen verschil voor zonen en dochters of voor kinderen van verschillende leeftijden. Wel bestaat er verschil tussen ouders van kinderen die wel of niet blowen. Ouders van kinderen die afgelopen maand geblowd hebben vinden minder vaak dat jongeren onder de 16 helemaal geen cannabis mogen gebruiken (85%) dan ouders van kinderen die geen ervaring met cannabis hebben (94%).

Tabel 5.1 Opvattingen en opvoedgedrag van ouders ten aanzien van cannabis (ouderrapportage) naar sekse, leeftijd en cannabisgebruik van het kind (kindrapportage) (% , n=2965)

	Totaal	Sekse		Leeftijd					Cannabis kind ¹		
		J	M ²	12	13	14	15	16	nooit	ooit	afgelopen maand
Schadelijkheid < 16³											
Af en toe cannabis	86.2	86.7	85.6	85.0	88.8	85.7	84.8	- ³	86.6	84.6	78.1
Dagelijks cannabis	99.3	99.5	99.1	99.5	99.4	99.7	98.8	- ³	99.4 ^a	99.3 ^{ab}	95.7 ^b
Jongeren onder de 16 mogen...³											
...helemaal geen cannabis	93.8	93.9	93.8	94.2	93.6	93.7	94.0	- ³	94.2 ^a	95.7 ^{ab}	85.3 ^b
...af en toe cannabis	15.2	14.7	15.7	12.7	16.5	15.1	15.8	- ³	15.2	12.2	15.8
Verwachte effectiviteit van maatregelen cannabis ⁴	71.1	68.8	73.5	70.7	74.2	70.3	68.7	71.8	73.0 ^a	56.6 ^b	52.6 ^b

¹ nooit; ooit cannabis gebruikt, maar niet in de afgelopen maand; afgelopen maand cannabis gebruikt (kindrapportage). Bijvoorbeeld: 86,6% van de jongeren die nooit blowd hebben heeft ouders die af en toe blowen schadelijk vinden; verschillende superscripten betekent dat verschillen tussen de groepen significant zijn (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen jongens en meisjes is significant (BI niet overlappend)

³ alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in de analyses

⁴ % ouders dat (beslist) wel effect verwacht, schaalscore (1 t/m 5) >3,5

Kerncijfers: Opvoedgedrag

Verwachte effectiviteit ouders

Net zoals bij roken en alcoholgebruik is aan ouders gevraagd in hoeverre zij verwachten dat de maatregelen die zij zelf (kunnen) nemen effectief zijn in het voorkomen dat hun kind gaat blowen. De drie vragen zijn samengevoegd in de schaal 'verwachte effectiviteit', die kan lopen van 1 (beslist niet) tot 5 (beslist wel). Bij een schaalscore >3,5 zeggen ouders dat zij verwachten dat hun maatregelen (beslist) wel effectief zijn (zie tabel 5.1, 5.2, 5.3 en 5.6).

Ruim twee derde van de ouders (71%) verwacht dat maatregelen die zij zelf (kunnen) nemen effect hebben op het cannabisgebruik van hun kind. Ouders van zonen lijken daar wat minder optimistisch over dan ouders van dochters (respectievelijk 69 en 74%, geen significant verschil). Wanneer we controleren voor andere achtergrondkenmerken, dan zien we ook dat ouders meer invloed denken te hebben op hun dochter dan op hun zoon (tabel 5.3).

De eigen effectiviteit verschilt niet voor ouders van kinderen van verschillende leeftijden. Net als de opvattingen over cannabis, is ook de verwachte opvoedingseffectiviteit ten aanzien van cannabis gerelateerd aan het cannabisgebruik van het kind. Ouders van kinderen die nog nooit hebben blowd denken vaker dat ze invloed uit

kunnen oefenen (73%) dan ouders van kinderen die ooit (57%) of afgelopen maand (53%) hebben geblowd.

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm

Etniciteit en gezinsvorm

Over blowen door jongeren onder de 16 wordt hetzelfde gedacht door autochtone en allochtone ouders, net als door ouders in volledige en onvolledige gezinnen. Hun opvattingen en ideeën over maatregelen lopen niet uiteen (zie tabel 5.2).

Tabel 5.2 Opvattingen en opvoedgedrag van ouders ten aanzien van cannabis (ouderrapportage) naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm (% , n=2965)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹				Gezinsvorm	
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO	onvolledig	volledig ³
Schadelijkheid < 16⁴								
Af en toe cannabis	85.8	89.2	90.9 ^a	87.0 ^{ab}	85.7 ^{ab}	83.0 ^b	84.2	86.5
Dagelijks cannabis	99.3	99.3	98.8	99.3	99.1	99.7	99.0	99.4
Jongeren < 16 mogen...⁴								
...helemaal geen cannabis	93.9	92.7	94.3	95.2	94.0	92.1	92.3	94.2
...af en toe cannabis	15.1	17.2	16.8	14.1	14.5	16.0	15.9	15.1
Verwachte effectiviteit van maatregelen cannabis⁵	71.0	71.9	77.3	72.5	69.5	67.0	66.1	72.1

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

⁴ alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in de analyses

⁵ % ouders dat (beslist) wel effect verwacht, schaalscore (1 t/m 5) >3,5

Schoolniveau

Ouders van VMBO-leerlingen hebben striktere normen ten aanzien van cannabisgebruik dan ouders van HAVO- en VWO-leerlingen. Ouders van kinderen in het VMBO-b vinden blowen vaker schadelijk dan ouders van kinderen in het VWO (91 tegen 83%). De eerste groep ouders denkt ook vaker dat hun maatregelen invloed hebben op cannabisgebruik van hun kind (VMBO-b: 77%, VWO: 67%). Dit verschil is echter niet significant.

Multivariate analyses bevestigen dat ouders van VMBO-leerlingen striktere opvattingen hebben over cannabisgebruik onder de 16 jaar en meer vertrouwen hebben in de effectiviteit van hun eigen maatregelen vergeleken met ouders van VWO-leerlingen (tabel 5.3).

Tabel 5.3 Opvattingen en opvoedgedrag van ouders ten aanzien van cannabis (ouderrapportage):
samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm (multivariate logistische regressie, odds ratio, n=2965)

	Schadelijkheid van af en toe cannabis <16 ¹	Attitude, jongeren <16 mogen helemaal geen cannabis ¹	Verwachte effectiviteit van maatregelen cannabis ²
	OR	OR	OR
<i>Leeftijd</i>	0.94	0.96	0.95
<i>Sekse Jongen (ref. meisje)</i>	1.14	1.14	0.81 *
<i>Schoolniveau</i>			
VWO	1	1	1
HAVO	1.27	1.28	1.14
VMBO-t	1.45*	1.73**	1.36*
VMBO-b	2.13**	1.37	1.70*
<i>Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)</i>	1.29	0.79	1.03
<i>Gezinsvorm onvolledig gezin (ref. volledig gezin)</i>	0.79	0.73	0.74

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

² ouders verwachten (beslist) wel effect, schaalscore (1 t/m 5) >3,5.

Vergelijking van ouder- en kindrapportage

Hiervoor stelden we vast dat de opvattingen van ouders vaak samenhangen met het cannabisgebruik van hun kind. Het is echter nog maar de vraag of ouders weten of hun kind heeft gebloed. Om daarachter te komen hebben we de antwoorden van ouders en kinderen over blowen door de kinderen met elkaar vergeleken.

Ouders schatten het cannabisgebruik van hun kind beduidend lager in dan de kinderen zelf doen (zie tabel 5.4). Tegenover 2 procent van de ouders die denkt dat hun kind ooit gebloed heeft, staat 10 procent van de kinderen die toegeeft dat ooit gedaan te hebben. Dit verschil geldt zowel voor jongens als meisjes en met name vanaf 14 jaar. Ouders van 12-jarigen rapporteren net als de 12-jarigen zelf dat slechts een klein percentage ooit cannabis heeft gebruikt (0.2% volgens de ouders versus 0.3% volgens de 12-jarigen). Van de 14-, 15- en 16- jarigen die zeggen ooit gebloed te hebben heeft één op de zes ouders weet.

Tabel 5.4 Vergelijking van ouder- en scholierenrapportage van cannabisgebruik van scholieren, naar leeftijd en sekse van het kind (% , n ouders=2965)

	Ouders								Scholieren ¹							
	Tot	Sekse		Leeftijd					Tot	Sekse		Leeftijd				
		J	M ²	12	13	14	15	16		J	M ²	12	13	14	15	16
Cannabis																
Ooit in het leven	1.8	1.9	1.6	0.2	0.3	1.7	3.4	4.9	9.5	11.1	7.8	0.3	1.8	9.3	18.1	27.2

¹ vet = verschil tussen ouderrapportage en kindrapportage significant (BI niet overlappend). Bijvoorbeeld 27.2% van de 16-jarige scholieren zegt ooit cannabis gebruikt te hebben, wat significant verschilt van 4.9% van de ouders van 16-jarigen die zegt dat hun kind ooit cannabis gebruikt heeft

² * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten en het cannabisgebruik van jongeren

In een multivariate analyse zijn we nagegaan in hoeverre verschillende opvoedgedragingen samenhangen met het cannabisgebruik van scholieren (ooit gebruik), als we controleren voor de samenhang tussen die variabelen (en corrigeren voor demografische variabelen).

Cannabisgebruik lijkt samen te hangen met zowel algemene als cannabisspecifieke opvoedingskenmerken. Wat de algemene opvoeding betreft, blijken kinderen vaker te blowen als ouders slechter op de hoogte zijn van hun doen en laten (tabel 5.5). Op basis van dit onderzoek kunnen we niet zeggen wat oorzaak en wat gevolg is. Het kan zijn dat kinderen minder snel gaan blowen, als hun ouders meer weten over hun doen en laten. Het kan ook zijn dat de ouders minder van het doen en laten weten, als hun kind cannabis gaat gebruiken.

Wat betreft de cannabisspecifieke opvoeding blijkt dat kinderen minder blowen als hun ouders meer vertrouwen hebben in hun eigen maatregelen om het cannabisgebruik van hun kind te beïnvloeden. Ook hier kunnen we niet zeggen of dit betekent dat het kind minder vaak gaat blowen, als ouders meer vertrouwen hebben in hun eigen preventiemaatregelen, of dat ouders minder vertrouwen krijgen in hun eigen maatregelen, als hun zoon of dochter cannabis heeft gebruikt.

Tabel 5.5 De samenhang van verschillende opvoedingsaspecten (ouderrapportage) en lifetime prevalentie cannabis (kindrapportage) (multivariate logistische regressie, odds ratio, n=2770)^{1,2}

	Ooit cannabis
	OR
Algemene opvoeding	
Steun van ouders	0.76
Toezicht van ouders	0.88
Kennis van ouders	0.24*
Cannabisspecifieke opvoeding	
Schadelijkheid onder de 16	1.07
Verwachte effectiviteit van maatregelen cannabis ³	0.59**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

¹ alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in deze analyses

² in deze analyses is tevens gecontroleerd voor sekse, leeftijd, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm

³ schaalscore verwachte effectiviteit (1 t/m 5)

Vergelijking 2007 - 2009

Om de trends in cannabisgebruik te bepalen hebben we gebruik gemaakt van het *Peilstationsonderzoek Ouders* van 2007 (Verdurmen e.a., 2008). Omdat de studies van het Trimbos-instituut veelal dezelfde vragen bevatten, kunnen we enkele trendgegevens presenteren. In overeenstemming met hoofdstuk 7 van deel 1 maken we hier uitsplitsingen naar leeftijdsgroep. Dit doen we, omdat leeftijd een belangrijke factor in relatie tot middelengebruik en middelspecifieke opvoeding is.

In vergelijking met 2007 vinden nu meer ouders het schadelijk als jongeren onder de 16 jaar af en toe blowen (86% in 2009 tegenover 80% in 2007; zie tabel 5.6). Deze toename geldt zowel voor ouders van 12- en 13-jarigen als voor ouders van 14- en 15-jarigen. Dagelijks cannabisgebruik onder de 16 jaar vonden (vrijwel) alle ouders (99%) in 2007 schadelijk, en dat is in 2009 niet veranderd.

Zowel in 2007 als in 2009 is aan ouders gevraagd in hoeverre zij denken dat zij met hun eigen maatregelen invloed kunnen hebben op het cannabisgebruik van hun kind. In vergelijking met 2007 zijn er in 2009 meer ouders positief over hun mogelijke invloed. In 2007 dacht 64% van de ouders dat zij met hun eigen maatregelen kunnen voorkomen dat hun kind gaat blowen; in 2009 is dat toegenomen tot 71% van de ouders. Deze toename is, net zoals voor roken, alleen significant voor ouders van 12- en 13-jarigen. Ook als we rekening houden met verschillen in steekproefopstelling blijven bovengestane significante trends bestaan, zowel voor jonge als oudere scholieren (niet in tabel).

Tabel 5.6 Vergelijking van opvattingen en opvoedgedrag ten aanzien van cannabis (ouderrapportage) tussen Peilstationsonderzoek 2007 (n=3634) en HBSC 2009 (n=2965), naar leeftijdsgroep van het kind (%)

	Peil 2007	HBSC 2009 ¹
Af en toe cannabis < 16 schadelijk²		
12-13 jaar	82.4	87.2*
14-15 jaar	78.6	85.2*
Totaal	80.4	86.2*
Dagelijks cannabis < 16 schadelijk²		
12-13 jaar	99.0	99.4
14-15 jaar	98.7	99.2
Totaal	98.8	99.3
Verwachte effectiviteit van maatregelen cannabis³		
12-13 jaar	65.0	72.7*
14-16 jaar	62.8	69.8
Totaal	63.8	71.1*

¹ * = verschil tussen 2007 en 2009 is significant (BI niet overlappend)

² alleen ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn meegenomen in de analyses

³ % met schaalscore verwachte effectiviteit (1 t/m 5) >3,5

Samenvatting en conclusies

Cannabisgebruik vanaf 14 jaar meestal niet bekend bij ouders

Cannabisgebruik onder 12- en 13-jarigen komt nauwelijks voor; dit rapporteren zowel ouders als hun kinderen zelf. Vanaf 14-jarige leeftijd is het echter een ander verhaal. Eén op de tien 14-jarigen heeft wel eens geblowd en van de 16-jarigen zegt een kwart dat wel eens gedaan te hebben. Ouders lijken hier geen weet van te hebben. Slechts één op de zes ouders van 14- tot en met 16-jarige scholieren die wel eens geblowd hebben, is hiervan op de hoogte.

Een derde van de ouders gelooft niet in eigen opvoedmaatregelen om cannabis te voorkomen

Ouders van 12- en 13-jarigen denken in vergelijking met 2007 vaker dat zij hun kind ervan kunnen weerhouden om cannabis te gebruiken. Toch denkt nog een kwart van deze ouders die invloed niet te hebben. Ook een derde van de ouders van 14- tot en met 16-jarigen is pessimistisch over het effect van hun maatregelen op dit gebied.

Anti-cannabisopvattingen van ouders onvoldoende voor VMBO-leerlingen

In hoofdstuk 7 van deel 1 van dit rapport zagen we dat er geen duidelijke verschillen bestaan in cannabisgebruik tussen de verschillende onderwijsniveaus. Ook uit het Peilstationsonderzoek komen geen duidelijke verschillen naar voren als het gaat om ooit of de laatste maand geblowd hebben (Monshouwer e.a., 2008). Wel blijkt uit dat onderzoek dat er tussen de onderwijsniveaus grote verschillen bestaan in de mate en frequentie van blowen. VMBO-leerlingen gebruiken vaker per maand en meer joints per keer. Opvallend is dat het enige verschil dat wij vinden tussen ouders van leerlingen van verschillende schooltypen in een andere richting wijst. Volgens het HBSC-onderzoek staan ouders van VWO-leerlingen meer tolerant tegenover blowen onder de 16 dan ouders van VMBO-b-leerlingen. Ondanks de strikte opvattingen van de laatst genoemde ouders komt blowen onder scholieren in het VMBO-b niet minder voor (maar waarschijnlijk, net zoals in 2007, zelfs frequenter en in grotere hoeveelheden vergeleken met de andere schoolniveaus). Dat ouders tegen cannabisgebruik zijn, lijkt dan ook onvoldoende om blowen te voorkomen. Willen ze daadwerkelijk voorkomen dat hun kind gaat blowen, dan is het waarschijnlijk noodzakelijk om daarover te praten en een anti-blowen opvatting uit te dragen.

Relatie opvattingen van ouders en cannabisgebruik kinderen

De opvattingen van ouders ten aanzien van blowen lijken duidelijk samen te hangen met het gebruik van cannabis dat de kinderen zelf rapporteren. Dat wil zeggen: vergeleken met ouders van kinderen die nooit blowen, zijn opvattingen van ouders wier kind recent (afgelopen maand) geblowd heeft minder strikt.

Multivariate analyses bevestigen dat, wanneer we controleren voor demografische variabelen en verschillende opvoedingskenmerken, zowel algemene als cannabis specifieke opvoedingskenmerken samenhangen met cannabisgebruik van adolescenten. Wat de algemene opvoeding betreft lijken niet zozeer steun en toezicht van ouders, maar met name de kennis van ouders over het doen en laten van hun kind samen te hangen met minder blowen door het kind. Uit dit onderzoek is niet duidelijk of kinderen die blowen meer verborgen proberen te houden voor hun ouders of dat een lage betrokkenheid van ouders een risicofactor is voor cannabisgebruik door het kind.

Wat betreft de cannabis specifieke opvoeding laten multivariate analyses zien dat niet zozeer de normen van ouders maar vooral het vertrouwen dat ze hebben in hun eigen effectiviteit om het blowen te beïnvloeden verband houdt met minder cannabisgebruik van het kind. Ook hier kunnen we uit dit onderzoek niet opmaken of ouders minder strikt worden, omdat ze bijvoorbeeld minder effect verwachten van hun eigen maatregelen wanneer hun kind eenmaal gebruikt, of dat de kinderen vaker gaan gebruiken wanneer ouders tolerantere opvattingen hebben of minder

vertrouwen hebben in hun eigen maatregelen. Enerzijds is het mogelijk dat middelengebruik van jongeren de opvattingen van ouders hierover beïnvloedt (Van der Vorst e.a., 2010), anderzijds weten we dat de opvattingen van ouders van invloed zijn op het middelengebruik van hun kind (Aas & Klepp, 1992; Bahr e.a., 2005).

6 Gezond eten, bewegen, mediagebruik en opvoeding

Simone de Roos

De afgelopen jaren is er veel meer aandacht voor de rol die ouders spelen om te bevorderen dat hun kinderen voldoende bewegen en gezond eten (Brug & Van Lenthe, 2005). Aanleiding is het feit dat veel kinderen en jongeren te dik zijn (15%) en dat hun aantal groeit (CBS, 2009a). Wie gezond eet en voldoende beweegt, loopt minder kans op overgewicht en allerlei daarmee verbonden gezondheidsproblemen (Schrijvers & Schoemaker, 2008). Er is in Nederland nog weinig onderzoek gedaan naar de effecten van de opvoeding op het eet- en beweegpatroon van de jeugd. Wel weten we dat ouders hun kinderen met succes kunnen stimuleren om gezond te eten en regelmatig te bewegen (Brug & Van Lenthe, 2005; Snoek, 2010).

In dit hoofdstuk beschrijven we in hoeverre ouders zulk gedrag stimuleren en of er samenhang bestaat met het eet- en bewegingspatroon van de kinderen. Ook onderzoeken we of ouders en kinderen de opvoeding naar zo'n gezonde leefstijl op dezelfde wijze ervaren.

Daarnaast besteden we aandacht aan de opvoeding ten aanzien van mediagebruik door jongeren met de nadruk op tv kijken en computeren.

Jongeren zitten vaak en langdurig achter een beeldscherm (CBS, 2010; hoofdstuk 4 van deel 1 van dit rapport). Het beeldscherm ontspant, informeert en brengt vermaak, maar kan ook schadelijke effecten hebben (Nikken, 2002). Mogelijke negatieve gevolgen van televisie, computergames en internet zijn de confrontatie met ongewenste informatie (porno en geweld), eenzijdige vrijetijdsbesteding en gebrek aan beweging, contact met ongewenste personen, cyberpesten en het overdragen van een passieve beeldcultuur (De Haan, 2010; Duimel & De Haan, 2007; Valkenburg, 1997). Deze bedreigingen zouden ertoe kunnen leiden dat jongeren agressief gedrag gaan vertonen, zich angstig en eenzaam gaan voelen, een vertekend wereldbeeld vormen, afstompen en verslaafd raken (Valkenburg, 2002). De publieke bezorgdheid over deze risico's gaat hand in hand met het veelvuldig mediagebruik van jongeren. Ouders worden er via verschillende kanalen op gewezen dat het belangrijk is het gebruik van moderne media door hun kind te begeleiden (Nikken & Pardoën, 2010; De Haan & Van 't Hof, 2006). Die begeleiding kan bijvoorbeeld bestaan uit het tonen van belangstelling voor het mediagebruik, het geven van voorlichting over de gevaren ervan, en het stellen en controleren van regels (Duimel & De Haan, 2007).

Wij vroegen de ouders of ze ervoor zorgen dat hun kind niet te veel tv kijkt en computert, in hoeverre ouders en kind daarover dezelfde inschatting maken, en of de opvoeding ten aanzien van tv kijken en computeren samenhangt met het mediagedrag van het kind. Omdat ouders en kind slechts op één meetmoment onderzocht zijn,

kunnen we geen uitspraken doen over oorzakelijke verbanden (zie ook hoofdstuk 1). De opvoeding ten aanzien van gezond gedrag belichten we vooral vanuit het perspectief van de ouders, terwijl de kinderen gevraagd is hoe vaak ze ontbijten, groente en fruit eten, bewegen, computeren en tv kijken.

Kerncijfers

Stimuleren door ouders van gezond eten, bewegen en mediagebruik

Aan de ouders hebben we over de opvoeding ten aanzien van gezond eten gevraagd in welke mate zij ervoor zorgen dat hun kind elke dag ontbijt, dagelijks fruit en groente eet en niet te veel snoept. Wat betreft gezond bewegen en mediagedrag rapporteren ouders in hoeverre zij ervoor zorgen dat hun kind voldoende beweegt, niet te lang achter de computer zit en niet te lang tv kijkt. Gekeken is naar het percentage ouders dat hierop met 'vaak' en 'altijd' antwoordt.

Bijna alle ouders zeggen ervoor te zorgen dat hun kind dagelijks ontbijt (96%, tabel 6.1). Ook bevordert de grote meerderheid van hen dat hun kind dagelijks groente en fruit eet (bijna 92%). Ruim drie kwart van de ouders stimuleert hun kind om niet te veel te snoepen. Dat aantal loopt echter terug naarmate jongeren ouder worden. Het aantal ouders dat gematigd snoepen stimuleert daalt van 86 procent bij de 12-jarigen naar 66 procent bij de 16-jarigen.

Bijna 90 procent van de ouders moedigt hun kind aan om voldoende te bewegen. Een kleiner aantal, ruim twee derde, zorgt ervoor dat hun kind niet te veel computert en tv kijkt. Dat aantal neemt echter af, wanneer de kinderen ouder worden. Zo zorgt nog maar iets meer dan de helft van de ouders van de 16-jarigen ervoor dat hun kind niet te lang computert, terwijl dit bij ruim drie kwart van de ouders van de 12-jarigen het geval is (een daling van 27 procent). Voor het stimuleren van gematigd tv kijken zijn de percentages voor de 12- en 16-jarigen respectievelijk 76 en 56 procent. Wanneer we corrigeren voor verschillende achtergrondkenmerken als sekse, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm, blijven de leeftijdseffecten intact (tabel 6.4). Ook blijkt het percentage ouders dat hun kind stimuleert om veel te bewegen opvallend te dalen naarmate de kinderen ouder worden.

Ouders maken in dit alles weinig onderscheid tussen dochters en zonen. Als we rekening houden met andere achtergrondkenmerken, dan blijken ouders van dochters er iets meer voor te zorgen dat hun kind niet te veel computert dan ouders van zonen.

Tabel 6.1 Opvoeding ten aanzien van gezondheidsgedrag (ouderrapportage) naar sekse, leeftijd en gezondheidsgedrag van het kind (kindrapportage) (%; n=2965)

	Totaal	Sekse		Leeftijd					Gezondheidsgedrag kind ¹	
		J	M ²	12	13	14	15	16	niet	wel ³
Zorgen ouders ervoor dat hun kind...										
...elke dag ontbijt	96.1	96.8	95.3	97.3	97.1	96.2	94.0	96.2	79.8	98.6*
...elke dag groente en fruit eet	91.8	92.8	90.8	93.7	92.8	92.8	88.5	91.6	90.6	97.7*
...niet te veel snoept	77.2	77.3	77.1	85.6	82.5	75.0	71.5	65.6	76.2	77.7
...voldoende beweegt	88.0	89.2	86.8	91.3	91.7	85.6	85.3	84.1	71.5	91.8*
...niet te lang achter de computer zit	69.4	67.4	71.5	78.2	74.4	68.6	64.6	51.2	64.2	72.5*
...niet te lang tv kijkt	67.6	66.5	68.7	75.6	72.7	64.3	63.1	55.9	64.2	69.6*

¹ dit betreft voor elke regel het betreffende gezondheidsgedrag van het kind, dus of het kind aangeeft 1) op doordeweekse dagen te ontbijten, 2) dagelijks groente én fruit te eten, 3) minder dan 1x per dag te snoepen, 4) minstens 2x per week te sporten, 5) 2 uur of minder per dag te computeren, en 6) 2 uur of minder per dag tv te kijken.

² * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

³ * = ouders van kinderen die betreffend gezondheidsgedrag niet vertonen verschillen significant van ouders van kinderen die dit gedrag wél vertonen (BI niet overlappend) Bijvoorbeeld 98,6% van de jongeren die elke dag ontbijt heeft ouders die dit aanmoedigen, vergeleken met 79,8% van de jongeren die niet dagelijks ontbijten

Relatie opvoeding ouders en gezond eten, bewegen en mediagebruik

Wat is de samenhang tussen de opvoeding en het daadwerkelijke eet- en beweegpatroon en mediagedrag van kinderen? Aan de jongeren is gevraagd of zij doordeweeks elke dag ontbijten, dagelijks groente en fruit eten, minder dan een maal per dag snoepen, minstens twee maal per week sporten, 2 uur of minder per dag computeren en 2 uur of minder per dag tv kijken.

Er bestaan voor vrijwel alle gezondheidsgedragingen verbanden tussen de opvoeding door de ouders en het gedrag van het kind. Dit valt vooral op als het gaat om dagelijks ontbijten en voldoende bewegen. Jongeren die dagelijks ontbijten, hebben voor 99 procent ouders die dat stimuleren, terwijl dat percentage voor jongeren die niet dagelijks ontbijten 80 is (tabel 6.1). Van de jongeren die minstens twee keer per week sporten, zorgt 92 procent van de ouders ervoor dat hun kind voldoende beweegt, van de jongeren die dat minder dan twee keer per week doen, stimuleert slechts 72 procent van hun ouders in die richting.

Verder hebben jongeren die dagelijks groente en fruit eten en minder dan twee uur per dag computeren en tv kijken, iets vaker ouders die daartoe stimuleren dan het geval is bij de andere jongeren. Er bestaat geen relatie tussen de opvoeding door de ouders en het snoepgedrag van het kind.

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm

Bij de meeste gezondheidsgedragingen zien we weinig (of kleine) verschillen in opvoeding tussen autochtone en allochtone ouders en ouders uit volledige en onvolledige gezinnen. Allochtone ouders stimuleren het dagelijks ontbijten bij hun kind iets minder dan de autochtone ouders (90 versus 97%, tabel 6.2). Verder zorgen ouders uit onvolledige gezinnen er iets minder vaak voor dat hun kind voldoende beweegt dan ouders uit volledige gezinnen (83 versus 89%). Deze verschillen blijven aanwezig, als we rekening houden met andere achtergrondkenmerken (tabel 6.3). Dan blijken ouders uit onvolledige gezinnen er ook iets minder vaak voor te zorgen dat hun kind niet te lang tv kijkt en niet te lang achter de computer zit dan ouders uit volledige gezinnen.

De opvoeding ten aanzien van vier van de zes gezondheidsgedragingen loopt wel iets uiteen voor leerlingen van verschillende onderwijsniveaus (tabel 6.2). Zo bevorderen meer ouders van VWO-leerlingen dan van VMBO-leerlingen het dagelijks ontbijten en eten van groente en fruit. De ouders van de VWO-leerlingen zorgen er ook vaker voor dat hun kind niet te veel snoept in vergelijking met de ouders van de VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen. Verder stimuleren meer ouders van VWO-leerlingen dan van HAVO-leerlingen dat hun kind voldoende beweegt. Na correctie voor andere achtergrondkenmerken blijven deze verschillen intact (tabel 6.3). Wat betreft tv kijken en computeren vonden we geen effecten van het schoolniveau van het kind op het opvoedingsgedrag van de ouders.

Tabel 6.2 Opvoeding ten aanzien van gezondheidsgedrag (ouderrapportage) naar etniciteit en schoolniveau van het kind en gezinsvorm (% , n=2965)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹				Gezinsvorm	
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO	onvolledig	volledig ³
<i>Zorgen ouders ervoor dat hun kind...</i>								
...elke dag ontbijt	96.7	89.6*	93.9 ^a	95.0 ^a	96.5 ^{ab}	98.3 ^b	94.2	96.5
...elke dag groente en fruit eet	92.1	89.5	87.7 ^a	90.6 ^a	92.9 ^{ab}	94.7 ^b	90.3	92.1
...niet te veel snoept	78.0	70.7	69.4 ^a	77.1 ^{ab}	77.2 ^{ab}	82.3 ^b	72.1	78.2
...voldoende beweegt	88.7	82.8	86.5 ^{ab}	87.3 ^{ab}	86.2 ^a	91.5 ^b	82.8	89.1*
...niet te lang achter de computer zit	69.3	71.0	70.8	69.5	65.8	71.6	64.5	70.3
...niet te lang tv kijkt	67.4	70.4	67.1	66.1	65.6	71.3	62.4	68.6

¹ verschillende superscripten: verschillen tussen de groepen significant (BI niet overlappend, zie H1)

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

³ * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

Tabel 6.3 Opvoedgedrag ten aanzien van gezond eet-, beweeg, en mediagedrag (ouderrapportage): samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm (multivariate logistische regressie, odds ratio, n=2965)

	De ouder zorgt ervoor dat het kind:					
	Elke dag ontbijt	Elke dag groente en fruit eet	Niet te veel snoept	Voldoende beweegt	Niet te lang achter de computer zit	Niet te lang tv kijkt
	OR	OR	OR	OR	OR	OR
<i>Leeftijd</i>	0.82*	0.88	0.77**	0.81**	0.76**	0.80**
<i>Sekse Jongen (ref. meisje)</i>	1.33	1.23	0.93	1.18	0.81*	0.86
<i>Schoolniveau</i>						
VWO	1	1	1	1	1	1
HAVO	0.49	0.69	0.79	0.59**	0.86	0.85
VMBO-t	0.37*	0.52*	0.82	0.72	0.99	0.85
VMBO-b	0.35*	0.40**	0.62**	0.71	1.17	0.98
<i>Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)</i>	0.33**	0.83	0.69	0.63	1.05	1.16
<i>Gezinsvorm onvolledig gezin (ref. volledig gezin)</i>	0.70	0.81	0.77	0.62**	0.72*	0.73*

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Vergelijking van ouder- en kindrapportage

Jongeren is gevraagd te vermelden in hoeverre hun ouders het belangrijk vinden dat ze elke dag ontbijten, dagelijks groente en fruit eten, niet te veel snoepen, voldoende bewegen, niet te lang achter de computer zitten en niet te lang tv kijken. De percentages jongeren die zeggen dat hun ouders deze gezondheidsgedragingen (heel) belangrijk vinden, zijn vergeleken met de percentages ouders die rapporteren dat ze er (vaak of altijd) voor zorgen dat hun kind het gewenste gezonde gedrag vertoont. Een kanttekening die we hierbij maken is dat de betreffende vragen aan ouders en kinderen niet hetzelfde geformuleerd zijn en daarom niet helemaal vergelijkbaar zijn. Of ouders bepaald gedrag belangrijk vinden, hoeft nog niet te betekenen dat ze er dan ook voor zorgen dat hun kind zulk gedrag vertoont.

Hoewel er dus naar verschillende zaken gevraagd is, blijkt er grotendeels overeenstemming te bestaan tussen ouders en kinderen over het opvoedgedrag ten aanzien van gezond eten, bewegen en mediagebruik (tabel 6.4). Net zoals de ouders zeggen ook de jongeren dat rond 90 procent van de ouders de kinderen 'aanmoedigt' dagelijks te ontbijten en groente en fruit te eten, en voldoende te bewegen. Ook 'zorgt' (ruim) twee derde van de ouders er volgens zowel ouders als kinderen voor dat de kinderen niet te lang achter de computer zitten en niet te veel tv kijken.

Over het omgaan met snoepen hebben ouders en kinderen een verschillend beeld. Jongeren zeggen vaker dat hun ouders matig snoepen belangrijk vinden dan dat de ouders melden dat ze dat stimuleren (83 versus 77%, tabel 6.4). Dit geldt vooral voor meisjes.

Verder zien we in de jongerenrapportages iets meer leeftijdseffecten dan in die van de ouders. Zo zeggen meer 12-jarigen dan 14- en 15-jarigen dat hun ouders het eten van groente en fruit belangrijk vinden (een verschil van 6%). In de ouderrapportage maakt de leeftijd van de kinderen op dit punt geen verschil. Verder vinden ouders volgens jongeren lichaamsbeweging wat minder belangrijk naarmate de jongeren ouder worden. In de ouderrapportage is ook een lichte daling te zien in het stimuleren van voldoende lichaamsbeweging met toenemende leeftijd van de kinderen. Tot slot zeggen zowel ouders als kinderen dat ouders naarmate de kinderen ouder worden er steeds minder vaak voor zorgen (of het steeds minder belangrijk vinden) dat hun kind niet te veel snoept, tv kijkt en computert.

Tabel 6.4 Ouder- en scholierenrapportage van opvoedgedrag van ouders ten aanzien van gezondheidsgedrag naar leeftijd en sekse van het kind (% , n=2965)

	Ouders								Scholieren ¹							
	Tot	Sekse		Leeftijd				Tot	Sekse		Leeftijd					
		J	M ²	12	13	14	15	16		J	M ²	12	13	14	15	16
Zorgt u ervoor dat uw kind... / vinden je ouders het belangrijk dat je...																
...elke dag ontbijt	96.1	96.8	95.3	97.3	97.1	96.2	94.0	96.2	96.8	96.9	96.7	98.2	97.3	96.7	95.2	96.9
...elke dag fruit en groente eet	91.8	92.8	90.8	93.7	92.8	92.8	88.5	91.6	90.2	89.4	91.2	93.7	93.2	88.2	87.1	88.5
...niet te veel snoept	77.2	77.3	77.1	85.6	82.5	75.0	71.5	65.6	83.0	79.7	86.5*	88.8	88.1	78.9	79.2	77.1
...voldoende beweegt	88.0	89.2	86.8	91.3	91.7	85.6	85.3	84.1	90.4	91.2	89.5	93.7	93.7	88.3	87.9	85.8
...niet te lang achter de computer zit	69.4	67.4	71.5	78.2	74.4	68.6	64.6	51.2	73.1	71.5	74.8	83.7	79.5	66.6	67.6	65.9
...niet te lang tv kijkt	67.6	66.5	68.7	75.6	72.7	64.3	63.1	55.9	66.2	66.6	66.1	75.9	73.0	59.5	61.4	58.0

¹ vet = verschil tussen ouderrapportage en kindrapportage significant (BI niet overlappend)

² * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

Samenvatting en conclusies

De meeste ouders stimuleren gezond gedrag van hun kind

Een grote meerderheid van de ouders vindt gezond gedrag van hun kind belangrijk en besteedt daar in de opvoeding aandacht aan. Dat zeggen zowel ouders als kinderen. Veel ouders moedigen gezond eten en bewegen aan (tussen 80 en 95%). Gezond mediagebruik door jongeren wordt iets minder bevorderd, door ongeveer twee derde van de ouders. Ouders en kinderen zijn het meestal eens over de mate waarin ouders de verschillende vormen van gezond gedrag belangrijk vinden en stimuleren. Deze bevindingen bieden aanknopingspunten voor een vervolgonderzoek waarin het gezondheidsgedrag van de kinderen en de maatregelen die ouders treffen concreter geformuleerd worden en waarin ouders en kinderen dezelfde vragen voorgelegd krijgen.

Ouders zorgen er iets minder vaak voor dat hun kind niet te veel te snoept dan dat het dagelijks ontbijt en groente en fruit eet. Wellicht heeft dit verschil te maken met onduidelijkheid over wat 'niet te veel snoepen' is, terwijl dat niet geldt voor dagelijks ontbijten en fruit en groente eten. Het kan ook te maken hebben met de plaatsen en tijdstippen waarop jongeren snoepen, namelijk regelmatig buiten het zicht van ouders (op school, op hun eigen kamer of in de huiskamer als ouders afwezig zijn). Jongeren kopen ook steeds vaker zelf hun snoep.

Iets minder stimulans gezond mediagebruik

Gezond eetgedrag van jongeren is waarschijnlijk makkelijker te stimuleren dan gezond mediagebruik, omdat ouders op het eetgedrag meer zicht hebben. De maaltijden vinden meestal in de gemeenschappelijke woon- of eetkamer plaats, terwijl het computeren en tv kijken zich vaak afspelen in de eigen kamer van jongeren. Een ruime meerderheid van de jongeren heeft een tv, pc en/of spelcomputer op de eigen kamer (De Haan & Van 't Hof, 2006). Naast de (on)zichtbaarheid van het mediagebruik van jongeren spelen wellicht ook de competenties en interesses van ouders op digitaal vlak een rol. Jongeren hebben vaak grotere digitale vaardigheden dan hun ouders en hebben meestal ook meer affiniteit met de digitale mogelijkheden. Dit maakt het voor ouders lastiger om (spel)computergebruik bij hun kinderen in te dammen (De Haan & Van 't Hof, 2006). Maar ook voor mediagebruik geldt dat 'gezond' gedrag niet duidelijk gedefinieerd is. Wellicht hebben ouders uiteenlopende ideeën over wat 'niet te lang achter de computer zitten' en 'niet te lang tv kijken' inhoudt, waardoor het percentage ouders dat gematigd mediagebruik bevordert wat lager uitpakt dan het percentage ouders dat dagelijks ontbijten stimuleert.

Naast gezond eet- en mediagedrag stimuleren veel ouders ook voldoende lichaamsbeweging, bijvoorbeeld door hun kind lid te maken van een sportvereniging. Ongeveer twee derde van de Nederlandse jongeren is daar lid van (Van Dorsselaer e.a., 2007).

Meer stimulans van gezond gedrag op lagere leeftijd en bij hoger onderwijsniveau van het kind

De opvoeding van gezond gedrag is deels leeftijdgebonden. Volgens zowel de ouders als de jongeren neemt de stimulans van ouders om voldoende te bewegen, weinig te snoepen en niet te vaak tv te kijken en te computeren af met de leeftijd van de jongere. Ongetwijfeld hangt dit samen met het feit dat jongeren als ze ouder worden steeds zelfstandiger worden, zich steeds meer gaan losmaken van ouders en zich steeds meer gaan richten op het (van hun kamer uit) onderhouden van digitale contacten met vrienden en vriendinnen (Van Dorsselaer e.a., 2007; De Haan & Van 't Hof, 2006). Verder ervaren de jongeren naarmate ze ouder zijn dat hun ouders de dagelijkse fruit- en groenteconsumptie minder bevorderen.

Naast de leeftijd speelt ook het opleidingsniveau van het kind een onderscheidende rol. Ouders van VWO-leerlingen stimuleren gezond eetgedrag meer dan ouders van VMBO-leerlingen. Zij bevorderen lichamelijke activiteit ook het meest. Jongeren die een lager schoolniveau volgen, blijken ook een ongezonder voedings- en beweegpatroon te hebben (hoofdstuk 4 deel 1). Deze verschillen hebben vermoedelijk met de opleiding en sociaaleconomische positie van de ouders zelf te maken. De ouders van VWO-leerlingen hebben vaker een hogere sociaaleconomische status (SES) dan ouders van VMBO-leerlingen (Mooij & de Wit, 2008; Ter Bogt e.a., 2003). Uit eerder onderzoek is bekend dat kinderen van ouders met een lagere SES ongezonder eten, minder bewegen en vaker roken (Brug & Van Lenthe, 2005). Wellicht weten ouders met een hogere SES ook beter wat (het belang van) gezond eten en bewegen is en hoe je dat bij kinderen stimuleert. Daarnaast spelen financiële redenen waarschijnlijk ook een rol. Gezond eten en sporten kosten geld en dat kan niet iedereen opbrengen.

Opvallend is dat de mediaopvoeding niet verschilt afhankelijk van het onderwijsniveau van de jongere, terwijl dat niveau wel blijkt samen te hangen met het mediagebruik door de jongere. Jongeren die een lager schoolniveau volgen, kijken relatief vaak tv en zitten relatief vaak achter de computer (hoofdstuk 4, deel 1). Eerder onderzoek heeft aangetoond dat de opleiding van ouders samenhangt met de mediaopvoeding van kinderen (6 tot 12 jaar), hoewel de resultaten verschillen afhankelijk van het soort computergedrag (Nikken & Pardoën, 2010). Lager opgeleide ouders bemoeien zich namelijk wat minder vaak met het tv kijken en internetgedrag van hun kinderen dan ouders met een hogere opleiding. Lager opgeleide ouders blijken echter wel weer meer begeleiding te geven bij het gamen van hun kind (Nikken & Pardoën, 2010). Ons onderzoek is niet helemaal vergelijkbaar met deze studie, omdat het bij ons om oudere kinderen gaat en we geen onderscheid maken in soort computergebruik.

Weinig effect van etniciteit, gezinsvorm en sekse op opvoeding van gezond gedrag

Etniciteit en gezinsvorm maken weinig verschil voor de opvoeding van gezond gedrag. Wel stimuleren allochtone ouders minder vaak dan autochtone ouders dat hun kinderen dagelijks ontbijt. Dit sluit aan bij een eerdere onderzoeksuitkomst dat kinderen en jongeren met een migrantenachtergrond vaker zeggen het ontbijt over te slaan dan hun autochtone leeftijdgenoten (Bucx, 2009). Ouders van jongeren uit onvolledige gezinnen stimuleren beweging van hun kind minder vaak dan ouders van jongeren uit intacte gezinnen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er in onvolledige gezinnen minder financiële middelen beschikbaar zijn voor lidmaatschap van een sportvereniging (Roest e.a., 2010). Daarnaast vinden we dat ouders van jongeren uit onvolledige gezinnen iets minder vaak gezond mediagedrag bij hun kind bevorderen.

Verder maken ouders bij de opvoeding van gezond gedrag nauwelijks verschil tussen jongens en meisjes. Wel vinden meisjes dat hun ouders er meer voor zorgen dat zij niet te veel snoepen dan dat de ouders dat zelf vinden. Ook proberen ouders het computeren van dochters wat vaker aan banden te leggen dan dat van zonen. Die bevinding sluit deels aan bij eerder onderzoek naar mediaopvoeding van 6- tot 12-jarigen waaruit blijkt dat ouders meer grenzen stellen aan het gamen en tv kijken van hun dochters dan van hun zonen (Nikken & Pardoën, 2010). Mogelijk is de opvoeding wat betreft tv kijken bij oudere kinderen minder seksegebonden.

Stimulans van ouders hangt samen met gezond gedrag van het kind

De opvoeding naar gezond gedrag hangt samen met het eet-, beweeg- en mediagedrag van het kind. De jongeren die zich kenmerken door gezond eten, voldoende bewegen en een 'gezond' mediagebruik hebben vaker ouders die dat gezondheidsgedrag stimuleren dan jongeren die dat gedrag niet vertonen. Dit geldt vooral voor het regelmatig ontbijten en voldoende bewegen. In ons onderzoek weten we echter niet wat ouders precies doen om ervoor te zorgen dat hun kind gezond gedrag vertoont. Uit eerder onderzoek blijkt dat als ouders gezond eten en bewegen stimuleren en ondersteunen en zelf het goede voorbeeld geven, dat dan hun kinderen dit gedrag meer vertonen (Brug & Van Lenthe, 2005). Een soortgelijke relatie blijkt uit eerder onderzoek naar mediaopvoeding. Ouders die regels stellen over de inhoud van internetten en tv kijken (onder andere welke sites en programma's hun kind mag bekijken) en op een constructieve en begripvolle manier met hun kind over media(gebruik) praten, beschermen hem of haar tegen overmatig gebruik (Nikken & Pardoën, 2010; Duimel & De Haan, 2007; De Haan & Van 't Hof, 2006).

Alleen wat het snoepen van jongeren betreft vinden we geen samenhang met de opvoeding. Ongeacht of jongeren dagelijks of minder vaak snoepen blijkt ruim drie kwart van de ouders ervoor te zorgen dat hun kind niet te veel snoept. Opvallend is verder dat, hoewel ouders van VWO-leerlingen het meest stimuleren dat

hun kind niet te veel snoept, deze leerlingen juist het meest snoepen (hoofdstuk 4 deel 1). Wellicht hebben VWO-leerlingen meer geld om snoep te kopen. Het kan ook zijn dat ouders van VWO-leerlingen in reactie op het feit dat hun kind veel snoept, hun kind meer gaan stimuleren om weinig te snoepen. Mogelijkerwijs heeft snoepen ook met andere factoren te maken, bijvoorbeeld met invloeden van leeftijdgenoten.

Samengevat stimuleert de grote meerderheid van de ouders dat hun kinderen gezond eten, bewegen en op verantwoorde wijze omgaan met de media. Dit geldt vooral voor jongere kinderen en scholieren die hogere opleidingsniveaus volgen. De stimulans van ouders hangt in het algemeen samen met een gezond eet- en beweegpatroon en gematigd mediagebruik van het kind. Verder onderzoek kan duidelijk maken welke concrete stimulerende opvoedingsmaatregelen van belang zijn om kinderen gezond te laten opgroeien.

7 Seksualiteit en opvoeding

Margreet de Looze

In de hedendaagse opvoeding neemt seksuele ontwikkeling een belangrijke plaats in. Terwijl Nederlandse ouders zestig jaar geleden nog nauwelijks met hun kind in gesprek gingen over relaties en seks, is het tegenwoordig juist ongewoon wanneer ouders deze dingen niet met hun kind bespreken (De Graaf, 2007). En terwijl de seksuele opvoeding enkele decennia geleden vooral gericht was op het voorkómen van seksuele activiteit bij jongeren, is de dominante houding van Nederlandse ouders nu dat seksuele activiteit van hun kind in orde is. Ze stellen daarbij wel drie voorwaarden: hun zoon of dochter moet het doen met een goede bekende, uit liefde of genegenheid en beveiligd tegen zwangerschap en geslachtsziekten (De Graaf, 2007).

Voor een gezonde seksuele opvoeding is het belangrijk dat kinderen steun (warmte, liefde, betrokkenheid en communicatie) en controle (supervisie en regels) ervaren. Als ouders meer steun geven, duidelijke grenzen stellen, en op de hoogte zijn van het gaan en staan van hun kind, dan zijn jongeren assertiever, kunnen zij zich beter uitdrukken en voelen zij zich zelfverzekerder in de interactie met hun partner. Deze jongeren beginnen op latere leeftijd met geslachtsgemeenschap en gebruiken vaker voorbehoedmiddelen dan kinderen van wie de ouders minder steun bieden, geen duidelijke grenzen stellen en minder goed op de hoogte zijn van het gaan en staan van hun kind. Ook zijn jongeren die meer steun en controle van hun ouders ervaren minder vaak als slachtoffer of dader betrokken bij seksuele dwang (De Graaf e.a., 2005).

Naast deze algemene opvoedingskenmerken speelt specifieke communicatie over seksualiteit een belangrijke rol in de seksuele opvoeding (De Graaf e.a., 2005; De Graaf, 2007; Vermeulen-Smit e.a., 2010). Hoewel Nederlandse jongeren meestal wel met hun ouders praten over relaties en seks, komen sommige onderwerpen vaker aan bod dan andere. Eerder onderzoek heeft bijvoorbeeld aangetoond dat het gebruik van voorbehoedmiddelen vaker besproken wordt dan intimiteit, wat je wel en niet fijn vindt, en het belang van het aangeven van je eigen grenzen (De Graaf e.a., 2005).

In dit hoofdstuk richten wij ons op de communicatie tussen ouder en kind aangaande seks en relaties. Er bestaat nog maar weinig onderzoek over de precieze inhoud van ouder-kindcommunicatie met betrekking tot dit onderwerp en over inhoudelijke verschillen van dit soort gesprekken tussen verschillende groepen jongeren. Daarom hebben we in dit nieuwe HBSC-onderzoek aan ouders gevraagd om specifiek weer te geven over welke aspecten van relaties en seks zij het voorgaande jaar met hun kind gepraat hebben. De resultaten zijn uitgesplitst naar de leeftijd en sekse van het kind en het wel of niet hebben van seksuele ervaring. Vervolgens zijn de gegevens, net als in de andere hoofdstukken, uitgesplitst naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm.

Zoals genoemd in hoofdstuk 1, is het verleidelijk om het opvoedgedrag van ouders als oorzaak te zien van het gedrag van hun kind. Omdat onze gegevens op één meetmoment zijn verzameld, kunnen we alleen uitspraken doen over de onderlinge samenhang en niet over causale verbanden.

Kerncijfers

In het HBSC-onderzoek 2009 is aan ouders van jongeren gevraagd of zij het afgelopen jaar met hun kind over een aantal onderwerpen aangaande relaties en seksualiteit hebben gesproken (tabel 7.1). Omdat het eenmalig aansnijden van een onderwerp niet automatisch betekent dat er thuis een open klimaat heerst met betrekking tot het bespreken van seks en relaties, hebben wij ervoor gekozen om te kijken naar percentages van ouders die het afgelopen jaar *meerdere keren* met hun zoon of dochter over seks en relaties hebben gesproken. Van alle ouders rapporteert 64 procent het afgelopen jaar ten minste over één onderwerp meerdere keren met hun kind gepraat te hebben. Sommige onderwerpen worden echter vaker besproken dan andere. Zo zijn prettige en niet prettige aanrakingen het minst besproken onderwerp (slechts één op de vijf ouders heeft hier het afgelopen jaar herhaaldelijk met hun kind over gepraat) en lichamelijke veranderingen in de puberteit het meest besproken onderwerp (44% van de ouders heeft hier het afgelopen jaar herhaaldelijk met hun kind over gepraat). De (lage) percentages maken duidelijk dat in het jaar voorafgaand aan het onderzoek geen enkel onderwerp door meer dan de helft van de ouders herhaaldelijk met hun kind besproken is.

Het valt op dat significant meer ouders met hun dochter praten dan met hun zoon. Dit geldt voor alle gespreksonderwerpen. Over zwangerschap, prettige en niet prettige aanrakingen, en dat je geen dingen moet doen op seksueel gebied die je niet wil, werd zelfs twee keer zo vaak met dochters gesproken als met zonen. Dit verschil tussen de seksen blijft bestaan, ook wanneer rekening houden met variabelen die invloed zouden kunnen hebben op dit verband, zoals leeftijd, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm (zie tabel 7.3). En hoewel meer moeders dan vaders de vragenlijst hebben ingevuld, heeft ook het geslacht van de ouder geen effect op het verschil tussen de seksen; zowel vaders als moeders melden meer met dochters dan met zonen te praten over relaties en seksualiteit.

Het onderwerp van gesprek verandert (vanzelfsprekend) met de leeftijd van het kind. Naarmate kinderen ouder worden, komen onderwerpen zoals verliefdheid en verkering, zwangerschap en voorbehoedmiddelen, condoomgebruik om soa's te voorkomen en je verzetten tegen seks die jij of een ander niet wil, vaker aan bod. Zo praat één op de tien ouders van een 12-jarige met hun kind over het gebruik van voorbehoedmiddelen, terwijl dat bij 14-jarigen één op de vier is en bij 16-jarigen één op de drie. De leeftijdsverschillen blijven bestaan wanneer we kijken naar de variabelen die invloed zouden kunnen hebben op dit verband, zoals sekse, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm (zie tabel 7.3). Onderwerpen die even vaak besproken worden door

kind en ouder, ongeacht de leeftijd van het kind, zijn lichamelijke verschillen tussen jongens en meisjes, lichamelijke veranderingen in de puberteit, prettige en niet prettige aanrakingen, en homoseksualiteit. Hoewel de percentages van de verschillende leeftijdsgroepen voor deze onderwerpen soms enigszins van elkaar verschillen, zijn deze verschillen niet significant bevonden.

Tot slot kunnen we uit de tabel opmaken dat er een verband bestaat tussen het praten over relaties en seks en het seksuele gedrag van kinderen. Jongeren met seksuele ervaring ('die ooit seks hebben gehad') hebben vaker met hun ouders gesproken over verliefdheid en verkering, prettige en niet prettige aanrakingen, zwangerschap, soa's en voorbehoedsmiddelen, en over dat je geen seksuele handelingen moet verrichten die jij of de ander niet wil.

Tabel 7.1 Praten met je kind over relaties en seksualiteit (% meerdere keren besproken in het afgelopen jaar; ouderrapportage) naar sekse, leeftijd en seksuele ervaring van het kind (kindrapportage) (n=2965)

	Totaal	Sekse		Leeftijd					Ooit seks ¹	
		J	M ²	12	13	14	15	16	niet	wel
Verliefdheid en verkering	38.6	30.4	47.1*	30.2	37.8	40.9	39.1	51.6	36.6	60.2*
Lichamelijke verschillen tussen jongens en meisjes	31.3	26.5	36.2*	32.8	31.6	33.6	28.7	28.5	30.4	37.7
Lichamelijke veranderingen in de puberteit	44.1	35.1	53.4*	46.0	47.3	45.9	39.7	38.1	44.1	44.7
Prettige en niet prettige aanrakingen	19.2	12.7	26.0*	16.5	18.3	19.1	21.5	21.7	18.2	29.9*
Zwangerschap en voorbehoedsmiddelen	23.0	15.6	30.6*	13.9	19.1	23.9	27.9	38.2	20.5	47.5*
Condoomgebruik zodat je geen soa oploopt	21.8	17.3	26.5*	11.5	17.6	24.5	27.4	33.9	19.2	46.1*
Dat je geen dingen moet doen op seksueel gebied die je niet wil	35.4	25.0	46.2*	26.7	33.5	36.7	40.1	43.6	33.5	53.4*
Dat je geen dingen moet doen op seksueel gebied die een ander niet wil	28.4	25.2	31.7*	21.6	26.2	28.7	32.7	36.0	26.5	45.6*
Homoseksualiteit	25.4	20.9	30.1*	22.6	27.2	26.5	25.4	23.3	25.3	28.0
Tenminste één van bovenstaande onderwerpen	64.3	55.8	73.1*	58.7	65.9	64.8	65.0	68.1	62.9	75.5*

¹ * = verschil tussen jongeren die nooit en ooit seksuele gemeenschap hebben gehad significant (BI niet overlappend). Bijvoorbeeld: 36,6% van de jongeren die nooit seks hadden heeft ouders die zeggen dat ze over verliefdheid hebben gepraat

² * = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

Tabel 7.2 Praten met je kind over relaties en seksualiteit (% meerdere keren besproken in het afgelopen jaar; ouderrapportage) naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm van het kind (kindrapportage) (n=2965)

	Etniciteit		Schoolniveau ¹				Gezinsvorm	
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO	onvolledig	volledig ³
Verliefdheid en verkering	38.6	33.6	42.6	37.4	36.7	39.0	43.1	37.6
Lichamelijke verschillen tussen jongens en meisjes	30.9	33.0	36.1	31.6	27.3	31.3	32.7	31.0
Lichamelijke veranderingen in de puberteit	43.7	45.7	48.6	43.3	40.5	45.2	46.4	43.6
Prettige en niet prettige aanrakingen	18.6	24.2	25.0 ^{ab}	21.5 ^a	15.0 ^b	16.7 ^{ab}	23.5	18.3
Zwangerschap en voorbehoedsmiddelen	22.7	26.3	33.4 ^a	25.2 ^{ab}	19.1 ^b	17.5 ^b	28.8	21.7
Condoomgebruik zodat je geen soa oploopt	21.2	27.4	30.9 ^a	25.7 ^a	17.9 ^{ab}	15.3 ^b	29.2	20.2*
Dat je geen dingen moet doen op seksueel gebied die je niet wil	35.2	36.4	44.0 ^a	39.3 ^a	30.6 ^{ab}	29.9 ^b	42.6	33.9
Dat je geen dingen moet doen op seksueel gebied die een ander niet wil	27.9	29.8	36.1 ^a	32.0 ^a	24.3 ^b	23.0 ^b	36.1	26.7*
Homoseksualiteit	24.4	31.5	28.6	26.3	20.9	26.4	27.4	25.0
Tenminste één van bovenstaande onderwerpen	64.5	59.7	67.3	65.8	60.6	64.0	68.3	63.4

¹ * = verschillende subscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn (BI niet overlappend)

² * = verschil tussen allochtonen en autochtonen significant (BI niet overlappend)

³ * = verschil tussen onvolledig en volledig gezin significant (BI niet overlappend)

Verschillen naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm

Tabel 7.2 geeft een overzicht van verschillen in het praten over relaties en seksualiteit naar etniciteit, schoolniveau en gezinsvorm. Er kan uit worden afgelezen dat ouders van allochtone en autochtone kinderen even veel over relaties en seksualiteit praten.

Er bestaan verschillen in de ouder-kindcommunicatie over relaties en seksualiteit tussen de verschillende schoolniveaus. In vergelijking met ouders van kinderen op hogere schoolniveaus praten ouders van kinderen op lagere schoolniveaus vaker met hun kind over prettige en niet prettige aanrakingen, zwangerschap en voorbehoedsmiddelen, condoomgebruik om soa's tegen te gaan, en het vermijden van niet gewilde seksuele activiteiten. Deze verschillen blijven bestaan als we rekening houden met sekse, leeftijd, etniciteit en gezinsvorm (zie tabel 7.3).

Tot slot praten ouders van kinderen uit onvolledige gezinnen vaker met hun kind over relaties en seks dan ouders uit volledige gezinnen. Hoewel de verschillen alleen significant zijn voor de onderwerpen condoomgebruik ter voorkoming van soa's en ongewenste seks, is de trend voor alle onderwerpen in dezelfde richting. De verschillen blijven bestaan als we rekening houden met sekse, leeftijd, schoolniveau en etniciteit.

Tabel 7.3 Praten met je kind over relaties en seksualiteit (ouderrapportage): samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, etniciteit en gezinsvorm (kindrapportage) (multivariate logistische regressie, odds ratio, n=2965)

	...zwangerschap en voorbehoedsmiddelen	...condoomgebruik zodat je geen soa op loopt	...dat je geen dingen moet doen op seksueel gebied die je niet wil
<i>Leeftijd</i>	1.32**	1.33**	1.16**
<i>Sekse Jongen (ref. meisje)</i>	0.44**	0.63**	0.39**
<i>Schoolniveau</i>			
VWO	1	1	1
HAVO	1.03	1.15	1.04
VMBO-t	1.55*	1.83**	1.52**
VMBO-b	1.81*	1.93*	1.60*
<i>Etniciteit allochtoon (ref. autochtoon)</i>	1.06	1.26	0.90
<i>Gezinsvorm onvolledig gezin (ref. volledig gezin)</i>	1.38*	1.46*	1.43**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Samenvatting en conclusies

Relaties en seks blijven een moeilijk gespreksthema

Voor alle onderwerpen geldt dat minder dan de helft van de ouders het in het jaar voorafgaand aan het onderzoek herhaaldelijk besproken heeft met hun kind. 64 procent van de ouders heeft over minimaal één van de onderwerpen een gesprek gevoerd met hun zoon of dochter. Hoewel de seksuele opvoeding anno 2009 vrijer is dan die uit de jaren vijftig, blijken relaties en seks voor de meeste ouders dus nog steeds een moeilijk gespreksthema.

Intieme onderwerpen minder besproken dan praktische

Niet alle onderwerpen met betrekking tot relaties en seks worden even vaak besproken door ouders en kind. Prettige en niet prettige aanrakingen blijken bijvoorbeeld een lastiger onderwerp dan het gebruik van condooms en andere voorbehoedmiddelen. Als het kind zelf al seksuele ervaring heeft, worden bijna alle onderwerpen vaker besproken. Op basis van onze gegevens kunnen wij geen causale verbanden leggen. Het is dus mogelijk dat ouders het gesprek aangaan wanneer zij merken dat hun kind zich voor relaties en seks begint te interesseren, maar een omgekeerde redenering is ook mogelijk.

Ouders bespreken relaties en seks vaker met meisjes dan met jongens

Voor alle onderwerpen die we de ouders hebben voorgelegd, geldt dat ze hierover vaker gepraat hebben met dochters dan met zonen. Met meisjes sprak 27 tot 47 procent van de ouders over de verschillende onderwerpen; met jongens was dit 13 tot 35 procent. Een mogelijke verklaring voor dit sekseverschil is dat ouders meisjes kwetsbaarder achten. De vraag is echter of jongens op deze manier niet tekort worden gedaan. Vooral de bevinding dat bijna twee keer zoveel meisjes als jongens met hun ouders praten over 'dat je geen dingen moet doen op seksueel gebied die je niet wil', roept vraagtekens op.

VMBO-leerlingen praten vaker met hun ouders over seks dan VWO-leerlingen

In vergelijking met ouders van kinderen op hogere schoolniveaus praten ouders van kinderen op lagere schoolniveaus vaker met hun kind over prettige en niet prettige aanrakingen, zwangerschap en voorbehoedmiddelen, condoomgebruik ter voorkoming van soa's, en seksuele handelingen die jij of de ander niet wil. Deze verschillen hebben mogelijk te maken met de jongere leeftijd waarop leerlingen van lagere schoolniveaus doorgaans met seks beginnen (zie hoofdstuk 8 van deel 1). Er zijn meer VMBO-leerlingen onder de 16 seksueel actief dan VWO-leerlingen. Daarom zijn gesprekken over veilig vrijen en het gebruik van voorbehoedmiddelen vaker relevant voor ouders van VMBO-leerlingen dan voor ouders van VWO-leerlingen.

In onvolledige gezinnen wordt vaker over relaties en seks gepraat

Ouders van kinderen uit onvolledige gezinnen praten vaker met hun kind over relaties en seks dan ouders van kinderen uit volledige gezinnen. Dit houdt waarschijnlijk verband met het feit dat jongeren uit onvolledige gezinnen vaker voor hun 17e seksuele ervaring hebben en vaker spijt hebben of gedwongen zijn tot seksuele handelingen in vergelijking met kinderen uit volledige gezinnen (zie hoofdstuk 8 van deel 1).

SAMENVATTING EN NABESCHOUWING

Samenvatting en nabeschuiving

Wilma Vollebergh

Het gaat goed met jongeren in Nederland. Alle negatieve berichtgeving over de huidige jeugdgeneratie ten spijt, kunnen wij op basis van onze onderzoeksgegevens concluderen dat de meeste 11- tot en met 16-jarigen ons in dit onderzoek een heel positief beeld geven over hoe zij zich voelen, hoe zij omgaan met hun ouders en vrienden, en hoe zij hun sociale situatie beoordelen. Zij vinden dat zij een aangenaam tot zeer aangenaam leven leiden, goed bij hun ouders terecht kunnen als zij problemen hebben. Ze zijn tevreden over hun school en vinden hun klasgenoten behulpzaam en aardig. Zij hebben veel vrienden, gaan graag uit, en ja, het moet gezegd, daarbij drinken zij graag vaak en ook te veel. Het lijkt er echter op dat hun ouders de bezorgdheid over dit drankgebruik goed hebben opgepikt en omgezet in een meer restrictief opvoedingsbeleid, want ten opzichte van twee jaar geleden zien meer ouders de schadelijkheid van alcoholgebruik op jonge leeftijd in. Ook blijken de jongste groepen weer ten opzichte van cijfers uit voorafgaande jaren minder te drinken. Voor de 15- en 16-jarigen blijft het beeld wat drankgebruik betreft echter zorgelijk.

Kortom: onze cijfers bevestigen het positieve beeld van het opgroeien van de jeugd in een welvarend land en ze signaleren opnieuw dat dit positieve beeld ook een aantal risicovolle aspecten kent (vooral het hoge alcoholgebruik). De gegevens van de ouders bevestigen dit positieve beeld deels. Ouders en kinderen zijn het met elkaar eens over hun positieve onderlinge relatie. Ook blijkt dat ouders het gezonde gedrag van hun kinderen belangrijk vinden en dat hun opvoedingsstijl in dit opzicht correspondeert met gezond gedrag van hun kinderen. Daar tegenover staat dat ouders fors lijken te onderschatten hoeveel hun kinderen roken, drinken en experimenteren met cannabis. In dat opzicht is er dus nog een wereld te winnen.

Risicogroepen

Dat het algemene beeld van de jeugd tussen de 11 en 16 jaar zo positief is en blijft, laat onverlet dat zich binnen deze groep als geheel ook duidelijke risicogroepen bevinden, groepen die het relatief - dus ten opzichte van de grote groep van hun leeftijdgenoten - minder goed doen. Het beeld dat wij daarvan in deze studie hebben geschetst, wijkt niet veel af van dat uit voorafgaande onderzoeksjaren. Naarmate de leeftijd toeneemt, neemt, vooral onder meisjes, ook het probleemgedrag toe. Daarnaast zijn de opvoedings- en opgroei-omstandigheden veel minder gunstig voor kinderen uit de lagere opleidingsniveaus en kinderen afkomstig uit onvolledige gezinnen. Bepaalde groepen jongeren profiteren dus veel minder van de welvaart en van de gunstige omstandigheden dan andere groepen.

Leeftijdverschillen: hoe ouder, hoe meer problemen

De adolescentie is een cruciale periode voor de ontwikkeling van een leefstijl. In de loop van de adolescentie nemen de door ons onderzochte problemen en ongezonde gedragingen duidelijk toe. In vergelijking met kinderen aan het eind van het basisonderwijs vertonen jongeren in de vierde klas van het voortgezet onderwijs systematisch meer problemen en een aanzienlijk ongezondere leefstijl. Die achteruitgang geldt ook voor hun sociale context. Jongeren gaan in de loop der jaren minder steun van hun ouders ervaren, vinden het op school minder leuk, en zeggen vaker dat zij veel druk ervaren door hun schoolwerk. Hun gedrag wordt ook aanzienlijk minder gezond, want zij gaan veel minder regelmatig ontbijten, eten minder gezond, gaan vaker snacken en (veel) minder bewegen en sporten. Ook psychosociale klachten nemen toe met de leeftijd, vooral emotionele problemen, in het bijzonder bij de meisjes. Vooral voor middelengebruik is de door ons onderzochte leeftijdsfase belangrijk, want dit zijn de jaren dat jongeren beginnen met roken, drinken en blowen.

Sekseverschillen

Het is bekend dat meisjes vooral emotionele problemen hebben terwijl jongens veel hoger scoren bij externaliserende problemen (gedragsproblemen, problemen met leeftijdgenoten, minder pro sociaal gedrag). Daarop vormen onze cijfers geen uitzondering. De stijging van deze problemen met de leeftijd doet zich vaak vooral voor onder meisjes. Vooral meisjes melden in de loop van de adolescentie minder steun van hun ouders te ervaren, met name van hun vader. Vooral meisjes voelen zich in toenemende mate onder druk staan door hun schoolwerk. Vooral meisjes gaan minder bewegen en minder vaak sporten. Vooral meisjes worden minder tevreden over hun lichaam. Zelfs als daar geen reden voor is, gaan steeds meer meisjes zichzelf te dik voelen. Meisjes rapporteren bovendien naarmate zij ouder worden (veel) vaker psychosomatische klachten en vooral de toename van emotionele problemen trekt daarbij de aandacht. De groei van tabak- en alcoholgebruik met de leeftijd is ook al lang niet meer typerend voor jongens, want de meisjes hebben op dit punt hun achterstand al enige jaren geleden ingelopen (Monshouwer e.a., 2004). Jongens komen nog wel iets eerder dan meisjes met sigaretten en drank in aanraking, en ook het experimenteren met cannabis komt iets vaker bij jongens voor. Verder blijven pesten en spijbelen vooral een jongenszaak.

Daar staat tegenover dat meisjes makkelijker met hun vrienden en vriendinnen praten, pro sociaal zijn, school leuker vinden, minder spijbelen en ook minder gedragsproblemen hebben. Meisjes leven ook wat gezonder: zij eten meer fruit en groente en drinken minder frisdrank dan de jongens. De ervaren steun van ouders is voor jongens en meisjes op zich hetzelfde. Wel praten meisjes wat minder makkelijk met hun vaders over dingen waarmee ze zitten. Maar ouders weten weer veel meer van het leven van hun dochters dan van dat van hun zonen. Het beeld is dus genuanceerd: meisjes krijgen in de loop van de adolescentie meer last van (vooral) internaliserend probleemgedrag, maar daar staat tegenover dat zij sociaal zijn, opener zijn tegenover hun ouders, het beter kunnen vinden met hun vrienden en vriendinnen en ook iets gezondere eetgewoonten hebben.

Lagere opleidingsniveaus, veel meer problemen

Jongeren afkomstig uit de lagere opleidingsniveaus, het VMBO, hebben bijna over de hele linie een meer problematisch profiel dan jongeren afkomstig uit de hogere opleidingsniveaus. Dit is een structureel en robuust gegeven. VMBO-leerlingen ervaren minder steun van hun ouders en zijn ook minder open tegenover hun ouders. Zij vinden de school minder leuk en rapporteren ook een minder goede sfeer tussen de klasgenoten. Ook wordt er volgens hen veel meer gepest: zij pesten zelf veel meer en zij worden ook veel meer gepest dan de leerlingen van HAVO of VWO. Wat gezond gedrag betreft zijn de verschillen ook groot ten nadele van de leerlingen van de lagere opleidingsniveaus. VMBO-leerlingen ontbijten aanzienlijk minder vaak, drinken meer frisdrank (al snoepen zij iets minder), bewegen minder, kijken meer tv en zitten meer achter de computer. Zij ervaren hun gezondheid als minder goed, hebben meer psychosomatische klachten, voelen zich vaker te dik en ze zijn volgens hun zelfgerapporteerde gewicht ook veel vaker te dik. Zij rapporteren niet meer emotionele problemen, maar wel veel vaker gedragsproblemen, problemen met hyperactiviteit, problemen met leeftijdgenoten en minder pro sociaal gedrag. VMBO-leerlingen gaan bovendien veel riskanter om met genotsmiddelen. Zij roken veel vaker dagelijks, en zij drinken vaker en meer. Voor een deel laten deze verschillen zich verklaren vanuit de sociaaleconomische achtergrond van leerlingen in het VMBO. Over het algemeen betreft het hier minder welvarende gezinnen, waarbinnen minder geld te besteden is voor bijvoorbeeld het lidmaatschap van sportverenigingen of het kopen van (duurdere) gezonde eetproducten als fruit. Sociaaleconomische ongelijkheid kan echter niet het hele opleidingseffect verklaren, want voor het vaststellen van het opleidingseffect werd gecontroleerd voor de welvaart in het gezin. Wij controleerden hiervoor weliswaar met behulp van een door het HBSC-consortium geconstrueerd instrument, dat vooral bedoeld is voor het meten van welvaart in de internationale vergelijking en dus een tamelijk grove maat is voor sociaaleconomische status *binnen* een welvend land als Nederland. Ook als we hiermee niet volledig kunnen corrigeren voor sociaaleconomische verschillen, dan nog neemt deze correctie in elk geval een deel van de sociaaleconomische ongelijkheid weg. Bovendien laten ook niet alle verschillen zich zonder meer uit materiële welstand verklaren. Zo is het roken van sigaretten of het drinken van alcohol erg duur, en zou daarmee strikt genomen minder bereikbaar moeten zijn voor jongeren uit gezinnen met minder geld, terwijl dat dus juist niet het geval is.

Een andere verklaring kan zijn dat de lagere opleidingsniveaus minder middelen tot hun beschikking hebben voor hun leerlingen, met als gevolg een lager voorzieningenniveau en daarmee minder welbevinden onder de leerlingen. We kunnen hiermee echter de riskantere leefstijl van de jongeren opnieuw niet overtuigend verklaren. Bovendien hebben wij aan de rapportages van de ouders gezien, dat de ouders van VMBO-leerlingen zelf wat vaker riskante gewoonten hebben (bijvoorbeeld roken in bijzijn van hun kind) dan de ouders van de HAVO- en VWO-leerlingen. Ook de regels van ouders ten aanzien van het roken en drinken van hun kinderen zijn minder streng onder de ouders van de VMBO-b-kinderen dan bijvoorbeeld onder ouders van HAVO- of VWO-leerlingen. Deze laatste groep ouders zegt vaker dat hun kinderen niet mogen

roken of drinken tot hun 16e. Ook daar zouden we een deel van de verklaring kunnen vinden. Wij beschouwen het als een van de speerpunten van ons toekomstig onderzoek om voor deze verschillen overtuigende verklaringen te kunnen geven, die ook aanknopingspunten bieden voor verbetering van het hoge risicoprofiel van de jongeren in de lagere opleidingsniveaus.

Kinderen uit onvolledige gezinnen doen het slechter

We hebben in deze rapportage voor het eerst systematisch geanalyseerd hoe kinderen uit onvolledige gezinnen (gezinnen die niet bestaan uit de twee eigen ouders en hun kinderen) het doen. Het betreft vooral gezinnen waarvan de ouders gescheiden zijn. De resultaten laten over de hele linie een veel minder gunstig beeld zien voor deze groep kinderen, ook na controle voor het effect van de andere belangrijke achtergrondvariabelen. Kinderen uit volledige gezinnen rapporteren een hoger welbevinden, een betere relatie met hun ouders en klasgenoten, en over de hele linie veel minder risicogedragingen - meer gezonde gewoonten, minder middelengebruik - dan kinderen uit onvolledige gezinnen. De verschillen zijn sterk en robuust, we hebben ze in elk hoofdstuk aangetroffen. Ook de ouders zelf rapporteren dat zij hun kinderen minder steunen, of minder goed weten hoe het leven van hun kinderen er uit ziet, dan ouders uit de volledige gezinnen. Deze verschillen zijn niet zonder meer toe te schrijven aan de vaak minder gunstige materiële positie van deze gezinnen. We hebben immers bij het bepalen van deze verschillen gecontroleerd voor de effecten van opleidingsniveau, materiële welstand in het gezin (bij het jongerenonderzoek), en etnische achtergrond. De verschillen zijn beter te duiden als een mogelijk begeleidend verschijnsel van de echtscheiding van de ouders, die met zich meebrengt dat ouders (wellicht tijdelijk) minder aandacht voor hun kinderen hebben, deze minder steun kunnen geven en minder goed in de gaten kunnen houden. Ook de conflicten, die vaak met echtscheiding gepaard kunnen gaan, kunnen een negatief effect hebben op het welbevinden van kinderen.

Allochtone jongeren doen het redelijk goed

Binnen het geheel aan onderzoeksbevindingen blijkt het belang van etnische achtergrond (hier vooralsnog geanalyseerd als het verschil tussen autochtone en allochtone leerlingen) veel minder pregnant naar voren te komen dan het verschil tussen de seksen of tussen de verschillende opleidingsniveaus. Voor het bepalen van het specifieke belang van etnische achtergrond controleerden wij voor het effect van opleidingsniveau en materiële welvaart in het gezin. Het patroon dat we dan zien is wisselend. In sommige opzichten doen allochtone jongeren het minder goed dan de autochtone jongeren, maar in andere opzichten doen ze het duidelijk beter. De grootste verschillen betreffen gedrag dat van invloed is op de gezondheid. Allochtone jongeren ontbijten minder vaak, sporten minder vaak, maar snoepen minder en eten meer fruit. Allochtone jongeren ervaren hun gezondheid als minder goed, maar rapporteren daarnaast minder vaak emotionele problemen en problemen met hyperactiviteit. Gunstige verschillen zien wij ook in het middelengebruik: allochtone jongeren zeggen aanzienlijk minder vaak dat zij roken, drinken of blowen. Wel pesten allochtone jongeren iets vaker.

Deze gegevens maken duidelijk dat we allochtone jongeren beslist niet over de hele linie als risicogroep hoeven te beschouwen. Weliswaar vertonen zij meer problemen, vooral in het psychosomatische en psychosociale domein, maar het riskante patroon van middelengebruik blijft zich vooral bij de autochtone jongeren voordoen. Allochtone jongeren lopen hierbij aanzienlijk minder risico's. De verschillen hebben waarschijnlijk te maken met de religieuze achtergrond van veel allochtone jongeren, waarin bijvoorbeeld gebruik van alcohol afgewezen wordt, maar daarnaast lijkt ons ook de gezinsachtergrond van allochtone jongeren van belang, met ouders die zelf in dit opzicht het goede voorbeeld geven.

Het belang van de ouders voor de leefstijl van de jongeren

Voor het eerst zijn binnen het HBSC-onderzoek ook de ouders van de jongeren onderzocht. Iets meer dan de helft van de ouders heeft gerapporteerd hoe zij over het welzijn en de gezondheid van hun kinderen waken. De onderzoeksresultaten laten zien dat ouders in Nederland zich sterk bewust zijn van het belang van hun opvoeding voor de ontwikkeling van hun kinderen. Zij hechten er aan om hun kinderen te leren om zich sociaal en gezond te gedragen. Bijna alle ouders zeggen dan ook dat zij hun kinderen steunen, positief bejegenen en heel veel weten over het leven van hun kinderen. Daarnaast zeggen de ouders ook bijna allemaal dat zij het belangrijk vinden dat hun kind zich gezond gedraagt (niet rookt, niet of weinig drinkt, ontbijt, groente en fruit eet, voldoende beweegt, et cetera) en dat zij dat in hun opvoeding actief proberen over te dragen.

Hun kinderen bevestigen het positieve beeld dat de ouders schetsen van de ouder-kindrelatie. Vrijwel alle kinderen zeggen dat hun ouders hen steunen en veel van hen af weten. Maar dit geldt niet voor alle gedragingen. De discrepanties tussen de kinder- en de ouder rapportage hebben vooral betrekking op de mate waarin de ouders toezicht houden (ouders melden veel strikter te zijn dan hun kinderen zelf melden of ervaren), of inschatten hoe veel hun kinderen roken en drinken. Ouders onderschatten vermoedelijk systematisch en fors wat hun kinderen buiten de deur doen, in het bijzonder hoeveel hun kinderen roken, drinken of cannabis gebruiken.

Ondanks het feit dat ouders het risicogedrag van hun kinderen lijken te onderschatten, blijkt toch dat er over de hele linie een samenhang is tussen de opvoedingsstijl die ouders rapporteren en het gedrag wat hun kinderen vertonen. De regels die ouders thuis hanteren, de mate waarin zij bepaalde gezonde gedragingen bij hun kinderen zeggen te stimuleren, en de mate waarin thuis bijvoorbeeld sigaretten en alcohol beschikbaar zijn, hangen sterk samen met het gedrag van hun kinderen. Ouders die restrictief opvoeden en gezonde gedragingen stimuleren, hebben kinderen die minder risicogedrag vertonen en in het algemeen gezonder leven. Dat onderstreept het grote belang dat campagnes die gezond leven van jongeren willen stimuleren hechten aan de invloed van hun ouders. Opvallend is daarbij dat ouders die van zichzelf denken dat zij hun kinderen effectief van sigaretten, alcohol en drugs kunnen afhouden, kinderen hebben die ook systematisch minder roken, drinken of blowen. Deze resultaten kunnen echter heel goed het effect zijn van het feit dat ouders met kinderen die meer roken of drinken dan zij (de ouders) gewild zouden hebben, ook de terechte neiging zullen

hebben om te rapporteren dat zij weinig effectief zijn geweest in de beïnvloeding van hun kinderen in de gewenste richting. Wij neigen ertoe om ook het effect van afspraken over niet roken of drinken in dit licht te zien. Ouders met kinderen die al roken of drinken, zullen wellicht meer dan andere ouders de neiging hebben om door het alsnog maken van afspraken het gebruik door hun kinderen terug te dringen. Het hoeft dus beslist niet het geval te zijn, dat het maken van afspraken contraproductief is. Het kan ook heel goed zijn dat het maken van afspraken een reactie is op het gedrag van de kinderen. Alleen longitudinaal onderzoek zal hierover uitsluitsel kunnen geven.

De resultaten van dit onderdeel laten duidelijk zien dat de huidige trend in de gezondheidscampagnes om vooral ouders aan te spreken op het gebruik van alcohol en drugs van hun kinderen terecht is. Die trend vindt een sterke empirische basis in de sterke samenhang tussen het opvoedgedrag van de ouders enerzijds, en de verschillende gedragingen van hun kinderen anderzijds. Dat is niet alleen voor alcohol, maar ook voor roken, cannabis en gezonde gedragingen (eten, snacks, bewegen, tv kijken) het geval. Het gezondheidsgedrag van kinderen op deze leeftijd wordt nog steeds heel sterk bepaald door hoe hun ouders zich gedragen en hen in dit opzicht bijsturen, en dat is een belangrijke reden om vooral ook de ouders te betrekken bij pogingen om jongeren te beïnvloeden.

De trend in de tijd

Nu het HBSC-onderzoek voor de derde keer in acht jaar is uitgevoerd, met metingen in respectievelijk 2001, 2005 en 2009, is het ook mogelijk om patronen te ontdekken in het beeld, dat dit onderzoek van jongeren in Nederland oproept. In het algemeen kunnen we stellen dat zich in de loop van de jaren geen grote veranderingen hebben voorgedaan en dat het algemene beeld gunstig blijft. Voor zover wij veranderingen in de tijd waarnemen, blijken deze gunstig. In sociaal opzicht zien we dat kinderen de steun door hun vader positiever ervaren dan een aantal jaren geleden. Ook rapporteren de jongeren minder pesten in de klas en spijbelen zij minder vaak. De gezonde eetgewoonten nemen iets toe: kinderen ontbijten vaker, zij snoepen minder en drinken minder vaak frisdrank. De meest opvallende trends zien we bij het middelengebruik: het dagelijks roken en het alcoholgebruik zijn opnieuw gedaald bij de jongste groepen. Ook de opvattingen van de ouders over het gebruik van alcohol door jonge kinderen (beneden de 16) zijn in de afgelopen twee jaar over de hele linie restrictiever geworden. Al met al dus een gunstig plaatje.

Deze gunstige trend, vooral in het middelengebruik bij de jongste groepen, correspondeert met toenemende aandacht - in media, in voorlichting, in preventie - voor de risico's van ongezond gedrag, van roken en van bovenmatig middelengebruik voor deze jonge groepen. Een deel van de veranderingen kunnen we waarschijnlijk wel hiermee in verband brengen. Onze cijfers ondersteunen ook de recente trend om ouders in toenemende mate hierbij te betrekken. Immers, ook uit ons onderzoek blijkt dat de specifieke, op gezond gedrag gerichte opvoedingsstijl van de ouders nog steeds een goede voorspeller is voor het gezondheidsgedrag van de jongeren. Bovendien zien we dat ouders in de afgelopen twee jaar systematisch restrictiever zijn gaan denken

over de risico's die verbonden zijn aan het drinken van alcohol door adolescenten. Dat zou betekenen dat de verhoogde investeringen op dit terrein hun vruchten beginnen af te werpen. Dat is hoopgevend nieuws. Het betekent dat de aanpak werkt en het ondersteunt het belang van continuering ervan voor het behoud van deze gunstige effecten. Daarnaast zien we echter dat de oudere kinderen in ons onderzoek (15 en 16 jaar) nog net zo veel drinken als een aantal jaren geleden. Dat betekent dat er meer aandacht nodig is voor de reductie van alcoholgebruik in deze leeftijdsgroepen, want dit is nog steeds veel te hoog. Dat vraagt vermoedelijk ook een iets andere aanpak. We weten uit verschillende studies dat de invloed van ouders op deze leeftijd vermindert, en, vooral als de jongeren eenmaal aan het drinken zijn, ook snel afneemt (Van der Vorst e.a., 2008). De focus zou dan moeten verschuiven naar het uitgaanscircuit en naar de gelegenheden die jongeren zoeken en vinden om onder elkaar te zijn, omdat in deze context het bovenmatig alcoholgebruik plaats vindt.

Een belangrijke achterliggende vraag bij deze trendgegevens is of de gunstige ontwikkeling zich onder alle groepen in gelijke mate heeft voorgedaan. Wij hebben in het eerste deel van dit rapport laten zien dat de verschillen tussen leerlingen van verschillende opleidingsniveaus structureel zijn en over de hele linie minder gunstig voor de lagere opleidingsniveaus uitpakken. Als we die resultaten globaal vergelijken met het opleidingsverschil in de rapporten van de voorafgaande onderzoeken in 2001/2002 en 2005/2006, dan zien we dat dit verschil in de loop van de afgelopen acht jaar bij een aantal belangrijke risico-indicatoren lijkt te zijn toegenomen (*odds ratio's* voor het opleidingseffect in 2009 hoger dan in 2001 of 2005). Het meest opvallend is dit voor het roken. In 2001 was de kans dat een VMBO-leerling dagelijks rookt ongeveer vijf keer zo groot als voor een VWO-leerling. In 2005 was deze kans ongeveer negen keer zo groot, terwijl nu bij dit laatste onderzoek de kans vijftien keer zo groot is! Roken is dus bij uitstek iets van de lagere opleidingsniveaus geworden.

Er zijn ook andere indicatoren, die aangeven dat de verschillen tussen opleidingsniveaus zich in ongunstige zin lijken te ontwikkelen: in 2001 was de kans dat een kind een te hoge *Body Mass Index* rapporteerde ongeveer anderhalf keer zo hoog in het VMBO-b dan in het VWO, maar in 2009 was deze kans ruim drie keer zo hoog. In 2009 rapporteerden de VMBO-leerlingen een minder goede relatie met hun ouders (minder gemakkelijk bij hen terecht kunnen met problemen) en gaven zij aan dat zij het op school minder leuk vonden, terwijl die verschillen er in 2001 en 2005 niet waren. Kortom: de verschillen tussen de leerlingen afkomstig uit verschillende opleidingsniveaus lijken groter te worden. Leerlingen uit lagere opleidingsniveaus scoren negatiever dan leerlingen in hogere opleidingsniveaus, en dat verschil is voor een aantal indicatoren in 2009 groter dan het in 2001 was.

Implicaties voor preventie

In de loop van de door ons onderzochte leeftijd, van 11 tot en met 16 jaar, vindt een duidelijke ontwikkeling plaats in de richting van meer ongezond gedrag en meer risicogedragingen. Daarmee is deze levensfase cruciaal voor de preventie van de ontwikkeling van een ongezonde leefstijl. Wij hebben daarbij ook gezien dat meisjes

en vooral jongeren in de laagste opleidingsniveaus de grootste risico's blijken te lopen op de ontwikkeling van ongezonde en riskante gewoonten en een geringer psychosociaal welbevinden. De prioriteit zou daarom vooral moeten liggen op de preventie van problemen bij deze groepen.

De gunstige trend, die wij in dit onderzoek hebben waargenomen, is volgens ons een indicatie, dat de toegenomen aandacht voor ongezonde en riskante gedragingen van jongeren, en de versterkte nadruk op participatie van ouders daarbij, effect lijken te sorteren. Dit verheugende nieuws zou aanleiding moeten zijn om deze investeringen krachtig te handhaven als we willen dat de gunstige ontwikkelingen blijvend zijn. Het is zeer hoopgevend dat er kennelijk een aanpak is gevonden die in staat is om sommige gedragingen bij jongeren in gunstige richting om te buigen. Voortzetting van deze investeringen is daarmee goed te verantwoorden. Het beeld voor de oudste onderzochte groep (de 15- en 16-jarigen) is echter minder gunstig. Dat laat zien dat het belangrijk is om ook een op deze groep toegesneden aanpak te ontwikkelen, die naast de ouders van deze groep ook aandacht heeft voor andere, specifiek bij de leeftijd behorende risicofactoren (uitgaansgedrag, leefstijl van de leeftijdgenoten, vriendencultuur). Daarnaast lijkt het ons van groot belang om een specifieke aanpak te ontwikkelen die is gericht op verbetering van de psychosociale situatie en het risicogedrag van jongeren in de lagere opleidingsniveaus. De gunstige ontwikkelingen, die wij waarnemen, zijn niet allemaal ook terug te vinden in de cijfers van deze groep. De concentratie van problemen bij deze groep vereist een aanpak, die rekening houdt met de specifieke situatie van deze jongeren. Dit lijkt ons een belangrijk speerpunt voor toekomstige investeringen op dit terrein.

Beperkingen van het onderzoek

Bovenstaande conclusies moeten worden gezien rekening houdend met een aantal methodologische beperkingen van dit onderzoek. Allereerst geldt voor onze gegevens, dat wij die met behulp van zelfrapportage hebben verkregen. Kinderen en ouders hebben ons meegedeeld hoe zij over de door ons genoemde zaken denken. Het is onvermijdelijk dat hierbij ook sprake zal zijn van zogenaamde *self serving response bias*: de neiging om de zaken rooskleuriger voor te stellen dan zij zijn. Dat is een veel gehoord en ook terecht bezwaar tegen de vragenlijstmethode. Daar staat tegenover dat het in een aantal gevallen moeilijk, zo niet onmogelijk is om informatie te krijgen over de zaken die ons interesseren zonder dat we hier op deze manier naar vragen. Ook is er inmiddels redelijk veel onderzoek beschikbaar, dat laat zien dat de vragen en items die in het HBSC-onderzoek worden gebruikt, redelijk valide indicatoren zijn van de onderzochte gedragingen (Griebler e.a., 2010; Currie e.a., 2008). Toch maakt de vergelijking van de antwoorden van de ouders en de kinderen bijvoorbeeld ook duidelijk dat de ouders een veel te rooskleurig beeld lijken te hebben van het gedrag van hun kinderen - vooral ten aanzien van het middelengebruik - en systematisch lijken te onderschatten hoeveel hun kinderen roken en drinken. Om erachter te komen hoe vaak kinderen bepaald gedrag vertonen, kunnen wij dus het beste bij hen zelf te rade gaan. Daar staat tegenover dat kinderen en hun ouders zeer gelijklopende opvattingen hebben over bijvoorbeeld de

kwaliteit van hun relatie (steun, openheid tussen ouders en kinderen). Dat ondersteunt het positieve beeld dat wij in dit rapport hebben geschetst over de kwaliteit van de ouder-kindrelatie.

Een tweede beperking van dit onderzoek is gelegen in de relatief lage respons van de ouders (rond de 50%). Daar staat tegenover dat wij met onze *sampling* via de scholen een relatief hoge respons van de kinderen zelf weten te realiseren, veel hoger dan de respons in algemene populatiesamples. Vergelijking tussen deze twee methoden laat ook zien dat de algemene samples doorgaans minder problemen signaleren dan wij met onze methode doen (Vollebergh e.a., 2006). Ook kunnen wij redelijk goed aangeven waarin de ondervraagde ouders afwijken van de ouders die niet repondeerden op basis van de antwoorden van de kinderen. Deze analyse laat zien dat de responderende ouders op een aantal belangrijke achtergrondkenmerken niet heel sterk afwijken van de ouders die niet gerespondeerd hebben, reden om onze cijfers met vertrouwen te kunnen presenteren.

Literatuurlijst

- Aas, H., & Klepp, K.I. (1992). Adolescents' alcohol use related to perceived norms. *Scandinavian Journal of Psychology*, 33, 315-325.
- Achenbach, T., Becker, A., Döpfner, M., Heiervang, E., Roessner, V., Steinhausen, H., & Rothenberger, A. (2008). Multicultural assessment of child and adolescent psychopathology with ASEBA and SDQ findings: Research findings, applications and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 251-275.
- Andersen, M.R., Leroux, B.G., Bricker, J.B., Bharat Rajan, K., & Peterson, A.V. (2004). Antismoking parenting practices are associated with reduced rates of adolescent smoking. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158, 348-352.
- Anschutz, D.J., Engels, R.C.M.E., & Van Strien, T. (2009). Side effects of television food commercials on concurrent nonadvertised sweet snack food intakes in young children. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 89, 1328-33.
- Bahr, S.J., Hoffmann, J.P., & Yang, X. (2005). Parental and peer influences on the risk of adolescent drug use. *The Journal of Primary Prevention*, 26, 529-551.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37, 887-907.
- Beman, D.S. (1995). Risk factors leading to adolescent substance abuse. *Adolescence*, 30(117), 202-208.
- Bool, M., Smit, F., Bohlmeijer, E., & van Sambeek, D. (2001). *Kinderen van ouders met psychische problemen. Factsheet 2 preventie*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Bronneman-Helmers, H.M., Herweijer, L. J., & Vogels, H.M.G. (2002). *Voortgezet onderwijs in de jaren 90*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Brug, J., & Van Lenthe, F. (red.) (2005). *Environmental Determinants and interventions for physical activity, nutrition and smoking: A review*. Zoetermeer: Speedprint-bv.
- Bucx, F. (2009). De leefsituatie van kinderen en jongeren met een niet-westerse achtergrond. In: Gijsberts, M. & Dagevos, J. (red.). *Jaarrapport integratie 2009*, 291-316. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Buijzen, M., Schuurman, J., & Bomhof, E. (2007). De relatie tussen televisiereclame voor voedingsmiddelen en consumptiepatronen van kinderen. *Psychologie & Gezondheid*, 35, 66-75.
- CBS (2001). *Jeugd 2001. Cijfers en feiten*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2003). *Jeugd 2003. Cijfers en feiten*. Heerlen/Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2009a). *Jaarrapport 2009. Landelijke Jeugdmonitor*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2009b). *Gezondheid en zorg in cijfers 2009*. CBS, Heerlen/Den Haag.

- CBS (2010). *Vrijtijdsbesteding en maatschappelijke participatie van jongeren. 2e kwartaalrapportage 2010. Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Chassin, L., Presson, C.C., Todd, M., Rose, J.S., & Sherman, S.J. (1998). Maternal socialization of adolescent smoking: The intergenerational transmission of parenting and smoking. *Developmental Psychology*, *34*, 1189–1201.
- Clark, P.I., Scarisbrick-Hauser, A., Gautam, S.P., & Wirk, S.J. (1999). Anti-tobacco socialization in homes of African-American and white parents, and smoking and nonsmoking parents. *Journal of Adolescent Health*, *24*, 329–339.
- Cloïn, M., & Hermans, B. (2006). Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg. In W. Portegijs, B. Hermans & V. Lalta (red.). *Emancipatiemonitor 2006. Veranderingen in de leefsituatie en levensloop*, 100-140. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Criss, M.M., Shaw, D.S., Moilanen, K.L., Hitchings, J.E., & Ingoldsby, E.M. (2009). Family, neighbourhood, and peer characteristics as predictors of child adjustment: A longitudinal analysis of additive and mediation models. *Social Development*, *18*, 511-535.
- Crone, E. (2008). *Het puberende brein: Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Currie, C., Nic Gabhainn, S., Godeau, E., e.a. (red.) (2008). *Inequalities in young people's health. HBSC international report from the 2005/06 survey*. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe.
- Currie, C., Roberts, C., Morgan, A., Smith, R., Settertobulte, W., Samdal, O. e.a. (2004). *Young people's health in context. The Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International report from the 2001/2002 survey*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- De Graaf, H. (2007). *De rol van ouders in de seksuele opvoeding. Een literatuurstudie*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- De Graaf, H., Höing, M., Zaagsma, M., & Van Wesenbeeck, I. (2007). *Tienseks. Vormen van instrumentele seks onder tieners*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum.
- De Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Van Wesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25°. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Delft: Eburon.
- De Graaf, R., Radovanovic, M., Van Laar, M., Fairman, B., Degenhardt, L., Aguilar-Gaxiola, S., e.a. (2010). Early cannabis use and estimated risk of later onset of depression spells: Epidemiologic evidence from the population-based World Health Organization World Mental Health Survey Initiative. *American Journal of Epidemiology*, *172*, 149-159.
- De Graaf, H., Van Egten, C., De Hoog, S., & Van Berlo, W. (2009). *Seksualisering: Aandacht voor etniciteit. Een onderzoek naar verbanden met opvattingen en gedrag tussen jongeren*. Utrecht / Den Haag: Rutgers Nisso Groep.
- De Haan, J. (2010). *NL Kids online. Nieuwe mogelijkheden en risico's van internetgebruik door jongeren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- De Haan, J., & Van 't Hof, C. (red.) (2006). *Jaarboek ICT en samenleving. De digitale generatie*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- De Korte, J.D., Nagelhout, G.E, Van der Meer, R.M., Van Gelder, B.M., Feenstra, D., & Willemsen, M.C. (2010). *Themapublicatie: Sociaaleconomische verschillen in roken in Nederland 1988-2008*. Den Haag: STIVORO.
- De Leeuw, R.N.H., Scholte, R.H.J., Harakeh, Z., Van Leeuwe, J.F.J., & Engels, R.C.M.E. (2008). Parental smoking-specific communication, adolescents' smoking behavior and friendship selection. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 1229–1241.
- De Wit, D.J., Adlaf, E.M., Offord, D.R., & Ogborne, A.C. (2000). Age at first alcohol use: A risk factor for the development of alcohol disorders. *The American Journal of Psychiatry*, 157, 745–750.
- Deković, M., & Buist K.L. (2004). Psychosociale ontwikkeling: de rol van het gezin. In: J. De Wit, W. Slot, M. Van Aken (red.), *Psychologie van de adolescentie*, 75-92. Baarn: HB Uitgevers.
- Del Valle, J.F., Bravo, A., & López, M. (2010). Parents and peers as providers of support in adolescents' social network: A developmental perspective. *Journal of Community Psychology*, 38, 16-27.
- Demo, D.H., Small, S.A., & Savin-Williams, R.C. (1987). Family relations and the self-esteem of adolescents and their parents. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 705-715.
- Den Exter Blokland, E.A.W., Engels, R.C.M.E., Hale, W.W. III, Meeus, W., & Willemsen, M.C. (2004). Lifetime parental smoking history and cessation and early adolescent smoking behavior. *Preventive Medicine*, 38, 359–368.
- Den Exter Blokland, E.A.W., Hale, W.W. III, Meeus, W., & Engels, R.C.M.E. (2006). Parental anti-smoking socialization: Associations between parental anti-smoking socialization practices and early adolescent smoking initiation. *European Addiction Research*, 12, 25–32.
- Dornbusch, S.M, Erickson, K.G., Laird, J., & Wong, C.A. (2001). The relation of family and school attachment to adolescent deviance in diverse groups and communities. *Journal of Adolescent Research*, 16, 396-42.
- Driessen, G., & Van Langen (2010). *De onderwijsachterstand van jongens: Omvang, oorzaken en interventies*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Duimel, M., & De Haan, J. (2007). *Nieuwe links in het gezin. De digitale leefwereld van tieners en de rol van hun ouders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- E-MOVO (2006). *Factsheet E-MOVO*. www.ggd.nl.
- Engels, R.C.M.E., Deković, M., & Meeus, W. (2000). Opvoedingsbeleving, sociale vaardigheden en vriendschapsrelaties van adolescenten. *Kind en Adolescent*, 21, 106-124.
- Engels, R.C.M.E, Kerr, M., & Stattin, H. (red.) (2007). *Friends, Lovers and Groups: Key Relationships in Adolescence*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Engels, R.C.M.E., Knibbe, R.A., De Vries, H., Drop, M.J., & Van Breukelen, G.J.P. (1999). Influences of parents' and best friends' smoking and drinking on adolescent use: A longitudinal study. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 338-362.

- Engels, R.C.M.E., & Willemsen, M. (2004). Communication about smoking in Dutch families: Associations between anti-smoking socialization and adolescent smoking-related cognitions. *Health Education Research*, 19, 227-238.
- Erwin, P. (1998). *Friendships in childhood and adolescence*. London/New York: Routledge.
- Ferreira, I., Twisk, J.W.R., Van Mechelen, W., Kemper, H.C.G., & Stehouwer C.D.A. (2005). Development of fatness, fitness, and lifestyle from adolescence to the age of 36 years. *Archives Internal Medicine*, 165, 42-8.
- Finkenauer, C., Engels, R.C.M.E., & Meeus, W. (2002). Mijn geheim. De kosten en baten van geheimen voor ouders in de adolescentie. *Pedagogiek*, 22, 214-232.
- Fischer, T. (2004a). Onderwijsachterstand door echtscheiding? Conflicten tussen ouders en geldzaken meer van invloed dan echtscheiding zelf. *Demos, bulletin over bevolking en samenleving*, 20(8), 61-63.
- Fischer, T.F.C. (2004b). *Parental divorce, conflict, and resources: The effects on children's behaviour problems, socioeconomic attainment, and transitions in the demographic career* (proefschrift). Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Fisher, T., & De Graaf, P. (2000). Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen: negatieve gevolgen of schijnverbanden? Paper gepresenteerd tijdens de 9de Sociale Wetenschappelijke Studiedagen 2000 (2-3 mei) te Amsterdam.
- Fredriks, A.M., Van Buuren, S., De Wit, J.M., & Verloove-Vanhorick, S.P. (2000). Body Mass Index measurements in 1996-7 compared with 1980. *Archives of Disease in Childhood*, 82, 107-12.
- Fredriks, A.M., Van Buuren, S., De Wit, J.M., & Verloove-Vanhorick, S.P. (2001). De Quetelet-index ('body mass index') bij jongeren in 1997 vergeleken met 1980. Nieuwe groeidiagrammen voor de signalering van ondergewicht, overgewicht en obesitas. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 145, 1296-1303.
- Fredriks, A.M., Van Buuren, S., Hirasig, R.A., Wit, J.M., & Verloove-Vanhorick, S.P. (2005). Alarming prevalences of overweight and obesity for children of Turkish, Moroccan and Dutch origin in the Netherlands according to international standards. *Acta Paediatrica*, 94, 496-498.
- Gaylord, N.K., Kitzmann, K.M., & Coleman, J.K. (2003). Parents' and children's perceptions of parental behavior: Associations with children's psychosocial adjustment in the classroom. *Parenting: Science and Practice*, 3, 23-47.
- GGD Amsterdam (2009). *SOA/HIV jaarrapportage 2008*. www.gezond.amsterdam.nl.
- Gijsberts, M., & Herweijer, L. (2009) Onderwijs en opleidingsniveau. In: M. Gijsberts & J. Dagevos (red.). *Jaarrapport integratie 2009*, 94-138. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Goodman, E., Hinden, B.R., & Khandewal, S. (2004). Accuracy of teen and parental reports of obesity and body mass index. *Pediatrics*, 106, 52-58.
- Goodman, R., Ford, T., Simmons, H., Getward, R., & Meltzer, H. (2000). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to screen for child psychiatric disorders in a community sample. *Journal of Psychiatry*, 177, 534-539.

- Goodman, R., Meltzer, H., & Bailey, V. (1998). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 7, 125-130.
- Goodman, R., & Scott, S. (1999). Comparing the Strengths and Difficulties Questionnaire and the Child Behaviour Checklist: Is small beautiful? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27, 17-24.
- Griebler, R., Inchley, J., Theunissen, A., Molcho, M., Samdal, O., Dür, W. & Currie, C. (eds.) (2010). *HBSC Study Protocol: Background, Methodology and Mandatory Items from the HBSC 2009/10 Survey*. Vienna: LBIHPR & Edinburgh: CAHRU. Available at: <http://www.hbsc.org>.
- Groenendaal, H., & M. Deković (2000). Risicofactoren voor de kwaliteit van de opvoeding. *Pedagogiek*, 20(1), 3-22.
- Harakeh, Z., Scholte, R.H.J., de Vries, H., & Engels, R.C.M.E. (2005). Parental rules and communication: Their association with adolescent smoking. *Addiction*, 100, 862-870.
- Harakeh, Z., Scholte, R.H.J., Vermulst, A.A., De Vries, H., & Engels, R.C.M.E. (2010). The Relations Between Parents' Smoking, General Parenting, Parental Smoking Communication, and Adolescents' Smoking. *Journal of Research on Adolescence*, 20, 140-165.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnasson, T., Ahlström, S., Balakireva, O., Kokkevi, A., & Morgan, M. (2004). *The 2003 ESPAD Report. Alcohol and Other Drug use Among Students in 35 European Countries*. Stockholm: CAN.
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnasson, T., Kokkevi, A., & Kraus, L. (2009). *The 2007 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 35 European Countries*. Stockholm: CAN, Stockholm, Sweden.
- Hildebrandt, V.H., Ooijendijk, W.T.M., & Hopman-Rock, M. (red.) (2008). *Tendrapport Bewegen en Gezondheid 2006/2007*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.
- Hirasing, R.A., Frederiks, A.M., Van Buuren, S., Verloove-Vanhorick, S.P., & De Wit, J.M. (2001). Toegenomen prevalentie van overgewicht en obesitas bij Nederlandse kinderen en signalering daarvan aan de hand van internationale normen en nieuwe referentiediagrammen. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 145, 1303-1308.
- Hosley, C.A. & Montemayor, R. (1997). Fathers and adolescents. In M.E. Lamb (red.). *The role of the father in child development*, 162-178. New York: Wiley.
- Hyde, J.S., Mezulis, A.H., & Abramson, L.Y. (2008). The ABCs of depression: Integrating affective, biological, and cognitive models to explain the emergence of the gender difference in depression. *Psychological Review*, 115, 291-313.
- Jackson, C., & Henriksen, L. (1997). Do as I say: Parent smoking, antismoking socialization, and smoking onset among children. *Addictive Behaviors*, 22, 107-114.
- Jackson, C., Henriksen, L., & Dickinson, D. (1999). Alcohol-specific socialization, parenting behaviors and alcohol use by children. *Journal of Studies on Alcohol*, 60(3), 362-367.

- Janssen, I., Katzmarzyk, P.T., Boyce, W.F., Vereecken, C., Mulvihill, C., Roberts, C., Currie, C., & Pickett, W. (2005). Comparison of overweight and obesity in school-aged youth from 34 countries and their relationships with physical activity and dietary patterns. *Obesity Reviews*, 6, 123-132.
- Janssens, A., & Deboutte, J. (2009). Screening for psychopathology in child welfare: the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) compared with the Achenbach System of Empirically Based Assessment (ASEBA). *European Child and Adolescent Psychiatry*, 18, 691-700.
- Jennissen, R.P.W. (2009). *Criminaliteit, leeftijd en etniciteit. Over de afwijkende leeftijdsspecifieke criminaliteitscijfers van in Nederland verblijvende Antillianen en Marokkanen*. In opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum. Meppel: Boom Juridische uitgevers.
- Kaplan, C.P., Turner, S., Norman, E., & Stillson, K. (1996). Promoting Resilience Strategies: A Modified Consultation Model. *Social Work in Education*, 18(3), 158-168.
- Kaltiala-Heino, R., Sari, F., & Mauri, M. (2010). Involvement in bullying and depression in a 2-year follow-up in middle adolescence. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 19, 45-55.
- Kelly, K.J., Comello, M.L.G., & Hunn, L.C.P. (2002). Parent-child communication, perceived sanctions against drug use, and youth drug involvement. *Adolescence*, 37(148), 774-787.
- Kerr, M., & Stattin, H., & Engels, R.C.M.E. (red.) (2008). *What Can Parents Do?: New Insights into the Role of Parents in Adolescent Problem Behavior*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Klasen, H., Woerner, W., Wolke, D., Meyer, R. e.a. (2000). Comparing the German versions of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ-Deu) and the Child Behavior Checklist. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 9, 271-276.
- Kleiber, D., & Soellner, R. (1998). *Cannabiskonsum in der Bundesrepublik Deutschland: Entwicklungstendenzen, Konsummuster und Einflussfaktoren*. Weinheim: Juventa.
- Komro, K.A., Maldonado-Molina, M.M., Tobler, A.L., Bonds, J.R., & Muller, K.E. (2008). Effects of home access and availability of alcohol on young adolescents' alcohol use. *Addiction*, 102, 1597-1680.
- Koning, I., Vollebergh, W.A.M., Smit, F., Verdurmen, J.E. E., van den Eijnden, R.J., Ter Bogt, T.F. M., Stattin, H., & Engels, R.C. M. E. (2009). Preventing heavy alcohol use in adolescents (PAS): Cluster randomized trial of a parent and student intervention offered separately and simultaneously. *Addiction*, 104, 1669-1678.
- Koolhaas, C. (2004). *Rookgewoonten volwassenen (vanaf 2001) en jongeren (vanaf 1997). Dalende trend in rookgedrag bij zowel volwassenen als jongeren*. Amsterdam: TNS NIPO.
- Kumpulainen, K. (2008). Psychiatric conditions associated with bullying. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 20, 121-132.

- Mares, S.H.W., Van der Vorst, H., Vermeulen-Smit, E., Lichtwarck-Aschoff, A., Verdurmen, J.E.E., & Engels, R.C.M.E. (2010). Results of the "In Control! No Alcohol" Pilot Study. Aangeboden voor publicatie.
- Marzocchi, G.M., Capron, C., Di Pietro, M., Tauleria, W., Duyme, M., Frigerio, A. e.a. (2004). The use of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) in Southern European countries. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13, Suppl 2, 1140-1146.
- Mathai, J., Anderson, P., & Bourne, A. (2004). Comparing psychiatric diagnoses generated by the Strength and Difficulties Questionnaire with diagnoses made by clinicians. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 38, 639-643.
- Meeus, W., e.a. (2010). 'Aan niemand doorvertellen...' Ontwikkeling van geheimen voor ouders in de adolescentie. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 49, in press.
- Miller-Day, M. (2008). Talking to youth about drugs: What do late adolescents say about parental strategies? *Family Relations*, 57(1), 1-12.
- Monshouwer, K., van Dorsselaer, S., Gorter, A., Verdurmen J., & Vollebergh, W. (2004). *Jeugd en riskant gedrag: Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek 2003. Roken, drinken drugsgebruik en gokken onder scholieren vanaf tien jaar*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Monshouwer, K., van Dorsselaer, S., Verdurmen, J., Ter Bogt, T., De Graaf, R., & Vollebergh, W. (2006). Cannabis use and mental health in secondary school children. Findings from a Dutch survey. *British Journal of Psychiatry*, 188, 148-153.
- Monshouwer, K., Verdurmen J., van Dorsselaer, S., Smit, E., Gorter, A., & Vollebergh, W. (2008). *Jeugd en riskant gedrag 2007: Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren. Roken, drinken drugsgebruik en gokken onder scholieren vanaf tien jaar*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Mooij, T., & De Wit, W. (2008). *Ontwikkeling van sociale veiligheid in het voortgezet (speciaal) onderwijs 2006-2008*. Nijmegen: ITS - Radboud Universiteit Nijmegen.
- Muris, P., Meesters, C., & Van Den Berg, F. (2003). The Strengths and Difficulties Questionnaire. Further evidence for its reliability and validity in a community sample of Dutch children and adolescents. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 12, 1-8.
- Must, A., & Strauss, R.S. (1999). Risks and consequences of childhood and adolescent obesity. *International Journal of Obesity and Related Metabolic Disorders*, 23(2), 2-11.
- Nikken, P. (2002). *Kind en media: Weet wat ze zien*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Nikken, P., & Pardoën, J. (2010). Mediaopvoeding. In J. de Haan, & R. Pijpers (red.), *Contact! Kinderen en nieuwe media*, 201-219. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Obel, C., Heiervan, W., Rodriguez, A., e.a. (2004). The Strength and Difficulties Questionnaire (SDQ) in the Nordic countries. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13, Suppl 2, 1132-1139.

- Ocké, M.C., Van Rossum, C.T.M., Fransen, H.P., Buurma, E.J.M., De Boer, E.J., Brants, H.A.M., Niekerk, E.M., Van der Laan, J.D., Drijvers, J.J.M.M., & Ghamshlou, Z. (2008). *Dutch National Food Consumption Survey – Young Children 2005/2006*. Bilthoven: RIVM.
- Parsai, M., Voisine, S., Marsiglia, F.F., Kulis, S., & Nieri, T. (2009). The protective and risk effects of parents and peers on substance use, attitudes, and behaviors of Mexican and Mexican American female and male adolescents. *Youth Society*, 40(3), 353 – 376.
- Pels, T., Distelbrink, M., Postma, L., & Geense, P. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding van gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Petratis, J., Flay, B.R., & Miller, T.Q. (1995). Reviewing theories of adolescent use: Organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117, 67-86.
- Pettit, G.S., Laird, R.D., Dodge, K.A., Bates, J.E., & Criss, M.M. (2001). Antecedents and behavior-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child Development*, 72, 583-599.
- Piko, B.F. (2006). Adolescent smoking and drinking: The role of communal mastery and other social influences. *Addictive Behaviors*, 31, 102-114.
- Ravens-Sieberer, U., Erhart, M., Gosch, A., Wille, N., & The European KIDSCREEN Group (2008). Mental health of children and adolescents in 12 European countries – results from the European KIDSCREEN Study. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 15, 154-163.
- RIVM (2010). *Thermometer SOA en HIV. Stand van zaken, maart 2010*. Retrieved from http://www.soaaid-professionals.nl/documenten/thermometer2009_tcm82-67458.pdf
- Rodenburg, G., Spijkerman, R., Van den Eijnden, R., & Van den Mheen, D. (2007). *Nationaal Prevalentie Onderzoek Middelengebruik 2005*. Rotterdam: IVO.
- Rodriguez, D., Tscherne, J., & Audrain-McGovern, J. (2007). Contextual consistency and adolescent smoking: Testing the indirect effect of home indoor smoking restrictions on adolescent smoking through peer smoking. *Nicotine & Tobacco Research*, 11, 1155-1161.
- Roest, A., Lokhorst, A.M., & Vroman, C. (2010). *Sociale uitsluiting bij kinderen: omvang en achtergronden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ronning, J.A., Handegaart, B.H., Sourander, A., & Mørch, W.T. (2004). The Strength and Difficulties Questionnaire as a screening instrument in Norwegian community samples. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13, 73-82.
- Rubin, K.H., Dwyer, K.M., Booth-LaForce, C., Kim, A.H., Burgess, K.B., & Rose-Krasnor, L. (2004). Attachment, friendship, and psychological functioning in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 24, 326-356.
- Runhaar, J., Collard, D.C.M., Singh, A.S., Kemper, H.C.G., Van Mechelen, W., & Chinapaw, M. (2010). Motor fitness in Dutch youth: Differences over a 26-year period (1980–2006). *Journal of Science and Medicine in Sport*, 13, 323-328.

- Scholte, R.J.H. (2006). De sociale aspecten van pesten op school. In J.R.M. Gerris (red.), *Het belang van school, ouders, vrienden en buurt*, 15-31. Assen: Van Gorcum.
- Schönbeck, Y., & Van Buuren, S. (2010). *Factsheet Resultaten Vijfde Landelijke Groeistudie TNO*, 10 juni 2010. Retrieved from <http://www.tno.nl/downloads/20100608%20Resultaten%20Vijfde%20Landelijke%20Groeistudie.pdf>
- Schrijvers, C., & Schoemaker, C. (red.) (2008). *Spelen met gezondheid. Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd*. RIVM Rapport nr. 270232001/2008. Bilthoven: RIVM.
- Schrijvers, C.T.M., & Schuit, A.J. (2010). *Middelengebruik en seksueel gedrag van jongeren met een laag opleidingsniveau. Aangrijpingspunten voor preventie*. RIVM rapport nr. 270372001. Bilthoven: RIVM.
- Sears R.R., Maccoby E.E., & Levin, H. (1957). *Patterns of child rearing*. Oxford, England: Row, Peterson and Co.
- Sentse, M. (2010). *Bridging contexts. The interplay between family, child, and peers in explaining problem behaviour in early adolescence*. Groningen: ICS-dissertation.
- Smetana, J.G., & Daddis, C. (2002). Domain-specific antecedents of parental psychological control and monitoring: The role of parenting beliefs and practices. *Child Development, 73*, 563-580.
- Smit, F., Bolier, L., & Cuijpers, P. (2003). Cannabisgebruik waarschijnlijk oorzakelijke factor bij het ontstaan van latere schizofrenie. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, 147*, 2178-2183.
- Smit, F., Monshouwer, K., & Verdurmen, J. (2002). Polydrug use among secondary school students: combinations, prevalences and risk-profiles. *Drugs: education, prevention and policy, 9*, 355-365.
- Snoek, H. (2010). *Families on the balance: eating behaviour and weight status of adolescents and their families*. Nijmegen: Proefschrift Radboud Universiteit.
- Snoek, H.M., Van Strien, T., Janssens, J.M.A.M., & Engels, R.C.M.E. (2006). The effect of television viewing on adolescents' snacking: Individual differences explained by external, restrained and emotional eating. *Journal of Adolescent Health, 39*, 448-451.
- Sourander, A., Ronning, J., Brunstein-Klomek, A., Gyllenberg, D., Kumpulainen, K., Niemelä, S., Helenius, H., Sillanmäli, L., & Ristkari, T. (2009). Childhood bullying behavior and later psychiatric hospital and psychopharmacologic treatment: Findings from the Finnish 1981 birth cohort study. *Archives of General Psychiatry, 66*, 1005-1012.
- Spijkerman, R., Van den Eijnden, R.J., & Huiberts, A. (2008). Socioeconomic differences in alcohol-specific parenting practices and adolescents' drinking patterns. *European Addiction Research, 14*, 26-37.
- Spruijt, E. (2007). *Scheidingskinderen. Overzicht van recent sociaal wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren*. Amsterdam: SWP.

- Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development, 71*, 1072-1085.
- Steinberg, L., Lamborn, S.D., Darling, N., Mounts, N.S., & Dornbusch, S.M. (1994). Overtime changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development, 65*, 754-770.
- Stevens, G.W.J.M., Pels, T., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F.C., Vollebergh, W.A.M., & Crijnen, A.A.M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behaviour in The Netherlands: Comparing Moroccan immigrant with Dutch and with Turkish immigrant children and adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology 38*, 576-585.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M., & Crijnen, A.A.M. (2007). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Youth and Adolescence, 36*, 685-695.
- Stivoro (2008). *Jaarverslag 2008. Stivoro voor een rookvrije toekomst*. Retrieved from [http://www.stivoro.nl/Upload/jaarverslag%202008%20\(3\).pdf](http://www.stivoro.nl/Upload/jaarverslag%202008%20(3).pdf)
- Stivoro (2009). *Roken, de harde feiten, jeugd 2009*. Retrieved from <http://www.stivoro.nl/Upload/artikel/Cijfers/Factsheet%20jeugd%202009.pdf>
- Strasburger, V.C., Jordan, A.B., & Donnerstein, E. (2010). Health effects of media on children and adolescents. *Pediatrics, 125*, 657-767.
- Strauss, R.S., & Pollack, H.A. (2000). Epidemic increase in childhood overweight, 1986–1998. *JAMA, 286*, 2845-2848.
- Swadi, H. (1999). Individual risk factors for adolescent substance use. *Drug and Alcohol Dependence, 55*(3), 209-224.
- Tapert, S. F., Caldwell, L., & Burke, C. (2004). Alcohol and the adolescent brain. *Human Studies. Alcohol Research & Health, 28*, 205-212.
- Tavecchio, L., & Woltring, L. (2010). Wat gaan we doen aan de jongens. *De Volkskrant*, 17-04-2010.
- Tein, J.Y., Roosa, M.W., & Michaels, M. (1994). Agreement between parent and child reports on parental behaviors. *Journal of Marriage and the Family, 56*, 341-355.
- Ter Bogt, T., Van Dorsselaer, S., & Vollebergh, W. (2003). *HBSC-Nederland 2002. Psychische gezondheid, risicogedrag en welbevinden van Nederlandse scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Ter Bogt, T., Vollebergh, W., Van Dorsselaer, S., Engels, R., Monshouwer, K., & Verdurmen, J. (2006). Body Mass Index and Body Weight Dissatisfaction as risk factors for internalizing and externalizing distress among adolescents. *Journal of Adolescent Health, 39*, 27-34.
- Thomassen, M., Jacobs, J., Warps, J., & Tholen, R. (2010). *Laksmonitor tevredenheidsonderzoek*. Nijmegen: ResearchNed.
- UNICEF (2007). *Child poverty in perspective: An overview of child wellbeing in rich countries. A comprehensive assessment of the lives and well-being of children and adolescents in the economically advanced nations. Innocenti Report Card 7*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

- Valkenberg, H., Van Der Lely, N., & Brugmans, M. (2007). *Alcohol en jongeren, een ongelukkige combinatie*. Medisch contact online en www.veiligheid.nl.
- Valkenburg, P. (1997). *Vierkante ogen. Opgroeien met tv en pc*. Amsterdam: Balans.
- Valkenburg, P. (2002). *Beeldschermkinderen. Theorieën over kind en media*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Van Aarsen, E., & Hoffius, R. (2007). *Monitor sociale veiligheid in het onderwijs 2007: Meting in het PO en SO. Eindrapport*. Leiden: Research voor Beleid.
- Van den Eijnden, R.J.J.M., Vet, R., Vermulst, A., & Van de Mheen, D. (2010). The impact of alcohol-specific parenting practices on adolescents' alcohol use and alcohol-related problems. Ingediend voor publicatie.
- Van den Hurk, K., Van Dommelen, P., De Wilde, J.A., Van Buuren, S., & Hirasing, R.A. (2006). *Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen van 4-15 jaar in de periode 2002-2004*. Leiden: TNO.
- Van der Vegt, A.L., Den Blanken, M., & Jepma, I.J. (2007). *Nationale Scholierenmonitor: meting voorjaar 2007*. Utrecht: Sardes.
- Van der Vorst, H. (2007). *The key to the cellar door. The role of the family in adolescents' alcohol use*. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen.
- Van der Vorst, H., Engels, R.C.M.E., & Burk, W.J. (2010). Do parents and best friends influence the normative increase in adolescents' alcohol use at home and outside the home? *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 71, 105-114.
- Van der Vorst, H., Engels, R.C.M.E., Dekovi, M., Meeus, W., & Vermulst A. (2007). Alcohol-specific rules, personality and adolescents' alcohol use: A longitudinal person-environment study. *Addiction*, 102, 1064-1075.
- Van der Vorst, H., Engels, R.C.M.E., Meeus, W., Dekovic, M., & Van Leeuwe J. (2005). The role of alcohol-specific socialization in adolescents' drinking behaviour. *Addiction*, 100, 1465-1476.
- Van der Vorst, H., Vermeulen, E., & Van den Eijnden, R.J.J.M. (2010). Rook- en alcoholspecifieke opvoeding: de huidige stand van zaken in onderzoek en preventie. *Kind en Adolescent*, in press.
- Van Dorsselaer, S., Zeijl, E., De Looze, M., Harakeh, Z., & Vollebergh, W. (2010). Schoolniveau, middelengebruik en riskant seksueel gedrag bij Nederlandse jongeren: Beschrijving en verklaring op basis van de HBSC-studie. In C.T.M. Schrijvers, & A.J. Schuit, *Middelengebruik en seksueel gedrag van jongeren met een laag opleidingsniveau. Aangrijpingspunten voor preventie*. RIVM rapport nr. 270372001/2010, Bilthoven: RIVM.
- Van Dorsselaer, S., Zeijl, E., Van den Eeckhout, S, Ter Bogt, T., & Vollebergh, W. (2007). *HBSC 2005. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbo-instituut.
- Van Ijzendoorn, M.H., Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., Van Noort-van der Linden, A.M.T., Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, F., Mesman, J., Klein Velderman, M., San, M., & Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling in Nederland anno 2005: De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005)*. Den Haag: WODC.

- Van Laar, M., Cruts, G., Van Ooyen-Houben, M., Meijer, R., & Brunt, T. (2010). *Nationale Drugs Monitor, jaarbericht 2009*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Van Lieshout, M. (2000). Sociale relaties: Ouders en leeftijdgenoten. In K. Wittebrood, & S. Keuzenkamp (red.), *Rapportage Jeugd 2000. Trajecten van jongeren naar zelfstandigheid*, 137-165. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Roy, B., Veenstra, M., & Clench-Aas, J. (2008). Construct validity of the five-factor Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) in pre-, early, and late adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 1304-1312.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A.J., De Winter, A.F., Verhulst, F.C., & Omel, J. (2005a). Pesten: Over ouders, slachtoffers, ouders/slachtoffers en niet-betrokken leerlingen. *Kind en Adolescent*, 26, 305-317.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A.J., De Winter, A.F., Verhulst, F.C. & Omel, J. (2005b). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41, 672-682.
- Verdurmen, J., Abraham, M., Planije, M., Monshouwer, K., Van Dorsselaer, S., Schulten, I., Bevers, J., & Vollebergh, W. (2006). *Alcoholgebruik en jongeren onder de 16 jaar: schadelijke effecten en effectiviteit van alcoholinterventies*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Verdurmen, J., Monshouwer, K., Van Dorsselaer, S., Ter Bogt, T., & Vollebergh W. (2005a). Alcohol use and mental health in adolescents: interactions with age and gender. Findings from the Dutch 2001 Health Behaviour in School-aged Children Survey. *Journal of Studies on Alcohol*, 66, 605-609.
- Verdurmen, J., Monshouwer, K., Van Dorsselaer, S., & Vollebergh, W. (2005b). *Cannabisgebruik onder adolescenten: gebruikspatronen, achtergrondfactoren en psychosociale problemen* Utrecht: Trimbos-instituut.
- Verdurmen J., Smit, E., van Dorsselaer, S., Monshouwer, K., & Schulten, I. (2008). *Ouders over alcohol-, roken- en drugspecifieke opvoeding 2007: kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek Ouders*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Verhulst, F.C., Van der Ende, J., Ferdinand, R.F., & Kasius, M.C. (1997). The prevalence of DSM-II-R-diagnoses in a national sample of Dutch adolescents. *Archives of General Psychiatry*, 54, 329-336.
- Vermeulen-Smit, E., Van den Eijnden, R., Verdurmen, J., Spruijt, R., & Schulten, I. (2010). *Integrale aanpak opvoedingsadviezen ten aanzien van roken, drinken, drugsgebruik, seksueel risicogedrag en gehoorschade*. Utrecht: Trimbos-instituut en Universiteit Utrecht, Den Haag: STIVORO.
- Vogels, H.M.G. (2002). Schoolbeleving van scholieren. In H.M. Bronneman-Helmers, L.J. Herweijer, & H.M.G. Vogels (red.), *Voortgezet onderwijs in de jaren 90*, 181-219. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vogels, H.M.G., & Bronneman-Helmers, H.M. (2000). Ontwikkelingen in het onderwijs en zelfstandigheid van leerlingen. In K. Wittebrood & S. Keuzenkamp (red.), *Rapportage Jeugd 2000. Trajecten van jongeren naar zelfstandigheid*, 167-194. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Vollebergh, W., Van Dorsselaer, S., Monshouwer, K., Verdurmen, J., Van der Ende, J., & Ter Bogt, T. (2006). Mental health problems in early adolescents in the Netherlands. Differences between school and household surveys. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41, 156-163.
- Wang, R., Bianchi, S.M., & Raley, S.B. (2005). Teenagers' internet use and family rules: A research note. *Journal of Marriage and the Family*, 67, 1249-1258.
- Williams, S.K., & Kelly, F.D. (2005). Relationships among involvement, attachment, and behavioural problems in adolescence: Examining father's influence. *Journal of Early Adolescence*, 25, 168-196.
- Wood, M. D., Read, J. P., Mitchell, R. E., & Brand, N. H. (2004). Do parents still matter? Parent and peer influences on alcohol involvement among recent high school graduates. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18, 19-30.
- Zeijl, E. (red.) (2003). *Rapportage Jeugd 2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Zeijl, E., Van Dorsselaer, S., Vollebergh, W., & Ter Bogt, T. (2008). Clustering van leefstijl en problemen. In C. Schrijvers, & C. Schoemaker (red.), *Spelen met gezondheid. Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd*, 109-113. RIVM Rapport nr. 270232001/2008. Bilthoven: RIVM.

Dit rapport bevat de nieuwste gegevens uit het HBSC-onderzoek (Health Behaviour in School-aged Children). In 2009 werd dit onderzoek voor de derde keer uitgevoerd onder schoolgaande jeugd van 11 tot en met 16 jaar. In deel 1 vindt u informatie over de jongeren. Deel 2 bevat informatie over de ouders van deze jongeren. U kunt hierin lezen over de opvoeding, meningen en regels van ouders met betrekking tot het gezondheidsgedrag van jongeren en de samenhang hiervan met het gedrag van jongeren.

Deze studie bevat onmisbare gegevens voor wie geïnteresseerd is in de toestand van de jeugd in Nederland.

Het rapport behandelt o.a. de volgende onderwerpen:

- Hoe gelukkig en gezond voelen jongeren in Nederland zich? Hebben zij last van psychische en psychosomatische klachten? Hoe is de verhouding tot hun ouders en vrienden? En hoe ervaren zij school?
- Hoe gezond leven jongeren? Eten ze gezond en bewegen ze genoeg? Hoeveel roken en drinken zij en hebben ze wel eens cannabis geprobeerd?
- Hoe denken ouders over de gezondheid van hun kinderen? In hoeverre zijn ouders op de hoogte van het gedrag van jongeren? Ervaren ouders en jongeren de opvoeding op dezelfde manier?
- Welke veranderingen zijn er in het gezondheidsgedrag en welzijn van jongeren in de laatste acht jaar? Hoe heeft de mening van ouders over roken en alcohol zich ontwikkeld in de afgelopen twee jaar?

Steeds wordt daarbij aangegeven wat de verschillen zijn tussen jongens en meisjes, tussen jongeren van verschillende opleidingsniveaus, verschillende etnische achtergrond en uit verschillende gezinssituaties.

Het HBSC-onderzoek maakt deel uit van een internationaal onderzoek dat iedere vier jaar in meer dan veertig landen plaatsvindt onder auspiciën van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

Het onderzoek werd uitgevoerd in een samenwerking tussen de Universiteit Utrecht, het Trimbos-instituut en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).